אמרין לבני ארעא דישראל די דא משיחכון דידכון · ואפ"ה א"ל יהבון ערסי על כיף ימא דכתיב כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה ·

שבעה ימים הן סובבין ארץ ישראל ימא רבא · ימא דטבריא · ימא דכובכו · ימא דתלחא : ימא דמילחא : ימא דשילמית · ימא דאיפמייא · והאי ימא דחמת דוקליטאנוס הקוה נהרות ועשאו ·

כתיב ונשקפה ע"פ הישימון א"ר בר בא כל מי שעולה להר הישימון ורואה כמין כברה קטנה בימא דטבריא זו היא בארה של מרים · אמר ר' יוחנן בר מרה שערינהו רבנן והא היא מכוונא כל קבל תרעא מציעא דכנישת' עתיקתא די סרונגון · **רבה** בר קריא ור' אלעזר הוון מטיילין באיסטרין ראו שארונות הן באות מחו"ל לא"י אמ' רבה בר קרי' לרבי אלעזר מה הועילו אלו אני קורא עליהן נחלתי שמתם לתועבה בחייכון ותטמאו את ארצי במיתתכון אמר ליה כיון שמגיעין לארץ הן נוטלין גוש עפר ומניחין על ארונן דכתיב וכפר אדמתו עמו ע"כ :

כתב בספר עמק המלך · וזה לשונו ·

אלו שמשניות כתבו חמשה צדיקים גדולים · והם · שימור הלוי · וחזקיה · וצדקיה · ותגי הנביא · וזכרי' בן עדו הנביא · והם גנזו הכלים של בהמ"ק ושער האוצרות שהי' בירושלי' ולא יתגלו עד בוא יום משיח בן דוד ב"ב אכי"ר · וע' במא' גולת עליות אות מ"ט מקום גניזתם ·

משנה א · אלו הן כלי בית המקדש הגנוזי' כשחרב בהמ"ק

המשכן והפרוכת · ומנורת הקודש · וארון העדות ציץ הזהב · ונזר הקודש לאהרן הכהן · וחשן המשפט : ואוצרות כסף · הכרובים · ומזבח העולה · והפרוכת לאהל מועד · המזלגות · והקשוות · השולחן · ומסך השער · מזבח הנחוש' והבגדים לאהרן שהיה לובש ביוה"כ · פעמונים ורימונים שהיו על שולי המעיל וכלי הקודש שעשה משה בהר סיני במצות הקב"ה · המטה וצנצנת המן :

משנה ב' אלו כלי הקודש וכלי בית המקד' שהיה בירושלים ובכל מקום

קודש כתבום שימור הלוי וחביריו על לוח נחושת וכל כלי בית קה"ק שעשה שלמה בן דוד ובמקום שימור היה עמו חזקיה וצדקיהו ותגי הנביא וזכרי' בן ברכי' בן עדו הנביא :

משנה ג · אלו הכלים לקחה הארץ

הבריחים והיתדות הקרשים והשבעות ועמודי החצר אלו הכלים מזרקי כסף מאה ועשרי' רבוא מזרקי זהב חמשת ריבוא של זהב טוב ס' ריבוא ושל כסף ק"ן ריבוא וחמשה אלו כתבו המשניות בבבל ושאר נביאים שהיו עמהם ועזרא הכהן הסופר :

תם ונשלם ספר חבת ירושלים · בעזר האל בורא ארץ ושמים ·

כדי שלא להוציא הדפין חלוק · ראיתי הוב' להעתי' כמה מאמרי חז"ל המדברי' בשבח א"ה"ק ת"ו ·

גרסינן במסכת כתובות · ת"ר לעולם ידור אדם בא"י אפילו בעיר שרובה גוים ואל ידור בחו"ל ואפילו בעיר שרובה ישרא' שכל הדר בא"י דומה כמי שיש לו אלוה וכל הדר בח"ל דומה כמי שאין לו אלוה שנאמר לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלהים וכי כל שאינו דר בא"י אין לו אלוה אלא לומ' לך כל הדר בחו"ל כאלו עע"ז וכן בדוד הוא אומר כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלקים אחרי' וכי מי אמר לו לדוד לך עבוד אלקים אחרים אלא לומר לך כל הדר בחו"ל כאלו עע"ז :

עוד שם אמר ר' אלעזר כל הדר בא"י שרוי בלא עון · שנאמר בל יאמר שכן חליתי העם היושב בה נשוא עון · אמר רב ענן כל הקבור בא"י כאלו קבור תחת המזבח כתיב הכא מזבח אדמה תעשה לי וכתיב התם וכפר אדמתו עמו :

עוד שם עולא הוה רגיל דהוה סליק לארץ ישראל נח נפשיה בחו"ל אמרו ליה לר' אלעזר אמר אנת עולא על אדמה טמאה תמות אמרו לו ארונו בא אמר להם אינו דומה קולטתו מחיים לקולטתו לאחר מיתה :

עוד שם אמר ר' אליעזר מתים שבחו"ל אינם חיים שנאמר ונתתי צבי בארץ חיים ארץ שצביוני בה מתיה חיים שאין צביוני בה אין מתיה חיים וגומר · א"ר ירמיה אמר ר' אבא כל המהלך ד' אמות קרקע בא"י מובטח לו שהוא בן עולם הבא · ולר"א צדיקים שבחו"ל אינם חיים בתמי' אמר ר' אילעי ע"י גלגול · מתקיף לה ר' אבא גלגול לצדיקים צער הוא אמר אביי מחילות נעשית להם בקרקע :

ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם אמר קרנא דברים בגו יודע הי' יעקב אבינו שצדיק גמור היה ואם מתים שבחו"ל חיים למה הטריח את בניו · שלא קיבל עליו צער מחילות כיוצ' בדבר אומר וישבע יוסף וגו' ע"ש:

אמר ר' חייא בר יוסף עתידין שמבצבצי' ועולין בירושלים שנאמר ויציצו מעיר כעשב הארץ ואין עיר אלא ירושלם שנאמר וגנותי על העיר הזאת · ואר"ח בר"י עתידין צדיקי' שיעמדו בלבושיהן ק"ו מחיטה ומה חיטה שנקברה ערומ' יוצאה בכמה לבושים צדיקים שנקברו בלבושיהם עאכ"ו ·

עוד שם ר"א כי הוה סליק לא"י אמר פלטי לי מחדא כי סמכוהו אמר פלטי לי מתרתי כי אותבוהו בסוד העיבור אמר פלטי לי מתלתא שנאמר והיתה ידי אל הנביאים החוזי' שוא בסוד עמי לא יהיה זה סוד העיבור ובכתב ב"י לא יכתבו זו סמיכה ואל אדמת בני ישראל לא יבואו כמשמעו · ר' זירא כי הוה סליק לא"י לא אשכח מעברא למעבר נקט במצרא וקא עבר אמר ליה ההו' מינא עמא פזיזא דקדמיתו פומייכו לאודנייכו אכתי בפזיזותייכו קיימיתו א"ל דוכתא דמשה ואהרן לא זכו לה אנא מי יימר דזכינא לה · ר' אבא מנשק כיפי דעכו ור"ח בר גמדא מגנדר בעפרה שנאמר כי רצו עבדיך וגו' :

ובירושלמי כתובות פרק הנושא איתא · כתיב ונשאתני ממצרי' וקברתני בקבורתם יעקב כל קן דהוא מת מכבי ר' אלעזר אמר דברים בגו ריב"ל את דברים בגו ר' חנינא אמר דברים בגו מהו דברים בגו רשב"ל אמר אתהלך לפני ה' בארצות החיים והלא אין ארצות החיים אלא צור וקסרין ומברותיה תמן טולא תמן סבע · רשב"ל בשם בר קפרא ארץ שמתי' חיים תחילה לימתהמ"ש מ"ט נותן נשמה לעם עליה מעת' רבותינו שבבל הפסידו · א"ר סימאי הקב"ה הוא מחליד לפניהם את הארץ והן מתגלגלין כנודות וכיון שמגיעין לא"י נפשותיהן עמהם מ"ט והבאתי אתכם על אדמתכם ונתתי רוחי בכם וחייתם וגומר :

עוד שם עולא נחותא הוה אדמיך מתנסרי בכי אמרי ליה מה לך בכי מסקין לך אמר לנותה הכי' אית לי ואנא מוביד מרגלית בו בארעא מסאבא לא דמי הפולסה לחיק אמו לפולסה לחיק נכריה ר' מאיר אידמך באסיא אמר אמרין ·

אבן השתיה ולכן נוהגין בתוכו חדר קדושה יתירה שאין נכנס שם אדם רק להדליק ולתקן הנרות של שמן שדולקים שם יומם ולילה ע"כ : ומזמן קרוב בנו לארבע רוחותיה חומת אבנים עד שיקיף האבן אבל האבן אינה נוגעת בחומה ואמרו שהסיבה להבנין היתה מפני כשהיו נשים הרות רואות את האבן שהיא עומדת באויר היו מפילות ולדותיהן לכן עשו הבנין ההוא עכ"ל וכן אומרים הגוים גם עכשיו · כ' בספר אלה מסעי בשם ס' תחכמוני וז"ל וקצרתי לכתוב רק הצריך וז"ל וככלות לערוך ניב איכי לפני מלכי קמתי מכרוע על ברכי לשוטט בעיר בעניני ואים הלכתו' ללנת תבעיר ובעודי מתהלך בנפש שואפ' ודמעה נוטפת ככחל שוטפת ראיתי לעומתי איש מבני העיר אמרתי לו רצוני לשאול דבר ממך אמר לי שאל והגידה לך אמרתי לו מתי באו היהודים לעיר הזאת אמר לי מיום שלכדוה הישמעאלים שבנוה ישראלים כי העיר ה' את רוח מלך ישמעאלים בשנת ארבעת אלפים ותשע מאות והמשים ליצירה ויעל הוא וכל חילו ממצרי' ויצר על ירושלים ויתנה ה' בידו ויצו להעביר קול בכל העיר אל כל רב וצעיר לאמר דברו על לב ירושלי' לבוא אליה כל הרוצה מזרע אפרים אשר ישאר מאשור ומצרים והנדחים בקצה השמים ויתקבצו מכל פאה אליה ויחנו בגבוליה ואנחנו עתה יושבים בצל השלוה הנמתקת ורחמים למבעי שלא תהיה נעתקת וניתקת וכו' עכ"ל :

זה שייך למאמר גולת עליות אל שבחי הרב ב"י והאר"י ז"ל :

כתב הרב חיד"א בס' שם הגדולי' כבר ידוע דבארץ הצבי וארץ מצרים וערביסתאן דמשק וארם צובה ועדי פרס וגלילות טורקיא קבלו עליהם הוראות מרן הב"י ובארץ הצבי נהגו איזה חומרות להחמיר כמו הרמ"א ז"ל אך אין מוחין בתי שנהג במרן ומכללן של דברי' אתה למד דבעיר שנהגו כמרן אם אחד תופס כקולות מוהר"מ גוערין בו ולא יפה עשה לפרוץ גדר והגאון מהר"ם בשו"ת פנים מאירות כת' ואשכנזי שהורה כקולות מרן צריך תשובה וכפרה וכן הוא באתרא דמרן מי שהורה כקולות מוהר"מ צריך תשובה וכפרה ואם תופס בקולי דמר וקולי דמר עליו נאמר הכסיל בחושך הולך · וכתב בס' שם הגדולים ודע שקבלתי מזקני תורה ויראה ששמעו מפה קדוש הרב הגדול עיר וקדיש מוה"רר חיים אבוטעפיא שקבלה בידו שעל כלל מרן בפסק הלכה ללכת אחר ג' עמודי בית ישראל הרי"ף והרמב"ם והרא"ש הסכימו קרוב למאתי' רבנים בדורו עד כאן :

ועוד כתב בס' שם הגדולים מערכת י' האר"י ז"ל נולד בעה"ק ירושלים תובב"א ומפי זקני שער נודע הבי' שנולד בו וזכינו לראות' ולראות מדרשו ובית תפלתו בארץ מצרי' והמקום אשר התבודד במצרים הישנה ששה שנים כל שבת ימי המעשה ושמעתי מחכם זקן אחד שקיבל מהזקנים שרבינו האר"י ז"ל אחרי פטירת רבינו הרמ"ק ז"ל התחיל לדרוש קצת בקבלה והרב הק' שהי' רבא דרבים רבי בצלאל אמר לו שלא ידרוש ברבים בנסתרות וחזר פעם אחר לדרוש ושלח הרדב"ז לקרותו וביני וביני נתגלה אליהו הנביא להרדב"ז וכשבא האר"י ז"ל לפניו אמר לו לך בכחך ודרוש על דרך האמת כי לך נאה עד כאן לשונו :

תם ונשלם · שבח לאל בורא עולם

משם והביאו אותו לשילה וקברו אותו שם ובנו עליו בית תפלה וקראו התפלה על שמו ובמקום אחר כתב הת"ב בתמנת קבור שמואל הצדיק עב"ל שה"ד ואולי הוא שמואל הצדיק אחר מדלא קראו הנביא והעולם אומרים כי קבור ברמה ופמ"ם בש"י וכתב גו"פ פ' י"א למערב ירושלם כמו שעה נוטה לצפון היא הרמתה ושם שמואל ע"ה כי שם ביתו וכתב בש"י מ"א רמה שם כנסי' של ישמעאל שם שמואל הנביא הרמתי ואלקנה אביו וחנה אמו והם תחת המערה·

וכתב ש"י מ"ב רמה רחוק מירושלם משה מילין שם ארמון גדול בנוי בכיפות על קבר שמואל הנביא ע"ה ואומרים שהוא בנין רומאנים ובקצה הבית יש דירה ליהודים שמתפללים בה ומדליקים נרות לכבוד הנביא ע"ה כי יש להם קבלה מאחורי הכותל שמתפללי' כנגדו שם המערה וקבר הנביא ויש שם כותל שמחזיק המפתח וזה הבנין בראש ההר ובשמו כן הוא רם מאוד וכנגדו רחוק מיל ראש הר אחד רם כמוהו כמעט וזהו מן הרמתיים צופים כי משם צופים למרחוק ושם מסובב אר הפרי"ם באמצע ההר מקום חקוק באר כשלש אמות על שלש אמות ומרוצף באבנים ונכנסים בו בחלון והוא מי מעיין אומרים כי שם טבלה חנה ע"ה ואומרים שגם היא נקברת עם בנה ואישה אלקנה ג"כ·

זכ' באה"ל עלינו ברמה והוא הר גבוה ותלול ושם קבורת שמואל הנביא ע"ה בתוך מערה אחת גדולה רחבת ידים ועל המערה ההיא בנה תמוד בשא שר ירושלם בנין יפה ונאה והבנין אשר בנה עליו כעיר קטנה ובתוכה בתים וגם על החומה ובתוך חג המצות ילכו לשם יהודים ויושבים שם ב"או ג' ימים ואוכלים ושותי' ומוגגי' שם ולפנים לא היה מניחים לישראל ליכנס למערה גם אם יתן איש את כל הון ביתו והיום שנתים שנתנו רשות לישראל להכנס שמה והלכנו וירדנו למערה בשירים ובמזמורים בקול ששון ובקול שמחה ובתוך המערה ציון גדול בנויה כנגד הקבר שמואל הנביא ע"ה ובצדו הימין קבר אלקנה אביו ע"ה ובצדו השמאל אמו חנה קרובים זה לזה

ובס' טה תמעי כ' האר"י ז"ל סמך ידו על הרמה דשם נקבר שמואל הנביא עם אלקנה אביו ואמו חנה · כ' בת"ב הרמה שם מבנין החומה מימי אנטיוכוס כי כך מצאתי כתוב על האבנים ושם יש יהודים ושיא היתה עיר גדולה מאוד ושם בה"ק גדול לישראל מהלך ב' מילין ועתה בעוה"ר אין שם יהודים וזכני ה' והייתי שם והבנין נפלא מאוד:

כתב במגילת תענית בעשרים ותשעה באייר מת שמואל הנביא והי' כ"ב שנים:

לב זה שייך למאמר מורה מקדש

כתב הרדב"ז ח"ב שו"ת תרל"א וז"ל הדבר ברור שתחת הכיפה שם אבן השתי' בלי ספק המקרא אצלם אל ספרא איתא ביומא משניטל הארון אבן היתה שם מימות נביאים ראשונים ושתי' היתה נקראת גבוה מן הארץ ג' אצבעות ועתה שנו את פיהם ואמרו שהיא גבוהה מקרקעית הכיפה ג' קומות ואנו רואים מבחוץ שעולים לכיפה במדרגות הרבה כבר כתבתי ע"ז בתשובה שקרקעית הבית חפרו אותו כמה פעמים לגלות היסודות ולכך הוא נמוך הרבה ממה שהיו מקודם תדע דהא תנן בכמה דוכתי שהר הבית הי' גבוהה מירושלם והשתא הוא להפך נמוך על מ"ש בתשובה תרל"ט שהעתקתי בתא' מבשרת ציון ושם כ' שהוא גבוהה ב' קומות ויותר עוד אמרו הגוים שיש תחת הכיפה מערה ושהמלכים הראשונים רצו לדעת מה הי' שם ושלחו בני אדם לתוכה ומתו וסגרו אותה ומלאוהו עפר ועד היום הזה אין אדם יודע מה יש שם וקרוב אצלו שנאמר לנס או שמעו שהארון נגנז שם ולפיכך היו חופרין אותו אולי ימצאו אותו ולכך השפל קרקעית הבית ונתגלית אבן השתיה גם שמעתי שהמלכי' שעברו חפרו שם ומצאו יסוד האבן הזאת ולא מצאו מ"ת אין ספק כי האבן הזאת אשר תחת הכיפה היא אבן השתיה אשר עליה הי' הארון בבית קה"ק ולדבריו ז"ל אבן השתיה היא העולה מן הארץ כדרך האבנים לצד מערב ובת"ב כ' וז"ל אומרי' השם במקום שהוא קה"ק יש שם אבן תלויה ועומדת באויר ושהיא מנקראת אגליט

אבן

בנוים בסיד ואבנים בנין חזק עד מאוד ושם חוץ לעיר כנסת משה רבינו ע"ה מימי קדם עכ"ל :

כט דומייאט

כתיב בפ' נח ואת כפתורים ותרגם אונקלוס וית קפוטקאי וכן תרגם יונתן וירושלמי ובמס' כתובות איתא גירסה בקפוטקיא ופי' הרמב"ם והרע"ב הוא כפתור ונקרא דומיאט ובת"ב כ' שביל אחד מהנילוס שלה לדומיאט הוא כפתור ונופל שם בים וכתב עוד מאלכסנדריא שני ימים לדומייאט הוא כפתור ושם מאתים יהודי' · ובכו"פ כתב וכפתו' שהוא דומייט שם הולך נהר נילוס ונופל לים הגדול ופילול ממנו נכנס לאלכסנדריא ובפ' י"א כתב דע שכפתור הוא דומייאט ט סוף גבול הארץ הדרומי כמו אנטוכיא אל סוף גבול הארץ ואולי לזה הלכו מקפוטקיא ללוד הנזכר בזוהר ויש שם עתה קהל יהודים ב"ה :

ל רשיד

כתב במדרש תלפיות אות ג' ענף גושן מביא בשם ס' שמע שלמה פ' ויגש בשם מוהר"ת אלשיך ז"ל ארץ גושן היתה לה קדושת א"י אחר שנתן פרעה את גשן לשרה ע"כ · ובאות יוד ענף יעקב כ' וז"ל גשן הנזכר ביהושע תוך חלק ערי יהודה אין זה גשן של ארץ מצרים שהיא חו"ל · אבל האמת ארץ גושן היא חו"ל וגשן עצמה היא רצועה יוצאת מא"י ושם הי' דר יעקב · ומסיים ולזה כתב ואת יהודה שלח לפניו להורות גושנה ר"ל לגשן עצמו שהיא בא"י כנזכר ולכן זכה יהודה לחלק זה עכ"ל ועמ"ש מזה עוד במאמר חוף ים אות ו' בשם ט"פ · ועתה יש עיר הנקרא רשיד ויש שם קהל יהודים ב"ה ואומרים שזה גשן ולפי דברי הת"ב אינו משמע כן שהוא כתב שרשיד קרובה לאלכסנדרי' ומארץ גשן משיב כמ' מקומו' לאלכסנדרי'

אלכסנדריא

כתב ט"פ פ' יוד אלכסנדריא הוא נא שכן כתיב (ביחזקאל ל"ד) ועשיתי שפטים בנא מנא אמון ת"י אלכסנדריא רבתי ע"כ וכן ביחזקאל על נא ת"י אלכסנדריא וכתב ת"ב אלכסנדריא אלכסנדרו' מוקדון בנאה וקראה על שמו ובנה אותה בנין חזק ויפה עד מאוד והיא ארץ מסחור רוכלת העמים ובה כמו שלשת אלפים מישראל ועיין מ"ש במאמר חוף הים דלר"י בגיטין היא אלכסנדריא יושבת על שפת הים הלבן והנילוס הולך כמני שעה מהעיר ומשם מביאים מים מתוקי' לשתיה ולבישול · וגם כעת יש שם ב"ה יהודים הרבה: ולהם בתי כנסיו' הרבה : וגם נמל גדול וספינות הרבה הולכו' לכל מקום ע"כ הים הלבן והיא ארץ רוכלת העמים עד מאד : וכתב ת"ב ועיר קושטאנטינא בהקפת העיר יש בה י"א מיל ומליה על הים ומליה על היבשה והיא יושבת על שתי זרועות ים אחד שיבוא מים רוסיא ואחד מים ספרד ים (רוסיא נקרא ים השחור וים ספרד נקרא ים הלבן) והיא עיר הומיה באים אליה בסחורה מכל הארצו' בין בים בין ביבשה ובאה"ל כ'וז"ל קושטנטינ' היא סטאמבול היא קרית מלך רב שבה דר מלך ישמעאל והיא רומי זעירתא כמ"ש בתיקוני' תיקון ל"ז ושם מפר אלכסנדרו' מוקדון באמצ' העיר ומשך הים דרך העיר מפולש ומוזר ונופל בים הלבן וכפרים נקראים בשמות' אבל הם עיירות גדולות סמוכות ותכופות זה לזה בחומה אחת ודרך כלל כולם נקרא' סטאמבול וכל הבתים ע"פ הרוב הם שלשה זה על זה ושמעתי שיש לערך ארבעים כפרים בסטאמבול וכולם הם עיירות וקהילות קדושות למאות ולאלפים כה יתן ה' וכה יוסיף ה' עליהם כברכת יוסף ע"ה ועיקר סטאמבול עיר המלך היא עיר רוכלת העמים :

לא

סייף לסביבות ירושלם : שמואל א' וימת שמואל ויקברוהו בביתו ברמה · כתב בסה"ד ד' ק"ט ב' בשם מא"י שמואל הנביא נקבר בעיר רמה ואביו אלקנה ואמו חנה קבורים תחת מערה שלו וקרוב לשם בית טבילת אמו · כתב בת"ב כשלקחו הנוצרים רמה מיד הישמעאלים ומצאו שם קבר שמואל הנביא אצל בה"כ אזי לקחו את שמואל

משם

אחד ובתוכה ס"ת כתיבת עזרא ע"ה והתחננו להשמש דבהכ"נ להביא אותו למעלה ולא רצה ואמר לנו השמש לא יוכל איש לפתוח אותו יש לי עשרים שנה שאני משמש בבה"כ לא יכולתי ליגע מפני יראתי עכ"ל וכתב הה"ל הלכנו לאומה קטנה שבמצרים הישנה וראינו שם ארמון אחד והוא יפה בבנינו בנוי מאבני גזית מגווני' שוני' והוא היום ישן מאוד וגם נהרס מעגל כמה אבני' ואומרים שארמון הזה בנה אותו יוסף הצדיק ע"ה לעצמו ונקרא בלשון ישמעאל ע"ש יוסף וגם ראינו בור א' קרוב אליו עמוקה מאוד והיא חצובה מצור ושם הבור נקרא ע"ש יוסף וירדתי למטה במעלות מק"ע גם הוא פלא גדול ואומרי' שחפר אותו יוסף הצדיק ע"ה ומושכים המים מעגל בשוורים ואם מעלה על הארמון לא ישאר שום מקום במצרים שלא יראה עכ"ל • ובס' תיקון יששכר אינו מסכים שזהו מצרים הישנה כנז' ואולי גם שם היה ארמון ובור ליוסף כיון שהיה שליט על כל ארץ מצרים :

כו כתיב בפ' בראשית ונהר יוצא מעדן וגו' שם האחד פישון ופירש"י

הוא נילוס נהר מצרים וע"ש שמימיו מתברכין ועולין ומשקין את הארץ נקרא פישון ע"כ • כ' הה"ל ואומרים על יאור מצרים שהוא פישון והרבנים והקראים והערביים כולם מעידי' שהוא נהר פישון וגם חפשנו בחיבורי חכמי מצרים ומצאנו גם המה פירשו שהוא נחל פישון ע"כ :

כז כתיב בפ' ויגש ויברך יעקב את פרעה ופרש"י ז"ל בשם תנחומא ומברכתו

של יעקב ואילך היה פרעה בא על נילוס והוא עולה ומשקה את הארץ עכ"ל • וכ' מ"ב במצרים לא ירד שם מטר ולא קרח ולא שלג לא ראו מעולם והארץ חמה ביותר והיאור יוצא פעם אחת בשנה בחודש אלול ומכסה את כל הארץ ומשקה אותה מהלך ט"ו יום והמים נשארי' אז ומשרי על פני הארץ להשקותה ולהרוותה ויש להם עמוד של שיש שבנו שם בחכמה והוא לפני אי אחד בתוך המים והוא י"ב אמות ארכו על פני המים ובשעה שעולה היאור ומכסה אותו יודעים כי כבר עלה וכסה ארץ מצרים מהלך ט"ו יום ואם כסה חצי העמוד לא יכסה כ"א חצי הארץ ובכל יום ויום מודד אותה אדם א' ומכריז בצוען ובמצרים ואומר תנו שבח לאל כי עלה היאור כך וכך ואם מכסה היאור העמוד כלו יש שובע גדול בכל ארץ מצרים והיאור עולה מעט מעט עד שמכסה הארץ ואומרים אנשי מצרים כי למעלה בארץ אל חב"ש והיא ארץ חוילה יורד בה מטר הרבה וע"י זו עולה היאור ומכסה פני הארץ והם זורעים במרחשון לאחר שוב היאור למקומו ובאדר קוצרים השעורים ובניסן החטים והארץ מלאה כל טוב והגנות והפרדסים משקין אותם ממקוה המים ומימי היאור עכ"ל • ועד עתה כל שנה עולה הנילוס בחודש אב או אלול • וע"י העמוד יודעים כמה עלה ואחד סובב הולך בקול מבשר ואומר שעלה כך וכך • וכל בני העיר שמחים • וכשנתרבים המים מתפשטים בתוך העיר בחוצות ובשוקים ובמצרים ימצאו כל מיני פירות וכל מיני סחורות וכל מיני בע"ת וגם אורז גדל שם ובמאמ' סוף הים כתבתי שיש דעת שגבול א"י הוא עד נילוס :

כח כתיב בפ' שמות את פיתום ואת רעמס' מסידור בעל מ"ב נרא'

שרחוקים זה מזה כמהלך ה' יום ומצי דכתיב מקום הנקרא פיום הוא פיתום ובה כמו עשרים יהודים ועד היום הזה נראה שם מן הבנין שבנו אבותינו ומשם למצרים ד' ימים והוא המצרים הנקרא כהיום מצרים הישנה וכנ"ל • וכת' ומשם לארץ גושן שמנה פרסאות ומשם חצי יום לעיזק"ט לעין אל שמא"ם היא רעמסס והיא חריבה ושם ג"כ יש מהבנין שבנו אבותינו ע"ה ושם כמו מגדלים בנוים מלבנים • ויש קרוב למהלך ס' ימים מרעמסס לאלכסנדריא ושם כמו ג' אלפים יהודי' • והיא עיר גדולה • וכתב מ"ב ומצרים החדשה למצרים הישנה שני פרסאות והיא חריבה ומקום בנין החומות והבתים נראים עד היום הזה וגם אוצרות יוסף שם חריבה מאוד והם בנוים

תחום שבת ממקום הארון אין לדין דגים בזכות דניאל גא"י עכ"ל · כ' מ"ב ובמדינת אמור כנסת עובדיה וכנסת יונה בן אמיתי וכנס' נחום האלקושי ע"כ · כ' שם הגדולים שיושבי מיון לא רצו לעלות לא"י בבית שני ע"כ וא"כ היהודים היושבים שם הם מזמן בית ראשון :

כד כ' כו"פ פ"ו כ' ברא"ב"ע פי' דניאל שבא והודו מזרחית דרומית לא"י · הר סיני שנתן הקב"ה התורה לישרא' ידוע הו' · וכ' בשה"ד עיר טוגטיכי אצלו הר סיני והר חורב זה נגד זה ומעינטוב הולך מהר סיני ואצל הר סיני נקבר רבינו סעדי' גאון ורב האי גאון · וברגלי הר חורב מערת אליהו והר קטן שם שם שיברו משה הלוחות גא"י עכ"ל שה"ד ומ"ש שהר סיני והר חורב זה נגד זה ובגמ' שבת איתא חורב שמו ולמה נקרא הר סיני שממנו ירדה שנא' לאומו' העול' משמע שהכל אחד · ויתכן עפ"י מ"ש התוספות בב"ק ד' ל"א שמדבר סיני הוא גדול ומצד זה נק' סיני ומצד זה חורב ופארן ושאר שמותיו וראיתי לבעל מפה א' שכת' ז"ל שם הראש המזרחי של ההר במדבר הגדול וראשו המערבי הקטן ממנו נקרא חורב והערביים קורין לו דשע"ב מושה ומהר סיני נקרא כל החבל סביב לו מדבר סיני עכ"ל וידוע הוא ההר הזה גם עכשיו ובערבי נקרא כנ"ל כטומר הר של משה והפירות של הר סיני הם טובים ומשובחים מאד ומביאים אותם למצרים ולמעלה כתבתי בשם ס' שם הגדולים שרבינו עובדיה מברטנורה האריך לספר באגרותיו לאבין מים סוף והר סיני ולמעל' כתבתי בשם שה"ד שרבינו סעדיה ורב האי קבורים במתא מחסיא בט"פ פ"י חשיב סביבות א"י דרום רחוק מצרים דרום קרוב עמון ומואב ובפ"ו מביא רא"ב"ע שכ' בפי' דניאל שמצרים מערבית דרומית לא"י וכן פירש"י בפ' מסעי במצרים חייבים בתרומות ומעשרות מד"ס כמ"ש הרמב"ם · וכת' הרמב"ם פ"ה מהלכות ק"ה שאין בין מצרים וירושלם על דרך אסקלון אלא מהלך שמונה ימים או פחות ועתה הולכים ממצרים לירושלם כשני שבועות דרך מדבר ומלוים עוברי' ושבים מא"י ומירושלם למצרים בינבישה

וכ' הה"ל מיפו למצרים מהלך ג' ימים בספינה :

כה כ' במ"ב וז"ל והלכתי למצרים והיא עיר גדולה יושבת על שפת נילוס ובה כמו שני אלפים יהודים ושם שני בתי כנסיות אחד לאנשי א"י כנסת אל שאמיין ואחת לאנשי בבל כנסת קרקאיין ובס' תיקון יששכר מביאו וכתב שינוי מנהגים לענין מנהגי קריאת התורה כי אנשי בבל מסיימים התורה בכל שנה ואנשי א"י עשו מכל פרשה ג' סדרים ומסיימים התורה לסוף ג' שנים וכתב ואין עיר זו הנקרא' עתה מצרים של מצרים שהיתה בימי יוסף ואבותינו ע"ה כי מצרים של עתה היא נקרא אל קהרא ומצרים הישנה קורין לה היום מצאר אל עתיקה ובינה ובין מצרים החדשה כשני תחומי שבת או יותר של ישוב בנינים וחורבות ואין בה עתה קהלות כ"א כעשר עניים מקיימים אותם שם קהילות ט' קאהרה יצ"ו לכבוד השתי כנסיות הנזכרים שעדיין הם קיימי' בה בנין ישן מפואר ובה ספר תורה לעזרא הסופר ז"ל בהיכל סגור למעלה ואין אדם אפילו חכם וצדיק גדול מגיס לבו לעלות אליה כי אמרו שכל העולה בו ונכנס בו אינו משלים שנתו לקדושת הספר תורה שבו ובכל שבת הולכים כמנין יהודי' מן אל קאהרא להתפלל שם לכבוד המקום · ואני הלכתי והתפללתי שם כמה פעמים · והנה עתה המצרים החדשה שאצל נילוס נק' ט' קאהרע וסמוך לה מצרים הישנה אשר ממנה מדבר המ"ב והושבים שזהו מצרים הישנה שהיו שם אבותינו ומדברי ס' תיקון יששכר הנז' יראה שלא כן הוא ועתה לא יש במצרים הישנה יהודים כלל וגם נשכח הבה"כ שנקראת ע"ש הרמב"ם ז"ל כ"א שיש עדיין הבה"כ הנקראת ע"ש אליהו ז"ל שבה הס"ת של עזרא ע"ה ויש שמש שמדליקים שם פמוטות שמן ובמצרים החדשה הנקרא' ט' קאהרע הנזכר יש בה"כ שנקרא ע"ש הרמב"ם ז"ל בנין מפואר ומרוצף באבני שיש ומתפללי' שם בקביעות ות"ל יש שם קהל יהודים נכבדי ארץ · כתב הה"ל וז"ל הלכנו למצרים הישנה והוליכנו לבה"כ אשר שמה והיא יפה עד מאוד מיוסדת על עשרי' עמודי שיש ויש שם ב' היכלות ומעל ההיכל אדר'

הקדש והוא מלא ספרי' מבית ראשון ושני וכל מי שמת ואין לו בן מקדיש הספרי' שלו לכנס' יחזקאל ועל קברו של יחזקאל דולקת עששית גדולה של שמן יום ולילה תמיד וגם גדולי הישמעאלי' באים לשם להתפלל מרוב חיבתם לקבר יחזקאל וגם בני ערב באים לשם · ושם סמוך לכנסת יחזקאל כחצי מיל קבר חנניה מישאל ועזריה ועל כל קבר וקבר כיפה גדולה עכ"ל והקבר הוא אצל נהר כבר בעיר מלוח ועתה ידוע ג"כ המקו' סמוך לחילה והמ"ב מזכיר ג"כ המקו' הנקרא חילה · עוד כת' מ"ב ומקברי חמ"ו ג' מילין לעיר אל קולנאת ובה כמו שלש מאות יהודים ושם קבר רב פפא ורב הונא ור' יוסף סיני ור' יוסף בר' חמא ולפני כל אחד ואחד כנסת ומתפללי' שם ישראל בכל יום ע"כ : ומשם לעיר פרס יום ומשם חצי יום לכפר מהנודבר ומשם יום לנהר ניגא ושם לדקיהו המלך ועליו כיפה גדולה ומשם לעיר קופה מהלך יום ושם קברו של יכניה המלך בנין גדול וכנסת לפניו ושם כמו שבעת אלפים יהודים · ומשם יום וחצי לסורא הוא מתא מחסיא שהיו בה ראשי גליות וראשי ישיבות בתחיל' ושם קברי רב שרירא ורב האי גאון בנו ור' סעדי' אל פיומי ורב שמואל בן חפני הכהן ולפניה הנביא · ורבים מראשי גולה נשיאי בית דוד וראשי ישיבות שהיו בה קודם חורבנה · וכ"כ בכפ"ד בשם גא"י רב שרירא גאון במתא מחסיא · ומשם שני ימים לשפיתיב ושם כנסת שבנו ישראל מעפר ירושלם ומאבניה וקורים אותה שפיתיב אשר בנהרדעא והשם של שפיתיב הוא מלשון דשף ויתיב כמ"ש במדרש תלפיות אות ענף בה"כ מביא מסכת מגילה הגולים עם יהויכין הביאו מירושלם לבבל עפר מבהמ"ק ואבנים טובות ומהם בנו בהכ"נ בנהרדע' וקראו שמו שף ויתי' עכ"ל: כ' מ"ב ומשם יום וחצי לאילונבר היא פומבדיתא אשר על שפת פרת ושם כמו שלשת אלפים יהודים ושם כנסת רב ושמואל ובית מדרשם ולפניהם קבריהם :

כב נהר סמירא היא תחלת ארץ פרס ובה כמו אלף וחמש מאות יהודים ושם קבר עזרא הסופר הכהן שהלך מירושלם אל ארתחשסתא המלך ומת שם ועשו לפני קברו כנסת גדולה ע"כ וכ' הכפ"ד ולפעמים נראה על קברו בלילה עמודי אש ונראה קברו מרחוק ג' או ד' פרסאות וכולם נותנים מעות לקנות שמן ולהדליק כמו על קבר יחזקאל גא"י עכ"ל:

כג במגילת תענית איתא בט' בטבת לא כתבו רבותינו על מה ובש"ע או"ח סי' תק"פ כ' בט' בטבת לא נודע איזה היא הצרה שאירע בה ובט"ז ומ"א כתבו דבסליחות של י' בטבת איתא שמת בו עזרא הסופר · וכן הוא ג"כ בסליחות של י' בטבת ספרד ובסידור רי"ע כ' ט' טבת מת עזרא ונחמיה בן חכליה זיע"א · כ' בכפ"ד קבר ברוך בן נריה הוא תחום מקבר יחזקאל · כ' מ"ב ומקבר עזרא ד' מילין לבוסתאן והוא עילם המדינה הגדולה אבל אינה מיושבת כולה כי היא חריבה מקצתה ובתוך חורבתיה שושן הבירה ושם ארמון המלך אחשורוש ויש בו בנין גדול ויפה מימים קדמונים ובה שבעת אלפים יהודי' ובה ארבעה עשר בתי כנסיות ולפני הכנסת הא' קברו של דניאל ע"ה ונהר חידקל חולק את המדינה והגשר ביניהם · ומספרים שבצד האחד היו עשירים ומצד האחד עניים ואמרו אין כל העושר והכבוד הזה אליהם אלא בשביל דניאל הנביא ע"ה שהוא קבור אצלם ושאלו לקבור דניאל בתוכם · ולא רצו ועשו מלחמה ימים רבים ביניהם עד שבא לשם מלך פרס ועשה פשרה ואחר שמדדו בגשר מזה ומזה בשוה ושמו ארונו של דניאל בתוך ארון של זכוכי' ותלוהו מן הגשר בשלשלאו' של ברזל בתוך ובאותו מקום תבנו בה"כ לכל באי עולם מי שירצה יבא בה ויתפלל · ועד היום הזה ארונו של דניאל תלוי מן הגשר וצוה המלך שלא יצוד דייג בכל הנהר שיעור מיל למעל' ושיעו' מיל למטה בשביל כבודו של דניאל ע"כ · וכ"כ בכפ"ד בעיר שושן ארון דניאל תלוי באמצ' הנהר חידקל וארונו מזהיר כזהב גבוה מאד על עמודי ברזל ושלשלאות של ברזל ותחת הארון נראים דגים שיש להם ראש מאיר כזהב בתים · ומהלך

ז"ל נהר חידקל ופרת מקיפים בבל באמצע זה מן המזרח וזה מן המערב ע"כ והנה בעיר בבל הנזכר כמו שהיא בנויה עכשיו הנהר פרת הולך באמצע העיר ובבואם מצד א"י לשם יש מקודם רחובות הגוים ומצד השני רחובות היהודי' ומוקף חומה גבוהה ויש בבבל קהל גדול מיהודי' ולהם ג' בכ"נ ובאחד יש לבימה שבאמצע בה"כ י"ו עמודי' וקורין המגילה י"ד וט"ו ויש להם רב איש צדיק תמים הגאון המפורס' מו"ה משה חיים נ"י וגדול שמו בבצרה ומדי' פרס ותימן (וכעת נפטר בעוה"ר) ויש להם נשיא אשר שבט המושל בידו וכל הדברי' נחתכי' על פיו וכן בכל ערי מדי' פרס ותימן הראש והמנהיג העיר הוא הנקרא נשיא והנה בקייץ תקל"א היה שם בבבל עת צרה מגפה גדולה ר"ל וברחו מהעיר הרבה גם מים עלו ונטבעו הרבה בתים ורכושם ואח"כ חזרו לאיתנ' ב"ה. סמוך לבבל כתחום שבת הוא קבר יהושע כה"ג בן יהוצדק ושם בניינים וחצר ודקלי' הרב' ותמיהני של' מצאתי כמו' זה בספרי הסיבובי' והולכי' לשם להתפלל. כתב במ"ב בבל הקדמוני' החריבה והיא מהלך שלשים מילין ברחובותיה ועדיין ארמון נבוכד נצר שם חרב ויראי' ב"א ליכנס בו מפני הנחשי' ועקרבי' שיש בתוכו ועלית דניאל ע"ה היא סקודמה שבנה דניאל והוא בנויה מאבני גזית ולבנים.

ב' אתון נורא יקידתא אשר הושלכו לשם חנניה מישאל ועזריה והוא עמק ידוע לכל ע"כ. ובסה"ד כתב בשם גא"י וז"ל ראיתי בית הגדול של נ"נ הוא חרוב ובית של דניאל הוא יפה ובשלימות ובין ב' הבתים יש חלון קטן שמשם היה משליכי' איג' מזה לזה ובצד ימין יש חלון מכוון נגד ירושלם והייתי בעליה של דניאל נבנה מאבני שיש שהתפלל שם וראיתי גוב אריות של דניאל וכבשן האש שהושלכו לשם חמ"ו ובתנור ההוא כמעט המלי מים ומי שיש לו קדחת רוחץ במים ההם ומיד מתרפא עכ"ל ואומרי' שעכשיו א"א לבוא שם שמפחדי' מהחיצוני' ר"ל ששם מדורם

כתב במ"ב בצרה היושבת על נהר חידקל ובה כמו אלפים מישראל ובניה' ת"ח ועשירי' הרבה וידוע גם עתה ועוד כתב במ"ב אחר מגדל דור הפלגה כתב ומשם אלי יום לנפחא ושם כמו מאתיים יהודים ושם כנסת ר' יצחק נפחא והוא קבור לפניה ומשם ג' פרסאות לכנסת יחזקאל הנביא בן בוזי הכהן ואחורי הכנס' קבר יחזקאל. ועליו כיפה גדול' ובנין יפה סמוך לנהר פרת.

כא כתב בסה"ד יחזקאל הנביא נפטר בחיי נ"נ ונקבר בבבל בין נהר פרת ונהר כבר וכשמלך אויל מרודך והוציא יהויכין מבית הכלא ובא יהויכין ול"ה אלפים יהודי' עמו ובנו כיפ' על קב' יחזקאל ועל קברו ממין לב שקורין סילט קרוע ומלאכה נפלאה וגם היום נראה שם חקוק יהויכין ויחזקאל וגדוד אנשים ויעשו כנסת גדולה סמוך לה ובמקום הכנסת יש כמו ע' מגדלים ובין מגדול למגדול כנסת ובחצר כנסת יחזקאל בנויה תיבה ואחר הכנסת קברו של יחזקאל והכל יחד נקרא כנסת יחזקאל: ויהויכין נדר לכנס' יחזקאל נחלות וכרמים שנתן לו אויל מרודך להתפרנס מהן ואותו מקו' מקודש ע"ש ישראל ובאים להתפלל ממרחקים וביו"כ מוציאין ס"ת מגויל מכת"י יחזקאל וקורין בו ועל קברו עששיות דולקות כל היום ושם בית הקדש מלאי' ספרים רבי' מחורבן בית ראשון ושני ונביא ישמעאלים כשמלך במקומות ההם קיים לכנסת זה כל ההכנסו' ההם עד היום והבית המדרש שעל קבר יחזקאל בנין יפה מאוד והכל מוזהב וכותל מערבי הוא מחומר והקבר הוא מסיד וגבוה ג' אמות והשער של בית המדרש קטן וכשבאים בנ"א להתפלל שם אזי מתגדל השער עכ"ל בשם מ"ב וכתב עוד בשם גא"י מספר מכנסת יחזקאל שנקרא בשם מקדש מעט באים מארץ מרחק שם להתפלל מר"ה עד יום כיפור וגם ראש סגולה בא לשם עם ראשי הישיבות מבאגדד ומוציאים ס"ת גדול מכתיבת יחזקאל הנביא וקורים בו ביוה"כ ועושים שמחה גדולה ושם בית גדול של

הקדש

הוא השר והשפט' נשי' ישרא' שר וגדול ליהודי' שרש ישע העומד לנס עמים · השר דון **משה** חוטר מגזע **מונטיפיורי** הי"ו · מתושבי לונדון [illegible] יע"א : אשר לבש קנאת ה' צבאות · וקנאת עמו הנאנחי' · וימסור את נפשו לכבוד השי"ת · ויעזוב את ביתו וארץ מולדתו · וילך בדרך ימים ונהרות · עדי הגיע לאלכסנדרי' של מצרים · ובעזרת השי"ת ובסיוע גברת ממלכת עינגלאנד יר"ה מצא חן בעיני השר של מצרים · וחפץ ה' הצליח בידו · והוציא פקודה מהשר של מצרי' יר"ה · לשריו ועבדיו המושלים בעיר דמשק יע"א · להוציא לחירות את כל היהודי' התפוסים . ולא יעשו עוד מאומה רע להם · כי רק עלילות רשע אשר העלילו עליהם הערלים דשם · ושקר ענו · כי לא נכון הדבר בעיני השרים והעמים להאמין בשקר שיהודים צריכים דם בפסח · ובבוא הפקודה מאת השר ממצרי' לשוב"י דמשק יע"א ויוציאו את כל היהודי' מבית הסהר · והנה שמחה וששון ליהודי' · ויו"ט עשו בצאתם מבית האסורים לביתם בשלום · ייטיב ה' לטובים ולישרים בלבותם : יודו לה' חסדו על כל הטוב אשר גמלם · יה"ר שיבנה בית קדשינו ותפארתינו בב"א) :

ארם צובה

טז כתיב (בתהלים ס') למנצח על שושן עדות בהצותו את ארם נהרים ואת ארם צובה וגו'· והנה ארם צובה הוא מארץ סוריא ונקר' חאלעב · ובסה"ד כ' בשם ש"ק סורא היא מתא מחסיא עכ"ל · ובת"ב כ' חאלעב הוא ארם צובה ומדמשק לשם כמהלך ט"ו יום והנמל הפורט דשם הוא בירות · ובשנת התקפ"ב היה שם רעש גדול ונהרסו הבתים והחצרות ונהרגו שם גם נפשות רבות מישראל ותלאות כמה ימים בהסביבות כמה וכמה עיירות וסביבות וכפרי' ואז הי' הרעש הגדול גם באנטוכיא והגיע עד לאה"ק שגם בצפת שמעו רעדה: ות"ל אר"ל נבנית על תילה כבראשונה · וראיתי לבעל מפה א' שכ' עיר צובה מתנה נקרא כל האחבל ארם צובה :

יז מגדול דור הפלגה

כתיב (בפ' נח) הבה נבנה לנו עיר ומגדל וגו' ויחדלו לבנות העיר והמגדל וגו' ובת"ב כ' המגדל שבנו בדור הפלגה בנוי מלבני' הנקראי' לאגור יסודו בשני מילין ורחבו כמו ר"ת אמות וארכו כמו מאה קנים ובין י' לי' אמות דרכים שם ובהם עולים בעיגול מסבבים עד למעלה · ורואים משם מהלך עשרים מיל כי הארץ רחבת ידים ומישור · ובתוכו נפלה אש מן השמים ובקע' אותה עד התהום ע"כ · ובסה"ד כ' בשם גא"י בשינוי קצת ברחבו ובראיה מראשו וז"ל גבוה כמעט תחום שבת ורחבו ר"ת קלאפטר וכל לבינה ארכו ב' שפאנין ורחבו ועוביו א' שפאן ומראש המגדל רואין ך' פרסאות ע"כ · וכשהולכים מאר"ל לבבל רואים המגדל הנזכר מן צד רחוק מהדרך כמה שעות ומשם לבבל כמהלך ג' ימים :

יח (בבל הנקרא באגדד) בבל ידוע ומפורס' ומשם יצא תורה תלמוד בבלי כי הוא חיינו ובבבל חייבים בתו"מ מדרבנן כמ"ש הרמב"ם ואית' במס' גיטין ד' ו' דבבל לצפונית לא"י והיינו לצפונית מזרחית והנה מדמשק והלאה עד בבל לא ימצא אפי' עוף הפורח ולא שום עשב בשדה כ"א מוצאי' בדרך יום או יומים אגם מים אחד או מעיין אחד וערביי' יושבי אוהלי' שוכני' שמה ומאכלם בשר צביים ומעורם עושים חלוק ומכסי' בהם ובבל אינו רחוק מא"י אלא שנסתתמו הדרכים כאמרם במדרש איכה גדר דרכי בגזית ההוא בר נש הוה רעי תורין ערק תורתי' ופרח בתרה ואשכח יתי' בבבל אמרו ליה מן הן אתית אמר להו מארעא דא"י בעי למהדר ולא אשכח הס"ד גדר דרכי בגזית ועתה רחוק הרבה ובני א"י הנודדי' צאנם הולכים לשם ומשם ולהלאה פרס ותימן ושמעתי שיוצאים בשיירא מדמשק והולכים לבבל כששי' יום בדרך מדבר ·

יט כתוב בפ' בראשית ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן וגו' ושם הנהר השלישי חידקל וגו' והנהר הרביעי הוא פרת ואית' במס' עירובין בבל מקיף ליה פרת מחד גיסא ודגלת מחד גיסא ובמס' קדושין פ"י יוחסין פרש"י ז"ל

ומוהר"י לא עשו הפסקות ויתודים עד שהרב מהרח"ו נתן להם רשות לחפור בקברו ולהוציא משם הכתבים שלוה הוא ז"ל לגונזן והוציאו' משם וכתבים הללו הם מהדורא בתרא של דרך עץ החיים ועולת תמיד עכ"ל:

טו במא"י ב' שני נהרות חוץ לעיר זה אצל זה הם אמנה ופרפר ובמקו' אחד חוץ לעיר יש בית שקבור בו גחזי ושמה מקום המצורעים · מחוץ על שפת הנהר קבר ארוך אומרים שהוא נעמן שר צבא ארם עוד שם באמצע העיר מקום הסחורות יש בית רמון בנין נפלא כל הרצפה אבני שיש מבהיקים וסביב אכסדראו' עםעמודים גדולים מקצתם מוזהבים לא יכנסו בתוכו רק הישמעאלי' וד'שערי"ם לו ויש זה הבנין גם עתה · ג"ובר ונק'דזובר: כתב ש"י ג"ובאריש שם בה"כ אמ'ובתוכו מער'אליהו וכתב מא"י רחוק מיל מדמשק יש מקום א'נקרא גובר קהל מסתערבים כששים בע"ב ושם בהכ"נ נאה מאד לא ראיתי כמוהו בעולם בנוי באכסדראות לארכו ששה עמודים מימין ושבעה עמודי' משמאל ובראש בה"כ יש מערה יפה אומרים ששם נחבא אליהו ז"ל ושבה"כ ההיא שם מימי אלישע ויש בה אבן אומרים שעליה משח את חזאל ואח"כ רבי אלעזר בן ערך חדש אותה ומה נורא המקו' ההוא לפי מה שהגידו לי אנשים הרבה שלא שלטה בו יד האויבים מעולם והרבה נסים נעשו בו ובכל עת צרה אשר ליהודים נאספים היהודים בתוכו ואין מזיק ע"כ · ובאה"ל כ' כפר א' קרובה לדמשק ושמה זובר ושמה בהכ"נ ישן שנבנה ס' שנה קודם החורבן בית שני והיכל עם ס"ת ומתחת ההיכל בצד הימין יש מערה אחת קטנה יפה מאוד היא מערת אליהו הנביא ז"ל אשר ה' אמר אליו לך שוב לדרכך מדברה דמשק (מלכי' א' י"ט) וגו' וירדנו אל המער' והתפללנו שם ע"כ ומ"ש אה"ל ס' שנה קוד' חורבן בית שני אולי זה מזמן ר"א ב"ע שחדש כנז' אותה שהיה תלמיד ריב"ז שהיה בזמן החורבן · כ' בס' שה"ג א"ג מע' ש' או' כ"ב וז"ל מהר"ר שמואל איש אלקים קדוש היה מתבודד בכנישתא דבי גובר: ומה שכתב בכנישתא דבי גובר הוא לשון הגמרא ברכות דף כ' עיין שם ·

(א"ה ראיתי מובא עלי: לספר בליון · תפלאות תמים דעים · אשר שם נפלאותיו ומשפטיו עם ישראל · עם ה' תושבי עיר דמשק הי"ו · אשר שתו ומצו קובעת כוס התרעלה · מאת ה' היתה זאת · בחדש שנים עשר הוא חדש אדר בשנת ובהגיע **תר** · העלילו הגוים הערלים תושבי העיר ההוא · על אחינו היהודים · אשר הרגו איש אחד מהם · (אשר נאבד מאתם) באמר' שצריכים דמו לחג המצות ויתפשו כל אחב"י בבית האסורים · וישפכו חמתם עליהם · ויכו אותם מכות אכזריות · מדי יום ביום · עד שכמה אנשי' מתו מן ההכאות הרבים ההם ומסרו נפש' על קדושת שמו י"ת · ובפרט להרב הגדול הצדיק כמוה"רר **יעקב ענתבי** הי"ו אאב"ד דשם · אשר הכוהו ועינו אותו בעינויים קשים ומרים מדי יום ביו' לערך ששים יום אשר תקצר היריעה מהכיל לספר גודל היסורי' והעינוים שעשו לו · למען יודה להם על השקר · שאחב"י צריכים לדם בפסח · וברוך הנותן ליעף כח · אשר נתן לו כח לסבול עול הצרות והיסורי' שעשו לו · למען כבוד שמו י"ת · וכמו חדש ימים אשר לא הניחו ליהודי' ללכת החוצה · למען לא ישלחו להודי' בקרית חוצות · את אשר עשים למו · עדי ריחם ה' על עמו המוכים ולוקים · ועוף השמי' הוליך את הקול · לקרית חוצות · ויודע הדבר לכל השרים הקונסלים היושבי' אצל נגלי הים · ויודע הדבר גם לכל אנשי א"י תושבי הארבע הארצות הק' · וירב בבת יהודה תאני' ואני' · על עם ה' ועל בית ישראל כי נפלו בחרב · וירבו כל העם בבכי ובצו' ובזעקה · וימהרו להודיע הדבר לאחינו אנשי גאולתינו שרי צבאות ישראל · היושבים באירופא · למען יתנפלו לפני המלכי' והשרי' יר"ה אוהבי האמת · ובעלי המדע ויתחננו לפניה' על גאולת אחינו המעונים והמדוכים יושבי דמשק הי"ו · ועל פדות נפשותם האומללות:

וברוך ה' אלקי ישראל · אשר לא השבית מארצו ועמו גואל · ויתן רחמים בלב הרחמן ·

הוא

המפוארה הזאת רוכלת העמים כבר מפורסמת היתה בימי אברהם (בראשית י"ד) ודוד מלך ישראל לקחה מיד ארם (שמואל ב' ח') ואחרי מות דוד לקח אותה רזון בן אלידע שר צבא הדרעזר מיד שלמה בט (מלכים א' י"א)וירבעם בן יואש השיבה לישראל ולבסוף שבה לארם עד שבא תגלת פלאסר מלך אשור בימי אחז ויקח אותה מיד רצין מלך ארם ואף שנכבשה העיר פעמים רבות עדנה גדולה היא מפורסמת עד היום הזה ע"כ והגוים קורין לדמשק אל שא"ם :

יב כתב מ"ב דמשק עיר גדולה ויפה עד מאוד ומוקפת חומה והיא ארץ גנות ופרדסי' מהלך ס"ו מילין מכל צד ומא"י כ' מן הירדן עד דמשק כולו מישור גדול באורך ורוחב מאוד דמשק עיר גדולה ויש לה חיל וחומה סביב ובירניות ביופי וחוזק עלום עם הפוס"י סביב שוקים רבי'ויפי"ם בה ומעינות לרוב בכל השווקי' והיא רבתי עם ומו"מ מרובה מאד בה נמצא כל המלאכות וסחורות הרבה מאוד וגם בכל השוקי' מעינות לרוב והארץ משובחת בתכלית במזונות ופירות וכל מעדני מלך והבתי' יפים מאד ובאה"ל תפליא ג"כ עיר דמשק שהיא כלילת יופי ובה מעיינו' קרי' וטובי' ונחלי' וסביבותיה כרמים גנות ופרדסי'וכל מיני פירות יותר מכל המקומו' והבתי'בנוי' באבני שיש בכל מיני גוונים ע"כ :

יג כתיב במלכי' ב' אמנה ופרפר נהרות דמשק • וכ'מ"ב ויורדי"ש דמשק מהר חרמון אמנה ופרפר כי היא יושבת תחת חרמון • אמנה יורד בתוך העיר והולכי' המי' ע"י גשרים על כל בתי היהודי'ובחוצות ובשוקים • ופרפ'הולך בין הגנות ופרדסי'חוץ לעיר ומשקי'מימיו כל הגנו' והפרדסי'שלהם ע"כ ובגו"פ פ"ז מביא מס' ב"ב כי אתא רב דימי אמר מאי דכתיב כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה אלו שבעה ימים וארבע נהרות שמקיפים א"י ואלו הם ארבעה נהרות ירדן וירמוך קרמיון ופיגה כדאיתא במס' פרה פ"ח מי קרמיון ומי פיגה פסולין מפני שהם מי בצים פי'מי אגמים והערוך ז"ל פי'קרמיון נהר הוא בדרך דמשק והוא אמנה פיגה הוא פרפר וראיתי לבעל מפה אחת שכ'וז"ל פרפר נופל לתוך נהר אמנה סמוך לדמשק ע"כ ועתה דמשק ג"כ מכלל יופי ולא תחסר כל בה ושיירות הולכי' משם לאר"צ ולבבל ולקושטא ומצוים בע"ת וסחורות ופירות והמים הולכי'בתוך העיר בתוך החצרו'והנחל של דמשק הוא בירות הנז'במאמר חוף הים אות י"א מדמשק כשלשה ימי'לעה"ק צפת כארבעה ימים לטבריא כשמונה ימים לעיר הק' ירושלם ואיתא במס' ב"ב עתידה ירושלם להיות מגעת עד דמשק כמ"ש בספרי ריש דברים מובא במדרש תלפיו'אות י'ענקירוס'וכן פרש"י ז"ל ע"פ לופ'פני דמשק ובגו"פ פ"ז מביא מס' עירובין ד' י"ט גן עדן אמר רשב"ל אם בין הנהרות היא דורמסקינין פתחה והוא דמשק יכ' מ"ב שבימיו היה בדמשק כמו ג'אלפים יהודים ובמא"י כתב שבימיו הי' שם כמו ת"ק בע"ב והי' ג' בתי כנסיות ביופי והדור עוד . בה"כ בקצה העיר ובאה"ל כ'שלפני בה"כ יפה ונאה מאוד יש פרדס אחד יפה ושם עלי אתרוגים עוד כ' אה"ל שראה בבה"כ של דמשק חומש כ"י יפה מאד נכתב בשנת תשמ"ע לאלף החמישי גם תנ"ך כ"י ובתוכה ציורי' נאים צורת בהמ"ק וצורת חומת ירושלם וצורת המשכן ומזבח וכליו וכלם מוזהבים נכתב בשנת שמ"א לאלף החמישי ועתה יש שם ב"ה קהל קרוב לכמו שהי'בזמן מ"ב : ויש שם שבעה בתכ"נ גדולים ומפוארים :

יד כתב ש"י בבה"ח של דמשק הרב הגדול המקובל האלקי מוהר"ח ויטאל ע"ה וכת'בס'קוה"ד דמ"ב וז"ל בדמשק קבור המקובל מהרח"ו וגלו בחלום להרח"ו ז"ל פסוק ודמשק מנוחתו ונפטר שם בדמשק ביום ר"ח אייר שנת הש"פ • ובמ"א מבשרת ציון כתבתי המעשה ע"י איזה סיב'הגיע הרח"ו לדמשק • כי הי'שוכן בירוש' כתב בס'שה"ג שראה במגלת סתרין של הרח"ו מכ"י ממש כי כל מה שקיבל מהאר"י ז"ל הי'בשנה וקצת ירחין • עוד בס'שם הג' כתבי'של מהדורא בתר'מהרח"ו צוה לגונזו בקברו ורבנן קדישי' אשר בדור ע"י יחודי'הוציאו מקברו ברשותו ע"י שאלת חלום ובאו ליד מוהר"י צמח ומוהר"ת פאפריש כן ע"כ • ובועד לחכמי' כתב שהרב בעל חסג"א ומוהר"י

כמה הוי ארבעה מילין אותן ארבעה מילין מי הוליכו מלמד שהיה משה מת מוטל בכנפי שכינה ט׳ע״כ · והכתובי׳מפ׳מטות והאזינו הנז׳מורים שיש עיר נבו וגם הר נבו · וכ״כ הסה״ד בשם גא״י וז״ל ומשיטים באתי לק׳נבו ונגד העיר הר גדול וגבוה וחלק מאוד א״א לעלות הוא הר נבו ועליו מת משה רבינו ואין יודעים מקום קבורתו והוא בחלק ראובן עכ״ל · עוד שם בסה״ד ד׳ כ״ז ע״א בשם גא״י אין רחוק מהר נבו יש ב׳ הרים זה כנגד זה על א׳היה בית עכו״ם בעל פעור והוא חרב ועל הר השני מזבח שבנה בלעם והקריב קרבנות · וכן ראיתי לבעל מפה אחת שכ׳וז״ל נבו שם ראש גבוה בהר הגלעד במזרח הירדן מול יריחו וממנו גם עיר סמוכה לו נקראת נבו בחלקו של ראובן :

ח כתיב (בפ׳חוקת) שמת אהרן הכהן בהר ההר באחד לחודש החמישי ופירש״י הר ההר ע״ג הר כו׳· וכבר מילתא אמורה במאמר חוף הים כי הר ההר של אהרן הוא במקצוע לפונית מזרחית של א״י · וכ׳בסה״ד ד׳ כ״ז ע״ב בשם גא״י וז״ל זה מקרוב היאו ערביים דרך במדבר לקבורת אהרן הכהן על הר ההר גבוה מאוד הר על גבי הר ובמחבולות לבוא עליו כי הוא שוה כאלו נחצב בקרדומות ועל ראש ההר מערה עם כתבי׳הרבה ונחפר מערה בתוךמער׳ ועל ההר קבר בנוי יפה וכתוב עליו בכתב ולשון ערביים אהרן בן עמרם ובמער׳התחתונה נכתב בלשון באותיות גדולות ג״כ אהרן בן עמרם וכתב זה ממש תחת קבר העליון של אהרן · ובמערה מדליקין הערביים מנחה לכבוד אהרן ונגד מזרח ההר שם מדבר גדול ונורא מאד ואומרי׳ שמתי מדבר קבורי׳ שם ובקצת קברות ריקנים ובקצתם מתים גדולים מאד ובקבר א׳ריק ראיתי גלע א׳ מאדם רחב שלשה טפחי׳· ומובא ג״כ בש״י כ׳ בסה״ד בשם גא״י בארזעוג ראיתי קבר ארכו פ׳אמה ואומרים שהוא של שם בן נח :

ט כתיב בפ׳דברים צידונים יקראו לחרמון שריון והאמורי יקראו לו שניר ואונקלוס תרגם על שניר טורי תלגא ויונתן מוסיף טוורי תלגא דלא פסיק מיניה תלגא לא בקייטא ולא בסיתוא ופרש״י ז״ל בפ׳ואתחנן הוא אומר עד הר שיאון הוא חרמון הרי לו ארבעה שמות למה הוצרכו לכתוב להגיד שבח א״י שהיו ד׳מלכים מתפארי׳ בכך זו אומרת על שמי יקרא וכו׳ · ובכו״פ סופ״א כ׳ובד״ה נאמ׳ובני חצי שבט מנשה ישבו בארץ הבשן ועד בעל חרמון ושניר ונקרא כעת אל תל״ג ע״כ · וראיתי לבעל מפה א׳כ׳וז״ל חרמון שם ההר הגדול בצפונה של א״י מזרחה להר הלבנון ונקרא שריון ושניר ושיאון ואין להחליף ההר הגדול הזה עם ההר הקטן ממנו הסמוך להר תבור ממזרחו אשר גם הוא נקרא חרמון וסביב להר חרמון הקטן הרבה גבעות אשר בשם הררי ציון יקראו והיינו דכתיב תבור וחרמון בשמך ירננו והיינו חרמון הקטן ושם סביב הררי ציון כמ״ש כטל חרמון שיורד על הררי ציון גם כ׳בעל המפה הנ״ל אלל שניר וז״ל ומלאכו מקומות אחרים אשר נראה מהם כי שניר וחרמון שני הרים שונים המה כמו שכתוב בשה״ש מראש שניר וחרמון והנה הררי שלג הנזכרים הם גדולים וארוכים הרבה וכשהולכים מצפת לדמשק סמוכי׳הם לצפון והשלג מונח בקיץ וחורף ובטבריא הם נראי׳מרחוק שלו לבן :

י כתב הרמב״ם הלכות תרומה פרק א׳ סוריא הוא הארץ שכבש דהמע״ה וע״פ ב״ד הגדול ולא היה דין הארץ ההיא כא״י לכל דבר מפני שקפץ וכבשה ועדיין א״י לא נכבשה לגבולותיה והארץ ההיא מא״י ולמטה כנגד ארם נהרים וארם צובה כל יד פרת עד בבל כגון דמשק ואחלב וחרן וכיוצא בהם סוריא היא שיש בה דברים כא״י ויש בה דברי׳כחו״ל הקונה בה קרקע כקונה בא״י לענין תרומה ומעשרות וכל אלו הדינין הם שם מדרבנן :

יא דמשק · כ׳כו״פ פ״י וז״ל וכבר ידעת שדמשק היא בארם שכן כתו׳בארם דמשק (שמוא׳ ב׳ ח׳)וכוכי ראש ארם דמש׳(ישעי׳ז׳ח׳)וארם לא״י מזרחי׳ לפוני וכן הוא דמשק וראיתי לבעל מפה אחד שכ׳וז״ל דמשק ראש ארם יושבת בבקעת הלבנון דרומית מזרחית לצידון · והנה העיר

וקורין לו תיה בני איסרא מכ"ל עוד שם מחשבון של דרום. תלך של דיבון כמאלי יום וקורין לו דיבאן · והסיב עוד שם מקומות וב׳יהלה הוא לסוף הארץ הה׳ למזרחית לפוני׳ על ההר שמפסיקין בין המדב׳ והישוב ובראש אותם הרי׳ הוא סלכה לא נשתנה שמה ובפ"ח ב׳יהלה הוא דרומי כמאלי יום לסלכה :

ד כתיב ביהוש׳ ויתן משה לבני גד ויהי להם הגבול יעזר וכל ערי הגלעד וגו׳ וממחניי׳ עד גבול לדביר וגו׳ ובית נמרה וגו׳ קורין לו נאמר והוא לדרו׳ יעזר כמו שעה אחת יעזר קורין לו זרעה ולפוני מזרח ליעזר כמו יום הוא שבמה וקורין לו שאהבא ושם קריתיי׳ וקורין לו קרייתין שבמה וקרייתים לראובן ושם קנת למנשה קורין לו אל קוניא סלכה הוא לשבט גד אדרעי הוא מערבי לסלכ׳ ביותר כמו יום לא נשתנ׳ שמו כ׳ כו"פ פ"ח אית׳ במגילה לוד ואונו וגיא החרשי׳ מוקפי׳ חומה מימו׳ יב"נ וכ׳ מסתברא שהוא הדין בקלת עיירות שהם היום בארץ בעבר הירדן שהם כיבוש אדונינו מרע"ה כגון סלכה ואדרעי וכיוצא בהם קהילות רבות שהם היו מוקפי׳ חומה גם בימי משה כמ"ש ונלכוד את כל עריו בעת ההיא וגו׳ כל אלה ערי׳ בצורות חומה גבוה דלתיים ובריח לבד מערי הפרזי הרבה מאוד ע"כ · זוזים היא מערבית לפונית לאדרעי כמו ארבע שעות וקורין לו זיזון ועליה נהרות רבים ומשם לעשתרות כמו חצי יום וקורין לו קרן של אהרת · וזוזים דרומית לעשתרו׳ חוות יאיר הוא בארץ גלעד והיום הוא מקום מקנה וקורין לו מואהרה והיא מערבית לאדרעי כמו ד׳ שעות ובאמצע שניהם הוא רמות · בצר במדבר לראובן הוא למזרח אדרעי כמאלי יום וקורין לו בצרה · וקמון הוא למזרח הירדן של פני בית שאן כמו חמש שעות מעט דרומי וקורין לו קומימא ושם נקבר יאיר כדכתיב שופטים יוד וימת יאיר הגלעדי ויקבר בקמון :

ה כתיב (שמואל ב׳) וילכו כל הבתרון ויבואו מחניים הבתרון קורין לו אל אהרון מחניים מחנה ומחניים הוא למזרח בית שאן ביותר כמאלי יום וסמוך לג׳ לגבולו שעה עיר ושמה של אסתיב אומרים שהוא מקום אליהו התשבי זכור לטוב והוא בגבול גד ושמה שם היה ביתו ז"ל כי משבט גד הי׳ מולדתו וכמו שכתבנו בסוף הספר ולצפון אל אסתיב יש נחל מים קין וחורף ועליו גנות ופרדסי׳ וקורין לו וואד של יאבס כלומר נחל יבש ושמעתי כאשר תמהתי לשם חילוף הפועל כי שנו הניואה׳ ואד שיאם כלומ׳ נחל שיהו כי כן קורין לשיאו ז"ל ואין לחשב שנקרא כן מפני יבש גלעד כי רחו׳ הוא מאוד · יבש גלעד מזרחי הוא לבית שאן ביותר כשלש שעות וקורין לו גופן והוא לשון יובש בערבי של יבש והבתרון הוא דרומי למחנים לפי מה שהתבאר מה שאנו יושבי בית שאן רואי׳ מן הערבה מזרח׳ ולצפון עד ים כינרת הוא לשבט גד · ורש"י ז"ל כ׳ בפ׳ דברי׳ כנרת היא מעב׳ הירדן המערבי הוא נחלת בני גד מעבר הירדן מזרחי :

ו כ׳ כו"פ בפ"ט ב׳ וז"ל ואת הארץ שכבש אדון הנביאים אדונינו משה ע"ה אם אין עלי׳ מין ממין לתועלת אדמת ישראל או סלא נשמע זה מפי משה ואלעזר והנשיאים תימה למה בחרו בה הראובני והגדי בעד מקניהם הלא כל אשר לאיש יתן בעד נפשו · וכן דוד המלך שהיה רוצה בתקנת בנו למה לא צוה לגלות הגל ולהוציאו מן הפחת ולהביאו לא"י וכן ברזלי הגלעדי למה לא רצה ליכ׳ לירושל׳ עם דהע"ה ואמ׳ שרצונו שיקב׳ בקבר אביו ואבל הטוב ההוא לא ודאי מוכח שעבר הירדן קדוש בקדוש׳ א"י : ומה שהביא דהע"ה את עצמות שאול לא"י שאני דוד שחשש לכבוד המלכו׳ : וכן פירש"י ז"ל ריש פ׳ דברים אחרי הכותו · אמר משה אם אני מוכיחן קודם שיכנסו לקצות הארץ יאמרו מה לו עלינו מה הטי׳ לנו לפיכ׳ המתין עד שהפיל סיחון ועוג לפניהם כו׳ ואח"כ הוכיחן :

ז כתיב (בזאת הברכה) ומשה בן מאה שנה ועשרים שנים במותו · ואיתא בגמ׳ מגילה ז׳ באדר מת משה · ואיתא במס׳ סוטה פ"ק די"ז תניא א"ר יהודה אלמלא מקרא כתוב א"א לאמרו היכן משה מת בחלקו של ראובן דכתי׳ (סו׳ האזינו) ויעל משה וגו׳ אל הר נבו · ונבו בחלקו של ראובן קייתא דכתיב (סוף פ׳ מטות) ובני ראובן בנו וגו׳ ואת נבו ואת בעל מעון וגו׳ והיכן משה קבור בחלקו של גד דכתיב וירא ראשית לו כי שם חלקת מחוקק ספון ומחלקו של ראובן עד חלקו של גד

כמה

נחל ארנון ושם רבת וער וכיוצ׳ בהם גם היה להם לצפון נחל ארנון מערוער עד נחל יבק כי חשבון למואב הי׳ ונחל יבק הי׳ לעמון שכן כתו׳ רק אל ארץ בני עמון לא קרבת כל יד נחל יבק וערי ההר והם הרי הגלעד לצפונה הוא הבשן שכן כתוב אחריו ונפן ונעל דרך הבשן · וא״כ היתה עמון ומואב סמוכים זה לזה ומצרנים · בא סיחון על מואב ונלחם בו ולקח ממואב כל מה שהיה לו לצפון נחל ארנון וזהו שכתוב בפ׳ חוקת כי חשבון עיר סיחון וגו׳ והוא נלחם במלך מוא׳ הראשון וגו׳ וזו הותרה בכיבוש לישראל כי נעשית ארץ סיחן ולא ארץ בני לוט ע״כ · עוד שם עכשיו הוצרכנו לחפש מה הדבר שקורין רז״ל ארץ עמון ומואב ומה הארץ שקורין לה ארץ סיחון ועוג שהרי שנו חילוק בדיניהם בענין מצות התלויות בארץ וכאמר מארנן עד הר חרמון הארצו׳ הם כך ארנון לדרום וחרמון לצפון והם הקצות מעמון ומואב וסיחון ועוג מארנון עד היבק חלק א׳ מהלך שלשה ימים והוא למואב · היבק וארצו חלק אחד הבא אחריו שהוא כיום אחד וחצי והוא לעמון · מארץ היבק עד חרמון חלק אחד שהיא כשלשה ימים ובו הבשן והגולן והוא לעוג · סיחון האמורי לא נמצא לו שום חלק אלא במה שכבש ממואב : וא״כ רז״ל קורין ארץ עמון ומואב אל הארץ שהוא מצפון ארנון ועד צפון היבק וערי ההר וקורין ארץ סיחון ועוג אל מה שהוא משם ועד חרמון ומה שהיה למואב לדרום נחל ארנון לא כבש סיחון ולא ישראל ונשאר למואב והוא ער ורבת וארצם ומה שבא דוד המע״ה על רבת זכרנו כופ״י ואם תרצה לדעת קו החולק בין ארץ עמון ומואב של רז״ל שלצפון נחל ארנון ובין ארץ סיחון ועוג שבארצון נוציא קו ישר מצפון נחל יבק ואריו והולך למזרח עד המדבר ולמערב עד הירדן ויניח ראשו המזרחי לצפונו סלכה ועדרעי וכל הבשן ויניח ראשו המערבי לצפונו מהלקיוס א׳ לדרום בית שאן ומסתברא שסתם עבר הירדן לחכמי׳ היא בכלל עמון ומואב וכן מסתבר שנקר׳ עבר הירדן סתם ארץ סיחון ועוג מפני שהירדן על פניה למערב והכתוב כשרוצה להזכירו מפרש אותו כמו שכתוב בפ׳ דברים בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה וגו׳ ויהי׳ א״כ עבר הירדן סתם ארץ סיחון ועוג וכ׳ בשם הסמ״ג יאוא הר״ת מקולי שהביא במצוה קמ״א בשם ר״ת ז״ל דאותם שכבש אדונינו משה ע״ה מסיחון ועוג קדשו אף לעולי בבל דתנן שלש ארצות לביעור וסיים הרי לך שסתם עבר הירדן הוא ארץ סיחון ועוג ואנ״ל שהם מחוייבי׳ בחוקי תרומות ומעשרות שהרי ארצינו ונחלתינו הוא עוד שנוהג שם שביעית וביכורים מה שאינו נוהג בעמון ומואב והקדרואה שבעמון ומוא׳ נוהג בהם תו״ת וכ״ש בארץ האמורי שכבש אדונינו משה רבי׳ ע״ה · ואני מתעם׳ בעלת׳ חיפשתי ומצאתי בחסד עליון היות ארץ כיבוש אדונינו משה ע״ה בקירוב כא״י ארכה ורחב׳ והוא שנחל ארנון הוא כנגד באר שבע והר חרמון כנגד עיר בירות (הנז׳ במקומה במאמר חוף הים הו׳ י״א) ונשארו קצוות לצפון עד הר ההר ולדרו׳ עד נחל מצרים אבל רחבה הוא יותר ממה שהוא בין הירדן והים הגדול כי זה יומים וזה יום : כ׳ כו״פ בפי״א וז״ל הראובני והגדי וחצי שבט המנשה ארצם עבר הירדן מזרחה והוא שכבשה אדונינו משה ע״ה · ומאשר מפיו אנו חיין נצטרך לדבר דבר בארץ ההיא :

ג. כתיב ביהושע י״ג ויתן משה למטה בני ראובן וגו׳ מערוער וגו׳ וכל המישור עד מידבא חשבון וכל עריה אשר במישור דיבון וגו׳ ויהלה וגו׳ חשבון מזרחי דרומי לבית שאן למזרח הירדן כשני ימים וקורין לו חסבן לדרום חשבון כמו יום הוא ערוער ונחל ארנון תחתיו נהר גדול וקורין לו ערער בפתח העין חשבון למזרח יריחו כמו יום והכ״ש כפר א׳ הנק׳ אחסבייע והו׳ מסוך מלפ׳ לצפון א״י להלן הרב׳ ועדיין לא התחיל בשהירדן ואומרי׳ כי זה חשבון וכל הרוא׳ ישכיל שאינו כן : כתיב בסוף פ׳ מטות ובני ראובן בנו את חשבון וביהושע י״ג חשיב חשבון לראובן · וביהושע כ״א קא חשיב חשבון לשבט גד · וראיתי לבעל תפה א׳ שכ׳ וז״ל חשבון בגבול שבין מטה גד למטה ראובן ומטעם זה פעם לראובן פע׳ לגד מחשב ועוד כ׳ לע״ע יש שם עיר ושמה חסבאן ע״כ : מחשבון מלך למזרח כמו יום בישוב ומשם ולהלאה מדבר בני ישרא׳

כמור בורא שמים וארץ · אתחיל **מאמר**

גלילות ארץ

א כתיב (צפניה ג׳) בעת ההיא אביא אתכ׳ ובעת קבצי אתכם וגו׳ כ׳מא״י רחוק מלפת שמונה מילין עוברים הירדן ללכת לדמשק על גשר אבנים וקורין אותה גשר יעקב אומרים כי שם עבר יעקב אע״ה בשובו מחרן כמ״ש בפ׳ וישלח כי במקלי עברתי את הירדן הזה · והו׳ צר מאוד שם ואח״כ מתרחב והולך ונכנס בימה של טבריא וכ״נ אה״ל בלט לגשר הנק׳ דזישיר יעקב הוא גשר על הירדן בנוי מאבנים על שלשה כפות שהים זרת ארכה ולרחבה ששה עשר והאל הגשר יש אושפיזא לפני עובדי׳ וכבים וזה הגש׳ הוא לצפון ים כנרת כשלש שעו׳ ולטברי׳ כמו יום עוד שם באט אל גשר יעקב ושם מלון אורחים ובתוכה עין א׳ והגשר במקום צר ומימיו הולכים מהירדן ואמרתי בלבי הוא מעבר יבק כי ע״כ נקר׳ גשר יעקב עד היום בלשון ישמעאל והנראה שר״ל שזה הגשר על הירדן הוא אך מה שאומרים שזהו מעבר יבוק זה לא יתכן הלא פירש״י שם יבק שם הנהר ואינו הירדן וכמ״ש בכו״פ פ׳ מ״ז לצפון חשבון כמו יום מהלך נחל יבק וקורין לו ואדי אל זרקא כמדע ונחל יבק הי׳ לעמון שכן כתוב בדברים רק אל ארץ בני עמון לא קרבת כל יד נחל יבק · בכו״פ פ׳ י׳ וז״ל אל עשיו אחיו ארצה שעיר כדכתיב פ׳ וישלח נראה לפי הענין שיעקב אע״ה לא בא מחרן דרך הישוב שהרי הבא מחרן אל נגב א״י שהוא מבקשו עובר דרך נהר פרת שתיך לרחובות עיר ומשם בא אל ארץ דמשק ומשם עובר ירדן וירדן סמוך ליציאתו מן הים של טבריא ובא לו אל הערבה הולך רחבה ועולה לערי אפרים ושם שכם תחילת ביאתו לארץ אבל הוא ע״ה הלך דרך המדבר מצפון לדרום נוטה למערב עד הגיעו לגבול בני עמון ומשם בא אל ירדן יריחו ועלה לשכם עכ״ל ואינו ר״ל שיעקב אע״ה לא עבר נהר פרת שהרי מקרא מלא דבר הכתוב פ׳ ויצא ויברח הוא וכל אשר לו ויק׳ ויעבור את הנהר ותרגם אונקלוס ויונתן ועבר ית פרת ט׳ ר״ל שאחר שעבר את פרת הלך דרך המדבר

עד שבא אל ירדן יריחו כנ״ל ולפ״ד לא עבר בחזירתו רוחב הירדן שאצל צפת כמ״ש מא״י כ״א אצל יריחו ולפ״ז צ״ל שעבר יעקב אה״ע הירדן בהגשר שאצל צפת בלכתו לחרן ומ״ש מא״י בשובו מחרן לאו דוקא : (וגשר קורין בערבי דז״יסר):

ב כתב בשה״ד ד׳ ט״ו ע״א בשם גא״י באר של יעקב אצל חרן והבנשעליו משה אדבעים אים ונמוק ש׳ אמות ועכשיו אין בו מים ע״כ · כ׳ אה״ל ב׳ שעות מגשר יעקב לדרום הגשר · ולמערב הירדן הוא בור יוסף אשר השליכוהו אחיו שמה והערביים קורין אותה (ג״וב יוסף) ויש עליו כיפה עגולה אשר נעשה על ארבע קשתות קטנות ודותן אשר מצא המלך שמה איננה במקום ההוא רק סביב הרי גלבוע (מקום דותן נזכר במאמר חלקת השדה ע״ש) · ובמקום שהים כנרת מתחבר עם הירדן יש גשר · עוד שם בלכתו מירושלם לדמשק כ׳ כוב ובאט אל הבור שהשליכוהו שם את יוסף הצדיק ע״ה ובט עליו ע״פ הבור מגדל קטן על ד׳ עמודי שיש ושאבט מים מן הבור ושתינו ולפני הבור בה״כ שנהם ומלון אורחי׳ א׳ ע״כ · כ׳ בכו״פ פ׳ מ״ז וז״ל אגיד לך מה שהראו לנו מן השמים בביאור עמון ומואב וסיחון ועוג וחשיב ארץ מואב ער וארנון קורין לו אל כארק והוא הר גבוה וחזק ושם רבת וקורין לו רבה ואל צפון ער כמו יום ימצא נחל ארנון ואל שפתו הצפונית הוא ערוער לא שנו שמו כלל וצ׳ לצפון ערוער קרוב על היושר כדרך יום תמצא חשבון עיר סיחון וקורין לו אוסבאן ולצפון חשבון כמו יום תמצא נחל יבק וקורין לו ואדי אל זרקא ולצפונו כחצי יום הוא גלעד והריו : למזרח אלו הארצות הוא המדבר למערבה לקצתם הירדן ולקצתם ארץ סדו׳ לימה לצפון הגלעד הוא הבשן לצפון הבשן הגולן ולצפון הגולן ההר חרמון ולמזרח אלו הארצות הרים קורין להם גבל בני הלל ובקיאי הלשון קורין להם גבל בני ישראל מערבם הירדן והוית הענין על זה הסדר יגיד עליו רעו כי הארץ לעול׳ עומדת בשמותיה ברוב והשינוי בשמות מעט הוא ואחר שהתבאר זה נאמר שארץ מואב היתה לדרום

וחרד לדבר ה' שנכתבה ונחתמה בגזירת מלך מלכו של עולם שהוא גוזר דין בתורתו • וז"ל בד' ע"ז כי יצאה הגזירה מלפניו דכתיב שכל האנשים הרואים את כבודי דהיינו על הדור ההוא אני גוזר עליהם שלא יהיו רואים את הארץ כך לדורות הבאים כל מי שיוציא ש"ר על הארץ ילקה בגופו ויכנס בעונש זה והיינו וכל מנאציי לא יראוה דקאי על לעתיד ג"כ יהיו תחת גזירה זו שלא יראוה כי המוציא ש"ר על הארץ הטובה והנה מורה היותו לא מבני ישראל דכלום יש בן שמוציא ש"ר על אמו שזנתה או שהיא עשה דבר שלא כרצון בעלה והנה כן הדבר הזה מאחר שיסוד מוסד הוא היות לכל איש ואיש מב"י חלק ונחלה בארץ • ע"ב • והבה זו של המרגלי' היתה על ארץ שעדיין לא היתה מקודשת בשם כל ישראל להיות נקראת א"י כי הרי באותו זמן היתה עדיין נקראת ארץ כנען ובאמת כל מה שדברו רעה לא היה אלא על יושביה שאמרו על הגוים אפס כי עז העם היושב בארץ וגו' וגם מה שהם אומרים מה לנו ולא"י מאחר שכבר השליך אותנו משם אין לנו עוד א"י בארצות העמים שאנחנו יושבים שם שקטי' ושאננים ומה לנו ולצרה הזאת שבני א"י יהי' יושבים שם ואח"כ שיבואו לקחת את ממונינו לפדיון נפשם ע"ז ידעו כי הנה יום לה' צבאות על כל גאה ורם וגו' ונשפטתי אתם גו' שבאמת פסוק זה מורה שהמשפט הוא על בית ישראל הוא על הוצאתו' דיבת הארץ ויושבי' רעה של אביהם שהגוג' בכבוד הארץ הק' מחלל כבו' אביו שבשמים וז"ל בדף י"ז ה' יודע כי ת"ל רוב' דהובא דמינכר בקהלות ישראל כל הגולה צדיקים הם ורצו עבדיו את אבניה ואת עפרה יחוננו ואם יש יכולת בידם לעלות ואינם עושין הוא מפני חסרון ידיעתם בגדולות הארץ ומעלותיה ואחרי אלו שוגגין ולא מזידין אכן על אותן שיודעים את רבונם ומתכוונים למרוד בו ושתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ נגד ה' ונגד משיחו ויש כת שאומרי' יהי' לנו שמחה שיבא משיח בשביל אלו העניים שיהיה להם ולנו מנוחה שאז ודאי לא נצטרך ליתן להם ממונינו גם באלו לא בחר ה' ועליהם נאמר וכל מנאציי לא יראוה ואבד כל העשר וגו' :

וז"ל בדף י"ח לכו נא ונוכחה הייטב בעיני ה' כי שאר האומות כדי להעמיד להם בית תפלה שולחים מדי שנה בשנה ככרי כס' וככרי זהב למאות לאלפים ורבבות ועמך ישראל שנקראו בני ציון היקרים לתת כמ"ר ליוצרם יעלימו את העין כאלו אינם רואים העל זאת יתאפק כל חסיד מתת לאחד מאחיו בני המלך שומרי משמר' תורתו את אשר יותיר משובעו ופירורי הלחם אשר ינער מעל שולחנו וכו' ומאריך בענין זה ומסיים ודאי שכן צ"ל לספיק מים ומזון הנצרך לעניי א"י וכמועט אמינא ולא מסתפינא דבתורת חיוב הוא זה ולא בתור' חסד אחרי היות עניי א"י נקראים בלשון מושאל עניי עירך שקודמים לעניי עיר אחרת ואעפ"י שאין ראי' לדבר זכר לדבר מהעדפת תושבי א"י לתושבי חו"ל כשהם תוך חו"ל עצמה כמו שמבואר בספרי והביאו מרנא מהריק"א ביו"ד סימן רנ"א הן עתה כדי שיהיה קודמין לעניי שעיר עצמה אתינא עלייהו מכח טענות אחרות הקרובים אל השכל לחייבם לפי שכבר אמרנו שהם מעמידים חזקת הישוב של א"י והם שומרי משמרת תורתיה' והם הם הסובלים הצרות עבור שאר אחיהם שבגולה ומסיים ואתה האיש הנלבב פקח עיניך ושום לבך לכל הדברים הנאמרים באמת ט' :

ח כתב רבינו בחיי פ' אמור לענין עיבור השנים מביא פרקי דר"א דאית' שם מכאן אמרו אפי' צדיקים וחכמים בחו"ל ורועי בקר בארץ אין מעברין את השנה אלא ע"י הדיוטו' שבארץ ע"כ • ומכאן יש ללמוד מעלת הארץ הקדושה וכמה היא חביבה לפני המקום וכן אמרו בירושלמי פ"ק דסנהדרין ע"פ ואל יתר זקני הגולה (ירמי' כ"ט) אמר הקב"ה ביותר הם חביבים עלי זקני הגולה חביבה עלי כת קטנה בא"י מסנהדרי גדולה בחו"ל עכ"ל רבינו בחיי

ברוך מקבץ נדחי עמו ישראל שנשלם מאמר ישועת ישראל :

שוסיף ה׳ לבאות סמו וסיקויס בה כל החזיונות הנאמנות אשר חזו לה נביאי האמת ולדק ומוכיח ותסיים סוף ע״ב ונמצאת למד כי אין חפץ לה׳ סתשאר הארץ הק׳בוקה ומבולקה מכל טוב בנוי׳ כי היא בלי ספק גם בגלות המר הזה בית חייטו וזה לך האות כי כל הדר בא״י עשה רלון אביו סבשמים ונקרא לדיק וה׳ אהבו מאחר סזכה להיות תוך פלטרין סלו דהרי לך קרא דכתיב ותקיא הארץ את יושביה ומאחר שאנו רואים סאינה מקיאה אותם הוא מופת מותך סהם לדיקי׳ וכמ״ש לעיל בסס חס״ל • וז״ל ד׳מ׳ושק חזי לאות׳ סהלכו בגולה והיו חולה לה בבבל סעם היות כי כה אמר ה׳ לכל הגולה אשר הגלה מירושלם לבבל בינו בתים ויטעו כרמים וגו׳ לא נתקררה דעתם ולא כן עשו ואדרבה ויתנו את קולם בבכי ונעק׳ כמ״ש על נהרות בבל ססי סבנו גם בכינו וגו׳ והקללה סקללו א״ע אם אשכחך ירושל׳ תשכח ימיני נתקיימה בגלות סני זה סאנו בו סנתארך כ״כ זמן ונשכחנו כמת מלב וכל אחד בעיר אומר סלום יהיה לי כי זו היא ירושל׳ בשבילי אך בני גלות בבל היו אומרים בת בבל השדודה וגו׳ לפי שהם היו יודעים בטוב טעם כי מקורי ליטורי השפע והברכות וקבלת התפלות לא היה ולא יהיה אלא דוקא דרך א״י ובפר׳ בשערי ליון ובפר׳ מן הפרט בבהמ״ק כי סם לוה ה׳ את הברכה חיים עד העולם •

ז שד ד״ס מביא ירושלמי דברכות ובתנחומא ר״ת ב״פ אומר בהמ״ק בין בנוי בין חרב לא זזה סכינה ממקומה סנאמר והיו עיני ולבי סם כל הימים ובד׳ יוד ע״ב מביא מאמר רז״ל בויקרא רבה בכל מקו׳ סנאמר לי אינו זז מסם לא בעוה״ז ולא בעוה״ב וקא חסיב כהנים לוים וישראלים וא״י וירוסלם ומלכות ב״ד ומקדס ומזבח עם הכתובים הנאמרים אצל כל אחד ומ׳הרי לך מן המאמר הנכבד הזה ברור ומבואר כי כמו סקדושת כהנים לוים וישראלים לא זזים ממקומה כך קדושת א״י וירוסלם והמקדש והמזבח היא קיימת ועומדת לעד ואעפ״י סהם שוממין בקדושתן הן עומדי׳ כמ״ש בתסג׳ מגילה ע״פ

והשימותי את מקדשיכם אעפ״י סהן חרבין בקדושתן הם עומדים ומוכיח סוד סבהמ״ק אף עפ״י סחרב יש לירא ממנו כי קדושתו הוא קדושת עולם • וז״ל בד׳ י״א ישרט מוטאין והארץ טקה כי יש לנו אם סהיא הלוקה וסובלת היסורין בעונינו לטובת ישראל בד׳ י״ג • ראה עד כמה היגיע כח א״י כמו סאמרנו לבסל המול והבאתי אתכם אל הארץ זו ארץ החיים סכל מיני חיים תלוים בה אלו הן חיי עוה״ז וחיי תה״ת וחיי העוה״ב ומביא ע״ז ממדרות והפוסקי׳ ראשונים גם אחרוני׳ חשיבי׳ לדירת א״י מלות עשה מתורה. כאת׳ מהמלות הגדולי׳ המפורשות • בדי״ד מעתיק הרמב״ס ה׳ מלכי׳ פ״ה ה׳ט׳ וי״א י״ב כחזו׳ לעינינו כי ה׳ יסד ליון וקדושת הארץ והמקדש והמזבח היא קדושה נלחית אשר לא זזה ולא תזוז מיסודתיהן ומביא פסוקים וכת׳ סכל המקראות הללו ושאר כיוצ׳ בהם דאיתניהו בתנ״ך מלבד מאמרי חז״ל סהם אלפים בת יכיל לכל מי סקרא אותם בהסגחה הנלרכת כולם כאחד יעידון ויגידון כי כמו ססם ה׳ נקרא עלינו כך סמו נקרא תמלה בארץ ההיא כדכתיב כי סמך נקרא על עירך ועל עמיך א״כ השכל הוא המחייב סמי סהי׳ מלך ויהיה מלך הוא נקרא כהיום מלך מכח העבר והעתיד אף כי לפי ראות עיני בשר בהוה ועתיד וסיבת המקרים אינו בחלר מלכותו עכ״ז תואר סמו וכבודו הדרת יקר חלר בית מלכותו לא יחסר ולא יתבטל מאחר כי טלי עלמ׳ ידעי טובא כי בהתבטלות הפגע ההוא ישוב לאיתנו הראשון ויטע אהלו אפדנו ובוא יבוא למשפט ליתן סכר לכל אותם סנהגו בו כבוד בהיותו מושפל ולהעניש אותם סזלזלו בו ואוי לו ואוי לנפשו מי סמזלזל בחלר בית מלכו ואלקיו • וזרע עבדיו ינחלוה ואוהבי סמו ישכנו בה מעתה ומעכשיו כי רלו עבדיך את אבניה וגו׳ הם העם היושבים בה ומי גר אתך בעניותך עליך יפול בעשירותך וכל המתאבל על ירושלם זוכה ורואה בשמחתה וכל סאינו מתאבל אינו רואה בשמחתה ואז״ל למי סמוליא ש״ר עליה ועל יושביה כמו המרגלים סאז ודאי אין ספק אצלי ואצל כל מכס לב ירא

תפוזרים בגולה אוי יקל עלינו לשום לנוכח ה׳
דרכינו לבקש נחלתינו ובפרטות איש אשר נתן לו
אלקים עושר ונכסים ואינו חסר לנפשו מכל אשר
יתאוה ולא ישליטנו האלקים לשאת חלקו
ולשמוח בעמלו לראות עולמו בחייו נקנת לו
אחוזת נחלה בארץ הטובה • זה הבל וחלי רע
וצדיקי׳ ירשו ארץ וישכנו לעד עלי׳ עינו מצדיק לא
יגרע • וכ׳ עוד והוא ית׳ יודע תעלומות לב נשבר
ונדכה אלקי׳ לא תבזה כי על אפי וחמתי היתה לי
ישיבתי בחו"ל אף אם בית נתן לי דירת כבוד
מעולה לתורה ולתפלה תמיד עיני צופים אל הר
המוריה ומתב התגלות ע"ע על העכבתו
ומצוה להבני׳ שלו על דבר א"י וכתב כשתזכו
להשיא י"ח וישאר ברכה בידכם על הוצאות
הדרך ולעשו׳ איזה מעמד פ׳ נס׳ אפי׳ בצמצום פנו
ושנו לכם וביאו אל אה"ק לשכון בתוכ׳ דירת קבע
ומסיי׳ בדף ל"ו נחזור לענינינו מי שעוש׳ בלבו
הסכמה מוחלטת לעלות לא"י כשת שיג ידו
ונתעכב בחו"ל מפני ההכרח אז תועיל לו כוונתו
הטובה ותעלה לו ותקובל תפלתו כאלו עומד
באה"ק נגד שער השמי׳ ויעזרוהו להוציא מחשבתו
לפועל מהם לקיים. עכ"ל היעב"ץ׳ וגם׳ שפת אמת
להר"ם חאגיז ז"ל המיוס׳ להשי׳ לגבי׳ מ׳ אשר שאלהו
לדע׳ קדוש׳ אה"ק כהיו׳ ואם יש איזה שכר טו׳ לשכון
בה כי שמע לקל׳ שוטים אשר אמרו שהדרי׳ כעת
באה"ק עוברי׳ ציווי ה׳ אשר גזר היות הארץ שוממ׳
מבלי יושב כמ"ש ושממו עלי׳ וגו׳ ושיודיעהו הגדר
של קדוש׳ אה"ק כהיום ואם יש שכר טוב לשכון בה
ושיודיעהו מאיזה סיבות הם נמשכי׳ סיבת יגיעת
הרבה ודוחקי׳ שתמיד מודיעי׳ השלוחי׳ ע"י הכתבי׳
מאיזה סיבה הם נמשכים ואם הם אמיתים
הדוחקי׳ הללו למה אינם יוצאים מאותה הארץ
ואיך אינו מספיק לסיפוק פרנסתם כ"כ ממון שאנו
שולחי׳ וזהו תוכן השאל׳ והשיב מה באורך וברוחב
דברים הנחמדי׳ מזהב ומפז רב ומתוקי׳ מדבש
הכי קרא שם ספרו שפת אמת ולהעתיק כולו
א"א אולם מפני שיש גם עתה המתפלפלים ומהגי׳
שאלות כאלה מדינה ומדינה כלשונה זאת אומרת
טוב לשבת בחו"ל בעבודה מאה מלבוא אל שער
המלך בלבוש שק כי אדם אין צדיק וגו׳ וזאת

אומרת מה בצע כי נמשך ידי היושבי׳ שם אם
חפץ בנו ה׳ להתיישב ארצו ונחלתו יגאלינו ויביאנו
לשלום שמה לכן אעתיק כמה גרגרים
עיקרים בקצרה ובדילוג • בראש וראשון כ׳ בדף
ג׳ וז"ל כי אין ספק אצלי כי כל איש חכם
שמסתפק בזה וכיוצא בו לא פליט מחדא
מתרתי או שנזרקה בו רוח מינות והתורה שלמד
נעשית לו סם המות או באמת היותר ודאי אצלי
שאין זה חכם ואם קרא לא שנה ואם שנה לא
פירשו לו רבותינו יפה ההשגחה הצריכת ורצוי׳
לדקדק בדברי התורה והנביאים החכמים העניי׳
במקום הזה ועשירים במקום אחר ובד׳ה׳ כתב
שהם זורעים לריק ומולידין לבהלה נגד אמיתות
דברי התורה והנביאי׳ והכתובי׳ והחכמי׳ השלימי׳
האלקים רבותינו הצדיקי׳ זכרונם לברכה ושם
הרשעים המורים פנים בתורה שלא כהלכה אשר
יעצו זאת על ירושלי׳ המעטיר׳ ארץ חמד׳ והחשוק׳
מאבות שלשה ורועי׳ שלשה לאמור שנתקלל
קדושתה קדושת הכהנת להיות כפונדקית ומאחר
כי עזב ה׳ את הארץ הטוב׳ ההיא שהעם היוש׳ בה
הוא רובץ תחת משא עונותיו ושה׳ יחשב לו עון
על ישיבתו בארץ ההיא ימח ויכרת מארץ זכרם
ורקב בעצמותיה׳ כי מבאישי׳ את ריח קה"ק
ולדעתי דעת התורה ודאי יש להטיל עליהם דין
כדין מטיל מום בקדשי׳ וה׳ שוכן בציון עבר הוא
עתיד הלא זאת בת שבע רצון מלאה ברכת ה׳ ארץ
חפץ אשר חפצבה ה׳ • ובתחלת ד"ו כ׳ וז"ל יתברר
לך כי הן עד היום גדול כח אותו הרשימו דקדוש׳
שנשאר בה להיות מעולה הארץ וכל יושביה מכל
שאר הארצות ויושביהן ומאריך בזה וכ׳ בד׳ ז׳
הרי לך ברור כי כפרתן של ישראל היתה ע"י כי
נטש את נחלתו ביד האויבים אשר נתן את חלקת
חמדת ידידות מנוחתו למדבר שממה ובסוף ע"א
כ׳ להורו׳ לנו כי הן עוד היום בגלותינו זאת הארץ
לוקה בעבור בניה שבחו"ל ואין לך מלקות גדול
יותר מזה כי אמרה ציון מלאוני עוני לארץ אחרת
יצאו בני ותאמר ציון עזבני ה׳ וה׳ שכחני זה אלף
ותרל"ט שנה (ובעו"ה עתה שנת תר"ד 1776
שנה) היתה כאלמנה ולא אמנה ממש כי בועליך
עשיך

דמי לכם תמיד לא יחשו ואל תתנו דמי לו עד
יכונן ועד ישים את ירושלם תהלה בארץ שושו
אושו גושו ואל תחשבו להשתקע בחו"ל ח"ו נקיים
והבלה אתכם ארץ אויביכם וגו' וזאת היתה
חטאת אבותינו הראשונים · שגרמו
בכיה לדורות כי נמאסו ארץ חמדה והיא
שעמדה לנו בגלותינו התר שלא א' בלבד עמד
עלינו לכלותינו אלא בכל דור ודור לא שקטנו
ולא שלונו כמו מגב נשכחנו אחר ששכחנו דירת
א"י לגמרי אין א' מאלף מתעורר להחזיק בה
להתיישב שם לדור שם כ"א אחד ממדינה ושנים
בדור אין איש שם על לבו לבקש אהבתה דורש
שלומה וטובתה ולא מלפה נראותה כמדומה לנו
שבהיותינו בשלוה בחו"ל שכבר מלאנו א"י וירושל'
אחר' דוגמתה ע"כ באו עלינו כל הרעות · בשבת
ישראל בארץ ספניא וארצות אחרות בשלוה בכבוד
גדול מימי החורבן זמן רב קרוב לאלפי' שנה ושוב
נתגרשו משמה עד שלא נשאר שם ושארי' לישרא
בארץ ההיא צדיק הוא ה' כי יצא מדעתם נגמרי
ענין גלותם והתערבו בגוים כי ציון היא דורש
אין לה היינו עזובה היינו שוממה גם היא נאנחה
ותשב אחור ט' · כל זאת באתנו כי כארז נתשלנו
ארץ נכרי שכחנו לשוב אל ארץ מולדתינו לא זכרנו
עיר קברות אבותינו לא דרשנו כו' · ואין להאריך
בידוע כמה הפליגו חז"ל בשבח א"י והדרי' בה כי
התלמוד והמדרשי' והזהר וספרי החכמה מלאים
מפה לפה וכן המפרשי' מלאו ידיהם לה' להזכירה
לשבח גדול ביחוד הראב"ע והרמב"ן · ובעל ס'
הכוזרי החסיד הפליג בדבר הזה בספרו והאריך
שלא יהיה מקום לבע"ד לחלוק מהא דר' יהודה
דס"ל כל העולה מבבל לא"י עובר בעשה ע"ש ·
והוכיח שאפי' מבבל בימי חכמי התלמוד היו עולין
לא"י ת"ח לרוב · ובד' קל"ב וז"ל עם כל השב' הנ"ל
דבבל ואעפ"י שאינה רואה חבלי משיח וקרו לה
קרנא דסיבת' אעפ"כ לא השגיחו בה ראשי דורו'
חכמי התלמוד והניחו מקומם ועקרו סיכי ומשפני
ואזלו ורהטי נקטא במגרא ועברו לדוכתא דלמשה
ואהרן לא זכו בה א"כ מה יש לנו לעשות אנו
שעניים השוכני' קרוב לקיטב הצפוני אשר לא זרח
שם אור השכינה משלם ורחוקי' מאד מאדמת הק'

ומלשון הק' ע"א ט"כ שיש לנו להתאמץ ולעלות
במרכבה בקרון ובאשדאת אל ארץ חמדה ולא יעצרנו
הגשם והשלג מלכת אל מקום העבודה ואין טענה
מחמת הסכנה כי בשעת שלום אין סכנה כ"כ ושבל'
המדבר והים בודאי אינה קרויה סכנה לענין זה
להפטר ממצוה גדולה כזו דמילה ומגנא ומלכים
ישרים עוברי' באניות הלכו באות רבה דרכיך
בגיא ובקעה על כל הר וגבעה יחד עשיר ואביון
לקנית גבורי' רלים כסוסי' הרכב בים חומר מים
רבים ובעוזים מתיבה לאסוף און עתק ולצבור
כסף כחול ישוטטו להודו ולכוש למדינתא ומשרבא
בכמה סכנות אתה מכנים עצמך גוף ונפש בכל
יום על פת לחם יפשע גבר פשיעה גסה האבדת
מאור עיניו של אדם ומקצרת ימיו ושניו ולכבוד
בוראך ולהנאת נפשך לזכות לחיי עולם אמרת
עצל שחל בדרך כמשיכת הדק חס לכל אשר יתלא
שם בדק עד מתי עצל תשכב על מטת העצלות
ולמה לא תקנ' לך תחבולו' להמלט על נפשך בהיות
לאל ידך לעשו' לבוא להתלונן בצל שדי ותחת כנפיו
לחסות וכ'דמה שנוכ' בשל"ה בשם פסקי מהרי"א
הק' למנוע העלי' לא"י מחמ' שנתלאו שם בעתינו
רשעי' שאין בזה מניעה עכשיו ע"ש · ובד' ל"ה כ'
לכבוד הארץ הקדושה העזובה ועלובת רוח עתה
באתי למען ציון לא אחש' עד יצא כנוגה צדק' ולמען
ירושלם לא אשקוט לחוק בדקה קול קורא פנו
דרך העם והרימו מכשול לרוץ לבא אילה בלי
ריטול · ובאמת היא מצוה קיימת על ישראל
קדושים בכל נקים החמירו על עצמם בכמה
דקדוקי מצות שהחזיקו בהם ודקדקי' בהם ביותר
מפוזרים ממון רב וטורחי' מאד לקיימן בשלימות
היותר הפשרי · ומדוע מזלזלין ומתעלמין במצוה
החביבה הזאת יותר שכל התורה תלויה בו · ואם
אמנם כי דבר גדול הוא לעזוב אדם ארץ מולדתו
ולעקור דירתו ליסע בדרך רחוקה כשש מאות
פרסאות ממקומינו זה ולעבור בארצות ומדינות
אשר לא ידע ולא שמע לשונם ודרך ממעט ג'
דברי' יכפשי כזאת וכזאת יודעת כ"ש שסכרינו
מרובה לפום צערא אגרא · אך אם זאת נשיב אל
לבינו כמה מרופה ישיבתינו בידינו במקומות
מפוזרים

בתוך ביתו במערים מטמון גדול כמה אלפי דינרי
זהב וחלקם לג"ח ח"א לת"ת במצרי' וחלק אחד
שלח לחברון וחלק א' שלח לירוש' וחלק א' שלח לצפת
וא' לעת זקנתו עקר דירתו ממצרי' והלך לו לצפת
עכ"ל · ומה שלא שלח גם לטבריא מפני שאז הי'
טברי' חריבה כמ"ש במא' גול' מחתיות בשם מא"י
שבשנ' רפ"ב הי' טבריא חריב' ולא הי' שם כ"א י"ב
בתי ישמעאלים ע"ש : והרדב"ז ז"ל הי' בזמן הנז'
שהי' בזמן מהרי"ק ז"ל · הרב פר"ח הי' שליח
מירוש' סובב"א לערי פרנקיאה כמ"ש בהקדמתו
וכמ"ש גיסו מהר"ם חאגי"ז בס' שפת אמת דכ"א
ומ"ש שם דכ"ג ששולחים לגלנו שלש ארצו' ירושלם
חברון צפת ולא הזכיר טבריא הינו כמ"ש למעלה
שבזמנו לא היה עדיין בטבריא ישוב מאחב"י ·

כתב בס' פרדס ד' ג"ו יסורים של
א"י הן מן האומות והן מן התולאים
מובא כפר' הם כמ"ש (ישעי' ל"ג) ובל יאמר
שכן חליתי העם היושב בה נשוא עון שעל ידי
הצרות מתמרקים ומתמעטים העונות וכתי' וכפר
אדמ' עמו ע"כ · בס' טוה"א ד"ד מבי' מדרש משלי
והובא בילקוט וז"ל א"ר יוחנן טוב פת חריבה
זו א"י שאפי' אוכל אדם בה פת ומלח בכל יום ודר
בה זוכה לעוה"ב מבית מלא זבחי ריב זו חו"ל
שהיא מלאה חמסים וגזילות ע"כ · כ' הס"ל מעיין
ג' נהר ך"ב וז"ל במעלת הדר בא"י בביאת המשיח
דע כי מסורת קבלה בידינו כי בבואו יום
שיבא משיח עם קבוץ גליות לא"י ימצא בא"י
שבעת אלפים מב"י ובאותו יום יחיו המתים
שבא"י ובאותו יום יחזרו המתים שבא"י בעת
מיתתם לבריה חדשה רוחנית וכן ז' אלפי' הנמצאי'
חיים כולם בריה חדש גוף רוחני כגופו של אדה"ר
קודם החטא וכגופו של מרע"ה וכשישראל בני
קיבוץ גליות יראו שאחיהם נעשו בריה חדשה
ופורחים באויר ללכת ולדור בג"ע התחתון ללמוד
תורה מפי הש"י אזי יתקבלו בלבם דאגה ודאבון
נפש ויאמרו למל' המשי': וכי אין אנו בנ"י כמותם·
מאין זכו להיות רוחניים בגוף משא"כ אנו · ויאמ'
להם מלך המשיח ט' ע"ש · ועיין במאמר מוף
הים אות כ"מ ד' ז' ע"ב משלום המאמר ע"ש ·

וכ' הס"ל מעיין ג' נהר ך"ג וז"ל בסוד מא"ה בא"י
דע כי יש מסור' קבלה בידינו שמה"ת של א"י קודם
למה"ת של חו"ל מ' שנה · אמנם כל מי שנפטר
בחו"ל ויש לו מתשפחתו בא"י שהוא כ"כ קרוב
לו שחייב להתאבל עליו בין איש בין אשה יש כח ביד
קרובו שבא"י להמית כל קרוביו שבחו"ל שחייבי'
להתאב' עליו ובס' טוה"א מבי' זה בש' הרח"ו ז"ל :

ה' כ' בסידור רי"ע ז"ל בהקדמתו דכ"ד וז"ל אם
אשכחך ירושלם תשכח ימיני דע והבן כי אעפ"י
שהשכינה בכל מקום כנ"ל מ"מ אין התפלה
עולה בחו"ל במסלה אחת ישרה כי צריכה לעלה
לא"י ולירושלם אל מקום בהמ"ק שכנגדו שם
שער השמים כמו שראה יעקב אע"ה מפורש
בתורה ושנוי בנביאים בתפלת שלמה המל' ע"ה
והתפללו אליך דרך ארצם ומשולש בכתובי' בדניאל
וכוין פתיחן לי' בעיליתי' נגד ירושל' ואפילו
האומות מודים ומסכימים שאין התפלות עולות
ומתקבלות אלא דרך שם לכן אל יליזו הדברים
מנגד עיניך ולפה דרך העיר אשר בחר בה ה'
לשכן עם שוממותה · עומד' בקדושתה · ותשוב
כאלו אתה עומד בבית אלקים לפני ארון ה' ע"כ
ובד' למד כ' וז"ל ידוע שחובת המתפלל לכוין גופו
כנגד ירושלם ומפורש שנוי ומשולש בתנ"ך וכאן
ראיתי לזכור ירושלם שנית לומר שלא יספיק זה
הרושם והרמז שאנו עושים לזכר ולדוגמ' ולסימנא
בעלמא אלא למי והיכא דלא אפשר בו' ולא תועיל
הכונה במקום שאין טענת אונס גמור ובשעת
רווח וכו' ולזה צריך כל אדם מישראל לעשות בלבו
הסכמה קבועה ותקוע' לעלות לדור בא"י (ענ"פ
כשתמצא ידו די ההוצאה וקנית מעמד סיפוק
פרנסה אם בדרך מלאכה או איזה מו"מ או לקבל
ההספקה הנצרכת והכרחית כדי ליישב הארץ הק'
השוממה מבלי בניה) ולהשתוקק להיות זוכה
להתפלל שם לפני היכל מלך אעפ"י שחרב לא
זזה שכינה ממנו ע"כ · שמעוני אחי ורעיי
המתגוררים בארץ לא לנו על אדמה טמאה
זכרו זאת והתאוששו זכרו את ה' וירושל' תעלה
על לבבכם התקוששו וקושו המוכרים את ה' אל

שאמרים בענין קביעות הר"ח והי"ט ולבלתי ידם אתנו כדא עושין משמרת למשמרת כדי שלא יכלה מ"ו רגל ישראל מנחלת אבותינו עכ"ל משעי

ג' בס' אמ"ל מעיין ג' נהר מ' מביא מזוהר פקודי שהתפלה עומד ברקיע אחת עד גמר כל קהילות מישראל ויתקבצו כל תפלות ישראל יחד ויתקשרו כולם ויעלו · וכ' אמנם יש לדקדק העיכוב הזה שיתעכבו עד קיבוץ תפלת כל ישראל דוקא בהיות ישראל על אדמתם שאין מקדים זריחה בא"י עיר א' עיר אלא בפחות חצי שעה מפני שא"י מעט הכמות מ' פרסי' לכן אפשר להמתין · אמנם עתה שישראל נפוצים בארבע פינות העולם אם נאמר שיתעכבו כשיעור י"ב שעות ונמצא עירבוב תפילות כי בעת הזריחה במערב אז השקיעה במזרח ואז יש להם תפילת ערבים וא"כ איך יהי' ענין זה · ואם נאמר שלא ימתינו נמצא היחוד העליון נעש' כמה פעמי' כי קהילה זו יחד עתה וזו אחר שעה ולעולם מיחדי' והולכי' · ועד"ז יקשה כי המשמרות העליוני' הם קבועות לערב ולבוקר א"כ איך יהיו ענינם שלפעמי' לזו לילה ולזו יום · ועד"ז יקשה אל מנוחת שבת שאנו שובתים ואנו עושי' מלאכה ואיך יהיה ענין זה · ובס' יסוד עולם הקשה ענין זה ותירץ בשם רבנים עליונים מה שתירץ · אמנם השקי' הרמ"ק ז"ל כ"ו ז"ל ואני אומר כי אין ההנהגה העליונ' מנהגת לא בזריחת המזרח ולא במערב ולא בצפון ולא בדרום אלא על נקודת א"י שהוא המטבור הישוב וזריחת א"י הוא בוקר לאשמורת שבוקר ועריבית א"י הוא לילה לשליטת ממשלת הלילה ועד"ז ינהגו המשמרות ומספר הימים לא יעדיפו ולא יותירו מה שמהוה השמש הגשמי והירח הגשמי בא"י ואין לנו לחוש לראות הירח בחו"ל או לא יראה כי העיקר הוא בא"י ושם ב"ד קובעים ומקדשי' החדשי' חגי' וזמני' והקב"ה מסכי' עמהם ומקדשם ובחו"ל אין קובעי' ואם קובעי' לא קדשו שאין בהם ממש ויום השבת בא"י הוא עיקר הכל ואין התפילות מתעכבות אלו מפני אלו אלא בא"י דוקא ולא בשום מקום זולתו מפני שא"י משובה לענין. היחוד והיחוד אינה עתים הרבה אלא עת אחת ושעה אחת והיינו בהיותם עם ה' אשר בא"י לכלות תיקוני תפלתם ט'עכ"ל ע"ש · עוד כ' בס' אמ"ל מעיין ג' נהר י' היות התפלה של א"י רצויה ורצוי' ומקובלת יותר מפני שאין כ"כ מקטרגים וזה מפני שאין אותם האותיות המתהוות מהפה מתלבשת באויר טמא ולכן הם רצויות ונעשי' תיכף עטרה ומעטרת לראש מלכו של עולם · משא"כ בחו"ל שצריכים להתלבש באויר הטמא ויש כמה מיטוני' המקטרגים עליהם עד הכנסם לא"י ואחר כך צריכים טהרה ונקיון כדי לעלות במקום גבוה עכ"ל · ובס' טוה"א ד'מ"ג כ' ואין בחו"ל מי שעושה יחוד וחיבור של מעלה כא"י וכל המעשי' שעושי' בחו"ל אין מועילים כלום ואין תפלתם עולה למעלה כ"א בשמם של הצדיקים שבא"י יהי' להם שלום בחו"ל ע"כ וכל התפלות שבחו"ל אינם עולי' רק ע"י תפלת הצדיקי' שבא"י ט'עכ"ל :

ד **איתא** בילקוט שמעוני פ' בראשית א"ר אלעזר בר' שמעון נוח לו לאדם לגדל לגיון אחד של זתים בגליל ולא לגדל תינוק א' בא"י · ובס' מדרש תלפיות אות ג' ענף גידול מביא זה לענין גידול בנים. אך בס' זית רענן שחיבר הרב מג"א על ילקוט מביא הפי' בשם רש"י ז"ל טוב לו לאדם לפרנס תל אחד בגליל שהם גדלים זתים הרבה מלפרנס אפילו תינוק אחד מחמת דוחק פרנסה וקשה לפרנ' אפי' תינוק אחד ע"כ · ובס' קוה"ד ד' למב וראיתי בס' בן שמואל והוא דרושים מהרב מהרשד"ם ז"ל וכ' שם בדרוש א' וז"ל שמעתי מפי מורי הרב מוהרי"ט ז"ל מאיש חסיד שהיה באיטליא והי' מכנים אורחי' ומפרנס' ומכלכל' והוא ואחי נתארחו אצלו וראו אותו וב"ב בלבושים שפלים עד מאד עד שחשבו שהוא משרת ושאלו אותו למה הוא מתנהג עצמו בשפלות כ"כ עם היותו מופלג בעושר ואמר שהוא צריך לשלוח לאחיו הרב רבי עובדי' מפרש המשניות מאה זהו' בכל שנה וגם הי' לו מלוה זאת מהכנסת אורחים אם הי' מתנהג עצמו בדרך כבוד כבני גילו הי' בלתי אפשר לו לעשו' המצות הנזכרים כ' בשק"ד ד' ל' וז"ל ושמעתי מפי מגידי אמת כי הרדב"ז מצא

בתוך

עמהם אבני ועפר מבהמ"ק ובמו בנהרדעא בה"כ ויסדוה באותם אבנים ובאותו עפר עכ"ל · וכ' במדרש תלפיות אות א'ענף א"י וז"ל שמעתי אם ישימו על עיני המת ועל טיבורו ועל מילתו מעפ' א"י נחשב כאלו הוא קבור בא"י ממש עכ"ל · וגם להסתיקק לזכות לעלות להר ה' ולעמוד לשרתו בק'כת"ש בס'חסידים כי רב הוא מעות ישיבת א"י ע"ש · ומה גם שכ"כ רבינו חיים כהן הובא בתוס' במסכתא כתובות · כתב בשלה הק' והרב ספת אמת ובאה"ל כ' שכל ספרדי ירא ה' ויכולת בידו הולך לא"י פ"א בימי חייו ומסבב והולך לקברי אבותינו הק' על הצדיקי' ועל החסידי' וגם הגאים מהלכים ומסבבים ומוסרי' עצמם בכל נפשם ומאודם ויחשב עליהם לכפרת עון כת"ש וכפר אדמתו עמו ומוצרי' לצריהם זבתיהם ויש מהם הולכי' להשתקע עכ"ל ושמעתי שאשה אחת באתה מארץ רחוקה למירון והגישה לציון הק' של רשב"י ואמרה לו אני האשה הנגבת באתי מרחוק למקום משכן כבודו לבקשו שיהיה מליץ יושר בעד כלל אחב"י שיהי'קץ וסוף לגלותינו ויקים שכינתא מו' והלכה לה ונסעה לדרכה ואשכנזים הגידדי' בריחוק מקום בארצות ומדינות אחרות מחבבות את הארץ ומוסרים נפשם ומאודם לבוא להסתפח בנחלת ה' וכל ישראל קדושים ומפלים לעשות הלון קונם וגם לדרוש בשלום היושבי'בארצות החיים שהעם היושב בה נשוא עון וכו'. בס' חס"ל מעין ג'נהר י"ב וז"ל ודע שכל הדר בא"י נקרא צדיק הגם שאינם צדיקים כפי הנראה שאם לא הי' צדיק היה מקיא אותו הארץ כדכתיב ותקיא הארץ את יושביה וכיון שאינו מקיא אותו בודאי נקרא צדיק אע"פ שהוא נראה בהזקת רשע ובס' עוה"א מביא זה בשם רמ"ק:

ב בשה"ד בהשמטות א"א מביא בשם סמ"ע מה שמביאים גזירות בק' וורמזייא יותר משאר קהילות ומדינות כי בחורבן בית ראשון באו ונתיישבו שם ואחר כלות ע' שנים גלות בבל חזרו הגולים לירושלם ולא"י ואלו אשר הי' בק' וורמייז לא רצו לחזור לא"י וכתבו יושבי ירושלם לאנשי ק' ווירמיזא שיבואו גם הם לישב בא"י ולא השגיחו ע"ז וכתבו תשובה אתם בירושלם הגדולה ואנחנו נדור פה בירושלים הקטנה כי באותו פעם היו חשובים מאוד בעיני השרים והיו עשירים גדולי' ובעון זה נתחדש עליהם גזרות יותר משארי קהלות ומדינות עכ"ל : בס' שה מסעי ד"ו וז"ל והנה להיות דכל הגולה ראו דטרדת המזונות בגלות אינה מתמת להם מקום לאשוק כבוד הראוי לאבינו שבשמים ולאמא עילאה זאת נחלת עבדי ה' בצדקתם כדי להחיות את שארית פליטת אהב"י העם היושב בה ולא יהיה נאבד מזקת הישוב מא"י כי העמדת חזקת אותו ישוב הוא עיקר גדול מעקרי האמונה כמו שכתב אבי המשודה הרמב"ם ז"ל במנין המצות עשה קנ"ג וז"ל ובכאן שרש גדול משרשי האמונה לא ידעהו ולא יתבונן במקומו אלא מי בדעתו עמו והוא הדבר שהיותינו היום בחו"ל חושבים במלאכת העיבור שבידינו ואנו אומרים שהיום ר"ח פ'וזה היום יו"ט פ' לא מפני חשבונותינו נשיתהו ר"ח או מועד אלא מפני שב"ד שבא"י קבעו זה היום ר"ח או מועד ועל קביעותם נעמוד ולא על חשבונינו נסמוך הקביעות יען אין חשבונינו הלא לגילויא מלתא בעלמא והבן זה מאוד כי אני אוסיף לך ביאורו אלו חשבנו והנחנו דרך משל שבני א"י יעדרו ולא יהי' עוד בא"י (חלילה מאל מעשות זאת כי הוא ית' הבטיח שלא ימחה אותה זו מכל וכל) ולא יהי' שם ב"ד וגם לא היה בחו"ל ב"ד שנסמך בארץ דע שחשבוניט לא יועילנו בשום דבר לפי שאין לנו לחשוב בחו"ל לעבר שנים ולקבוע חדשים אלא בתנאים הנזכרים כמו שבארנו כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלם ושיתבונן מי שיש לו שכל שלם וזכרית בלשון התלמוד בזה הענין יתברר לו כל זה שאמרנו ביאור אין ספק בו'ע"כ המלית לשונו הטהור ואין ספק בזה דע"פ הדברים האלה אחר דבר משה איש האלקים מגם ימים מקדם הלכה רווחת בישראל דכל יו"ט שני של גליות שאין נדבה שתם לעניי א"י כי זיכרון הוא להודיע ולהודע דע"פ חשבונם אנו

שמכניסים אותו לכיפה שאותו חדר נקרא היום מדר' שלמ' עוד שם בד' י"ב המת שמת שם בעי' מהוייבי' להכניסו שם ולהניחו עד שעה שמתפללין ואח"כ מוליכים אותו לקבורה והרי זה עינינו הרואות שחזיון המנהג הנ"ל הקי' ר"א בן ערך נתקיים בעוה"ר בהכנסת מיתיהם שמכניסים שם באתר קדישא כאשר אמר ומה שאמר דהאי אבנא קדישא ר"ל אבן השתי' שהי' בכיפת ק"ק וצריכים אנו לומר שאמר דעל האי אבנא פי' שמוד כמו ועליו מטה מנשה וגו' :

יד איתא במסכ' ברכות ת"ר היה עומד בחו"ל יכוין את לבו כנגד א"י שנאמ' והתפללו אליך דרך ארצם · היה עומד בא"י יכוין את לבו כנגד ירושלם שנאמר והתפללו אל העיר הזאת היה עומד בירושלם יכוין את לבו כנגד בית המקדש שנאמר והתפללו אל הבית וכו' · היה עומד בביהמ"ק יכוין את לבו כנגד ק"ק שנאמר והתפללו אל המקום הזה הזה וכו' · והרב השל"ה הק' בסידור שער השמים מביא הגמ' הנז' ומ"ש רבינו יונה ז"ל היה עומד בחו"ל כו' לא מימא שנגד א"י לבדו אלא כנגד א"י וכנגד ירוש' וכנגד בהמ"ק וכנגד ק"ק כו' ומסיים מכל מה שהבאתי לעיל מפ' מ"ה יתבאר שהתפלה היא משולחת עד בהמ"ק ול מקום קה"ק ומשם עולה דרך שער השמים למקדש של מעלה שהיא העיר אשר ה' שמה · וצריך האדם לכוין בזה קודם שמתפלל · ומפני חשש השכחה חברתי חרוזו' אלו שיאמר האדם בפיו קודם שיתפלל ב"ש כו' עכ"ל · והשכחה הזאת גורמת לנו הרבה כמ"ש בספר אלה מסעי וזאת לפני' בישרא' מיום שגליתנו מארצינו ישראל קדושי' הם קיימו מה שקבלו אבות אבותינו על נהרות בבל אשר בגר להם פלו שפתם כדכתיב אם אשכחך ירושלם תשכח ימיני וגו' וגזרו רז"ל כמה דברי' שיכולים רוב הצבור לעמוד בהם כדי לזכור חורבן המקדש וירושלם וכל שאר ערי יהודה דהרי אעפ"י שכל המתפלל צריך שיכוין את לבו לשמי' כדכתי' תכין לבם תקשיב אזניך מוטל החיוב על כל המתפלל להחזיר פניו כנגד א"י ולכוין לבו גם לירושלם ולבהמ"ק ולק"ק כמה דת"ר סו"פ תפלת השחר ותמצא טעם למה שאנו בכל אורך הגלות הזה מתפללי' ואין אנו נענין דלדעתי אין טעם גדול מזה דהואיל ועיקר הכוונה חסרה אשר עליה אמרו תפלה בלא כוונה כגוף בלא נשמה ע"כ ראוי לכל איש ישרא' שיכוין וכמ"ש למעלה בקיצור הנוסח : כאשר זכיתי לסדר אותה בחורבנה · כן יזכינו ה' לראות בבניינה בב"א :

ברוך הרחמן הנקדש : שנשלם מאמ' מורא מקדש

מאמר ישועת ישראל

מעזר גואל ישראל · אתחיל

(תהלים י"ד) מי יתן מציון ישועת ישרא' בשוב ה' שבות עמו יגל יעקב ישמח ישראל :

א

איתא במס' ד"א בפ"ג אריב"ל א"ל הקב"ה לישרא' אתם גרמתם להחריב את ביתי ולהגלו' את בני · היו שואלים בשלומה ואני מוחל לכם מה טעם שאו את שלו' ירושל' ואומ' יהי שלום בחיליך וגו' ואומר למען אחי ורעי וגו' עכ"ל · ומובא בספרים ומי האיש ירא ה' הרואה שתחילת עון גרם החרבן והגלות תלוי בשאלת שלום ירושלם ולבבו לא יחרד לשאול תמיד בשלומה ופשטו כמשמעו לשאול על איכות ומהות א"י וירושלם ומקום מקדש בכל פרטיה ודקדוקיה ולהשתוקק להשיג מאבניה ועפרה הק' ולרצותם ולחבבם כמו שמצינו שעשו בגלו' יכניה המלך כדאית' במס' ר"ה והא בכנישתא דשף ויתיב בנהרדעא וע' פירש"י ז"ל ובכו"פ כ' כלומר שדלג מא"י וישב שם וזהו משום דכתיב כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו וזהו שגלות יכניה וסיעתו כשיצאו מירושל' הוציאו

ברוך אלקינו שחייב לקרוע כשרואה אותה ותמיי'
וכתבתי כ"ז אע"פ שהוא פשוט לפי שראיתי שאין
העם נזהרין בזה ואתה תהי' מן הנזהרין עכ"ל
ואולי סומכים כי מסתמא כשהולכים בתוך העיר
רואי' המקו' הק' או הכיפ' שעל אבן שתי' שגבו' הרב'

יב איתא במס' מדות שלהי פ"ה בדרום
העזרה הי' לשכת הגזית ושם
היה סנהדרי גדולה של ישרא' יושב' ט' והנה יש בצד
דרום של בהמ"ק בנין יפה ומהודר עד מאוד ·
וכ' מא"י וקרוב לבה"מ מצד דרום בנין קורין ט
מדרש שלמה · ובס' פ' אלה מסעי ד' יוד כתב
על מדרש שלמה שבנאו הקיסר שליס הנזכר
ולדעתי היא הלשכה הגדולה שהיתה לצד הדרומי
של העזרה והיה משוך לצד המערב והיא הנקראת
לשכת הגזית וחציה הפנימי לעזרה היה נחשב
למקום הקדש וע"כ לא ניתן רשות לשום אדם
לשבת שמה כ"א למלכי ב"ד והחצי הזה הו' הנקר'
היום מדרש שלמה והחצי החיצו' לאחר שבית היה
נחשב למקו' חול ולכן הי' מותר לשבת בו וע"כ
היו נאספי' שם סנהדרין של ע"א אשר הסנהדרין
היו יושבים לצד מערב בלשכה זאת לפני הנשיא
ואב ב"ד וכולם היו יושבים כחצי גורן עגולה
כמ"ש הרמב"ם ז"ל בהל' בית הבחירה וזה הוא
בעוה"ר כעת מקום המשפט של הישמעאלי' שיושב
שם היום השופט שלהם הנק' קאדי והוא הפתח
שיש לאותו בית לבא' בתוכו ופתח שני לצד הפנימי
ממנו אשר יבואו לעזרה וזה הוא סימן מובהק
שהוא מהבנין ישן כי הוא בנין מפואר מאוד בנין
מלכים ממש שבכי הנשמע בין הישמעאלי' ששם
היה אצר מלכות הקיסר שלום כשכבש העיר
ומחמתו בא לידי גילוי בהמ"ק שהי' שם עכ"ל ·
ועתה הם ב' בניינים מפורדי' דהיינו. מדרש שלמה
הוא לדרום מקו' המקדש אצל כותל דרומי מהעיר
ארוך הרב' משוך מדרום לצפון ומקו' מושב
השופט הנקרא קאדי הוא במערב ושם הי' אצר
המלך שלימאן עכ"פ דעתו ז"ל. שהי' שם בזמן
הבית לשכת הגזית (והבנין נקרא מחכימע)
ובאה"ל כ' וז"ל ראינו מדרש שלמ' הע"ה שהוא
בית המשפט שהיה יושב בתוכה שהע"ה עם
הסנהדרין ושפט את ישראל והוא בית גדול ויפה
בבנינו ובחציו היו יושבים בעלי הריבים והוא בנין
יפה ומגדול ומוגדר באבנים אין חקר ליפיו והוא
בתוך העזר' של בהמ"ק ע"כ · והנה ע"פ הדברי'
הללו נרא' שנק' ע"ש שלמה מפני שהוא הי' המלך
הראשון ששפט שם את ישרא' עם הסנהדרין וי"ל
עוד שנק' ע"ש שלמ' מפני שבדרו' בה"מ הי' לשלמה
בית המלכו' כמ"ש בס' תבנית היכל בח"ד בתחילתו
וז"ל הבנין הגדו' רחב ידים ועליה מפוארה איום
ונור' מאו' אשר אצל המקד' הי' בנוי מן הצד הדרומי
ממנו הוא היה בית המלכות אשר לשלמה ובסו'
הפ' כ' העלי' נפלאה שהי' שמה עשוי' מעצי האלגומי'
היקרים בהם עשה המלך שלמה מעלה מביתו
לבית ה' ע"כ · עוד שם ח"ב פ"ב הכבש המושם
לצד הדרומי לחצר הבית בקצה האולם המזרחי
הי' בו עליה מפוארה מעצי האלגומים היקרי' אשר
בה המלך שלמה יעלה מהיכלו לבית ה' ע"כ ·
ויש פתח למערב וכן לצפון וכמה חלונות גדולות
למערב ויש אילנות יפות ובורות ומסילה ההולכת
מבהמ"ק למדרש שלמה ובעיני ראיתי מהגגות
שהולכים מזה לזה וזיכני ה' וראיתי מצד צפון ואמם
שם ו' עמי אמרו שהולכים חלוצי מנעלי' והסנדלי'
בידיהם : וזו היא התפלה בקצרה שיתפללו נוכח
הר הבית אצל כותל מערבי · ע"ש בכוונ' ספר
זה וזו היא הנוסח הקצר שראוי לכל איש ישראל
לומר קודם התפלה בכל מקום הרני מכוין את
לבי כנגד א"י וכנגד בית המקדש וכנגד קה"ק
של מטה המכוון כנגד בהמ"ק של מעלה :

יג כ' בס' של"ה מסעי ד"ט וז"ל ומי לנו גדול
מהאב"ע שנתקיימ' נבואתו שהובא' במדרש
הנעל' בז"ח פ' ויל' גבי ר' אלעזר בן ערך לגביה
ר' זירא אשכחי' דעינוי כבעין מיא ושמע דהוה
אמר אבנא אבנא קדישא עילאה על כל עלמא
בקדושתא דמארך זמינו בני עממיא לאתזלזלא
בך ולאותובי גולמי מסאבין עלך לסאבא אתרך
קדישא ע"ש כו' עוד ואמר לר' זירא דחזינא דעל
האי אבנא זמינין לסואה פיגרי מיתייא מאן
לא יבכה ווי לעלמא ווי להאוא זמנא ווי להאוא
דרא כו' ע"ש ועינינו הרואות שבעוה"ר נתקיים
זה שכל מת של הישמעאלי' שמת' בעיר קוד' קבורת

מכניסים

על גביהן בנין חדש ח"י שורות (והולכים ברחובות הגוים עד שבאים לכותל הק' ובצד צפון הוא מקום המשפט שלהם ובדרום בתי גוים וכן כנגדה למער' אך המקום שלפניו פנוי כמו ה' אמות עד בתי גוים ודבוק באבנים וכשעומדים שם א"א לראות קרקע בהמ"ק למעלה מפני גובה הכותל וכשעולים על הגגו' רואים) · ובא"ה כ' הלכנו סביבות העזרה ואת כותל המערבי שהוא נשאר מבנין שלמה ע"ה בלבד והבנין של הכותל גבוה מאוד מאבני' גדולות וראינו שם אבן אחת בבנין הכותל ארכה ד"א זרתות ורחב' עשר זרתות ע"כ (והאבן הזאת היא תוך בנין הסמוך לכותל מזה והוא פלאי) ומ"ש מא"י ומה"ל שהכותל מבנין שלמה עכ"פ היסוד הוא מדוד המלך ע"ה : כמ"ש לעיל בשם [illegible] ס' אלה מסעי :

י איתא במס' כלים של בהמ"ק · שולחנות של זהב כו' וזהבם מקירו' של ג"ע שנתגלה לשלמה ומזהירים כזוהר חמה ולבנה שמזהירים ברום עולם וכל כסף וזהב שמששת ימי בראשית עד יום שמלך צדקיהו לא הי' שוים ערך הזהב שהי' מצופה על היכל הבית מבית ומחוץ אין חקר ואין שיעור ואין קצבה ואין משקל לאותו הזהב של ההיכל ועל פני ההיכל : בספר"ד מביא בשם מ"ב ברומי עומדים עמודי נחשת שעשה שלמה ובכל ט"ב מזיעין כאו' ששפכו עליהם מים איתא בזוהר ח"ב ד' קס"ד דשכינתא שאתה כותל מערבי דירה דילה ע"ש דאיהי בק' מל פוות הל שהכל פוני' בו כ"ו מ"ל בו' ע"ש · והנה כבר מילתי אמורה לעיל בשם כו"פ שמשתלי' הם מהר הבית א"כ נראה שכותל מערבי ג"כ מהר הבית · אבן ברדב"ז ח"ב תשו' תרל"א כ' לשער מכותל מערבי לצד המזרח באורך קפ"ו אמות · א"כ דעתו ז"ל שזה כותל העזרה וכתב עוד שם וז"ל לצד מערב צריך לשער שיהיה בינו ובין הכיפה יותר מי"א אמות שכך היה בין כותל מערבי של עזרה לכותל ההיכל ושוני ההיכל כי הכותלים נתקדשו שערתי שאין בכל הפתחי' ות' קרוב לכיפ' (היינו הכיפ' הנז' שהי' על מקו' בהמ"ק ששם האבן שתי') מאותו פת' הקטן אשר משמאל בכתב ז' קופין וכבר שמעתי על

קנת מכתים שלא היו חוששים ליכנס בשוק ז' קפין וזו חומרה יתירה כי אני שערתי שיש משם עד הכיפה יותר מי"א אמה עכ"ל · ובמ"ב כת' שלפני הכיפ' שעל מקום מקדש כותל מערבי א' מהכותלי' שהיו בתקדש בקדש הקדשים וקורין אותו שער הרחמי' ולשם בא' כל היהודי' להתפלל לפני הכותל בעזר' ול"ע כי לא נכנסו' לתוך העזר' (אם לא דס"ל כדע' הראב"ד) ומה גם כי שערי רחמי' הם כמ"ש לפני' במזר' ובא"ה כ' והכותל הוא מבנין העזר' לא מן ההיכל ע"כ · בס' שפת אמת ד"ס מביא ירושלמי ברכות ובתנחומא א"ר אחא לעולם אין השכינה זזה מכותל מערבי דכתיב הנה זה עומד אחר כתלינו ע"ש וכן הובא בזוהר שמו' דף ה' ע"ב ע"ש : ובס' שם הג' כתב מו"ה אברהם גלאנטי הלוי הנק' בורכים הוא הקדוש שראה השכינה עין בעין בהקיץ בכותל המערבי ולקול הסיפור כדי שלא יפקפק שום אדם · בלבו אני אענה במיטב הארש אנו מאמיני' ודאי בכל דברי רז"ל לכן אזו מאמר' ז"ל בילקוט ירמיה על פסוק אומלל' יולדת השבעה שירמי' ראה אשה לובשת שחורים וכו' והאמרה אני אמא ציון וכו' ע"ש · ויש עתה זוית הצפונית לכותל מוחזקת בגילוי שכינה והכותל מערבי אינו כנגד הכיפה ששם אבן שתי' אלא בדרומו :

יא ט"פ פ' ו' מביא תוספתא ורמב"ם הלכות בית הבחירה פ"ז מפתח ירושלם עד פתח הר הבית מחנה ישראל ומפתח הר הבית עד פתח העזר' שהיא שער ניקנור מחנה לויה ומפתח העזרה ולפנים מחנה שכינה ומביא מימרות וכת' אחר שהענין כן היום שאנו טמאי מתים הנכנס במקום הבית היינו בעזרת ישראל ולפנים חייב כרת ומביא גמ' יבמות פ"ק שחדשו דברי' והתרו טבול יום אל יכנס למחנה לויה א"כ אין לנו לקרב מפתח הר הבית ולפנים כי מתם ולהלאה הוא מחנה לויה ואח"כ כתב שהכותלים הם מהר הבית: כנ"ל הרמב"ם פסק שחייב כרת שקדושת העזרה וירושלם קדשו גם לע"ל והראב"ד חולק והמ"א בסי' תקס"א מתרץ קושית הראב"ד והעל' כהרמב"ם שחייבי' ט' כ' הרדב"ז ש"ת תרמ"ו הדר בירושל' ועברו עליו ל' יום שלא ראה בהמ"ק הדבר

ברור

גימון ושאל אם נמצא היום מי שיוכל לפותחו וא"ל הגוים יש חכם א' שהוא איש אלקי ושמו ר"א ויטאל ודאי שהוא יכול לפותחו · ושלח אחריו יום השני וא"ל גוזרני עלי' שבעוד שאני הולך לבה"מק ואשוב לביתי פתוח תפת' את הגה' הזה שאתם אומרים שלכם והוא נצרך הרבה לעיר ועליך מוטל לפתחו ואם אין דמך בראשך · ומהרח"ו ז"ל עשה קפיצת הדרך והלך לדמשק · ובא אליו רבינו הארי"י ז"ל ובאשם ידבר בו · הסכלת עשה · כי זה השר הי' גלגול סנחרב וכן שמו אבו סיפון (שבערבי פי' אבי החרבות) · ואתה יש בך ניצוץ חזקיה המלך ע"ה · והיתה שעת הכושר לתקן ולפתוח מי גימון כי שלא ברצון חכמים עשה חזקיה המלך ע"ה · שהוא מהדברי' שלא הודו לו · ובזה היתה אתחלת' דגאולה · והשיבו מוהרח"ו לא רציתי להשתמש בשמות הק' · וא"ל הארי"י ז"ל אלו לא נשתמשת לבוא לדמשק החרשתי אבל מאחר שנשתמשת לזה היית יכול לפותחו והי' קדושה ותיקון גדול · וא"ל מהרח"ו אחזור לירושלם לפותחו א"ל חליף שעתא ולאו זימנא הוא · ע"כ מה ששמעתי מפי זקני עה"ק ירושלם תובב"א :

ח כ' מ"ב על מקום המקד' בנה עומאר בן כטאב כיפה גדולה ויפה עד מאוד ואין מכניסי' שם גוים שום כלם ולא דמות ותמונה אלא שבאי' שם להתפלל תפלתם ע"כ · והזכרתי בנין עומאר הנז' במאמר מב"ל בשם ל"ד ע"ש · והכיפה שעכשיו בנאה הקיס' שולטאן סלימאן כמ"ש למעל' · וכמ"ש אה"ל וראינו הבנין אשר בנאה הקיסר שולטאן סולימאן בה"כ לישמעאלי' והוא יפה בבנייני גדול עד מאוד לא תשבע עין לראותו מרוב הדרו אין על ארץ דוגמתו ע"כ · והנה שם היה בית ק"ק בזמן הבית מ"ז כמ"ש הרדב"ז ח"ב תשוב' תרל"ב וז"ל הדבר ברור שתחת הכיפה שם אבן השתיה בלי ספק :

ט כ' בשה"ש הנה זה עומד אחר כתלינו וגו' · וכ' בס' פ' אלה מסעי ד' ג' וז"ל זה עומד וגו' דהיינו אחר כותל מערבי דכותל זה לא נחרב מעולם יען הוא בנוי ומיוסד על היסודות שבנה דוד שלא שלט' בהן יד אויב כלל · ועם היות שהם היו אומרים ערו ערו עד היסוד בה לא הצליחו במעשה כ"א עד היסוד ולא היסוד בכלל למה שנשבע לו הקב"ה שלא יחרב לעולם כמו שאחז"ל במדרש שה"ש פיסקא המתחלת דומה דודי לצבי וגו' עומד אחר כתלינו אחר כותל מערבי של בהמ"ק למה שנשבע לו הקב"ה לדוד שאינו חרב לעולם כאשר עינינו המה הרואות שעדיין בקומתן בבניינן הן עומדין כאשר עכשיו נגמרו מיד האומן הבקי אשר תקע ויסד אותן העמודים דרך נס ולא דרך הטבע כלל לפי גובהן ועוביין שהוא דבר נמנע שנעשו ונתקנו ונתייסדו שם ע"י ב"א אם לא בסיו' שמי' דוק' כמ"ש והבית בהבנותו ומזותן של העמודי' ואבני כותל מערבי ג"כ בגובהן ורחבן ועוביין מוכיחות דהם העמודי' הנז' אינם של הכותל כמ"ש אבני' יקרו' אבן שלמ' מסע נבנה כמו שהסיע' מן ההר ע"י השמיר ע"כ · עוד שם ד"י"ג ואותו קיסר שכבש העיר גילה מקום המקדש והיסודות כנזכ' ובנה לו שם כעין מה שהיה ועדיין נקרא בלשון ערבי בשם בהמ"ק שהוא נבנה ע"ג היסודות הנראין לעין מי שרוצה לראות אותן שהם תחת הכיפה עמודים למאות אמות גבוה עד מאד עומדים דרך נס מחמת כי עוביין וגובהן הוא דבר שהוא מכח הנמנע להיות נבנין אותן היסודות ע"י בן אדם בזה"ז אם לא ע"י דוד ע"ה דזכותו עמדה לישראל שהי' ה' עמו והצלי' אותו שבכל היסודו' שהוא בנה לא שלטה בהן יד האויבים. כנ"ל והנה שארית כותל מערבי שגלה אותו הקיסר שכבש את העיר נראה ג"כ שהוא בנין ישן בנוי ע"י אבני' שנחתכו ונתקנו ע"י השמיר וזה מוכרח מכח עוביין ורחבן ודיקותם כי כל אבן היא יותר משבעה אמות אורך וחמשה רוחב והשבי' א"א לשער מחמת הבנין שבנוי עליהן עכ"ל וכ' עוד שהארי"ז"ל סמך ידו על כותל מערבי : ובמת"י כתב וז"ל כותל המערבי שנשא' אינו כל רוח המערבי רק חתיכה אחת ארכה מאה או נון אמות ועד מאה גבהו ונראה שלמה שהאבני' ניכרות בגודלן וביושנן ומתחתיו ולמעל' הוא בנין חדש ע"כ · והם נראות תשעה שורות אבני' גדולות ושורה עשירית בתוך הקרקע ולא נרא' רק מעט כמו טפח · ולמעלה

ודלתותיהם ברזל והם סגורים לעול' וקורין להם ההמון שערי רחמים והישמעאלי' הורגלו בזה וקורין להם (באב [illegible]) ומסתבר' שהם אות' שני שערים [illegible] המלך ע"ה לגמול חסדים א' לחתנים וא' לאבלים ומנודי' כמ"ש במס' סופרים פ"ב ר"א בן הורקנוס אומר ראה שלמה כח של גומלי' חסדים ובנה להם לישראל שני שערים אחד לחתני' ואחד לאבלי' ומנודי' ובשבת היו מתקבלי' יושבי ירושלי' ועולי' להר הבית ויושבים בין שני שערים הללו כדי לגמול חסדים זה לזה ושמא לזה קורים להם שערי רחמי' (וכן ראיתי המנהג הזה בירושלם עה"ק ת"ו כשבא איזה אבל ב"ת לבה"כ הולכים גדולי העיר וכל האנשים למקומו ויושבים עמו מעט וחוזרים למקומם ואולי זה זכר למקדש מ"ל) וא"כ היום שאנחנו בחטאינו מבחוץ נוכל להתקרב לענין תפל' והשתחואה עד אותם הכותלים וכן עמא דבר באים עד אותם הכותלים ומתפללים לאל יי"ח לפני אלו השני שערים שהזכרנו וכבר ביקש שלמה המלך ע"ה בתפלתו שתקובל תפלת המקו' ההו' עכ"ל כו"פ • ועתה אינם מתפללי' רוב ישרא' בצד ההו' לפני השערים כ"א אצל כותל מערבי הק' : אך מעט מזעיר המתפללי' שם :

ה הרב דפה ספר לי שיש שני שערים תוך העיר וקורין לאחד מתנים ולאחד אבלים • וגם כוס של אליהו • והנה הרדב"ז ח"ב שו"ת תרל"א כת' וז"ל הנה נתבאר כי הכותל המזרחי אשר הוא בנוי עתה הוא כותל הר הבית המזרחי לפי שמשם והלאה הוא הר הזתים ועוד כי שערי רחמים הם באותו הכותל וכתב בעל כו"פ שהם שערים שהיו נכנסים בהם האבלים והחתנים ע"כ • אמנם בכותל הדרומי דעתו ז"ל שהוא מן העזרה שכתב שם מקודם וז"ל הנראה לעין כותל הדרום במקומו הראשון הוא שהרי העומד בקרן דרומית מזרחית רואה כי משם לצד דרום הוא עמק יהושפט ולא היתה העזרה נמשך לצד דרום אלא עד שם גם כי אבני היסוד ההו' הם אבני' גדולי' מאוד מורה שהוא בנין קדמון וא"כ סוף בנין הנקרא מדרש שלמה לצד הדרום הוא סוף העזרה אלא שהוא חוץ מקפ"ז אמה אשר מזרח למערב והוא מכלל הר הבית ועד היום הוא בנוי כיפין ע"ג כיפין מ"מ למדנו כי הכותל ההוא בעצמו הי' כותל העזרה אשר לצד דרום עכ"ל • וגם כותל מערבי דעתו ז"ל שהוא מן העזרה ע"ש : ובקרן דרומית מזרחית האבנים גדולים וארוכים מאוד ובאבן אחד חקוק בכתב מרובע אותיות בת"י :

ו הרב דפה סיפר שראה מחוץ לביהמ"ק בית חקוק למעלה שורות כתב אותיות מרובעות • כ' מא"י ובצד המזרח יש לבהמ"ק ב' שערים מברזל סגורים טבועים קצת' בארץ וקורין להם שערי רחמי' ואומרי' שבא' היו נכנסים החתני' ובאחד האבלי' עוד שם וי"ב שערים יש לביהמ"ק מצד מערב וצפון אבל מצד מזרח שהוא חוץ לירושל' נגד הר הזתי' אין בו שער כלל רק שערי רחמים שהזכרתי שננעלו ואין פותח ע"כ • ובס' עמק המלך בהקדמה פ"ט כ' וז"ל תדע שמקום הקדוש הוא מוקף חומה גבוה מאד ויש בחומה זו י"ב שערי' נאי' בתכלית היופי ודלתותיהם ובריחיהם ברזל ואלו הי"ב שערים הם בג' צדדי המקום ובמזרחו לא יש שער וניכר בחומה שהי' במזרח שער • והנה היא סתומה וסודו הוא בכתבי האר"י ז"ל גם למה מקום הקדוש פטי בלא בנין ואסר ע"ז דברי' שאין להעתקם בכתב עכ"ל והנראה שהי"ב שערים הם עשרה מצד מערב וצפון ושני שערי רחמים הסתומים במזרח הרי הם י"ב כמ"ש הנ"ל גם היום שערי העזרה של בהמ"ק שנים עשר ושערי רחמי' הם שנים נעולי' והם מפאת קדם ועשרה מהם פתוחים ע"כ :

ז כ' בס' ששהגדולי' ידוע דחזקיה המלך ע"ה סתם את מי גיחון מפני סנחרב • ועד היום יום ששי באלות שנסגרי' פתחי שערי ירוש' כי כל הישמעאלי' הולכים בעוה"ר לבית המקדש ונשארה העיר כמעט ריקנית ומשו"ה סוגרי' השערים והאולדסם אצל שער א' אשר הוא סמוך למקדש שומע קול מים רבים שהולכי' מתחת לארץ • ובזמן שהרב מה"ה ז"ל כ' בעה"ק ירושלם הי' באשי א' מקיף הנקרא אבו כיפון וידע שמלך ישראל סתם מי גיחון

בורחים וחוזרים לאחוריהם ומהם היו נתפסין ומכל התפוסי' הפילו גורלות עליהם ויצאו שלשים איש ושמנה נשים שצוה המלך לנתח אותם לנתחי' ולקובעם במסמרות סביב לעיר ועל הכפרי' הסמוכים בכרוז חמור על כל איש ואשה תינוק או תינוקת שימלאנו לבו לרוק על אותו מקום כי קדוש הוא לאלקינו אח"כ קרא למקצת יהודים גדולים שהיו שם ודבר על לבם הנה מאת ה' היתה זאת לי ושמא גרים להחזיר עטרת הבית על יושנה כמו שהיה כאשר בנה המלך שלמה דשמי בקרבו ואתם יש לכם דין קדימה הרי היסודות לפניכם בנו אותה על הוצאות שלי ואל תשגיחו בהוצאה והיהודים נשבר לבם בקרבם וגעו בבכי' ולא ענו אותו דבר אמר להם המלך ומה אתם בוכים במקום שהיה לכם להיות שמחים כי למחי' שלחני אלהים לכונן את בית מקדשו אשר החריבו אותו הרומיים ולא ידעו בערך קדושת מקום זה וסגולתו ואם על ממון אתם דואגים כבר אמרתי לכם כי על ההוצאות שלי תהיו בונים אותו ענה זקן אחד שבהם בבכיה רבה ימי אדונינו המלך יאריך ימים על ממלכתו אנו עבדיך מחויבים לברך את ה' אשר ייעצך ולהחזיק לך טובה על חסדך זה האחרון מן הראשון שאתה מתנדב בבנין הבית אמנם כפי אמונתינו אין בידינו לבנות הבית לפי שאנו מאמינים ומקוים שהבית הזה יהי' בנוי לנו מאת ה' מן השמים כשיהיה ברצונו ית' ולא זולתו: אמר המלך א"כ אני ידעתי כי שלמה המלך ע"ה בקש בתפלתו וגם אל הנכרי הבא מארץ רחוקה למען שמו והתפלל אל הבית הזה שתהיה תפלתו נשמעת ובכן אני אבנה אותה ואקחהו לבית תפלה שלי ופטר' לשלום: ונתן להם חירות דירה וכל מלאכה שיהיו יכולים להתעסק בה ככל אחד מבני עמו וחזר ובקש מהם שיתנו לו תבנית המקומות שהיה במקדש וכפי הנראה תבנית האורך והרוחב ממה שהיו בבית ראשון ובית שני לא נתנו ודאי אמנם מה שנתנו לו היה ע"ג כותל מערבי ולפנים ולשליש ולרביע עשו לו עזרת אנשים ועזרת נשים ועזרת כהנים וכעין כיפה שקורין אותה בית ק"ק ומדרש שלמ' עכ"ל:

ג **כתב** הרמב"ם ז"ל הלכות בית הבחירה פ"ב ומסורת ביד הכל שהמקום שבנה דוד ושלמה את המזבח בגורן ארונה הוא המקום שבנה א"א ע"ה את המזבח ועקד עליו את יצחק בנו והוא המקום שבנה נח את המזבח כשיצא מן התיבה והוא המזבח שהקריב עליו קין והבל ובו הקריב אדה"ר קרבן ומשם נברא ע"כ והנה הבהמ"ק היה בחלקו של יהוד' ובנימין כדאיתא במס' מגילה ד' ך"ו מה היו בחלקו של יהודה הר הבית והלשכות והעזרות ומה היה בחלקו של בנימין אול' והיכל ובית קדשי הקדשים ורצועה היתה יוצאת מחלקו של יהודה ונכנסה לחלקו של בנימין ובה מזבח בנוי והיה בנימין הצדיק מצטער עליה בכל יום ויום לבלעה וכו' ע"כ ובמאמר מבשרת ציון כתבתי בשם מא"י שבירושלי' מקום היהודי' הוא מהר ציון עד סמוך לבהמ"ק ע"ש וא"כ מקום המקדש הוא מירושלם ולא מציון וכן אנו אומרי' בתפלת המוספין והביאנו לציון עירך ברינה ולירושלם בית מקדשך וגו"':

ד **מדות** ריש פ"ב הר הבית היה ת"ק אמה על ת"ק אמה ועזרת ישראל וכל העזרה היתה אורך קפ"ז אמה על רוחב קל"ה ואיתא במס' מדות פ"א חמשה שערים היו להר הבית שני שערי חולדה מן הדרום קיפונוס מן המערב טדי מן הצפון שער המזרחי עליו שושן הבירה צורה ע"כ ובכו"פ פ"ו מאריך בבניני ביהמ"ק ושעריו איך היה בזמן הבית ואח"כ כ' וז"ל מכל זה יראה כי מה שאנו רואים בזמנינו זה מהכותלים העומדים האלה שהם כותלים מחומות הר הבית עד היום ניכר שער שושן למזרח והוא סגור אבני גזית ואם תחלק זה הכותל לשלש' חלקי' יהיה זה הפתח בחלק הראשון לצד קרן מזרחי דרומי וכן ניכרים שני שערי חולדה לדרום וכן ניכר שער הקיפונוס למערב ושער הצפון שהוא שער טדי אינו ניכר שאותו צד נחרב ומאריך עוד שם בהוכחות ומסיים א"כ בהכרח יש לנו לומר שהם כותלי הר הבית ולצפון הפתח הסגור אשר במזרח שאמרנו עליו שהוא שער שושן כמטחוי קשת יש בכותל שני שערים גבוהים מאד בכיפות מחוץ ודלתותיהם

ובני כמה בניני' כמו שאבאר אחת לאחת בע"ה ·
ב כתב ש"י הר הבית שבו הי' בהמ"ק
שיבנה בב"א וכותל מערבי ופתח
בהמ"ק הם בנוים על יסודות הראשונים כמו
שבחן וכיסה ומדד הרב החסיד המקובל האלקי
בעל משנת חסידים ז"ל וכמ"ש בספרו אדרת
אליהו ח"ב ד' י"א ע"ל : ובמאמר מבשרת ציון
כתבתי בשם הרב מהר"מ חאגיז ז"ל שמאריך
באמתות מקו' עיר הק' ובהמ"ק דהנה הנם על
מקומם הראשון ומסיים שעכ"פ זאת היא העיר
הקדש והבית הק' שיבנה ב"ב · רובו ככולו הוא
במקום שהיה מתחילה ואין להסתפק בו · ובעז"ה
גם אני עניתי חלקי ע"פ מ"ש בשם ס' ל"ד דור דור
ומושליו אשר מזמן חורבן בית שני לא זז יד מלכי
אוה"ע מעה"ק ומקום מקדשינו ת"ו וכמה
פעמי' חדשו ותקנו בניינים עד התוגר שולטאן
סולימאן שהי' בשנת ש' לאלף הששי א"כ מוחזקים
הם ועומדים על תלם בלי שום פקפוק מ"ו ע"פ
והנני מעתיק מעשה רב כיצד נתגלו יסודות
בהמ"ק ע"י התוגר שולטאן סולימאן הנזכר הלא
היא כתובה בספר אלה מסעי להרב מהר"מ
חאגיז ז"ל · וז"ל וכך היא השמועה ששמעתי מפי
התלומדי' של הישמעאלים הבקיאים בדברי הימים
של מלכות עותמאן שהם הטורקין והם המספרים
דכשכבש הקיסר שולטאן סולימאן המקו' ובחר
לו לבית מושב אותה לשכה שהיא היום בית ועד
משפטם (שיתבאר לקמן) והוא מערב מקו' מקדש
יום א' ראה דרך החלון אשה גויה זקנה יותר
מתשעים שנה שהיתה מביאה שק או קופה של
זבל ומשלכת שם במקום סמוך ונראה ללשכה
שלו ועל זה חרה אפו כי אעפ"י שהיה רואה
מקודם שהוא מקום האשפה לא שם לבו כי אמר
אין להקשות ע"ז למה כאן ולא במקום אחר דגם
במקום אחר היתה נופלת שאלתו וא"כ אין
לדבר סוף אבל הואיל והוא היה שם סמוך ונר'
חצר מלכותו חרה אפו איך ימלא לבם בחצפה
כזאת להוסיף על האשפה · ולכן שלח א' מעבדיו
להביא את האשה הזאת עם השק שלה וכשבאה
שאל אותה מאיזה עם היתה והיא השיבה שהיא
מהרומיים ושאלה באיזה מקום היא דרה השיבה
לא רחוק מכאן ב' ימים ולפיכך היא עיפה ויגעה
שהיתה מחוייבת כפי הנימוס שלהם שהטילו ראשי
ההמון הרומיים להביא שק או קופה של זבל עכ"פ
פ"א ביום אותם הדרי' בעיר ושתי פעמי' בשבוע
אותם הדרים סביבות העיר ואחת לשלשי' יום לכל
הדרים בריחוק שלשה ימים ולהשליך במקו' ההוא
לפי שהיה שם בית אלקי ישראל ובאשר לא היו
יכולים להחריבו עד היסוד גזרו בחרם שלהסאם
לא יקיימו כסדר זה כדי שישתקע שמו ולא יזכר
שם ישראל עוד עליו ובכן אל יחר בעיני אדוני
המלך אם באתי בשק של זבל נגד חצר מלכות שלך
כי לא להמרות עיני מלכותך עשיתי חלילה רק
מצד חיוב האמונה שלה · והמלך שמע בנחת את
כל דבריה · ואמר לעבדיו לעכב אותה עד שידרוש
ויחקו' אם כדברי' כן הוא · וצוה לאיזה מן העבדים
שילכו ויעמדו מרחוק וכל מי שיראו שמביא זבל
לאותו מקום יקחו לתפיסה ויביאו לפניו · והנה
גם הוא מציץ מן החרכי' ומשגיח מן החלונות
אם היו באים · וכיון שראה והביאו לו עבדיו כמה
וכמה מאותן המביאי' ושאל את פיהם ומצא דבריהם
מכוונים אל דברי האשה · צוה להניחם בתפיסה
ופתח אוצרות כספו וזהבו ולקח לו כמה כיסים
מלאות מטבעות ועוד נטל סל ומגרפה ותלה לו
מאחוריו והוציא כרוז כל מי שהוא אוהב למלך
ורוצה לעשות לו נחת רוח ממנו יראה וכן יעשה ·
והלך על האשפה ופיזר שם כיס מעות כדי שיהי'
העניים קופצים עליה ומחיבת הממון יקחו מהזבל
שבאשפה והוא עומד על גביהן ומזרז אותם ע"י
פיזור ממון ולשרים שלו כדי לחייבם בסל ובמגריפה
כמו שהוא בידו היה עומד ומתעסק עם העם
לפנות אותה כמוהם ומי רואה הסל והמגריפה
סביב המלך והם לא יעשו כמוהו באופן שכל
אותו היום עמד שם ומוציא כרוז בכל יום על
אופן הזה · והיה מפזר ע"ג אשפה כל יום כיס
מעות ועומדי' היו כפי דבריהם שלשי' יום יותר
מעשרת אלפים איש שהיו מפנים באותה אשפה
עד שגלה את כותל מערבי והיסודות הנראים
היום לעין כל : ובכל אלו הימים כל אותן
הרומיים שהיו מביאים זבל מהם היו

(ביהושע ט״ו) חשיב ליהודה אשתאול וצרעה ·
לט כתב ט״פ פי״א לדרוס צור כשלם
שעו׳מזרחי הוא צרעה ואשתאול
לא נשתנה שמם ע״כ · וביהושע י״ט חשיב לשבט
דן ג״כ צרעה ואשתאול ופרש״י ז״ל משל יהודה
היה ונפל גורל לבני דן סמוך להם עכ״ל והמצו״ד
כ׳יתכן ששניהם היו · כ׳בסה״ד ד׳ק״א דן קבור
באשתאל ע״כ ובשופטים ט״ז בסופו כתי׳בשמשון
ויקברו אותו בין צרעה ובין אשתאול בקבר מנוח
אביו :

כתיב ביהושע בשבט בנימין ועלה הגבול אל
כתף יריחו מצפון ופירש״י ז״ל ומשך
החום בצפונה של יריחו כתלאת יריחו לפנים מן
מחום בחלק בנימין ע״כ · כתב כו״פ פרק י״א
מירושלם אל ירחו למזרח כמו יום א׳וכן זכרו ז״ל
תם׳ יומא ספ״ק מירושלם לירחו עשר פרסאות
ועל ירחו הביא רש״י בסוף ס׳מלכים וראיתי בס׳
יוסיפון פ׳כ״ג הוא אפרסמון וגדל בירחו וע״ש
הרים נקרא יריחו ומה שהזכירה המשנה במס׳
מעשר שני מהלך יום אחד לכל צד וירדן מן
המזרח יש לומר שהוא ירדן יריחו עכ״ל :
וראיתי לבעל מפה אחת שכתב וז״ל יריחו עיר
בחלקו של בנימין קרובה לירדן ולים המלח היא
היתה העי׳הראשונ׳אשר כבשו יהוש׳ויסרא׳ בבוא׳
לארץ ע״כ · ושמעתי אומרי׳שמנגי בתי ירושלם
רואי׳את יריחו · איתא במסכתא סוכה פ״ד מצות
ערבה כיצד מקום הי׳למטה מירושלם נקר׳ מוצא
יורדים לשם ומלקטים משם מורביות של ערבה
וגם עכשיו נודע זה הכפר ונקרא קלוניא ומירוש׳
לשם כב׳שעו׳ למערב · ועכשיו לוקחי׳ ומביאים
הערבות מאצל הירדן כמ״ש בספר אלה מסעי׳
הירדן במזרחה של ירושלם מהלך יום א׳בינוני
מן העיר כדתנן בפ״ה מם׳ מעשר שני ולשם
הולכי׳ בני ירושלם להביא ערבות להושענא רבה
והדסים מביאי׳ לירושלם מצפת כמש״ל :
ברוך ה׳ אוהב שערי ציון · שנשל׳ מאמ׳ מבשרת ציון:

בעזר המלוה ועשו לי מקדש · אתחיל

מאמר מורא מקדש

א (קדושים) את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו אני ה׳ :

כתיב בפ׳ בשלח תביאמו ותיטעמו וגו׳
מכון לשבתך פעלת ה׳מקדש ה׳
כוננו ידיך גו׳ופירש״י ז״ל מכון לשבתך מקדש של
מטה מכוון כנגד מקדש של מעלה אשר פעלת
עכ״ל · ובס׳ אמ״ל מעיין ג׳ נהר ג׳ כ׳ ז״ל דע
מה שאמרנו שא״י נתונה תחת שער השמי׳ ר״ל
תחת החלון שבאמצעות כיפת השמי׳ וחלון זה
הוא מרובע והוא נר מלמעל׳ ורחב למטה
ושיעורו מלמעל׳ת״ק אמה על ת״ק אמה כשיעור
כמות בהמ״ק כי בהמ״ק כולו ניתן תחת החלון
ובאמצעות עבי של החלון הכיפה כשיעו׳ עה״ק
ירושלם תובב״א ושיעור כמות החלון מלמט׳ ד׳
מאות פרסה כשיעור א״י וכל א״י תחתיו והי׳
יורד השפע מלמעל׳ דרך ישרה עד חלון הכיפה
וירד על בהמ״ק ומשם מתפשט על כל א״י כו׳
ולעולם פתח זה לא יסתם לא דוקא בעת החורבן
שניתן רשות אל החיצוני׳ ליכנס לארץ ולהחריב
הבהמ״ק ומיד נתגרשו משם עכ״ל וכ״כ טוס״א
והנה המקום הקדוש הזה והנורא בית מקדשינו
ותפארתינו נודע גם היו׳והוא שטח גדול באורך
וברוחב במזרחית דרומית של ירושלם עה״ק
והיינו שהמקום הק׳ משוך למזרח ולדרו׳ עד
היקף חומת העיר דשם ובצד מערב ולפון הוא
בנין העיר וסמוך למקו׳המקדש יש במערב ולפון
בנינים גבוהים וחזקים ונמצא מוקף חומה סביב
מכל הצדדים ויש שערים שנכנסי׳ לבהמ״ק ובכלל
צד היקף צד מערב הוא הכותל מערבי הק׳
הנשאר לפליטה ועל מקום מקדשינו מקום
פנוי מרוצף באמצע לשערי׳ סביב ועליו כיפה
ובצדדין מקו׳פנוי וכו מדרש שלמה ·

נראה מקום המדרש ואין בה יהודי' והוא בית מדרשו של ר"א הגדול כמ"ש בסה"ד אות א' בשם גא"י • וראיתי לבעל תפה א' שכ' וז"ל יבנה עיר פלישתים בין יפו לאשדוד והיא היתה מושב סנהדרין ואחר החורבן מושב ת"ח כמו טבריה מיבנה ב' פרסאות לאשדוד אשר לפלישתים החריב' ואין בה יהודי' וכ' כו"פ פי"א מיבנה לאשדו' כב' שעו' וקורין לו אזדוד עוד שם מטב למער' ביושר כב' שעו' הוא צריפין ונקרא' צריפון ובמחו' צריפין יש עיר ושמה רמלא וקורין לה פליסתין • ומביא במכתו' מעשה הי' שבא העומ' מגגו' צריפין ואולי הי' גת • ויבוא' עוד מזה בסמו' • כ' כו"פ פי"א מזוב ט"ל ד למער' מיט' מעט לצפון כב' שעו' שם לוד ואונו כמו שכ' בד"ה הוא בנה את אונו ואת לוד ובנותיה וראיתי לבעל תפה אחד שכ' וז"ל לוד עיר בשבט בנימין ואחר החורבן היתה עיר מושב של התלמידי' חכמי' . וכ' הרמב"ם הל' ק"ה פ"ה בלוד היו ישראל בכיבוש שני עוד שם שעושי' בלוד יו"ט יום אחד • ביומ' מגילה ד"ה הריב"ל לוד מוקפת חומה מימות יב"נ • זכני ה' והייתי משובתי שבת בלוד ואין שם יהודים בעוה"ר ויש מישור גדול נחמד למראה ופירות וכל טוב וחוץ ללוד יש בורות מים באחד ישאבון גוים שכירי' מבוקר ועד ערב ואחד עמוק מאד וע"י סוס הסיב' ישאבו מימיו בחבלי' גמים ואחרי' ודליים של חרס קשורי' בו ועולי' ויורדי' ומעלתם יתמלאו וישפכו לתוך הסיקת ומירושל' ללוד כמהלך יום אחד כדאיתא במס' מעשר שני פ"ה מהלך יום א' לכל צד לוד מן המערב :

כתב כו"פ פי"א למערב לוד כשתי שעות הוא יפו בכו"פ פ"ו בהאריכתו על בית שאן שהוא א"י כדי שלא למעט בגבול א"י נחלתינו ממיעוט ידיעה ושלא נהקל במצות ה' כמ'וז"ל וכן מזה הטעם בעצמו רדפתי אחר זכות עיר אחת הסמוכה ללוד ושמה רמלה קודם שאחפש בגבולי הארזכי אוליאו עליה ג"כ דיב' וזה שלצפונ' לוד כמו אלף וחמש מאות אמה בקירוב ולמזרחה נוב עיר הכהנים כמו שתי שעות ולדרומ' יבנה כמו שעה ולמערב' בתוך תחו' שלה צריפין וקורין לה צרפאן ואיתא במס' מנחות מעש' ובא השומר מגגות צריפין והשומר אינו בא אלא מן הארץ ומביא עוד שם שבין רמלה לירושל' יום ולפי שהישמעאלים קורין לה פליסטין ובני עמינו קורין לה גת ובפי"א כתב וז"ל מזה יראה שמה שקורין לרמלה גת שהדין עמהם והוא שכבשה דוד ע"ה דכתיב ויקח דוד את גת מיד פלשתים ע"כ ובפ' כ"א כתב הנך רואה בא"י לוד שעושה יום א' יו"ט וגת שהיא רק אלף ות"ק אמה עושים ב' ימי' יו"ט ע"כ מלשונו יראה שהיו דרים שם יהודים בזמנו והיו עושים כן והנראה מפני שגת הוא מכיבוש דוד כנ"ל לכן עשו ב' ימי' יו"ט כמו סוריא וכמו דמשק ואיים צובה שהם כיבוש דוד ועושים שני ימי' יו"ט והנה רמלה ידוע היום שהולכי' מירושלם ליפו דרך שם ואין בה יהודי' עתה בעוה"ר ומציאה כל טוב • וכתב כו"פ פ"ו ומה שהזכירו במס' גיטין ואפילו מכפר לודים ללוד אותו כפר הי' מערבי' לצפוני' ללוד אח"כ הייתי בלוד ושאלתי על כפר לודים ואמרו אין שם כפר כ"א כפר גובין והב' דגושה והלכתי שם ומצאתיו על המקום שכתבנו והוא מערבית צפונית ללוד כשתי שעות עכ"ל • ובפ"י כתב בין לוד ליפו היא כפר לודים ושלשת אלו המקומות יכללם כמהלך שתי שעות ומוכיח שכפר לודים הוא ג"כ בקדוש' א"י לכל תועלותי' כ"א שנקרא חו"ל היינו חו"ל של כיבוש שני' ויש הפרש לענין חיוב מו"ת וכמ"ש בשמו ז"ל במאמר חוף הים אות ד' ע"ש • בכו"פ פ"ז אחר שכ' סביבות רמלה שלצפונ' לוד ולדרומ' יבנה ולמערבה צריפין כנ"ל מביא מס' סוטה מעשה בר' יוחנן בן ברוקה ור"א חסמא שבאו מיבנה ללוד והקבילו פני ר' יהושע בפקיעין לפ"ז הענין יהיה פקיעין למערב צריפין אם לא כמו הדרך וראיתי לבעל תפה אחת פקיעין בין יבנה ללוד ומביא המעשה הנזכר בשם ירושלמי מס' חגיגה ובפי"א כ' כו"פ כ' בין לוד ויבנה כשתי שעות וביניה' פקיעין ובפ' י"ב מביא בלוד היה ב"ד ר' אליעזר ובפקיעין ר' יהושע וביבנה ר"ג וכבר ביארנו שאין בין לוד ויבנה כ"א שתי שעות והוכחנו שפקיעין ביניהם • ועמ"ש מזה במאמר רנו צדיקים •

וכתוך המערה הגדולה יש מערות קטנות כדלתות של אבני שיש ע"כ ׃ ובמא"י כתב יותר מפורש וז"ל מערת סנהדרין רחוקה מירוש' ב' מילין והפתח גדול ובתוכה סוכין מג' צדדים באמצע פתח קטן ושם מערה אחת כמלאת ד' הם מלבד אחת שהיא למטה וכולם כאלבות בהר א' ע"כ ׃ ואחר חג שבועו' הולכי' אנשי ירושלם מ"ו ונשים וטף להתפלל שם ׃ עד כ' אה"ל והלכנו משם ועלינו אל הר גבוה אל המקום שאמר א"א ע"ה אל נעריו שבו לכם פה עם החמור ואני והנער נלכה עד כה ושם ג' עלי זתים ושם מקום מיוחד ליהודים להתפלל שם והתפללנו שם כנגד המקדש מרחוק וקראנו פ' העקידה :

לו כתב בסה"ד דכ"ח בנימין קבו' בירושלם נגד היבוסי אשר ניתן לבני בנימין ע"כ ׃ כתיב בסוף שמואל א' במיתת המלך שאול ובניו כתיב על יושבי יבש גלעד ויקומו כל איש חיל וילכו כל הלילה ויקחו את גוית שאול ואת גוית בניו מחומות בית שן וגו' ויקברו תחת האשל ביבשה וגו' ובשמואל ב' כ"א כתיב ויקברו את עצמות שאול ויהונתן בנו בארץ בנימין בצלע בקב' קיש אביו ובס"פ פ"ג מביא פרקי דר"א פ' י"ז ג"א למתים מניין אנו למדים מאנשי יבש גלעד בעת שהרג שאול ובניו כו' ועמדו כל הגבורי' שבהם והלכו כל הלילה לחומת בית שן אמר להם דוד אין הדבר תלוי אלא בתפלה עמד והתפלל לפני הקב"ה כו' מיד עמד דוד וכנס כל גדולי ישראל ועברו את הירדן ובאו ליבש גלעד וכו' עד שבא לגבול ארץ אחוזתו ירוש' שבארץ בנימין שנאמר ויקברו עצמות שאול ויהונתן בנו בגבעה בארץ בנימין בסביבי ירוש' עכ"ל והגם שבמקרא כתיב ויקברו בארץ בנימין בצלע כנז' . הנה היא בסביבי ירושלם כמ"ש ביהושע י"ח באיפו בנחלת בנימין בצלע האלף והיבוסי היא ירושלם :

לז עתה בע"ה אספר המקומו' והקברים שבסביבות ירושלם עה"ק כ' כו"פ פ' י"א למערב ירושלם דרומי כשלש שעות היא ביתר והיתה כרך גדולה כדאיתא בגמ' גיטין ע"פ גדע בחרי אף כל קרן ישראל אלו שמונים אלף קרני מלחמה שנכנסו לכרך ביתר כו' עד שהלך דמם ונפל לים הגדול כו' ורחוקה היתה מיל ׃ רמה לבנימין ׃ כ' כו"פ פי"א מרמה כשלש שעות ביושר למערב הוא נוב עיר הכהני' הש' בשמואל א' כ"ב י"ט ע"כ ׃ ובמ"ב כתב כדרך הליכתו וז"ל מגבעת שאול היא גבע בנימין שלשה פרסאות לנוב עיר הכהנים ובאמצ' הדרך שני הסלעי' של יהונתן שם הא' בוצץ והשני' סנה ושם ב' יהודי' גבעים ובזמ"ה עתה אין גם אחד :

לה איתא במס' זבחים ד' קי"ח ע"ב בשלש' מקומות שרתה שכינה על ישראל בשילה ונוב וגבעון ובית עולמים ובכולן לא שרת' אלא בחלק בנימין עד שם ימי אוהל מועד שבנוב וגבעון נ"ז שנים וכו' הרמב"ן ז"ל הל' ק"ה פ"ס שהיו ישראל בנוב בכיבוש שני ועושים שם י"ט יום אחד ׃ ביהושע (י"ח כ"ה) חשיב גבעון לחלק בנימין וראיתי נבעל מפה שכ' וז"ל גבעון בחלק בנימין שם היתה הבמה הגדולה בימי שלמה א' ושם נראה ה' אליו עד כאן ׃ ושם במלכים פ"ס י' ז"ל חרבה נוב בימי שאול ובאו לגבעון ע"כ ׃ כ' כו"פ פי"א מנוב ליבנ' למערב ביושר עם מעט קצ נטיית הדרום כארבע שעות יבנה ושם קבר ר"ג בבנין נאה מאד על ציונו אבל נראה לדעת איזה ר"ג הוא שהרי לא היו אלא שנים ר"ג הזקן זקנו של רבי ור"ג בנו של רבי וא"כ נאמר שהוא ר"ג הזקן והוא שאמרו עליו הלך אחר ב"ד יפה אחרי ר"ג ליבנה ומביא ראיה ע"ז ׃ עוד שם יבנה בארץ פלשתים שכן כתוב בד"ה על עוזיהו ויצא וילחם בפלשתים ויפרוץ את חומת יבנה ויבנה דר"ג היא ליהודה וכדאיתא בגמ' שבת א"ר אליעזר ברבי צדוק כשהייתי עוסק בעבור השנה ביבנה ועיבור שנה אינו אלא בא"י ׃ וכ' הרמב"ם הל' ק"ה שביבנה הי' ישראל בכיבוש שני ׃ כ' ספה"ד בשם גא"י ר"ג קבור בכיפה גדולה ביבנה עוד שם ר' לוינס איש יבנה קברו ביבנה בכיפה קטנה עכ"ל ׃ וכ"כ ש"י יבנה היא במערבה של ירושל' בצד לוד קבור בכפה גדולה ר"ג ובקטנה רבי לוינס ורבי' וולתה ע"כ ׃ וכ' מ"ב בדרך הליכתו וז"ל מיפו ג' פרסאות לאיבלין היא יבנה ועדיין

שבע סי' • והנה בלשון ירושל' לה:ן החצר המערה יש מערה יפה חדר לפנים מחדר ואומרי' שהיא מערת כלבא שבוע • ובספה"ד ד' ל"ו ע"ב מזכיר בשם גא"י מערת כלבא שבוע וכן מזכיר ש"י • אך בס' אה תשעי כ' הארי"ז"ל קיים מערת נקדימון בן גוריון ע"כ • והנה שמערה הזו פלאי פלאי' ושיענו שהספור ומצוב בתוך הקרקע. חצר גדול מאוד מרובע ונכנסי' בתוכו מצד דרום ויש בתוכו שתי אילנות א' של תורים ואחד של תאנים ובתוך החצר לצד מערה מקיף על הכותל למעל' ציור ענבי' וגם (ביגל) גדולי' ועגולים ובלשון ספרדי בישקוג"ש ואומרי' שזה לזכר למעש' הצדקה שהי' כלבא שבוע ומפרנס' לכל הבכל' לביתו ושם בקרן מערבי' דרומי' יש לצד דרו' פתח א' אבל צר מאד כעת ונכנסי' לשם בפישוט ידים ורגלי' ומצוב בהר בית אחד גדול וגבוה ובתוכו לצד דרו' שני בתים קטני' ומבית הגדול הנז' נכנסים למערה תוך בית גדול אחר ובתוכו ג"כ שני בתים קטנים אחד למערב וא' לדרו' ומבית גדול השני הולכי' לצפון לתוך בית קטן ושם קבר כלבא שבו' ועליו מונ' אבן גדול לציון וה"א ארוך כד' אמות ועגול למעל' ומצויר יפה עד מאוד מעש' ידי אומן פלא • וכל החדרי' נחצבי' בתוך ההר זה לפנים מזה והם כבתים ממש רק שלא יש בהם מטות ואצטבאות בתוכ' חטבות והכל מאבן אחת ודלתותיהן של אבן שוכבים אצל הפתחים מצויירי' ויפה עד מאוד ונשברים הם • ולמעלה אצל החצר יש בור מים • ומחם יגן עלינו :

(א"ה חסדי ה' אזכיר • והגדלנו בתודה • שזכני השי"ת להיות על מקום הקדוש הלזה כמה פעמים להתפלל שם בתוך קהל ועדה • וזכרני שבשנת ובחר עוד **בירושלים** לפ"ק • נתאחרו הגשמי' לבא על הארץ וכבר עבר הרביעה השניה וגשם אין • והלכנו לשם ביום צום • עם הרב הגאון הצדיק תפארת ישראל זלה"ה בעהמ"ח ס' פאת השלחן • להתפלל שם על הגשמי' • ומתר הצהרים בשובינו לביתינו • ויעתר ה' לתפילת ישראל ויהי הגשם על הארץ • ואגב גררה • אספר בקצרה • מה ששמעתי או מפי אנשי יקירי ירושלים ת"ו • ילידי הארץ • ענין פלא • על האבן המצויר הנ"ל המונח על קבר כלבא שבוע הנ"ל • והוא כי הגוי' הצרלי' המכונים (גרעקין) התאוו מאוד לגנוב האבן הנ"ל • בהיותו מלא חן בעיניהם לקובעו בבית תפלתם • ויהי בלילה אחד ויגנבוהו משם ומגודל הטרחא והעמל שהי' להם להוציאו מתוך המערה שהוצרכו להוציאו דרך הארובה אשר בתוך ההר נגד המערה ויניחוהו על ראש ההר כדי לנוח בלילה • באמרם שלמחר יוליכוהו בית תיפלתם • ויהי בבקר ויבואו לבקש האבן • ולא מצאוהו במקום שהניחוהו ויחפשוהו בחיפוש מחופש • עד שמצאוהו מונח על מקומו הראשון מונח על קבר הצדיק הנ"ל • ויעשו כן שנים שלשה פעמים • והאבן שב למקומו ויראו כי לא יכלו לו • ולא יוסיפו לנגוע בו עוד • ובעת ראיתיהו האבן נשבר ועודנו מונח על קבר הצדיק הנ"ל • ותמיד הולכי' עם בני ישראל להתפלל שם על קברו • יה"ר שיקובל תפילתינו • ויבנה בית קדשינו ותפארתינו בב"א) :

לה. איתא במס' אבות פ"א שמעון הצדיק הי' משירי כנה"ג כו' • וכ' בספה"ד ד' ל"א ע"א בשם גא"י קבורת שמעון הצדיק בגבעת בנימין בגנת גפן ואלשה פירות מתוקים ע"כ • ובמא"י מזכיר ג"כ מערת שמעון הצדיק סמוך לירושל' • וכ' בס' אה תשעי האר"י ז"ל קיים מערה של שמעון הצדיק שהיא בצפונה של עיר ע"כ והיא לאחורת מערת כלבא שבוע וסמוכה לה • וכ' ש"י מערת שמעון הצדיק וטבילה בתוך הכרמי' ואילנות רבות ע"כ • ובא"ה ז"ל כ' ראיתי מערה ובתוך המער' באר מים ואמרו אבי"י ששם קבורת שמעון הצדיק ואשתו והבור היא טבילת אשתו ע"כ • והייט שאצובים מערה לפנים ממערה ובאמצעו' הטבילה הנזכר ובפנימית קבורתו זיע"א • ושמחת מצות תגלחת נערי בני ישראל עושים שם על המישור שלפני המערה • והנה ממערת שמעון הצדי' ולהלן לצד מערב יש מערה יפה ואומרים שהיא מערת ע' סנהדרין • וכ' א"ה ז"ל מקבורת שמעון הצדיק הלכנו מעט וראינו מערה גדול' ושם קבורו' הרבה מלוטות מסר ואמרו ששם קבורת ע' סנהדרין עכ"ל • ובש"י כ' יש מערה אחת גדולה ושקבורי' ע' סנהדרין בתוכן של שש חלקים • ויפים מאד

ובתוך

ת"ז והי' לראש כעשר שנים עוד שם הרב נחפה בכסף נח נפשי' בן ת"ז שנה יום ו' יוד שבט תק"כ כ' בספר זכרון בירושלים בבה"ח מצבת קבורת הר' הגדו' מו"ה אברה' הנקי' תלמידו של מוהרי"ט הזקן והרב כמהרא"ח בעל קרבן אהרן ובנו הרב מו"ה דוד ז"ל ויש בבה"ח מצבת קבורת הרב החסיד הצדיק המפורסם מו"ה גרשון ז"ל קיטווער ובמרגלותיו קבור נכדו וכה' שם ומה שכ' המדפס בס' בן פורת יוסף שכתב נו הרב הקדוש מוהר"י בעש"ט ז"ל נראה שהלך לירושלים קודם שנת תק"ז שכ' ושמעתי מספרי' שהיה ביחד עם הרב הקדוש מהר"ח בן עט"ר ז"ל א"כ היה בשנת תק"ג ושמעתי שהרב הנ"ל אחר קיטות בע"ב נגד מקו' המקד' ונתעלף כמה פעמי' מהמרירות עד שבקושי הקיצו אותו כדרך המתעלפים :

לב כתב מא"י ושם ב' מערות יפות אחד עשוי בכוכין סביב וא' מאלצבאות ע"כ והייתי במער' אחת תוך בה"ח ושם כוכין סבי' שלשה שורות זה למעלה מזה ונאמר לי כי שם במערה ההיא קבור ר' יהודא חסיד הנז"ל והנה למעל' מבה"ח בהר הזתים יש מערה גדולה וכ' מא"י קרוב לראש ההר מערת חגי הנביא ע"ה יש שם מערו' גדולות באורך וסביב ולמעלה מהמערות מערת חגי הנביא ע"ה ובתחתיתו תלמידיו ואחרים זולתם ע"כ ובסה"ד דל"ז ע"ב כתב בשם גא"י מערה גדולה גבוה מאוד שם קבור חגי הנביא וכשבאתי להתפלל על קברו אפי' יהי' ש' רבוא מחזיק אותם ע"כ ובש"י מוסיף וכ' מערה גדולה ורמה ובה חגי הנביא ומלאכי ונביאים אחרי' ע"כ ואה"ל מוסיף עוד וז"ל עלינו בעליות ההר ונכנסנו בתוך מער' אחת ובתוך המער' קבורות הרבה ושם מערות בתוך מערות ושם קבורת חגי זכריה ומלאכי ע"כ וב"ה שהייתי שם והמער' היא פלא גדול וגבוה וארוכה ובתוכה מערו' הרבה סובבים והולכי' והלכנו לפני' בנרות ושמרנו דרך היציאה כי פחדנו שיכולי' לתעות שם מצד ריבוי המערו' מבלי למצוא מקום היציאה ושם הנביאים יגן בעדינו · משם ולמעלה בראש ההר הר הזתים משם יש כפר אחד הנקרא טור וכתב מא"י על ראש הר הזתי' בית גדול ושם תוך בירה יפה חולדה הנביאה בקבר של שיש ע"כ ובסה"ד כתב בשם גא"י חולדה הנביאה נקברה בירושלים על הר הזתי' והוא חוץ לירושלים לצד מזרח ע"כ ובאה"ל כ' עלינו על הר הזתי' ושם קבורת חולדה הנביאה ובנו עליה הישמעאלי' בית תיפלה ולא עזבו את היהודי' להכנס בתוכה ואנחנו נתנו לשומרים ב' כספים ונכנסנו בסתר ובפחד ובאימה ויצאנו משם במהרה ועתה ת"ל נכנסו' לשם בגלוי בלא פחד כלל וזכותם יגן עלינו :

לג בס' פ' אלה מסעי כ' האריז"ל גלה חצר המטרה שהיא בצפונה של עיר ובתוכה הבור שהשליכו שם את ירמיה כמוש כתיב בירמי' ל"ב וירמיה הנביא הי' כלוא בחצר המטרה אשר בית מלך יהודה ונאמר עוד בסי' ל"ח ויקחו את ירמיה וישליכוהו אותו אל תוך הבור וגו' אשר בחצר המטר' וגו' ובבור אין מים כ"א טיט וגו' כ' בסה"ד דל"ז בשם גא"י חצר המטר' קרוב לירושלים בצד צפוני' מזרחית ע"כ וכ"כ ש"י שהוא סמוך לפתח ירושלים בצד הנזכר ושם בור שנזרק בו ירמיה הנביא ע"כ ובאה"ל כתב חצר המטרה ראינו את הבור שהשליכו את ירמיה הנביא ע"ה ושאבנו משם מים ושתינו והיא מתוקה כדבש ופי הבאר צר ותחתיו רחבה והיא עגולה ארוכה וכן רחבה ב' אמות וגם יש בתוך החצר קצת בתים ויש מקומות מצוירות בהר והם היו בתי הכהני' בזמן מלכי ישר' ואומרי' שקבורת ירמי' הנבי' הוא בתוך חצר המטר' סה"ד בשם גא"י ויש שם קבורה אחת יפה מאד ועליו בנין נאה ואומרי' זאת היא קבורת ישעיה הנביא ע"ה ושמעתי מהרבני' דפה עה"ק שאומרי' כי ישעי' הנביא קבור בתוך העיר : ועיין במאמר רננו צדיקים מקבורת ישעיה הנביא ע"ה :

לד איתא (במס' גיטין פ' הנזקין) הוו בירושלים הני תלתא עתירי נקדימון בן גוריון ובן כלבא שבוע ובן ציצית הכסת כו' בן כלבא שבוע שכל הנכנס לביתו כשהוא רעב ככלב יוצא כשהוא

לטובה הקבורי' בא"י בשאר הארצות דשאני בכל הדברים עניינם כנודע אך האר"י ז"ל בחר לפת לעילוי קבורה ומכל מקום הגד השוק טולס שוים לטובה בארצות החיים ואין מנהג בא"י לקבור בטלית כ"א פה מכסים כשמוליאים לקבר ומפתח ביתו עד הקברות אומרים כל התלי' ויהי נועם כתב סה"ד ד' נ"ג ע"א רבינו יהודה הלוי בר' שמואל הספרדי ז"ל היה בזמן רמב"ע וי"א שהיה חמיו וי"א שהיו בני ב' אחיות ובן חמשים שנה היה בלכתו לא"י ומציא בשס"ק וז"ל וקבלתי מזקן אחד שכשהגיע ר"י הלוי אל שערי ירושלם קרע בגדיו והלך בקרסוליו על הארץ לקיים מה שנאמר כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו והיה אומר הקינה שחיבר ציון הלא תשאלי לשלום אסירייך דורשי שלומך שאומרים האשכנזי' בט"ב וישמעאלי א'לבש קנאה עליו מרוב דביקותו והלך עליו בסוסו וירמסהו ויתיחיהו ע"כ וכן הוא בס' קורא הדורות בשם ס"ק ובס' זכרון בירושלים חושב ר"י הלוי בקבורת ירושלי' ועתה לא נודע מקומו ז"ל כתב ס"י בבה"א בירושל' קבורי' איתני עולם גאונים חסידי' ורבני' ז"ל ומהם הרב המוסמך מוהר"מ גלאנטי ז"ל והגאון מוהר"א אבואלעפיא ז"ל הזקן והרב מוהר"מ דלונזאנו והר' נטע פשוט והרב פר"ח והר' זרע אברהם והרב פרי תואר והר' חזון נחום והר' בתי כהונה והרב אדמת הקדש והרב פרי הארץ והרב פרי האדמה והרב שמע יעקב והרב נחפה בכסף והרב גט מקושר והרב בית לחם יהודה והרב החסד המקובל האלקי מו"ה גדלי' חיון והרב החסי' המקובל האלקי מו"ה שלום שרעבי ז"ל ושארי רבנים וחכמי' וחסידי' הי"ו ומספ' עכ"ל כ' בשה"ג ח"א הר"ת גלאנטי בן הרב יהונתן כמ"ד להרב המוסמך אב"ד ור"מ בעה"ק ירושלים וחיבר ס' אלף המגן שו"ת ומהר"י אבגיז חתנו ונכדו הרב מהר"ר משה אבגיז וכאשר היה להרב שנות חיים משה עלה ט האלקי' א"ך שבט תמ"ט בסדר וזאת משה אחר עלה אל ה' ע"כ כתב ס' בשם הגדולי' מהר"ם בן חביב חיבר ס' גט פשוט וגם נפשי' דרב כבן מ"ב שנים ובס' הנ"ל מביא מהר"ר חזקיה די סילוה ב' סיסות בתלמוד ע"ד האמת ע"פ הקדמת האר"י ז"ל ולזה לגונזם וכשנגנזו אגב טירדייהו נגנזו גם פר"ח על הג' שבת עם כתיבותיו ע"ד האמת ע"כ עד שם בספר ועד לחכמים הכם פר"ח הלך לירושלם אחר שהיה לו עשרים שנה ובא"ב תע' פ' כ' וכבר כהבתי תרי מתחה מגדולתו וגם אני שמעתי כמה עניניםשאירעו להר' ז"ל בשליחותו מעה"ק ירושלם ת"ו בערי פרנקיאה ונסים טרחי' עכ"ל ובס' פ"ח כ' הרב ז"ל בעצמו בהקדמתו שהלך מירושלם בשליחות לפרנקיאה והנה מטתו ז"ל אינו רחוק מקבר זכריה הנביא והוא למעלה מתעל ההר וליונו אבן גדול וארוך וכתוב עליו הרב חזקיה די סילוא ואצלו קבור אשתו :

כתב בס' שם הגדולים ח"א מע' א' הגאון האלקי מו"ה חיים בן עטר מארצות המערב עיר וקדיש מק"ק סאלי ובא לעה"ק ירושלם ת"ו סוף שנת תק"ב ואני הצעיר זכיתי והייתי בישיבתו ועיני ראו גדולת תורתו וקדושתו הפלא ופלא ובחודש תמוז תק"ג עלה לשמי' בן מ"ז שנה זלה"ה ע"כ ובא"ג כתב פרי תואר חיבר הרב המופ' א"ק מוהר"א ן' עט"ר ז"ל עוקר הרי הרים ומשיג על הרב פר"ם ואני זכיתי בילדותי לילך עם הרב הנזכר וכל בני ישיבתו לעשות זאר"א (היינו השתטחות) על מצבת הצדיקים שבעה"ק ירושלם תוב"ב"א ובבואנו למצבת הרב פ"ח ראינו להרב הנזכר שנשאר יחידי על מצבתו כמו רביע שעה וראוהו מרחשין שפותי' והביט כהיה שואל מחילה ואומר לו כי לש"ש נתכוין עכ"ל ומצבתו קרוב לפר"ח למזרח וכבר נילתה אמורה לנועלה שבית מדרשו ז"ל בק' ירושלם ת"ו הי' נקרא כנסת ישראל ועתה ת"ל ק"ק אשכנזי' הי"ו מתפללי' בבית מדרשו ולומדים שם : וכ' שד שם הגדולי' ח"ג מע' א' אור החיים על התורה חיבר הרב המופלא חסידא קדישא מוהר"ח בן עט"ר ושמענו כי עתה בפולניא הם מחשיבים הספר למאוד ודפס כמה פעמי' ונתעורר זה ע"י הרב הקדוש עיר וקדיש הבעש"ט זצוק"ל שהגיד גדולת נשמתו והפליא אותו למאוד מאד · כ' שם הגדולי' הרב חזון נחום לעת זקנתו עלה לירושלם

ותתלא המקום עכ"ל · כתב בספר שם הגדולי' מ"א מע"א' הרב מו"ה אברהם יצחקי בעה"מ ס' זרע אברה' עלה לשמים בתוככי ירושלי' יום הששי י"ג סיון תס"ט והוא היה הראשון בזמנינו שנקבר בתוך ד' אמות לזכריה הנביא תנצב"ה :

לכתיב במלכים ב' ט"ו ובד"ה ב' כ"ו בעזיהו וישב בבית החפשי' ופרש"י ז"ל בירושלמי עשה לו בית כבה"ק ע"ש במתים חפשי ע"כ · והנה אצל קבר זכריה הנבי' לצפון יש בנין בית ויש לה ג' אצטוונות · ואומרים שהוא בית החפשית הנז' וכמו שיבוא' לקמן בשם ס' עמק המלך בתי' בשמוא' ב' י"ח ואבשלום לקח ויצב לו בחייו את מצבת אשר בעמק המלך וגו' ויקרא לה יד אבשלו' ופירש"י ז"ל מצבת אבן ובנין חשוב היה וכת' מז"י מגדל רחב מחודד בראשו הוא יד אבשלום הנז' בשמוא' ע"כ · והוא אצל בית החפשי' לצפון ומא"ל כ' קרוב לקבר זכריה הנביא יד אבשלום והוא היכל מאבן אחד מחצב ואבן הזאת בשיעורו מ' אמות מרובעת ועל האבן הכל עגולה אין לשער יופיה והוא בתחתית ההר ולפני יד אבשלום מונחים אבנים קטנים הרבה והישמעאלים אומרים כי כל העובר שם משליך אבן אחת לסקלו על שמרד באביו דוד המע"ה ומקיף ג"כ בעמודים מגל' לר' וזה אבן הגדולה יש בה חור אחד וחלל בתוכה נכנס בו לשם דרך חור אחד ויש בפנים ג"כ אבני' גדולים וגובה האבן שנאצב הנזכר כשמונה אמ' ולמעלה בנוי אצל האבני גזית יפים מאד והולך ומשפע בעיגול עד למעלה ראש ובספר אלה מסעי כ' שהאר"י ז"ל קיים יד אבשלום ע"כ · כ'מ"ב כשיוצאים משער יהושפט בירושלם באים למדבר העמים שם מצבת אבשלום וקבר עוזיה · והנה זולת אלו מערות שאכתוב בעז"ה לא יש בירושלם עה"ק מ"ו קברות מצויינים מזמנים קדמונים ונשלאתי ע"ז אבן כ' מ"ב בני אדום הורסי' מן הקברים ובוני' מהם בתיהם מן האבני' ע"כ · ובס' עמק המלך בהקדמה פ"ט כ' וז"ל ותדע שבירושל' לא יש ציון על הקברי' כמו שיש בצפת כי הגוים שבירושל' גוזלי' האבני' מן הקברי' ואין בונים בירושלם רק באבנים דקות ואין מקום לכתוב עליהם כמו בצפת ואין מקום קבר ניכר בירושלם רק על קבר זכרי' הנביא ע"ה וגם יד אבשלום הוא ג"כ בנין נאה אבל הוא לא נקבר שם כמ"ש שמואל ב' י"ח שנקבר ביער בעבר הירדן ואולי כמתוך הוא בנין דירת המלך עוזיה כשנצטרע וישב בבית החפשית וג' הבנינים אלו הם גדולים מאד ועומדים תחת הר הזיתים במערבו וכנגדו הר המוריה וביניהם עמק של יהושפט גדולה עד מאד ואין שום קבר בירושלם מסויים עכ"ל · ועתה הוא בהיפך בירושל' עושי' ציון מאבנים גדולים ועבים אבן אחד ע"פ כל אורך הקבר ומ"א להזיזו ממקומו · כ'מ"י ובשיפולי ההר קבר רבינו קלונימוס בעה"נ ז"ל והוא בשטח שכנגד קבר זכריה הנבי' למטה בעמק ועליו גל של אבנים ונק' בעה"נ עפ"י מעשה שהעלה מי אחד על היהודי' שהרגו את בנו וע"ש שמת הקדוש הנ"ל את הנער והגיד כל המאורע ומי הרגו ואח"כ לקח הגזית מגבו ונשאר מת כמו שהי' וכינוהו ישראל בעה"נ ומה"ט שבשביל שהמית את המת הקלים לזרוק אבנים על קברו כמה שנים :

לא כ' מז"י בשיפולי הר הזיתים יש קברי ישראל הרבה מאד וקצת בשיפוע הר ירושל' ע"כ · ובס' זכרון בירושל' כ' ועמק יהושפט כולו מלא מערות ושכן הרבה צדיקים ע"כ כ' מ"י בה"ח היא אצל עמק יהושפט וקבלה בידם שהוא במקום שער הדין כמ"ש מהר"מ אלגזי בס' ס' אלה מסעי ע"כ וז"ל שם האר"י ז"ל אמר על בה"ח שהיא היא מקום שער הדין וכן נראה שכתוב בחפירת הקברות כמה שברי כלי חרס והנעשה כמו אפר ומשני כי היא מסוגל לכות בשר המת מתעכל וכלה תוך ד' שעות ושמעתי ס' היתה וזה לנו להיות אותו מזים מקום אחוזת קברו לקיים מ"ש אדמתו עמו ע"כ ומקיבל שבית הדין לצפון ירושלם כמרוצת הגים והוא תל קטן ונמשך הרבה כן כ'הסו"פ בא'לא ואדום כ' כ"ח.ה שקבורת הר הזיתים שהיא מקום קבורת מתי ירושלם מ"ו עדיפא בזה מאחר האלות שבא"י דסייעו בשביל גלגול מחילות דמשמע שמם תחת הר הזיתים יהיה להם קימה לכל מתי עולם ואין למעלה הזאת והנביאי' והצדיקים המצויינים

נשובה

המשחה והוא במזרחה של ירושלם עד היום מקובל המקום הזה והוא לפוני נקבר תולדה כמטמוני קטת שפל ממנו מעט ע"כ :

כז גמ' ג' שמות לקדרון כתיב (בשמואל ב' ט"ו) כשברח דוד המע"ה מירושלם מפני אבשלום בנו והמלך עובר בנחל קדרון ואח"כ כתיב ודוד עולה במעלה הזתים ופירש"י ז"ל בהר הזיתים ע"כ הרי שנחל קדרון בין הר ירושלם ובין הר הזיתים וכ"כ בס' יוסיפון פ' פ"א ויבא טיטוס בהר הזיתים ויחן שם על פני ירושל' מעבר לנחל קדרון כי הנחל עובר בין העיר ואין בו מים רבים תמיד ועתה אין שם מים כלל ובס' אלה מסעי כ' ונחל קדרון זהו מתם בין הר המוריה שהוא ירושלם ובין הר הזתים ע"כ וראיתי לבעל המפה שכ' וז"ל קידרון שם בקעה ונהר עובר בתוכה בין ירושלם להר הזתים והנחל נופל בתוך ים המלח אותו הנחל עבר דוד ועמו בברחו מפני אבשלום בנו והמא מלך יהודה שרפשם את מפלצת אמו כמ"כ (מלכי' א' ט"ו) וגם יאשיהו שרף כל הגלים העשוי' לבעל בשדמות קדרון מלכים ב' כ"ג עכ"ל :

כח כתיב (ביואל ד') וקבצתי את כל הגוים והורדתים אל עמק יהושפט וגו' ופי' מצו"ד ז"ל כי שם המקו' שנפלו שם כל הגובאים על ירוש' ע"כ · וכבר הבאתי לשון הרמב"ן ז"ל באיגרת שכתב לבנו שאין בין ירושלם להר הזתים אלא עמק יהושפט ע"ש וכ"כ מ"ב ושלים מעמק יהושפט אל הר הזתים כי אין בין ירושלם להר הזתים אלא העמק לבד ע"כ וכ"כ כו"פ פ"ו למזרח הר המורי' הוא עמק יהושפט וכ"כ מא"י ירושלם היא בהר א' וכנגדה הר הזתים ועמק צר ביניהם והו' עמק יהושפט ע"כ · ובאה"ל כ' ראיתו בקעה גדולה גי בן הינום · וראיתי לבעל מפה א' שכ' וז"ל גי הינום או גי בן הינום (יהושע י"ח ט"ז ט"ו) במזרחית דרומית לירושלם תמשה עפי' פשיטות ארכו ורחבו כחמש מאות ויאשיהו בן אמון טמא את התופת הו' המולך אשר בגיא בן הינום (מלכי' ב' כ"ג) עכ"ל:

כט עתה בע"ה אסדר קברות הק' שהם סביבות ירושלם ת"ו · קברי מלכי ב"ד בציון ומשם למזרח הוא העמק הנזכר למעלה בשיפולי הר הזתים סוף השה"מ של ישרא היא המערה הסתומה שזכרתי למעלה בשם ספר אלה מסעי שכתב אשר כפי המקובל אצל הזקנים שם נקברו המרדכי ורבינו קלונימוס ורבי עובדי' מברטנורה עם שאר צדיקים שאינו זוכר שמם זכר טובם לברכה ע"כ · וכ"כ ס"י ושמערה שקבורים בה השלשה גדולים הנזכרי' ושאר גאוני' כמ"ש הר' נתן פשו' דף ז' ע"כ וגם קורא הדורות כ' וז"ל הרע"ב הי' מגליל איטליא ושם התחיל לעשו' חיבורו ואח"כ הלך לירושל' ושם סיים החיבור זקן הוא בשה"ד דל"ב וכ' בס' קוה"ד דכ"ד שקבורתו בעמק יהושפט וכתב עוד רבינו מרדכי אשכנזי מאוסטרייך הגאון' מרדכי שחיבר על האלפס והיה חתנו של רבינו יחיאל מפריש והיה גיסו של בעל הסמ"ק ומביא שנפטר שנת ע' לאלף הששי וי"א שהמרדכי נהרג על ק"ה · ובס' קוה"ד ד' י"ש כ' וז"ל רמב"ן ע"ה עלה לירושלם עה"ק ונכנס שם ביום ט' אלול · קבורתו ע"ש למעלה במאמר זכות אבות · כתב בשה"ד ד' ל"ג ע"א בשם גא"י זכריה בן יהוידע כ"ג ונביא קבורתו בשיפוע הר הזתים נחצב באבן וכ"כ ס"י בשיפולי בה"א ציון זכריה הנביא ע"ה ובמא"י כ' בתחתי' הר הזתים ראיתי מערת זכרי' הנביא נאה מאד כולו מאבן אחד נחצב ההר סביב ועשוי' בי"ב עמודי' ובראש מחודד כולו מחתיכה אחת ע"כ · והוא ענין פלא ואינו ר"ל שהמערה כולו מאבן אחד כ"א האבן שעליו ולצד מערב בשיפוע ההר פתוח ליכנס שם ובתוכו נחצב אבן גדול מרובע ולמעלה כמו גג משופע מחודד בראשו בפ"א מסעי הא"י ז"ל קיים קבר זכרי' · בשה"ד ד' אגו' בשם גא"י ואינו רחוק מן ציון שנקברו מלכי ב"ד הוא אבן שמחמו היהודים בשביל זכרי' הנביא ועוד יש עמק גדולה ועמוקה כמו בריכה סמוך למקדש קורין לה ביר אל דם שדם הקרבנות הי' נשפך בתוכה וי"א כי נקראת בשם זה על שנתמלאת מדם ההרוגים מנבוזראדן על הריגת זכרי' כנזכר פ' הניזקין כ' בשה"ד סוף ח"א בילא אשת הגאון בעל השת"ע מתה בירושלם בת ע"ז שנים ונקברה תוך ד' אמו' לקבר זכריה הנביא ובזמנו לא נודע מקו' קבורתה כי שם אצל קבר זכריה הנביא נקבר הר' מוהר"א יעקבי בזמן הנזכר ואח"כ מאותו זמן עד עתה

נתמלא

טבילה גדולה ועמוקה וקורין אותה טבילה של ר' ישמעאל כה"ג ע"כ • וש"א לצפון המעיין הנז' ויורדים בהרבה מעלו' וטובלי' שם ואומרי' שמימי טבילה זו מתחברי' למטה בארץ עם מי המעיין הנז' וגם אה"ל קוראו עין רוגל וז"ל ראינו את עין רוגל וירדנו במעלות בתחתית הארץ ושתינו את מימיו ואומרי' כי המים יבואו מתחתי' בהמ"ק ע"כ ועין רוגל כ' ביהושע ט"ו ופירש"י ז"ל עין רוגל מעיין הכובסים וקורא את הכובס רוגל ע"ש שבועטם את בגדי הצמר ברגליו ע"כ וראיתי לבעל מפה אחד שכ' וז"ל עין רוגל שם מציין בדרומית מזרחית של ירושלם ופה עמד יהונתן ואחימעץ כאשר ברח דוד מפני אבשלו' בנו לשמוע מה יעשה בירוש' שמיט ב"י"ז אצל המקו' הזה עם אבן הזוחלת עשה אדוניה בן דוד משתה גדול בעת חפצו להיו' מלך על ישראל (מלכי' א') עכ"ל :

כד כתב אה"ל ויש אצל המעיין בריכה גדול' ועמוקה כשיעור ק"כ אמו' ועמקה ך' אמות ואת הבריכה ואת התעלה עשה אותם חזקי' מלך יהודה והמעיין על בנין הבריכה שהביא שם את המעיין מדרך חברון בזמן שסתם את מי גיחון העליון וכהיום המעיין בנין יפה שבנה אותה סולטאן סלימאן מחדש בזמן שבנה חומות ירושלם ואינו מזכיר מי שילוח כלל ומה שכ' שהביא המעיין מדרך חברון בזמן שסתם כו' כבר כ' בס' אלה מסעי כילד הנה"ג המים אך אצל חומות ירושלם לצד דרום יש ביב גדול שהולך שם מים מדרך חברון ואומרי' שהיו מקדרין בהרים ועשו הביב הנז' מכפר ברק ועד הנה שילכו המים דרך שם וכעת כזבו מימיו :

כה כתב בס' זכרון בירושלם ומי השילוח יורדי' עד באר יואב בן צרויה ע"כ ובאה"ל כת' ראינו באר עמוק אחד הנקרא בלשון ישמעאל באר איוב הצדיק ולצדה בריכה מים יפה וגנות ופרדסים ואם יהי' מטר יבואו המים וימלאו את הבאר והיא עמוקה מאד וממנה ימלא כל הבריכה ובזמן ההוא יבואו האנשי' ואוכלי' ושותים ועושים שמחה בעבור כי הוא סימן ברכה לשובע וכן גם עתה אם ימלא הבאר יגילו אנשי ירושלם ופ"א כשלא היה רק מעט מים למטה בעומק הצלתי בתוכו וראיתי כי יש שם מעיין טבע והולך ממערב למזרח ואפי' אם לא יהיה מטר מימי הבאר לא יפסקו וישאבו ממנה מים בחבלים ארוכים ודודות ומוליכי' על החמורי' לעה"ק ומוכרים והמים יפים ומתוקים כ' בספר זכרון בירושלם בשיפוע ההר של מלכי ב"ד הבריכה התחתונה והעליונה היא כנגד מגדל דוד ע"כ והנה התחתונה אינה ניכרת שכסוי כ"כ אמנם העליונה שהיא במערב העיר כנגד מגדל דוד גדול' ועמוקה מאד בנוי' בכתלי' סביבה ובכותל הדרומי הגשר שעוברי' בה לקבר רחל אמנו ולחברון ת"ו ועתה אין בה מים כלל ולא יש פעה"ק ירושלם רחיים כ"א של סוסים :

כו הר הזיתים היא כנגד עה"ק ירושלם למזרח כמ"ש בזכרי' י"ד ועמדו רגליו ביו' ההו' על הר הזית' אשר על פני ירושלם מקדם וכ' הרמב"ן ז"ל בא"ג' ששלח לבנו עליתי על הר הזית' המכוון כנגד הר הבית והסמוך לו אין ביניה' כ"א עמק יהושפט ושם כנגד בהמ"ק קראתי החרוזות של תלמידי ר' משה בר' שלמה מה' אמך בבכיה רבה ומי ששכן שמו בבהמ"ק ישגיא וירבה שלומכם סו' עכ"ל • וכ' מה"י כשאדם עומד על הר הזית' בראשו ומביט נגד ירוש' רואה כל הבהמ"ק הנז' והגגות • וכ"ש אה"ל עמדנו על הר הזית' במקו' שעמד שם הכבו' מכנגד המקדש כמ"ש ויעל כבוד ה' מעל תוך העיר ויעמוד על ההר אשר מקדם לעיר ומשם יראה כל המקדש על מתכונתה וכל העזרה וכל הבנינים מפני שהר הזתים גבוה מביהמ"ק ועמדנו נגד בהמ"ק והתפללנו שם ע"כ • ומ"ל זכני ה' והייתי שם ולא משבע עין מראות משם יקר פאר מקום מקדשינו ותפארתינו ת"ו • וכל הבנינים נראים בעין יפה גם כל העה"ק ת"ו • עוד כ' מ"ב מהר הזתים רואים ים סדום ע"כ • והכל מרוב גבהו עד כי העומד עליו רואה את הר גריזים והר עיבל והירדן שם רחב יותר ממיל גם רואי' משם ים סדום הוא ים המלח וכל הארץ סביבותיהם ושמו הר הזתים עבור הזתים הטובי' אשר עליו לרוב ע"כ במ"י ובמ"ב וכן כתב בעל המפה • כלש"פ פ"ו הפרה היתה נשרפת בהר

לקברנו׳ עכ״ל • כ וכמ׳ הא״ל כ׳ וראיתי בירושלי׳
שקל הקודש שהוא מזמן שהיו ישראל בארץ והוא
כסף מזוקק והכתיבה על צד אחד מהשקל צורת
מטה אהרן ועל צד השני שקל ישראל וצנצ׳ המן
וגם ב׳ ר״ת והם שין ומם והכתיבה הי׳ שמרונית
ע״כ • וקרובה היא למטבע שכ׳ הרמב״ן ז״ל •
והנה בכלל ההמון הנמצאים בירושלם עה״ק מכל
אומה ולשון יש כאן קראים והם צדוקי׳ ובייתוסי׳
כמ״ש הרמב״ן ז״ל במס׳ חולין פ״א צדוקי ובייתוסי
הם ב׳ כתות שהתחילו להכחיש בדברי רז״ל בדברי
קבלה עד שסבב האמת הגלם שקר ונתיב האור
חשך ואפילה ויש להם כנסי׳ ע״כ. אך לא יש מהם
כי עשר׳ יחד בירושל׳ ואם יבואו חדשים מקוי׳ בהם
ישן מפני חדש תוציאו ומתוך לירושלם יש שני
דרכים א׳ לג״ע ואחד לגהינם כמ״ש בכו״פ פ׳
ואו וז״ל פרקי דר״א פ״ב שער ג״ע סמוך להר
המוריה ובמס׳ ע רובין ד׳״ע שלשה פתחים יש
לגיהנם אחד במדבר ואחד בים ואחד בירושלם
מסתברא שאותו שהוא בים הוא באי סיציליא
בהר שמו מונטא גבירי ובירושלם השער שקורין
היום שער השבטים מדושן העפר שלפניו מחוץ
לעיר והוא לקרן מזרחית צפונית להר הבי׳ עכ״ל:

כא כתב מא״י בין ירושלם והר הזתים
עמק צר והוא עמק יהושפט ויש
בראשה האחד חור גדול ושם נראה כמו מערה
אומרים ששם פי גהינם תפתח לע״ל ביום בא גג
וכ׳ מ״ב בירושלים מעין גדול מי השילוח בנחל
קדרון ועל המעיין בנין גדול מימי אבותינו ולא
ימצא שם אלא מים מעטים ואנשי ירושלם רובם
שותים ממימי המטר שיש להם גבים בבתיהם
ע״כ: ועתה לא יש הבנין הנזכר ובמא״י כת׳ מי
השילוח ויש שם במישור הרבה גנות יפים משקי׳
מאותם המים והוא יוצא מהר ירושלם לא נודע
מקום מוצאו ואומרים שבא מבהמ״ק עד כאן •

כב כתיב בישעיה ח׳ו׳ מי השילוח ופירש״י
ז״ל מעיין הוא ושמו גיחון
ושילוח ע״כ • פה עה״ק כותבים בגיטין מתא
ירושלם דיתבא על מי שלח ומי בורות ושלא חסר
דחסר כמ״ש בפ׳הגו׳כ׳בש״י ויש מעיין מי השילוח
והוא היה נחל שוטף ונקרא גיחון שסתם חזקי׳
המלך כמ״ש הרב גט פשוט ד׳ פ״ז עד כאן •
והרב הגדול חיד״א ז״ל בס׳ שם הגדולים ח״ב
מביא מספר גט פשוט סי׳ קכ״ח ס״ק ל״ז שהיה
נחל שוטף עד קברי מלכי ב״ד:

כג כתב מהר״ם חאגיז ז״ל בס׳ אלה מסעי
וז״ל ירושלם יתבא על מי שילוח
דהוא גיחון הנקרא שלח כמ״ש רש״י ז״ל בפ״ק
דברכות ד׳ יוד וז״ל סתם מי גיחון מי שלח ולא
זהו הנהר הגדול הנקרא גיחון בתורה בבראשית
דההוא לאו בא״י הוא אלא מעיין קטן הוא סמוך
לירושלם כמ״ש והורדתם אותו אל גיחון במלכים
א׳ מתרגם ותחתון יתי׳ לשילוחא עכ״ל והוא היום
חוץ לעיבורה של עיר תוך התחום ואין מסתפקין
ממנו רק לבית השלחין של ירקות שעולה שני
פעמים ביום כי מי השילוח הם עתה מלוחי׳ אבל
מתחלה היה הזה נחל שוטף בימי חזקי׳ וכשעלה
סנחרב לארץ יהודה סתם חזקיה מי גיחון כמ״ש
בד״ה ב׳ ל״ב והוא חזקיה מלך יהודה סתם את
מוצא מי גיחון העליון וישרם מלמטה מערב׳ לעיר
דוד וכפי הנראה והנשמע איש מפי איש שורש
זה הנחל הי׳ בירושלם כי הנה יש מרחץ סמוך להר
הבית מקום בהמ״ק (ושם המרחץ נקרא בלשון
ערבי ט ספה דר״ל מרחץ רפואה) ואומרי׳ דמימיו
הם מראש המעיין הזה אשר הי׳ בירושלם וחזקי׳
סתם את מוצא המים והנהיג המים דרך ישר
מתחת לארץ לצד דרומית מערבית של ירושלם
ומעיין זה היום ידוע שהוא לדרומי׳ של ירושלם
והוא לסוף בה״מ שלנו סמוך למערה הפתוחה
אשר כפי המקובל אצל הזקני׳ שם נקברו המרדכי
ורבינו קלונמוס והרע״ב ושאר צדיקי׳ שאיני זוכר
את שמם זכר טובם לברכה ומה שכתוב מערבה
לעיר דוד למדתי מפי רבותי נ״ע דאין הכוונה
שהמים הם למערבה של עיר דוד כי אדרבה הם
עומדי׳ היום למזרחה של עיר דוד לא הכוונ׳ הוא
דהנהיג המים לצד מערב כלפי עיר דוד שהיא
במערבית דרומית של ירושלם נמצא שמי׳ אלו הם
היום במזרחה של עיר דוד היא ציון אשר שם
קברי מלכי ב״ד עכ״ל כ׳ במ׳ זיכרון בירוש׳ ושם יש

טבילה

מנשיהם וטפם אשר אנגם ה׳ עליהם יחיו • ויש לנו שלשה בתי כנסיות • היינו ק״ק הנק׳ **מנחם ציון** אשר נבנה מחדש על החורבה של הרב ר׳ יהודה חסיד הנ״ל • עפ״י פקודת השר של מצרים יר״ה והוציאו כמה שע״ח שהיו אצל הגוים אילי הארץ כנז״ל : והיא בנין נפלא מאבני גזית מסותתים • וכיפות נאות • אשר ישמח כל עין רואם • (וכן נבנו כל הבתים החרבות אשר היו בתוך חצר החורבה הנ״ל וכעת יושבים שם בע״ב אשכנזים ת״ח יראים ושלמים •) ועוד בהמ״ד הגדול הנק׳ **סכת שלם** העומד מנגד הבהמ״ד מנחם ציון הנ״ל בתוך החצר הגדול שקנה גביר אחד מאמשטרדם והקדישו לאשכנזים פרושים הי״ו • והוא ג״כ בנין חדש נפלא מאד וכוון פתחין לי׳ לכל הארב׳ רוחות העולם שלשה עשר חלונות כמנין אחד • וגם הבהמ״ד של הרב הקדוש אור החיים זיע״א כנ״ל ועוד שני בתי מדרשים גדולים לקהל חסידים הי״ו האחד הוא בבית הרב המדפים דפעה״ק ת״ו • והשני בבית הרב החסיד דק״ק שלהם • והעם הקדש יושבים על משמרת התורה והעבודה זו תפילה • יה״ר שיהי׳ קיבוץ גליות ב״ב ויבא [illegible] משיח צדקינו בב״א :)

יז כתב כו״פ פ׳ כ״א וז״ל וכן אנו רגילים בא״י להזכיר בקהל חשבון החורבן כל ליל ט״ב מפני עג״נ והמנין נחשב משנת החורבן עצמה ע״כ וכן המנהג אצל ק״ק הספרדים הי״ו עד היום בכל ליל ט״ב עושי׳ תמרורי׳ על חורבן בהמ״ק ומכבים כל הנרות והחזן אומר דברי כבושין בקול יללה ומספד מר ולבסוף מזכיר כמה שני׳ לאורך הגלות בעו״ה וכל אנשי׳ ונשי׳ בוכי׳ בכי רבי׳ ושנ׳ זו הי׳ ש׳ תקכ״ד 1764 לחורבן בעוה״ר בא סי׳ תש״ש כ״מ מגרו״מ • אוי נא לנו כי חטא׳ וידגלות׳ אתמשך אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה וגו׳

יח כתב בש״י רמב״ן בנה בה״כ ועד היום נודע מקומו וכ״כ בס׳ קורא הדורו׳ ד׳ י״ט וז״ל ואמרו לי עוד שהרמב״ן בנה בירושל׳ בית המדרש ועד היום קורין אותו מדרש הרמב״ן והוא תחת התל קרוב לחומת העיר אצל שער ציון והוא השער של קבורת מלכי ב״ד עכ״ל וכן ידוע מקומו עכשיו בחומות העיר בצד דרום ויש עתה שם כמו חדר ויורדים בתוכו במעלות וקורין אותו בה״כ רמב״ן והנראה שהיה שם הבה״כ הבנויה בירושל׳ כשבא לשם הרמב״ן ז״ל וכמ״ש באגה״ק שלו שכתב למעלה כתב ומצאנו בית מרב בנוי בעמודי שיש וכיפה יפה ולקחנו אותו לביה״כ ומאז ועד עתה נשתנו בניני חומות ירושלם ת״ו •

יט כתב הרב הג׳ חיד״א ז״ל בס׳ שם הגדולי׳ וכבר נודע דרבינו האר״י ז״ל נולד בעה״ק ירושלם ת״ו ומפי זקני שער נודע הבית שנולד בו וזכינו לראותה ע״כ • ות״ל זכיתי ג״כ לראותם וקרובה היא למדרש אור החיים זיע״א הנז״ל ואיש ואשתו לא ידורו בבית הנזכרי׳ והנה האר״י ז״ל הלך בסוף ימיו ממצרים לא״י ונסע לצפת ולא יכול לדו׳ בירוש׳ מסיב׳ שרא׳ לפלוני הידוע רגלו א׳ על המקו׳ הידו׳ ורגלו הא׳ נכח בהמ״ק ע״כ כ״כ בס׳ נא ואדום ובס׳ אה״ל כ׳ וז״ל ודע כי אמרו שהאר״י לא הי׳ בירוש׳ רק עמד חוצ׳ לירו׳ ודבר ברוח קדשו כל הפרטי׳ שבתוך ירוש׳ ואמר פה מקו׳ זכריה הנביא ופה מקום חולדה הנביאה וכן כל הפרטים ואל העיר עצמה לא בא ואולי לפי שהי׳ ניצוץ משיח בן יוסף לא הי׳ רשאי לבוא בה קוד׳ זמנו עכ״ל • כ׳ הרמב״ן ז״ל בסוף פי׳ החומ׳ וז״ל ברכני ה׳ עד כה שזכיתי ובאתי לעכו ומצאתי שם ביד זקני הארץ מטבע כסף מפותח פיתוחי חותם מצדו האחד כעין מקל שקד ומצדו השני כעין צלוחית ובשני הצדדים סביב כתב מפותח באר היטיב והראו הכתב לכותים וקראוהו מיד כי הוא כתב עברי אשר נשאר לכותיים כמו שנזכר במס׳ סנהדרין וקראו מצד האחד שקל השקלים ומן הצד השני ירושלם הקדושה ואומרים כי הצורו׳ מקלו של אהרן שקדים ופרחי׳ והצורה השניה צנצנת המן ושקלנו אותו בשולחנות ומשקלם עשרה כסף והם חצי אוקיא שהזכיר רש״י • וכן ראיתי מן המטבע ההוא בצורות ובכתיבה ההיא חצי משקלו וזו היו שוקלים חצי השקל שהיו שוקלים לקרבנות

שמדליקים סביב ע"כ ואח"כ נשתנה כמ"ש בס"י ירושלם עה"ק ת"ו יש בה ד' בתי כנסיו' סמוכי' זה לזה ·וכן הם עתה ד' ב"כ לספרדי' סמוכי' זה לזה נכנסי' מזה לזה א' נקראת בהכ"נ מסטאמבול והיא בלא כיפה אריבה בעו"ה ופתחה נוטה לצפון ומהרחוב נכנסי' בה בכמה מעלות ומשם נכנסי' לבה"כ נק' קהל אמצעי ומשם לבהכ"נ ארוכ' ואינה רחבה ונקרא קהל הגדול ומן קהל אמצעי למערב נכנסי' לבה"כ הגדולה ורחבה ונקרא קהל ת"ת ושם עומדי' תשב"ר ומשם יש ג"כ פתח לחוץ להרחוב במעלו' כמו עשרים: כתב ס"י ובבה"כ ת"ת יש קבלה בידם שנגלה שם אליהו הנביא ז"ל והרב המופלא מ"ק כמהר"ר חיים בן עט"ר בעלותו ההר הטוב הזה ירושלם אמר שהי' לו הארה גדולה במקום ההוא ע"כ והנה בצפון הבימה שבאמצע ביה"כ יש כיפה ומשם ולפנים בלמערב' ששהתקו' הקדו' הנ"ל ודולקי' ששתי' שמן (א"ה ברוך השוכן בציון אשר לא עזב חסדו מעמו ישראל · ות"ל שנתייסדו כל הארבע בתי כנסיות של הו"ד הספרדי' הי"ו הנ"ל על תלם · בבנין נאה ויפה · אשר בנאו אותם מחדש זה כמו ששה שני' בפקודת השר והמלך יר"ה · והוסיפו אצלם כמה בניני' חדשי' גדולי' ונאי' הכל מאבני גזית מסותתים אשרי עין רואה גודל יופי המלאכה · יה"ר שיבנה המקדש בב"א):

ופעה"ק ירושלם קורין המגילה בט"ו לבד: כמ"ש לעיל במאמר רנו לדיקי' בשם הט"פ ע"ש ·

טז והנה לעיל אות י"ד כתבתי בשם מא"י שהיה בזמנו שנת רפ"ב ק"ק אשכנזים פה עה"ק ירושל' ת"ו וכן היו גם בשנת שפ"ו שהיה אז הרב השל"ה הק' · כמו שמצאתי ראיתי בס' חרבות ירושלם שמספר והולך את כל התלאה אשר מצאת' בירושל' ת"ו בשנת שפ"ה ושפ"ו וכתב וז"ל והרב מו"ה ישעי' הלוי ועמו ראשי הק"ק אשכנזי' יע"א שמו נפשם בכפ' ויברחו להם לצפת בחורף שפ"ו ובס' פ' אלה מסעי שנכתב אחר שנת תכ"ד כנז' שם בהקדמה כתב וז"ל עתה בעו"ה נערב הק' אשכנזים אשר היה שם בירושלי' ומחמת רוב החובות רוב בניה מדו ממקומם לחו"ל ויש מהם שהלכו לק' חברון וק' צפת ויש מהם מתי מספר שנשארו בירושלי' אשר אין להם לא בה"כ ולא חצר קבוע בפ"ע כמו שהיה להם מתחלה רק מתפללי' בבה"כ של ספרדי' עכ"ל ובס' שפת אמת שחיבר בשנ' תס"ו בדכ"ו מזכיר ג"כ שהיה ק"ק אשכנזים בירושלים עה"ק ת"ו · וכתב וז"ל ושוב בא הרב ר' יהודה חסיד ז"ל משידלין סמוך להראדני ונתיישבו ק' אשכנזים והיה להם חצר בפ"ע ובעו"ה מחמת רוב החובות נשבת רגל אשכנזי מירושל' ת"ו · ונאמר לי שראה שט"ח בח"י רי"ח הנ"ל ור' נתן ז"ל ועד היום נק' חורב' ר' יהודה החסיד ז"ל והחצר והבתי' חרבי' בידי זרים ירחם ה' וקרן עמו ירים ע"כ · וברורס' כי משנ' תקע"ו נתייש' ת"ל פעה"ק ירושלם ת"ו קהל אשכנזי' ועתה יהיו כארבעי' בע"ב והשיגו פורמאן מהמוגר יר"ה מקושטא שלא יתבעו הגוים מהם חובות הישנים ושוכרי' בתים מהגוים ויש לאשכנזי' בה"כ בין בה"כ של הספרדים ועוד בית המדרש וארון קבוע וס"ת וזה היה בית מדרשו של הר' הגדול מ"ק המפורס' כמו"ה חיים בן עט"ר זצוק"ל בעל ס' פרי תואר ואה"ח על התורה כמ"ש הרב ז"ל בעצמו בהקדמתו ס' פרי תואר שהיה לו בירושל' ת"ו מדרש כנסת ישראל וסמוך לבית מדרש הנ"ל יש בית טבילה מקוה טהרה לישראל ואשכנזי' הקימו שם דגל התורה ב"ה ויש בחצר סמוך למדרש הנ"ל אילן תאנה ופירותיו אינם ראוים לאכול ואומרי' שהרב מ"ק הנ"ל גזר אומר שכן יהיה מפני שהיו מבלבלים לו הלימוד בלקיטת התאני' ·

(א"ה כתיב והי' ראשיתך מצער ואחריתך ישגה מאוד · אודה ה' בכל לבב בסוד ישרים ועדה: גדולי' מעשי ה' · אשר לא עזב חסדו את עמו ונחלתו וישם את ירושל' תהלה בארץ · ות"ל שנתרבו כעת עם ה' ק"ק אשכנזים הי"ו · פעה"ק ת"ו אשר מתקבצי' ובאי' מדי שנה בשנה שבאי' להסתפח בכרם נחלת ה' צבאות תוככי ירושל' ת"ו · והמנ' תמצא כעת ת"ל קרוב לשלש מאות בע"ב אשכנזי' מק"ק פרושים הי"ו וק"ק חסידים הי"ו לבד מנשיהם

הארץ לגאון ותפארת ופרי׳ותבואתה מרוב׳ועדיין
היא זבת חלב ודבש ליושבים בה : דימיתך הורתי
לילדי׳ שמת בנה בחיקה והחלב בשדי׳למכאובים •
ותניק את גורי הכלבים כו׳כי טוב לי יום בחצירך :
ולבקר בהיכלך החרב ומקדשך השמם : לחזות
לראות אבנך ואת עפריך לחונן : ועל חרבותיך
לקונן : כי עפרך בפי מתוק מדבש • ובכיתי עליך במר
נפש ובבכי אתענג : ויהי כהרימותי קולי : ובקרעי
בגדי ומעילי : אז ינוח לי : כי ביו׳תשיעי ליר׳אלול
שנת חמשת אלפים ועשרים ושבע באתי בעיר
החרבה ושוממה מבלי בניה והיא יושבת וראשה
חפוי וקראתי אליה כראוי ציון מדבר היתה ירוש׳
שממה ואצל העיר כנגד הפתח קרעתי עליה
ובבואי כנגד הבית הגדול והקדוש קראנו בבכיה
רבה בית קדשינו ותפארתינו וגו׳ היה לחרבה
וקרענו קריע׳שניה בתאניה ואניה וקראנו במקום
מזמור קינה לאסור אלקים באו גוים בנחלתיך
עד סוף המזמור וגומר • ומאריך עוד בדברים
קדושי׳ והנראה שדברים אלו הקדושי׳ הארוכים
כתב מיד בבואו לעה״ק ירושלם והאגרת הנזכר
למעלה ששלח לבנו היה אחר יו״כ כנז״ל ואז ראה
וידע ז״ל שהיו ב׳אחים צבעים כנ״ל והמנין נאספו
בביתם • ולמעל׳כתבתי בשם ס׳למ״ד שבשנ׳ו׳לאף
הששי לכד מלך טרטריאה ירושלם מיד הנוצרים
ע״כ נמלאו בעת ביאת הרמב״ן ז״ל ונתגלגל זכות
ע״י זכאי וקדוש הרמב״ן ז״ל שמאז נתיישבו אחב״י
בעה״ק ת״ו • וכמא״י בירושלם הקהל מכל מינים
יש ע״ו בע״ב אשכנזי׳ וספרדי׳לרוב ומסתערבים
הם מוריסקום תושבי הארץ מקדם ומערבים הם
שבאו מברבריא בין כולם כמו ג׳מ׳או׳בע״ב מלבד
נשים שהם יות׳מת״ק ובעו״ה אינם מניחים שיהי׳
ליהודי חצר שלו ושוכרים בתים מגוים ויש כמה
חצרים ליהודים ואב לכולם הנגיד כמו״ה יצחק
שולל המוכתר בכתר תורה בכתר כהונה בכתר
מלכות ועושר וכתר שם טוב מלדקו׳שהוא עשה
לעניים ולומדי תור׳עולה על גביהן ע״כ • וחשיב
ראש ישיבה לספרדים ודייניהם וראשי ישיבה
לאשכנזי׳לכולם בשם יקר׳ • ומ״ל מרבי׳העם הק׳
לבוא להסתפ׳בנחלת ה׳וב״ה כאן נמלא וכאן יהיה
פעה״ק ירושל׳כאף ומ״ק בע״ב מלבד נשנו׳כמת׳
מאו׳ויות׳ושוכרי׳בתים כנ״ל • וז״ל ש״י בירוש׳ת״ו
ישיבות ט׳ והם בית יעקב נוה שלום יפאר ענוים
חסד לאברהם כנסת ישראל גדולת מרדכי דמשק
אליעזר מגן דוד מקור ברוך • ונתיסדו ע״י נדיבי
עם אלקי אברהם אשר באירופא וטורקיאה •
ולומדים בהם גמרא מו׳ופוסקי׳ • ועוד יש ישיבות
שלומדי׳ שם כמו חמשים יראי שמי׳מקרא משנה
אגדה ומוסר רוב היום • ועוד יש חברה אחת
שקמים בחצות לילה ורובם לומדי׳ כתבי האר״י
ז״ל ובבתי כנסיות בכל יום באשמורת לומדי׳ כל
ס׳תהלי׳ עכ״ל ומ״ל ניתוספו בתי מדרשים מאז
ועד עתה ואלה שמות הישיבות • תוספת קדושה
ברית אברהם נאמר מרדכי חיים ומאד אהל
רחל בית יהודא בני אליעזר בני משה ישמח משה
מרפא לנפש קדושת יו״ט כתר נעים למה לדיק
מדרש אלי׳ אורח חיים עץ חיים תולדות יצחק
חיי עולם • ויש ישיבה מדרש בית אל והוא של הרב
החסיד המקובל האלקי מוהר״ר שלום שרעבי זל״ל
ונכדו הר׳החסיד המקובל כמהר״ר אברהם חסיד
זל״ל • ושם ארון קבוע עם ס״ת וקמי׳בכל בחצות
הלילה ויש ספרים הרבה בישיבות בלי ערך :
(א״ה כעת יושב ודורש שם בישיבה הק׳היא בית
אל הנ״ל הרב המופלא ראשון לציון ה״ק לישראל
כמוהר״ת אברהם גאגין הי״ו בע״ם מוקי חיים
חתן הרב החסיד מוהר״ת הנ״ל • ומחזיק הישיבה
הנ״ל כאשר היתה לפנים בתוספת מרובה) :
טו אמת מה נהדר פאר הוד והדר של יקירי
ירושלם המ״ח יראים ושלמי׳ ראשי ישיבות
והדיינים ועוסקי׳ בנגלה ונסתר וענוים ימנו חן
וכבוד זה לזה ובש״ק וי״ט בהתאסף עם ק׳בתוך
בתי כנסיות ברוב עם הדרת מלך מלכו של
עולם זה הקב״ה כן ירבו • וביוה״כ מתפללים כל
היום בבה״כ • וכתב מא״י שבזמנו היה רק בה״כ
אחת בירושלם ויפה היא עם ארבעה עמודי
התוך ולפנים ההיכל חדר עם ס״ת סביב הם
יותר משמים והם מתפללי׳למזרח נגד בהמ״ק ואין
לבהכ״נ אורה אלא מן הפתח שהוא במערב
וחלון קטן עליו וגם ביום משתמשים לאור הנרות
שמדליקים

בתוך העיר הכל הולכים מגובה לעומק וזה נראה ונכמה מקומות שיש בתוך העיר כמה מדרגות לירד בהן נגד מזרח העיר ונגד מזרח של ירושלם דהייט חוץ לחומה עדיין לא נגמר הר המוריה אלא צריכין עדיין לירד העומק שהוא הנקרא נחל קדרון וכל העיר מלאה חצרות שהם מלאי' בתים זה ע"ג זה וכולם יש להם כיפה ואין שם בית בלא חצר והכל מאבני גזית ובנויים מהודרים ואין בבנין שום עץ ולא נסרים : ואפילו הרפתים יש להם כיפה מהודרת והשווקים הם כמו מבואות דהייט בתים למעלה והחנויות תחתיהם פתוחות לרחוב ומוכרין שם כל אחד מה שיש לו למכור לא יחסר כל בה מיני מאכל ופירות ובגד ללבוש ומי שיש לו במה להסתפק בודאי יוכל למצוא שם נחת רוח עכ"ל :

יד כתב מא"י סבבתי והקפתי ירושלם עה"ק ת"ו ובהמ"ק ת"ו ואף כי ירושלם חרבה ושוממה עדיין ניכר בה מעט מזעיר מכלל יופי שלה בבתי' נאים ושווקים יש לה ד' שווקי' מחופים בכיפות אחד של ישמעאלים מוכרי בגד צמר ופשתים ואחד של יהודים רובם מוכרי בשמי' ואחד של ירקות ואחד של מיני מאכלי' וכל הפירות ויש שוק אחד נאה מכולם כולו חנויות של צמר גפן ובראשו זה השוק שער א' לבהמ"ק ע"כ ועתה ישנם ג"כ השווקים המחופים הנ"ל ונוסף עליהם עוד ובהם כל מיני סחורות ומאכלים פירות וירקות ובשמי' וכמה מיני בע"ח · ועושי' בורית ושמן שומשמין בירושלם · וכ' מ"ב בירושל' נמצאי' אנשים הרבה מכל לשונות הגוי' · (וכ"כ בספר א"ה משעי העיר היא גדולה ומרובה באוכלוסין ויש שם מכל אומ' ולשון צרוב יעקובין וארמיים ויוונים וגורגרין ופרנקוס ע"כ) : ויש שם בית הצביעה שקונים אותו היהודים בכל שנה מהמלך שלא יעשה שום אדם צביעה בירושלם כ"א היהודים לבדם והם ר' יהודים דרים תחת מגדל דוד בפאת המדינה ע"כ · ובימי הרמב"ן ז"ל לא הי' בירושל' מיהודי' כ"א שני אחים צבעים שקנו הצביעה מהמושל כמ"ש באגרת הק' ששלח לבנו הרב מו"ה נחמן ז"ל הנדפס בסוף ס' שער הגמול להרמב"ן וז"ל יברכך ה' בני נחמן וראה בטוב ירושלם וראה בני' לבניך ושולחנו של א"א יהי' שולחנך : בירושל' עה"ק אני כותב ספרי זה כי שבח והודאה לצור ישעי זכיתי ובאתי לשלום ביום ט' לירח אלול ועמדתי בה בשלום עד מחרת יו"כ אשר פני מועדות ללכת לחברון העיר קברות אבותינו להשתטח כנגדם ולחצוב לי שם קבר בע"ה : ומה אגי' לכם בענין הארץ כי רבה העזוב' וגדו' השממון וכללו של דבר כל המקודש מחבירו חרב יותר מחבירו ירושלם יותר חרבה מן הכל וארץ יהודה יותר מן הגליל ועם כל חורבנה היא טובה מאד ויושביה קרוב לאלפיים ונוצרים בתוכה כשלש מאות פלטים מחרב השולטן ואין ישראל בתוכה כי מעת באו התתרים ברחו משם ומהם שנהרגו בחרבם רק שני אחים צבעים קונים צביעה מן המושל ואליהם יאספו עד מנין מתפללים בביתם בשבתות · והנה זרזנו אותם ומצאנו בית חרב בעמודי שיש וכיפה יפה ולקחנו אותו לבה"כ כי העיר הפקר וכל הרוצה לזכות בחרבות זוכה והתנדבו לתיקון הבית וכבר התחילו לבנות ושלחו לעיר שכם להביא משם ספרי תורות אשר היו בירושלם והבריחו' משם בבוא התתרי' והנה הציבו בה"כ ושם יתפללו כי רבים באים לירושל' תדיר אנשים ונשים מדמשק וצובה וכל גלילות הארץ לראות בהמ"ק ולבכות עליו ומי שזיכני לראות ירושלם בחורבנה · הוא יזכינו לראות בבנינה · ותיקונה · בשוב שי' כבוד השכינ' · ואתה בני ואחי' ובית אביך כולכם תזכו בטוב ירושל' ובנחמו' ציון אביכ' הדואג ושוכח' רואה' ושמח · משה ן' נחמן זל"ל והנה בחומש עם פי' הרמב"ן נדפס בסופו דברי הרמב"ן ז"ל המתחיל עומדו' היו רגלינו בשעריך ירוש' בית שקינו ושער השמי' כו' והוא באריכו' כולו ממתקים וכולו מחמדים שפתי צדק ידעון רצון להרצות שבחי עיר קדשינו ובית קדשינו ת"ו ומתאונן על חורבנם ושם מקונן בזה"ל היום הזה ראיתי בך קדושה · חזות קשה · מצאתי בך איש יהודי נגש ונענ' והוא צבע · ובוז ישבע ואליו יאספו בביתו בין גדולי' וקטני' אם ישלמו מנין · עדה שאין לה ענין · לא מקנה וקנין · עם עני ואביון · ופרי

הארץ

עד היסו"דו · ועוד כדי שלא יהי' גבוה ממקו' שלה' ולפי שהמקום מדרון הגשמים היו שוטפין מדי שנה בשנה את העפר שהיה שיחות ומוליכין אותו עד שפל קרקעית הר הבית וגם מלכי ישמעאלי' היו חופרין כדי לגלות יסודות הבית לבנו' עליהם חומת הבית תדע דתקן ביותא ואבן היתה שם גבוה מן הארץ ג' אצבעות ועתה שאלתי את פי הישמעאלים ואמרו לי שהוא גבוה ב' קומות ויותר : וזו ראיה גמורה שנאכל קרקעי' הבית גם ירושלם נחרבה כמה פעמי' וממפולת הבתי' נעשה תל וברוב הימי' נכבש המקום ההוא ונעש' קרקע ובנו עליה בתים וכן הרבה פעמים עד שנעשה גבוה · וכן תמצא עד היום בניינים תחת הבתי' ואפי' אם יחפרו בעומק לא יגיעו לקרקע בתולה ועד היום והבתים הסמוכים לפתחי המקדש עולים במדרגות למקדש וכן היו כל בתי ירושלם נמוכים מן המקדש עכ"ל :

יא כתיב בישעי' על חומותיך ירושלי' הפקדתי שומרים וגו' והנה איתא במשנה במסכתא עירובין ד' נ"ב שהיא מוקפת חומה מימות יב"נ ובזמן חורבן בית שני היו ג' חומות סביבו' ירושלי' וכמ"ש בס' יוסיפון פ' פ"ג והחריבוס טיטוס כמכר שם פר' נ"א ואז היה להר ציון חומה בפ"ע כמ"ש שם בפרק נ"ח ויעל משם טיטוס אל הר ציון וילכדוהו וילו ויהרסו את חומת הר ציון וכן היה גם בזמן מ"ב שב' ירושלם בצורה תחת ג' חומות: ועתה מוקפת עה"ק ת"ו חומ' אחת שבנה התוגר סולטאן שלימאן כמ"ש לעיל אות ב' בשם ס' למ"ד וז"ל אלה מסעי ירושלים הרי היא מוקפת חומה טלה מאבני גזית בדלתיים ובריחים ובחומה יש מקומות שיש בהן אבנים גדולות בגובה וברוחב ע"כ וכ"כ הה"ל ברוך ה' אשר נתן בלב המלך שולטאן לבנות את חומת ירושלם סביב מחדש והחומה בנין נאה ומגדלים יפים ושערי' גבוהי' בתוכם עד כאן :

(תהלים כ"ד) שאו שערים ראשיכם וגו' :

יב כתב מ"ב ויש בירושלם ד' שערי' שער אברהם ושער דוד ושער ציון ושער יהושפט ע"כ · וכ' מא"י יש בירושל' ו' שערים ודלתותיהם נעולת בלילה · אחד נקר' בא"ב טשבט שם היו נכנסים השבטים בעלותם לרגל : א' נק' בא"ב אל עומד · אחד נקראת בא"ב ט קומן שם מלאכת הגמר גפן וג' שערים מגד ציון אחד מהם יהודי שומר עליהם פותח וסוגר ע"כ · ועתה יש ג"כ ו' שערים אחד נקרא בא"ב אלשבט והוא במזרח העיר וכ"כ ט"פ פ"ו בירושלם השער שקורין היום שער השבטים והוא בקרן מזרחית לפוני' להר הבית ויש יהודי' קורים לזה השער שער האריו' כי שם בתוך עומדי' שני אריות מאויירי' עוד יש שער שקורין גם עכשיו בל' ערבי בא"ב ט עמוד והוא בצפון העיר והוא גדול מכולם ויש יהודים קורין אותו שער שכם שמשם דרך המיומן לשכם ובין אלו השני שערים יש שער אחד סגור : עוד יש א' במערב העיר ונק' בא"ב ט כליל והיינו שער חברון שנק' כן בכ' רפויה ובא"ה"ל כ' שער חברון והו' נק' בל' ערבי בא"ב ט חליל ר"ל שער א"א ע"ה ויש יהודים קורים אותו שער יפו שמשם דרך המיומן ליפו ושער א' בדרום העיר ונק' בלשון ערבי בא"ב אל דאוד ור"ל של דוד המע"ה כי קרוב לשם קברי מלכי ב"ד בציון ויש יהודי' קורין אותו שער ציון עוד יש שער אחד הקטן מכולם ג"כ בדרום העיר ונקרא בלשון ערבי שער המערבים כי שם בהשכונה ההיא דרים גוים מארצות המערב וכ' כו"פ סוף פ"ז לפני' מחומת ירושל' לצפון הוא פתח מערת חזקיה מלך יהודה והיא גדולה ונזכרה מס' עירובין וכ' סוף מלכים גבי צדקיה דרך שער בין החומותיים פרש"י ז"ל מערה הולכת מביתו עד ערבות ירחו וברח לו דרך המערה וכ' ש"י א"כ סמוך לשער הנק' בא"ב אל עמוד המערה של צדקיה שהלך עד ירחו כנז' בדברי רז"ל פ' חלק יהרבה יהודים ספרו לי שהלכו בה מיל והוא גבוה כסוס ורוכבו ורומח בידו וכ' גא"י בירושלם נגד צפון מערת צדקיה ובה"כ של אליהו ובכותל ס"ת וחקוק בכותל שאין אדם יכול לבוא לשם עד ביאת משיח (ושער בל' ערבי בא"ב)

יג כתב מהר"ם אלגזי בספר פ' טה מסעי וז"ל בנין ירושלם הוא על הר המוריה דהיינו בשיפוע ההר וצד המערב של ירושלם הוא בגובה' הה' וכל מה שהולכי' בצד מזרח

בתוך

הוא מהר ציון עד סמוך לבהמ"ק עכ"ל והיינו כל צד מזרח ג"כ כי הבהמ"ק הוא למזרח עה"ק ירושל' והנה אצל הבה"כ לצפונו ברחוב יש אבן א' גדול ובתוכו חקוק מרובע וסתום ואומרי' כי מערת קברי מלכי ב"ד שלדרום עה"ק מגיע עד לשם בארץ · ומעשה היה שנכנסו למערת מלכי ב"ד יצא דרך פי האבן הנז' :

ח כתיב (יהושע ט"ו) ואת היבוסי יושב ירושלם לא יכלו בני יהודה להורישם ופירש"י ז"ל ויבוסי זה לא ע"ש האומה אלא מגדל גדול שהי' בירושלם ושמו יבוס ובני אותו מעוז מפלשתים הי' וכשכבשו בני יהודה את ירושלם לא הורישו את בני אותו מעוז עכ"ל ודהע"ה לכדה כמ"ש (שמואל ב' ה') וילכוד דוד את מצודת ציון היא עיר דוד ופירש"י שם מצודת ציון נקראת יבוס ע"ש וכתיב בשה"ש כמגדל דוד צוארך ופירש"י ז"ל כמגדל דוד הוא מצודת ציון וכ'מ"ב בירושלם מגדל דוד בפאת המדינה ובחומת שנגדל דוד הבנין הראשון של היסוד כמו עשר אמות מבנין הקדמוני' שבנו אבותינו והשאר במין הישמעאלים ואין בכל העיר בנין חזק יותר ממגדל דוד ע"כ · ובמא"י אמר שכ' קברי מלכי ב"ד כ' באותו צד יש גרד בנוי וחזק ומגדל רחב וקורין לו מגדל דוד ע"כ · והנה המגדל דוד הוא גם עתה בנין חזק וגבוה במערב העיר בהיקף החומה סמוך לשער אחד : והנראה ממ"ש שהמגדל דוד הוא בכלל ציון : (ובט"פ סי' ו' כ' וז"ל הר ציון היא עיר דוד כסא המלכות והמטה · כתב הראב"ע על ירך המזבח מבחוץ וכן ירכתי צפון ע"כ כי רבים טעו ואמרו שמגדל דוד הוא בתוך ירושלם והררי ציון הם והוא בעצמו הר המוריה והר הזתים והר עיטם עכ"ל) ור"ל שירושלם הוא בפ"ע וציון בפ"ע וכמה שכתבתי לעיל בשמו ·

ט והנה, פעה"ק מו"ב ממגדל דוד והלאה יש מתערב למזרח שני שורות חניות מזה ומזה משוך הרבה ולדרום החניות יש רחוב ושם תחת כיפה אחת יש אבן אחד עגול היוצא מן הארץ כטפחיי' והלכתי שם עם רב אחד ז"ל ואמר לי שהאבן הזאת הי' שם הגבול בין ציון לירושל' לפ"ד הרדב"ז ז"ל ומשם ולהלאה לצד צפון הוא ירושלים ויתבאר עוד מזה לקמן במגדל דוד · (ומשמע מל' הרדב"ז שכ' שהגוי' קורין לכל שכונ' ישראל ציון · שכל השכונה ממזרח למערב בכלל ציון) · גם שמעתי מהרב הג'מו'משה הלוי מק"ק אובנילע ששאל עוד מהרב הגאון מ'יעקב שמשון אב"ד דק' שפיטיווקע היכן ציון והשיב לו בדרום ושט אותו הלא כתי' הר ציון ירכתי צפון שמשמעות הכתוב הוא כי ציון עומדת בצפון וכן פי' המצו"ד וקרית מלך רב מפ' המצו"ד שהוא דוד המע"ה ותי' די"ל כי ירכתי צפון קאי אקרית מלך רב דהיינו מחוץ להר ציון בצד צפון שם קרית של הקב"ה דהיינו ירושלם ובהמ"ק · אמנם זה ברור כי ציון הוא בדרום ירוש' כמ"ש לעיל בשם ספרי קדש וכנודע ומפורסם אצלינו :

והנה רש"י ז"ל פי' דירכתי צפון קאי על ירך המזבח לפונה ע"ש · ור"ל שכוונתו ג"כ כמ"ש ירכתי צפון שבצפון ציון הוא קרית מלך רב של הקב"ה דהיינו ירושלם ובית המקדש כנז"ל ·

י כ' מא"י חוץ לירושלם לצד דרום הוא הר ציון ואמר לי הגביד יצ"ו שגם בירושלם מקום היהודי' הוא מהר ציון עד סמוך לבהמ"ק והדעת מכרעת כן וזה הוא הפי' האמיתי על פסוק הר ציון ירכתי צפון ע"כ : והנ' עתה העה"ק ת"ו גבוה יותר ממקום המקדש · וכ'כו"פ פ'מ"א וז"ל מרא' העי' יותר גבוה מהר המורי' וכ"ש בהכ"נ והשכונ' ואולי היה זה מאשר נחרבה כמה פעמי' וחוזרים ובונים על ההרוס ולזה ממלא כפות ישנות תחת הבתי' והם קרק' הבתים החדשי' ולעולם הר הבית היה גבוה מירושלם וכדאיתא במס' תענית ירדו מתיקונן עד שעלו ישראל מירושלם להר הבית מפני הגשמים · ובמס' חגיגה אם יכול לרכוב על כתפו של אביו ולעלות מירושלם להר הבי' ובכמ'דוכתי עכ"ל · וברדב"ז ח"ב סו"ת תרל"ט תולה הדבר בתרתי בחורבן עה"ק ירושל' ובחורבן הבית ת"ו וז"ל שם : שאלה : מקראי' ונגמר' משמע שהר הבית גבוה מכל ירושלם · ועתה אנו רואים שהעיר גבוה מהר הבית · תשובה · דע כי ב' דברים גרמו לזה והוא בהיות כי הגוים כבשו את הבית כמה פעמים ומשנאתם אותו ערו ערו

ו כתב מה"י ירושלם עתה לארכה מיל ורחבה חצי מיל ודע דמה שהזכירו חז"ל מן הצופים ולפנים כו' מסתברא שהוא מהמקום שיכול אדם לראותה שהרי מאשר ירושלם הרים סביב לה אינה נראית מרחוק מאיזה הצד שתבוא שיה יותר מחצי שעה והמקום אשר תראה משם הוא הנק' צופים כן כ'כו"פ והתוי"ט מביאו במס'פסחי' פ"ג שמעתי מהה"ג מו' משה הלוי אב"ד דק'לובנילע ששמע מהרב הגאון מו"ה יעקב שמשון אב"ד דק"ק ספטיווקע בהיותו בקרי'מולות נצרכי אחב"י ושאל לו במשפטו האורי'אור עולם ירושל' עה"ק מו' באיזה מקום סוכנת והשיבו בהר ושאל אותו הלא כתיב ירושל'הרים סביב לה שמשמעו'הכתוב הוא שירושל'היא בעמק והרי'סביב לה והשיבו שבאמת ירושל'היא עיקרה בהר כמ"ש בפ'עקדה בהר ה' יראה וכמ"ש בפ'ואתחנן אעבר'נא ואראה'את ההר הטוב הזה והלבנון ופירש"י זו ירושלם אולם נראה שעמקי'היקופה ושוב סבבו הרים את ירושל'וכן אנחנו רואי'כעת שהרי'מסבבי'את הר ירוש'משל' רומות כ"א בצפון יש מישור גדול וכן היה בזמן חורבן בית שני כמ"ש בס'יוסיפון פ'ל"ט וז"ל וירא טיטוס את העיר ירושלם בצורה מאוד מכל פאה כי בהר מרום הרי'יושבת זולת לפונכי שיא מישור לה ע"כ והנראה כי ירושלם קמייתא היה נמשך לצד צפון הרבה עד העמק וההר דשם ואוי הרי' סביב לה מכל הצדדי'ממש דומיא מה שכתוב וה' סביב לעמו דהוי סביב ומוקף ממש כי לית אתר פנוי מיני'ומכה"כ

ז בטו"פ פ'מ"א לענין שאין פודין מעשר שני בירושלם בזה"ז אלא מוציאין הפירות בטבלן חוץ לעיר ומפרישין אותו שם ופודהו כתב וז"ל האמנ'מסתבר שיש ליושבי ירושל'כפי מה שאנו רואים בזה העת להקל מטורח הוצאות הפירות למקום רחוק ואיך אפשר שהרי ירושל'לחוד וציון לחוד וכמ"ש במלכי' א' ח' אז יקהל שלמה וגו' ירושלים להעלות את ארון ברית ה' מעיר דוד היא ציון • וכתי'בד"ה א'ט"ו ויעש לו בתים בעיר דוד ויבן מקום לארון ויט לו אוהל הרי שזה האוהל הגא בציון • והנך רואה כי עוד היום האהל הזה עומד קיים כתחיל'הויתו והוא בכיפה וכנגד הר המוריה לדרום והכל קורין לו היכל דוד ולפניו לצפוני'מערבית רחוב ואין ספק שהוא מציון וזה קרוב מאוד לו בהכ"נ שהוא היום שם ואז השכונה וא"כ נקל הוא להם להוליך שם פירותיה' וכבר יצאו מירושל' ויתקנו'שם ואולי הבה"כ והשכונה הכל בציון אבל מה אעשה היום שהרי דרכי ציון אבלות ומסילות ירושלם שוממות ולא ניכר גדריה' בבירור ע"כ : וברדב"ז ח"ב משו'מרל"ג מחזק זה הדבר וז"ל שבהכ"נ ושכונת היהודי' הוא בכלל ציון ולא בכלל ירושלם ואפשר שע"ז סמכו הראשונים לפדות מעשר שני וכיון שהשכונה של ישראל הוא חוץ לירושלי' יכול לפדותו כל אחד בביתו וא"צ להוציאו וכן העלה בעל ספר טו"פ אלא שכ'וז"ל אבל מה נעשה ט'ולא ניכר גדריה'בבירור עכ"ל ואפשר יש לסמוך בזה על קבלת הגוים שקורין לכל שכונת היהודי'ציוןומפתח השוק והלאה קורין אל קודם עכ"ל וכן בשו"ת רדב"ז סי'מרל"ט מסיי' וכן אמרו הישמעאלי' דשכונת היהודי' הוא מכלל ציון ע"כ : והר'מהר"מ חאגיז בס'פרשת אלה מסעי כתב וז"ל ושמעתי מבני בניהם של המשתערבי' והם הנקראי' מוריסקיעם שהם מזקני ירושלם שנשארו בה אחר החורבן שחצי רחוב היהודים המפסיק בשוק היהודי'מצד צפון לדרום הוא הגבול שבין ירושלם לציון והחלק אשר הוא לצד מערבי' דרומי'סמוך לקברות המלכים הוא ציון עיר דוד וכנגד מקום זה חוץ לחומת ירושלם כמו שהיא היום הם קברי מלכי ב"ד והחלק אשר הוא לצד מזרחית צפונית הוא ירושל'אלא שמחמת החורבנית נמשך ונתערב ציון וירושל'ונעשה כרך אחד עד אשר ישקיף ה'וירא משמים ויבנה חרבות ירושל' וינחם את ציון בבנינה ולכך כתב הטור או"ח בסי' קפ"ח דיש חותמין ברצה והחליצנו מנחם ציון בבנין ירושלםעכ"ל• ולפי דבריו יעלו כל שכונת הישרא' ממערב למזרח בכלל ציון כי החלק שלצד מזרח הוא ירוש'(וכנראה של"ל מזרחית דרומית שהוא כנגד מערבית דרומית) ובזה הצד עסוקים והולכים כי קרוב הוא לקברי מלכי בית דוד : אך במה"י כ'וז"ל שנאמ'ט שבירושל'מקו' היהודי'

חורבן הבית ואם היה נופל בלבם איזה ספק שאין שם מצב העיר והבית היה להם לומר הרואה את ירושלם אשר היתה בימי קדם דסיתני' ומצרי' שלה הם כך וכך חייב לקרוע אך מתח' כפירוש' דהאיל וזו היא ירושלם החרבה וזו היא העניה סוערה אשר לא נוחמה וזה הוא הר בית ה' הנק' בית אלקי יעקב אשר קרא למקום ההוא בית אל וקדשו לשעתה וקדשה לע"ל אשר עתידה לחזור להיות עטרת תפארת ביד ה' ובני ציון בית ישראל העמוסי' מיני בטן עין בעין יראו בשוב ה' ציון וגו' לכן דורות הראשונים קיימו וקבלו עליהם לקרוע ולברך על חורבנה עוד שם פוק חזי בכתב האלקי הרמב"ן והנה היא כתוב' בחיבורו על התורה המתחלת עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלם כו' ע"ש דבעת זקנותו עלה ונתעלה בעלותו לראות את פני ה' ותמלא ברור שקיים כל ההלכות שנכתבו בקריעת הנזכרות ורבינו הקדוש מהר"י קארו ז"ל שהיה באותו דור דעה בחיבורו היה לו לגלות לנו את האזן דהא דאמרו חכמי' הראשונים הרואה ירושלם חייב לקרוע שלא אמרו על זאת הנקראת ירושלם עתה · אמנם הואיל וזוכה לראשוני' גם לאחרוני' שקיימו את העיר בשמה והאלקי האריז"ל אשר רוח ה' דיבר בו הא' ג"כ קיים ואישר כל אותו תחום א"י בערי הק' בשמותיהם ומצריהם וכל הקברים המצויינים שם סביב סביב לכל תחום א"י וסמך ידו על כותל מערבי ועיר ציון דשם קברי מלכי בית דוד ומשיב שם עוד כמה מקומות הק' שקיים האריז"ל סביבות ירושלם ומארץ הרב' ומסיים קים החזקה שעכ"פ אותה העיר ואותו בית רובו ככולו הוא במקום שהיה מתחלה ואין להסתפק בו עכ"ל · ואני בעניי אוסיף נופך להיות ידוע שבנין בית שני הי' ע"י נביאי' ומאז בעוה"ר שנחר' עד עתה לא זזו יד מלכי אה"ע ממנ' כמ"ש לעי' בשם ס' ג"ד דור דור ומושלי' ומה יקר היא העי' הזא' נעמי ומקו' המקדש בעיני המלכי' ונתנו עיניהם לחדש בנינים ולתקן א"כ מוחזק' ועומד' היא בלי שום פקפוק וזאת היא העיר שהיתה כליל' יופי משוש לכל הארץ ועתידה להתעלות ולהתגדל כמו שהבטיחנו הקב"ה כל הני נחמתא ב"ב אמן :

ה כתב הרמב"ם הל' בית הבחירה פ"ז מפתח ירושלם עד פתח הר הבית מחנה ישראל כו' ע"ש · ובגמרא במס' מגילה קדושת ירושלם אין אחריה היתר (כלומר שקדושתה קדושת עולם) וכתב מס"ל עין ג' נהר ג' נודע כי ירושלם במ"ק י"ט ומלכות עולה ג"כ במ"ק י"ט ומובא בס' טה"א (בשם כנפי יונה ומסיי' כי ירושלם היא מדת מלכות בשם הרב דירושל' הכל מעלין לירושלם וה"ל לומר הכל עולין אלא הכונה שהכל יאמרו מעלות על ירושלם) · כו"פ פ"ז מביא תוספתא ב"ב סוף פ"ק קברי ב"ד וקבר חולדה הנביאה היה בירושלם ועוד מביא מימרא פ' המוכר את הספינה אמר רבה א"ל האי סבא ירושל' קמייתא תלתא פרסי הואי · וכו' ולפום האי שמעת' אין לתמו' מת"ם דקב' חולדה בירושל' ואנו רואי' אותו היום בראש הר הזתים עכ"ל ור"ל דירושלם קמיית' היתה גדולה יותר מדהשתא ובזה מתורץ ג"כ מה שאנו רואים היום שקברי מלכי ב"ד הם חוץ לירושל' כמש"ל או' ב' וכן מצאתי בתשובו' רדב"ז ח"ב סי' תרל"ג שמביא מאהרז"ל אין מקיימין בה"ק בירושלם חוץ מקברי ב"ד וקבר חולדה שהיו מימים הראשונים כו' משמע דציון היה בכלל ירושלם לענין אלה הקדושות מדקאמר חוץ מקברי ב"ד והלא קברי ב"ד בציון הם ומו דקבר חולדה חוץ לירושלם ומתרץ ע"פ גמרא ב"ב הנ"ל ירושלם קמייתא תלתא פרסי הוה נמצא כי בירושלם קמייתא קבר חולדה בתוך ירושלם אע"פ שבעת הי' בראש הר הזתי' ודטותה אפשר לתרץ כי בירושלם קמייתא היה ציון בתוך חומת ירושלם אע"פ שעתה היא חוץ לירושלם עכ"ל · ולפ"ז היה נמשך ירושלם קמייתא מהעה"ק הבנוי עתה למזרח לראש הר הזתים ששם חולד' הנביאה ולדרום ששם מלכי ב"ד :

והנה נודע שקבר זכריה בן יהוידע כ"צ הוא בשיפולי הר הזתים וסמוך לשם בית החפשית של עוזיה המלך שעשה בית בבה"ק וכ"ז היה בזמן בית ראשון א"כ היה בשטח ההו' בה"ק חוץ מקברי ב"ד וחולדה הנביאה וא"ל שלא היה עה"ק נמשך לשם והנראה שהי' משוך הרבה לצד צפון · כמו שיתבאר עוד לקמן בעזר"ה ·

כתב

ג שנת ש' לאלף הנ"ל הציר ה' את רוח המוגר סולטאן סלימאן ויצו לבנות חומות ירושלם ולהביא מעיינות מים לתוך העיר עכ"ל וזה האחרון משנת ש' לאלף הששי מובא בשה"ד דף ס"ג ע"א יה"ר שיבנה ב"ב • כ' מ"ב ולפני ירושלם הר ציון ואין בנין בהר ציון כ"א במה אח' לנוצרים ובה ציון קברי בית דוד וקברי המלכים אשר קמו אחריו ואינו ניכר המקום ובשה"ד ד' נ' ע"ב מביא ז"ל כי זה ט"ו שנים נפלה חומת בית תפלה שלה' שעומדת על הר ציון וצוה השומר לתקן וחפרו ומצאו אבן גדול והגביהו אותו וראו דלת במערה ופתחו וראו לבנין על עמודי שיש מצופים זהב וכסף ושלחן ועליו כתר זהב ושרביט הזהב וארגזות סגורי' וכשרצו ליכנ' יצא מהמער' רוח סערה עליהם ונפלו לארץ ולא עמדו עד עת ערב ואח"כ יצא רוח כאלו מדבר בקול אד' עמדו ותלכו מכאן ונראה להם כאלו דחפו אותם משם ונפלו כמה ימים למשכב מגודל הפחד וספרו להשומר וצוה מיד לתקן כאשר היה ושם הי' קבור דוד המע"ה ובשמאל קבר שלמה המע"ה ושאר מלכי יהודה וצוה השומר לסתום אותו מקום ולהעלימו מבני אדם עד היום הזה • ואלו הם המלכים שנקברו בציון דוד שלמה רחבע' אביה אסא יהושפט אחזיה אמצי' יותם יחזקי' ובד"ה ב' כתב שגם יהוידע הכהן נקבר בעיר דוד • כתב בשה"ד ד' למד ע"ב בשם יוסיפון סי' ז' פי' י"ב (אינו המצוי בידינו) שלמה הניח בקבר דוד אביו סך רב כסף וזהב ולאחר ת"ת שנה הוציא הורקנו' ג' אלפים ככר כסף לאנטיוכס וכן עשה אח"כ הורדוס ושום אדם לא נכנס לקבר אחר ימים רצה הורדוס ליכנס שלא בלילה בהחבא ב' נערים והמתין על פתח הקבר ויצא אש ושרף הנערים והוא ברח ואחר כך בנה על הקבר בנין יפה עכ"ל שה"ד וכ' אח"כ ראיתי בא"י איש אחד ושמו חכם ר' אפרים דיין מגוריא והוא מזרע דהע"ה והוא איש תם וישר וטוב מואר מאד והמראה שלו משונה וגבוה ושאלתיו בן כמה דורות אתה מדהמע"ה והשי' בנפ"ד דורות אני מדהמע"ה ואמרו לי לכן נקרא שמו ר' אפרים דיין שאם יחתום שמו על פסק דין אפי' המלך המוגר לא יסתיר את דינו לכבוד ד"ה ע"ה • וכ' בספר מסעי א"י האר"י ז"ל סמך ידו על עיר ציון שהיא חוץ לחומת ירושלם דשם קברי מלכי ב"ד : וכ' בש"י בהר ציון בית סגור עם דלת ברזל אומרי' ששם קבורת דוד ושלמה ע"ה וקרוב לשם בית א' סגור בפתח ברזל ג"כ אומ' ששם כל מלכי ב"ד ובשני אלו המקומות לא יניחו הישמעאלי' ליכנס אדם בעולם • ובאה"ל כ' באנו אל עיר ציון והיא קרוב לשע' הצי' סמוך לירוש' ושם קבר' דוד ושלמ' ע"ה ובעו"ה אינם מניחי' ליהודי' ליכנס לשם ועמדנו מקרו' נגד המגדל • ועתה יש במקום קברי מלכי ב"ד מערות ובתי' והם סמוכים ונכופי' זה לזה עד שהם כמוקפי' חומה ונכנסים בשער גדול הפתוח לצפון לצד חומת ירוש' ודיים שם ישמעאלי' ומניחי' ליכנס לדרך השע' לתוך כניסת אחת גדולה הסמוכ' לקברי מלכי ב"ד ובין הבנינים הנ"ל ובין חומת ירושלים במה אחת לנוצרים :

ד איתא במס' עירובין ד' נ"ב ע"ב אחרי ירוש' היו (והגר' שמפני זה אנו אומרי' בתפלה ולירושלם עירך כו') יהב' הציר ירוש' המפורסמ' עתה היא הקדושה מימות עולם ושנים קדמוניות ובה היה בהמ"ק בנוי וכדי שלא יפול בלב אדם בזה איזה נדנוד ספק אעתיק מ"ש בזה הרב מהר"מ חאגיז בספ' אלה מסעי ומה יקרו אמרותיו וז"ל הואיל והלכה זו רווחת בישראל מתוך דברי התלמוד ערוך במס' מ"ק ד' ך"ו ומוסכם מכל האחרונים דהרואה את ירושלי' חייב לקרוע ועל בהמ"ק חוזר וקורע אין בידינו להסתפק כלל דהעיר הזאת הנקראת בפי כל בשם ירושל' שהיא מוחזק בה בחזקה שאין עליה טענה היא במקום ראשון שהיתה בימי קדם קדמתה והיא יתבא על מי שלח דהוא גיחון הנקרא שילוח וכתב א"כ איך יוכל המכחיש להכחיש את המוחש הנראה לעיני' לעין כל בסימני' ומסורות מובהקי' שמסורי' לנו מאבותינו ואבות אבותינו ע"כ ומביא מכותל המערבי ומהעמודי' כמ"ש בשמו במאמר מורא מקדש וכתב עוד וכל המסתפק בזה ה"ז מטיל מום בקדשים ואין לנו לסמוך על ספקו נגד הדבר שהוא מאומת ואמיתי ברור ומקוי' אצלינו מתוך המדרשו' והתלמו' וחכמי הדורות שהיו לפנינו שהיו קרובי' בזמן אל

חורבן

בעזר הבוחר בירושלם והשוכן בציון · אתחיל **מאמר מבשרת ציון**

א (תהלים קמ"ז) בונה ירושלם ה' נדחי ישראל יכנס: (שם קכ"ב) שאלו שלום ירושלם וגו':

כתב הרב ט"פ פ"ו ירושלם הוזכרה בתורה שכן כתיב ומלכי צדק מלך שלם ושלם הוא ירושלם שכן כתיב ויהי בשלם סוכו ומיום שנעקד יצחק קראו א"א ע"ה יראה הרי ירושלם ע"כ ועתה בחורבנה בעו"ה ירושלם חסר יוד ובבנין ירושלם ב"ב יהיה השם מלא ירושלים ביוד ובס' טוב הארץ כ' טעמים ע"ז · ביהושע בגבול צפון ליהודה כתיב ועלה הגבול אל כתף היבוסי מנגב היא ירושלם ופירש"י ז"ל נמצא ירושלם חוץ מן המוט ואינה בגבול יהוד' אלא בגבול בנימין שהו' בצפונו של יהודה ע"כ וכן שם י"ח בסופו חשיב לבנימין והיבוסי היא ירוש' אך שם ט"ו בסופו כתי' ואת היבוסי יושבי ירושל' לא יכלו בני יהוד' להוריש' וישב היבוסי את בני יהודה בירושלם עד היום הזה ע"כ הרי שירושלם הי' ליהודה וע"פ האמת היה גם ליהודה חלק בירושלם וכדאיתא במס' מגילה רצועה היתה יוצאת מחלקו של יהודה ונכנסת לחלקו של בנימין ע"כ · וביהושע י"ח י"ד פרש"י ז"ל גבול של דרומי של בנימין עם גבול צפוני של יהוד' ושם היתה ירושלם לפיכך היה לשני השבטי' חלק בה ע"כ ואיתא בגמרא מגילה ד"ו יומא י"ב ירושלם לא נתחלקה ונראה שתמיד היה יהודה ובנימין ביחד ומלך א' עליהם מפני קירוב ארצם ועיר הממלכה הקדושה המטוהרה ובהמ"ק אשר בתוכה : כ' בסה"ד ד' למ"ד בה"ת באמצ' הישוב לא באמצע העול' וירושל' היא באמצ' א"י כי מירושלם לירדן י"ד פרסאו' ועוד שם ד"ט ע"ב שם בן נח ש"א הוא הי' מלכי צדק והוא הי' הראשון להתחיל בנין חומות ירושלי' ועוד שם ד"כ"ו בשם ס"ק יבוס מזר' אבי מלך בנה חומת ירושלים ך"ה שנים ליציאתן ממצרי' ומבצר חזק שנקר' אח"כ ציון וישראל שירשו ירושלם לא יוכלו לכבוש המבצר עד ימי דוד ע"כ והנני מביא בשם ס' למ"ד מלוקט זכר ימות עולם ושנות דור ודור פרשת העבר על ירושלם עה"ק ובהמ"ק וכיצד מיד ליד הלכו : שנת תתקכ"ח לאלף השלישי בנה שלמה את בהמ"ק והשלים הבנין בשנת תתקל"ה ככתוב במלכים סי' ו' ז' · של"ח לאלף הרביעי הי' חורבן בית ראשון בעו"ה נלכדה ירושלם והשי' שלח מעל פני : ת"ח לאלף ד' בנין בית שני · תתכ"ח לאלף ד' חורבן בית שני בעו"ה לרומיים · תת"ף לאלף ד' הקיסר טראנוס נתן רשיון בימי ר' יהושע בן חנניא לבנות את בהמ"ק · תתל"ח לאלף ד' אדריאנו' קיסר בנה את ירושלם מחדש · קכ"ז לאלף החמישי יוליאנים קיסר צוה לחדש בנין בהמ"ק ונתן לזה עזר מממונו אך מן השמי' נתעכב שלא נגמר בניינו שנהרג הקיסר במלחמה והיה זה בימי רבינא ורב אשי :

ב שנת ק"ת לאלף הה' הקיס' ולאנטינוס צוה לבנות חומת ירושל' ונדר ליתן לזה עזר מממונו ולא הספיק בידו לעשות כי מת ביום הקזה שזב ממנו כל דמו בעת השינה ג"ז היה בימי רבינא ורב אשי שנת שמ"ט לאלף הה' ע"י הרעש נפל המקד' הגדול בירושל' שנבנה ברשיון קיסר יוליאנים הנז' והקיסר שלח יהודים מקושטא לירושל' ובנו שם כל ההרוס שנ' שע"ד לכדו מחמד והישמעאלי' א"י מיד הנוצרי' הרומים אך ירושלם נשאר ביד רומיים עד שנת שצ"ד בא עומאר בן קטף נכד מחמד ולכד ירושל' מיד הנוצרי' ורצו לבנו' את הבית על תלו כבראשונ' והיתה ירושלם ביד הערביים יותר מת"ק שנה עד בוא גאטע פריד על ירושלם ולכדה · שנת תתנ"ט לכדו הנוצרים את א"י וירושלם מיד הישמעאלים וימליכו את גאטע פריד למלך על ירושלם והיתה ירושלם ביד הנוצרים פ"ח שנים עד שנ' תתקמ"ז אז סולטאן מצרים לכד את ירושלים מיד הנוצרים ונכרת' אז מלכות הנוצרי' מירושלם לגמרי ולא שבו למלוך שמלכו' שליטה עד היו' הזה שנת תתקפ"ז שהקיסר פרידריך כבש את א"י מיד מלך מצרים ובן מלך מצרים הוריד והפיל חומת ירושל' לארץ ומלט משם והקיסר לכד את ירושל' וערי' רבים בא"י ז"ל.ה · ואז לאלף הששי לכדו הישמעאלי' מלך טרטריאה וכבש את ירושל' מיד הנוצרים :

הטבילה לשרה אמנו ע"ה ע"כ : וכ"כ הא"ל ויש
בריכה אחת קרובה לקבורת האבות ז"ל והיא
גדולה ועמוקה מאד וירדנו במעלות והיא בנויה
כמרחץ ושם מימי מטר והוא טבילת שרה ·
כתב ש"י ובחוץ לעיר יש ג' בארות של מים חיים
שחפר א"א ע"ה וכ"כ הא"ל ועוד יש סביבות בנין
שעל האבותינו ג' מעיינות ע"כ · ונקרא אצל
הגוים באר אברהם באר יצחק באר יעקב :
כתיב בפ' לך לך ויאהל אברהם ויבא וישב באלוני
ממרא אשר בחברון · כתב ש"י אילוני ממרא הוא
מקו' שמל אאע"ה ע"כ · ובא"ל כ' הלכנו באילוני
ממרא וראינו המקום שבו נימול אאע"ה והלכנו
מעט משם וראינו דמות מערה אחת ונכנסנו
לשם וירדנו במדרגות חצובות בעמק ההר וההר
כולו מאבן אחד ושם מעיין מים קרים בתוך
המער' ושתינו מהם והם ערבים מאד לחיך ואמרו
שגם היא טבילת מקוה לש"ה אמנו ע"ה ע"כ ·
ובחברון לא יש רחיים של מים כ"א רחיים של יד ·
אתרוגים והמינים בנמצא והדסי' מביאי' מצפת :

יב כתב מא"י נגד חברון בראש' בהר קבור'
ישי אבי דוד עם בנין נאה ויש
חלון קטן שהולך במער' ואומרי' שפעם א' השליט בו
חתול ויצא מן החור שבמערת המכפל' ויש ביניהם
כחצי מיל ע"כ · כ' בשה"ד בש' בא"י ובשפוע ההר
קבר ישי אבי דוד וכ"כ בש"י · ובא"ל כ' על ההר
נגד מערת המכפלה שם קבר ישי אבי דוד ובנו
עליו הישמעלי' ביהכ"נ שלהם ועלינו על ההר
וקרינו עליו מזמורים ע"כ : ור"ל שקבורת ישי
אבי דוד הוא למערב העיר ומערת המכפלה
למזרחה וכשעומדים על ההר אצל קבורת ישי
רואים את מערת המכפלה ועתה נכנסנו לשם
לתוך הבנין שעל המערה וראיתי פי המערה
צר כמו פי הבור ואומרי' שגם רות אם המלכה
נקברה שם אך לא נמצא כתו' בשום ספר : מעט
רחוק משם יש כמו מערה וציון ואומרי' ששם
נקבר עתניאל בן קנז וכמה וכמה צדיקי' · ולמטה
משם מעט בית החיים דק"ק חברון תוב"ב · וכ' ש"י

ובבה"ח כמה מערות של צדיקי' וחכמי' שלא נודע
שמם ובאמצע בה"ח מצבת של הרב הקדוש בעל
ר"ח והר' מתנות כהונה והרב זהרי חמה וחסל"א
והרב ר' אליעזר ן' ארחא והרב בעל אורי' גדולים
ושארי גאונים וחסידי' ע"כ · בעל מתנות כהונה
היה תלמיד הרמ"א וכתב הרב חיד"א בס' שם
הגדולי' רבינו אלי' די וידאש בעל הר"ח היה
תלמיד הרמ"ק ובסוף ימיו יצא מצפת ויבוא עד
חברון ויקב' שם · עוד כ' בת"ב מע' א' ר' ישכר בער
בעל מתנות כהונה נקבר בעה"ק חברון תובב"א
והוא קבור אצל הר"ח וכן כ' ס' קוה"ד וכתב עוד
הרב חסד לאברהם עלה לשמים יום ששי פ' חיי
שרה שנת הת"ד בעה"ק חברון תובב"א והוא
והרב מו"ה אליעזר בן ארחא קבורים במערה
אחת והמערה היא סתומה כעת א"א ליכנס בה ·
גם קבור בבה"ח הרב ר' מלכיאל אשכנזי וז"ל שם
הגדולי' ר' מלכיאל אשכנזי שמענו מזקני שער שהר'
הנ"ל הי' סיבה שיחזרו ישראל בעה"ק חברון ת"ו
והשל"ה הק' בדף זכ"ר זכר עשה לשם כבודו
וז"ל והא לך מנהג דק' חברון שנה שנה מפי הרב
הקדוש מו"ה מלכיאל אשכנזי עכ"ל וכ' שה"ד בשם
גא"י רחוק ב' ימים מחברון מקום שהרג קין את
הבל ע"כ :

יג כתיב בפ' וישלח ויסע ישראל ויט אהלה
מהלאה למגדל עדר ותרגום יונתן
מן להלאה למגדלא דעדר אתרא דמתמן עתיד
דאתגלי מלכא משיחא בסוף יומיא ע"כ · וכ' כו"פ
פי"א למערב חברון כחצי שעה הוא מגדל עדר ·
(עיין במסכת שקלים פ"ז מ"ד בהמה שנמצאת
מירושל' ועד מגדל עדר) ולמזרח חברון כחצי יום
עין גדי (והוא הנזכר בס' יהושע ט"ו ליהודה) :
ובשיר השירים כברמי עין גדי :
באר שבע : כ' כו"פ פי"א מחברון לבאר שבע
לדרום כמו יום שעה למערב וקורין לו ביר סבע
בין עזה לחברון כמו יום שלם עזה למערב וחברון
למזרח ע"כ · ברוך הנותן לבבות · שנשלם
מאמר זכות אבות :

בעזר

כתב מא"י והנה הישמעאלים יש להם ארמון גדול על מערת המכפלה עם ה' שערים לארבע רוחותיו וקרוב לשער אחד שהוא סמוך לבית הסר יש חור ששם מתפללי' היהודים ואומרים שהוא מגיע תוך המערה וכ"כ אה"ל ·

ח כתב מא"י בחברון יש חצר ודרים בו חית או יוד בעה"ב יהודים ולהם בה"כ ות"ל עתה נתוספו שם היהודים וכ"כ בש"י בחברון יש חצר אחד של יהודי' ירא' אלקים אנשי חיל בעלי מדות טובות ובפרט במדה שנשתבח בה א"א ע"ה בהכנסת אורחים ורגילים מאד שמקבלי' אותם בספ"י אחרי חלקם וזכות א"א ע"ה יגן בעדם ושם יש בה"כ אחת ויש שם ב' הסגרות אחת ליעקב וכנסת ישראל ע"כ · והסגרות הייני ישיבות שלומדים בהם · ואה"ל כ' ושם יש ביהכ"נ ליהודים יפים מאד ויושבי' עניים ותורתם אומנת' ות"ל זה משך זמן נתיישבו שמה ק"ק אשכנזים הרבה ת"ח גדולי' ובפרט ק"ק ספרדים כולם יושבי' בחצר אחד גדול ופתח החצר לצפון העולם ובתוכו חצרות ובתים ואופן בכניסה פלאים מאוד מועט מחזיק את המרובה שניים ושלישים עשויים ויש לק' ספרדים בהכ"נ מפואר וסמוך לה בה"כ לאשכנזי' מפואר ומתפללים לצד צפון העולם נגד ירושלם וקורין המגלה בי"ד וט"ו וכמ"ש מהר"מ אלגאזי בס' אה מסעי על חברון : ויש בדל' של פתח החצר חור למטה ואומרי' שזה עשוי לזכר לנס היו' שפעם אחד גזר שר אחד על היהודים שיתנו ממון סך רב ובמטבעות שומות וידע שא"א בעולם שישיגו ואחב"י התפללו לה' שירחם עליהם ויהי בבוקר מלא הר' חור בדלת וכל הסך מעות מוטל במספר ובמטבעות הצריכים וכשנתנו להשר מתה ע"ז וספרו לנו גופא דעובדא היכי הוי ואמר לי שעדיין הדלת הסימן ההוא מונח לזכר עולם ומחצר היהודי' הולכים בין שכונת הגוי' במישור לתורח על מער' המכפלה הק' להתפלל שם אצל הכותל הסמוך לשער ששם החור הולך לתוך המערה כנז"ל כ' אה"ל ובתי חברון מאבני גזית כמו בתי ירושלים ויש שם מרחץ א' ע"ש אאע"ה · ולמדה שמודדים שם מטים קורים שמה כמוזכר בגמרא :

ט כתיב בשמואל ב' ג' ויקברו את אבנר בחברון כ' כו"פ פי"א ולמערב מער' המכפלה כמשמעו' קצת מקום אבנר בן נר ע"כ : והוא עתה באמצע העיר וכמ"ש מא"י קבר אבנר באמצע חברון בנו עליו הישמעאלי' כנסת שלהם וכ"כ ש"י · גם שם מקב' ראש איש בושת בן שאול כמ"ש בשמו' ב' ד' ואת ראש איש בושת לקחו ויקברו בקבר אבנר בחברון : ובסה"ד כת' בשם גא"י קבור' יואב בן צרויה ואבנר בן נר בשוק של חברון ע"כ · וכ' בסה"ד והנה כתי' במלכים א' על יואב ויקבר בביתו במדב' ויתכן שהיה ביתו בחברון ובמדבר אחז"ל שהיה ביתו הפקר כמדבר לעניים עכ"ל · ובאה"ל כ' קבורת אבנר בתוך השוק ובנו עליו בה"כ שלהם ואינם עוזבים יהודים ליכנס לתוכה ועתה זיכני ה' והייתי שם ודרך חצר אחד נכנסים ויורדים במדרגות אל בית אחד והציון גדול וארוך אצל הכותל וזה הגוי לחלון המנעלי' אצל המדרגות ·

יוד כתב מ"ב ובקצה שדה המכפלה ביתו של אברהם אע"ה ומציין לפני הבית ואין מניחים שם לבנות בית מפני כבוד אברהם ע"כ · בסה"ד ד"י"ב א' הביא בשם גלילו' ארץ ישראל אחורי ההר לצד מזרח שם אהל אברה' ע"כ וכ' אה"ל באתו אל אהל אברהם אע"ה כמ"ש וירא אליו ה' באלוני ממרא והוא יושב פתח האהל והוא מוגד' באבני גזית וכל אבן ארכה כ"ב ורחבה ומהם כ' ומהם ש"ו ונפלאות היה בעינינו מגבורת הקדמוני' לשאת ולבנות אבנים גדולים כמותם ובתוך האהל בצדה האחד יש באר אחד עשוי' מאבני גזית ובו מים חיים · ושאבנו מים בששון ממעייני הישועה ושתינו והם ערבים בשתייתם והמקומות יפות והלכנו וסבבנו סביבות חברון בכל צדדי' כרמים ופרדסי' אין חקר ע"כ · עתה מרא' אילן בטנים מעט רחוק מהאהל ואומרי' כי זה העץ הכתוב עליו והשענו תחת העץ ·

יא כתב מא"י קרוב לבנין שעל קברי האבו' ז"ל ראיתי מקוה גדולה מאד עם ארבעה עמודי' מרובעי' גדולי' והוא עמוק ונפלא עם סולם של אבנים שיורדי' בו ואומרי' שהיה בית הטבילה

דף ה' ר' חייא הוה אזיל מאושא ללוד והוה רכיב על חמרא והוה ר' יוסי עמי' נחית ר' חייא ושקלי' בידיה לר' יוסי וא"ל אי בני עלמא הוו ידעין יקרא שגיאה דיעקב בשעתא דא"ל קוב"ה אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה הוו מלחכי עפרא תלת פרסי קרוב לקברי' עכ"ל · בפ' חיי שרה בקרית ארבע פירש"י ז"ל ע"ש ד' זוגות שנקברו שם איש ואשתו · אדם וחוה · אברהם ושרה · יצחק ורבקה · יעקב ולאה עכ"ל · וסדר קבורתם · כ' בזוהר שלח לך דקס"ד א' שנקברו בזה הסדר אדם וחוה שרה ואברהם יצחק ורבקה לאה ויעקב ובספרא דשלמה מלכא כ' בזה הסדר אדם חוה שרה אברהם יעקב לאה רבקה יצחק ·

ך בספ"ד מביא בשם ציוני פ' ויחי כי יעקב אע"ה נקבר יום א' דסוכות כ' ט"פ פי"א סביב המערה מזבח רבוע גדול וחומה גבוהה מאבני המקום הקדוש בהמ"ק ומקובל שהוא מבנין שלמה ע"ה ע"כ וכ' מ"ב ושם הבית הגדול שקורין שנין אברהם והיא היתה כנסת ליהודים בימי הישמעאלים ועשו שם הגוים ששה קברים ע"ש אברהם ושרה יצחק ורבקה יעקב ולאה ואדם וחוה ואומרים להולכים ששם קברי האבות ונותנים שם ממון אבל אם יבא יהודי שיתן שכר לשוער של מערה יפתח לו הפתח ברזל שהיה מימי אבותינו ע"ה וירד אדם למטה בנר דלוק בידו במערה אחת ולא ימצא שם כלום וגם בשני' עד שיבא ט השלישית והנה שם ששה קברים קבר אברהם יצחק ויעקב ורבקה ושרה ולאה זה כנגד זה וכולם חתומים אותיות חקוקות על קבריהם על קבר אברהם חקוק זה קבר אברהם · וכמ"כ על שאר הקברים ובמערה מדליקין שם עששית אחת דולקת ביום ובלילה על הקברים ושם תיבות מלאות עצמות מישראל שהיו מביאים שם מתיהם בית ישראל כאו"א עצמות אבותיו ומניחים שם עד היום הזה עכ"ל · ובמה"ד מביא בשם גא"י וז"ל בחברון שם היכל אברהם בנין אבנים גדולים ארכו כ"ת אמה והישמעאלים דולקי' בתוכו ותחתיו מער' המכפלה שנקברים האבות והאמהות וירדתי לתוכו ט"ו מדרגות מבחוץ ובאתי למער' רחבה ובתוך המער' שער באבן והמערה כמו אבן חלול ועל השער מונחים מתיכות ברזל גדולים ועבים מאוד ומשם יוצא רוח גדול וא"א לסובלו רגע וא"א ליכנס עם נרות או אש · והשגתי בדעתי שהאבות קבורים שם ע"כ והנראה מזה שא"א כלל לכנוס למערת האבות והאמהות הק' · וכ' מהר"ם אלגאזי בספר אלה מסעי וז"ל האר"י ז"ל קיים בק' חברון מ"ז מערת המכפלה שהוא בתוך העיר ממש ומתפללי' אחב"י הת"ח הדרים שם אך תוך המערה לא היה אדם שנכנס שם מעולם וכ' הספ"ד בשם גא"י רחוק ב' מיל מחברון לצד מזרח הוא מערה של אדה"ר ע"כ וקשה להולמו וצ"ע ואפשר שהוא מערה אחרת שהיה שם זולת המערה של מער' המכפלה שנקבר שם עם האבות :

ומחוץ לשער בהי"כ שלהם יש מקו' מיוחד ליהודים להתפלל ויש חור אחד בכותל ההוא והוא מכוון נגד קבור' האבות והאמהות עכ"ל ואומרי' שסמוך לשער והחור ההוא קבורת רבינו הרמב"ן ז"ל וכן כ' ש"י וסמוך למערת המכפל' מבחוץ קבלה מזקני שער שקבו' הרמב"ן שם וכ"כ רבי' הנ"ל בסוף ס' תור' האדם שהו' הולך לחצוב קבר אצל האבו' ע"כ

ז כ' הה"ל ראינו על שדה מערת המכפלה בנין יפה מאבני שיש ומאבני גזית שבנה אותה דוד המע"ה וכו"פ כתב שמקובל שהוא מבנין שלמה והחצר של הבנין קיר קטנה שבנו אותה הישמעאלים מאבני גזית ומכל שכיות החמדה בנין יפה אמנם בה"כ אסר לישמעאלים על מערת שדה המכפלה מאבני שיש ושומקי ובעו"ה אינם עוזבי' ליהודים להכנס בתוכה לבא להתפלל וספרו לנו שיש חור מלמעל בה"כ שלהם לרדת למערה ופ"א ירדו ג' אנשים לראות קבור' אבותינו הק' ומיד שניהם נשרפו וא' מהם זעק זעקה גדולה ומרה ושאלו אנשים מלמעל למה תזעק והשי' להם מה שקרה ואח"כ נשרף גם הוא ומיום ההוא והלאה לא ירדו הישמעאלים להמערה ויש שם ב' מדרגות על מערת אברהם ויעקב ואומרים שבנו מדרגה ג' על יצחק אבינו ולא קבל ונפל וכה"ם (וכל מדריג' הוא במה גדול' כמנהג') ומפחד יצחק אבינו מתנהג במדת הגבורה ואומרים שדרך החור הנו' למעל' משלשלי' פמוטות תוך המערה להדליק שם :

כתב

קבורת רחל ומשם לבית לחם אלפים אמה ע"כ
וכ' מ"ב מירושלם שני פרסאות לבית לחם וקרוב
לבית לחם כחצי מיל מצבת קבורת רחל על אם
הדרך והמצבה עשויה מי"ב אבנים למנין בני
יעקב ועליה כיפה בנויה על ארבעה עמודי' וכל
היהודים חותמים שמם על המצבה ע"כ אבל
בסה"ד בשם גא"י כ' שהם י"ב אבנים וז"ל רחל
אמנו קבורה על פרשת דרכים ועליה י"א אבנים
ועליהם אבן רחב ובמא"י כ' רחוק מירושלים ה'
מילין קבורת רחל אמנו ע"ה והציון על מצבתה
בנוי מחדש וכתב אה"ל ועל מצבת קבורתה בנה
מחמד בשא בנין יפה כיונה עפה ומגדל כאם
ופתחה לדרו' העולם איננה גבוה והולכין לשם
להתפלל להשמיע בתרום קול רחל מבכה על
בניה ויש עיתים מזומנים שהולכי' מירושל' ללמוד
שם כל היום או כל הלילה ובפרט ביום י"א חשון
שבו ביום מתה כמ"ש בפ' וישלח בלידת בנימין •
ויהי בהקשותה בלדתה וגו' ותמת רחל וגו' נמצא
שמתה ביום לידתו ובנימין נולד י"א חשון כמ"ש
במאמר חלקת השד' אות ה' • **ב** בית לחם •
בתחיל' רות כתי' בית לחם יהודה כי הי' עוד עיר
בית לחם בחלק זבולון כמ"ש (יהושע י"ט ט"ו) • כ'
מ"ב בית לחם יהודה שם י"ב לבעים יהודים והיא
ארץ נחלי מים בורו' ומעיינו' ע"כ ונקר' בית לחם
בב' דגים ובעו"ה עת' לא יש שם יהודי' • גב' מא"י
ובית לחם איננה מוקפ' חומה רק נגד א' יש חומה
נוספת ע"כ • ובית לחם הוא מקבר רחל למזרח
העול' ראיתי כ' לבעל מפה א' וז"ל ב"לת ביהוד' כב'
שעות מירושל' לפאת נגב בואכ' חברון ושם העיר
הואת לפני' אפרת שנולד דוד כי שסגרו משפחתו
ע"כ • ועתה יש למערב רחל כפר הנק' בעדזעלי
ואומרים שזה אפרת • **ג** כ' מא"י רחוק
מבית לחם ג' מילין ראיתי ג' בריכות עמוקו' מאד
ואומרים שהם של שלמה שהזכיר בקהלת וגם שם
מעיין גדול עם בנין לפניו להשקות הבהמות ע"כ
ובאה"ל כתב שהלכו מקבורת רחל אמנו ובאו אל
המעלות ושם בריכות מים גדולות ויפות ומשומים
בסיד מבית והם בנוים משנים קדמוניות והם
עמוקים ושיעורם כשיעור חומה קטנה ושם מעיין
מים מתוקי' וגם יש חומה קטנה בנין יפה נבנה
מחדש לשמירת הדרכים ושומרים בתוכה עד כאן •

ועתה יש שם אצל המעיין כפר קטן אחד תוך
המיתה ונקראת ברק :

ד כתב כו"פ פי"א מירושלם לעזאזל כשלש שעות
וחלחול ותקוע שם סמוכים ומשם לחברון ת"ז
כשתי שעות וכ' בסה"ד בשם גא"י חלחול ושם קבור'
גד החוזה • ובש"י כ' ומוסיף עוד קבור' נתן הנבי' •
ובאה"ל כ' וז"ל בהליכתימו מירושלם לחברון עלינו
על הרים גבוהים מהר אל גבעה ושם יש כפר
חלחול ושם קבורת גד החוזה • כתיב (בשמואל ב'
י"ד) וישלח יואב תקועה ויקח משם אשה חכמה
ופירש"י ארז"ל כי שמן זית מצוי שם לכך מצויה
חכמ' שם וגרסי' במס' מנחו' תקועה אלפא לשמן :

ה חברון עה"ק

כתיב בפ' חיי שרה ותמת שרה בקרית ארבע
היא חברון וכתי' ביהוש' י"ד ושם חברון
לפנים קרית ארבע והיא מערי מקלט ככתוב
ביהוש' ך' ויקדישו וגו' ואת קרית ארבע היא חברון
וגו' ואית' במס' מכו' דל"ט ב' ושלשת שיהיו משולשין
ומפור' שם שמחברון לדרו' א"י הוי רביע דהבו של
א"י • וכ' בסה"ד די"א ב' בימי הפלג' נבנית חברון
כ' מ"ב מבית לחם שש פרסאות לחברון אבל חברון
היתה בהר והיא מריבה היום הזה ובעמק השדה
בשד' המכפל' שם העי' ע"כ ובכו"פ פי"א כ' מירושל'
לחברון כמהלך יום המורף ונחל אשכול הוא
לצפון ההר ששם הי' חברון ומערת האבו' הקדושים
ע"ה הוא למזרח ועתה העתיקו העיר מן ההר
ובנאוהו סביב המערה ולאותו ההר קורין לו חברא
ואל העיר ט כליל שפי רושו אהוב ע"כ • ובמא"י כ'
לחברון קורין אל חליל וסמוך לחברון כחצי מיל יש
מקום נקרא חברא אחשוב כי הוא חברון הקדמון
ואח"כ לכבוד האבות נתיישב מקו' מערת המכפלה
והנה העיר בכלל נקר' כליל (כ' רפוי') וחלק העיר
אשר מערת המכפל' בתוכה נק' כליל רחמן • בגט
כותבי' בזה"ל שאנו מוכין כאן במתא חברון דאצל
מערת המכפלה יתבא ומתימי בארות ומעיינות
מסתפקא' כתי' בפ' חיי שרה ויקם השדה והמערה
אשר בו לאברהם למקנה ופי' רמב"ע וז"ל וזכרון
פ' המער' שקנה אאע"ה להודיע מעל' א"י על כל
הארצות לחיים ולמתים ע"כ איתא בזהר ב' שעת

שהוא נשמן בסוף ב׳שופטי׳כן הוא היום שתחלם תמלא על ימינך לבונה וקורין לו לובין תעלה עוד כהלך אתה ותמצא על שהלך עין מים ושם שביל הלך בו למזרח נוטה לדרום כמו שעה ושם הוא שילה עוד היום שם כיפה וקורין לו קובה ט׳ שכינה (כלומר כיפה של שכינה) וסמוך להמקום קורין לו מאידא בני ישרא׳ כלומר לחות ואל דרום שילה הוא בית אל וקורין לו ביתאי (אפילו הלמד) והי׳לו לומר המסילה העולה משכם לבית אל שהרי לבונה גבוה משכם ושילה מלבונה ובית אל משילה עכ״ל עוד שם אין בין שילה לירושלם כ״א מהלך יום שלם · כ׳מ״ב כשלקחו בני אדום את רמה מיד בני ישמעאל מצאו קבר של שמואל הנביא הרמתי אצל כנסת היהודים והוציאוהו בני אדום מקברו והוליכוהו לשילה ובנו עליו במה גדולה וקורין אותו שנט שמואל דשילה עד היום הזה ע״כ : ועיין במאור מבשרת ציון · ע״ש באות הקדוש הבאתי שכתב בכו״פ פ׳י״א ואל דרו׳ שילה הוא בית אל וקורין לו ביתאי אפילו הלמד עוד שם ודע כי בית אל הי׳ שנים וכמו שפירש״י ז״ל (ס׳יהוש׳י״ח י״ג) אחד מהם בית אל סתם והוא אצל העי ועליו נאמר לאברהם ע״ה פ׳לך לך בין בית אל ובין העי וזה בית אל הוא בחלק בנימין אבל לוז שקראו יעקב בית אל הוא בחלק אפרים בדרומו במקו׳ שחולק בינו ובין בני בנימין ובית אל של אברהם אע״ע הוא בערבה מקום מישור למטה סמוך לככר הירדן ובית אל של יעקב בהרים הי׳ולוז נאמר לו קום עלה בית אל והוא סמוך לשילה וכמו שהתבאר והנה מבית אל זה אל קבור׳רחל אמרו ש״ש מהלך כמו שמנה שעות בקירוב עכ״ל ברוך ה׳ במזמור לתודה : שנשלם מאמר חלקת השדה ·

בעזר זוכר חסדי אבות : אתחיל

מאמר זכות אבות

(בחקותי) וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכר :

כ׳בפרשת וישלח ויסעו מבית אל ויהי עוד כברת ארץ לבא אפרתה וגו׳ותמת רחל ותקבר בדרך אפרת׳היא בית לחם ויצב יעקב מצבה על קבורת׳ וגו׳ · כ׳בו״פ פ״י רחל אמנו ע״ה נקברה בא״י ודאיתא בתוספת׳מס׳סוטה פי״א וכת׳יב (שמוא׳ א׳י׳) בלכתך היום מעמדי ומצאת שני אנשי׳עם קבור׳ רחל בגבול בנימין בצלצח והלא לא נקברה אלא בבית לחם חלקו של יהודה כו׳ · ותימ׳על מה שפירש״י ז״ל פ׳ויחי ע״פ ואקברה שם וגו׳ ולא הולכתיה אפילו לבית לחם להכניסה לארץ : ומפרשי׳ ברש״י פי׳ להכניסה לארץ היינו לעיר נושבת · ובכו״פ פ׳י״א מירושל׳לדרו׳ ביושר כמו שעה שם קבורת רחל ומשם לבית לחם כאלפים אמה ע״כ ורמב״ן כת׳פ׳וישלח בפי׳ כברת ארץ וז״ל ועכשיו שזכיתי ובאתי לירושלים שבח לאל הטוב והמטיב ראיתי בעיני שאין מן קבורת רחל לבית לחם אפי׳ מיל וכן ראיתי שאינה קבורה ברמה ולא קרוב לה אבל הרמה אשר לבנימין רחוק ממנה כארבע פרסאות והרמה אשר בהר אפרי׳ רחוק ממנה יותר משני ימי׳ ע״כ יוע״ב אני אומ׳שהכתו׳שאמר קול ברמ׳ נשמע מלילה בדרך משל ואמר כי היתה רחל צועקת בקול גדול ומספד מר עד שנשמע הקול למרחוק ברמה שהיא בראש ההר לבנה בנימין וכו׳ומ״ש שם עוד שבית לחם היא ליהודה ולא רצה לקברה רק בגבול בנימין והדרך אשר המצבה בה קרובה לבית אל בגבול בנימין וכן הוא בספרי בחלקו של בנימין מתה ע״ש · כתב ע״א כו״פ וכבר אמרו שירושלם נפונה של יהודה ודרומה של בנימין והנה מצבת קבורת רחל הוא לדרום ירושלם כמו שעה והיא דספרי אינו חולק עם התוספתא שאפשר שמתה בגבול בנימין שהוא קרוב והם הלכו מארץ אפרים לבנימין ומשם ליהודה כי שם באר שבע ע״כ · ובכו״פ פ׳ י״א כתב מירושלים לדרום ביושר כמו שעה שם

ח צפון שכם: כתיב בפ' וישב וילך יוסף אחר אחיו וימצאם בדותן: כ' כו"פ פי"א דותן לצפון שכם כארבע שעות וקורין לו דותא ועתה הולכי' לשם בכמו ב' שעות: ממערב שכם · כתיב במלכים א' ט"ז בעמרי מלך ישראל ויקן את ההר שמרון מאת שמר וגו' ויבן את ההר ויקרא את שם העיר אשר בנה שומרון ע"כ · ומאז נעשה לעיר ממלכה למלכי ישראל לעשרת השבטים · בכו"פ פי"א שומרון בערי אפרי' עוד שם שומרון למערב שכם כשתי שעות וקורין לו סבטיא ורז"ל קורין לו כך במס' עירוכין פ"ב ובשד' אמוזה להקל וכ"כ מ"ב סבטיא היא שומרון ומצאתי כ' לבעל מפה אחת וז"ל שלמנאסר מלך אשור כבש את העיר סבטיא ויחריבה ולימים נבנתה שנית והורדוס אשר הגדיל ויפה אותה קראה זעבאסטע וכן שמה עד היום הזה ע"כ · וכ' מ"ב ועדיין ניכר שם ארמון אחאב מלך ישראל והיא היתה עיר בצורה בהר מאוד ובה מעינות וארץ נחלי מים וגנות ופרדסים וכרמים· ואתים ואין שם יהודים ע"כ ובמא"י כ' ורחוק משכם ו' מילין ראיתי הר שומרון הר יפה הוא מאד גבהו ושיפועו אמנם הוא שמם מכל אחד אין שם אפי' בית אחד גם לא אילן אחד לא מרב מכל וכל ע"כ · ואמר כי יש שם עתה כפר ובנין פלא מזמן מלכי ישראל על המישור אבנים של שיש למערב שומרון ואולי מקנו חורבת אחאב ושם בסמוך היתה שילה בחלק אפרי' ואף לבנימין היה בו חלק ע"כ · והגה ע"פ הפסוקים במלכים אלה הם מלכי ישראל שנקברו בשומרון עמרי הנזכר אחאב בנו יהוא בן יהושפט בן נמשי יהואחז בנו יואש בנו ירבע' בנו ומשמעו' הכתובי' שקבורים שם עוד מלכים ויען שאינם מפורשים בבירור לכן לא רשמתים:

ט דרום שכם

כתיב ביהושע וימת יהושע וגו' ויקברו אותו בגבול נחלתו בתמנת סרח אשר בהר אפרים מצפון להר געש · ובשופטים כתיב ויקברו אותו בתמנת חרס · וכ' כו"פ פי"א לדרום שכם כשתי שעות הוא תמנת חרס וקורין לו כפר חרס · במגילת תענית וש"ע או"ח סי' תק"פ בכ"ו בניסן מת יהושע בן נון ע"כ ל' כו"פ: כתב סה"ד בשם גא"י יהושע ואביו נקברים זה אצל זה בכפר חרס תחת הר געש ועומדים שני אילנות יפי' א' של חרובין וא' של תאנים · גם כלב בן יפונה במערה ע"כ · וכתב ש"י ועליהם ציונים גדולים · ובאה"ל כ' קבורת יהושע על הר גבוה ותלול אמנם אין עליו שום בנין כ"א ד' כתלים ואומרים שיש תחתיו מערה והוא קבור בתוכה וכמה פעמים בנו עליו מגדל ונפל ונהרס ואח"כ חדלו לבנות · והלכנו מעט ובאנו על קבורת אביו נון ועליו ציון גדול ונאה ולפני הציון בנו הישמעאלים בית תיפלה קטן ונכנסנו שם ואמרו שהוא קבורת כלב בן יפונה ע"ה והם קרובי' זה לזה שלשתם בתמנת סרח בנחלת יוסף עכ"ל·

י שילה כתיב (ביהושע ט"ז) באפרים ונסב הגבול מזרחה תאנת שילה וכתיב (שם י"ח) ויקהלו כל עדת בני ישראל שילה וישכינו שם את אהל מועד · ואיתא במס' זבחי' פ' בתרא ד' קי"ח ע"ב בשילה שרתה שכינה בחלק בנימין · ופריך והכתיב ויטוש משכן שילו · וכתיב וימאס באהל יוסף וגו' · ומסיק ומשני שם בגמ' משכן שילה היה שס"ט שנים · גבול צפוני של בנימין ודרומי של אפרים נוגעין · ורצועה היתה יוצא' מחלקו של יוסף לחלקו של בנימין ע"כ: כו"פ פי"א שילה הוא לדרום שכם כשלש שעות ביושר אלא שנוטה מעט למזרח והוא בדרך עלותך לירושלם והמסילה העולה משכם לירושלם מניח שילה אל שמאל העולה והוא לסוף השליש הראשון וקורין לו סאילון: ואם תלך משכם לבית אליהיה שילה למזרח המסילה ביושר·

כתיב בשופטים ויאמרו הנה חג ה' בשלה אשר מצפונה לבית אל וגו' מסלה העולה מבית אל שכמה ומנגב ללבונה ופי' רש"י ז"ל שילה בצפונה של בית אל ובדרומה של לבונה ובמזרחה של מסילה העולה ע"כ וכ' כו"פ שם ודע כי כמו

מגרש העיר לבני לוי כנז' במאמר גולת תחתיו' :
יהודה נולד ט"ו סיון וחי קי"ט שנים מנוחתו בעיר
בביא נגד בית לחם כנז' במאמ' זכות אבות • יששכר
נולד יוד אב וחי קכ"ה שנים • זבולון נולד ז' תשרי
וחי ק"י שנים בסידור רי"ע קי"ד • מנוחתם בצדון
כנז' במאמר חוף הים • דן נולד ט' אלול וחי
קכ"ה מנוחתו באשתאול כנז' במאמר מבשרת ציון
נפתלי נולד ה' תשרי וחי קל"ב שנים מנוחתו בקדש
נפתלי כנז' במאמר גולת עליות • אשר נולד ך"ב
שבט וחי קכ"ג שנים • יוסף נולד ז"ך תמוז וחי ק"י
שני' מנוחתו בשכם • בנימין נולד י"א חשון וחי ק"ט
שנים מנוחתו בירושל' נגד היבוסי אשר לירושלים
כנז' במאמר מבשרת ציון : כ' במ"ב שבזמנו לא
היה בשכם יהודים, ובמא"י כ' קהל שם כמו י"ב
בע"ב וכן היה בזמן הא"ל ולהם בה"כ ועתה ת"ל
יש כמה בע"ב ומתפללי' נגד דרום נוכח עיה"ק
ירושלם וקורין המגילה בי"ד וט"ו •

ו כתב מ"ב בשכם כמו מאה כותיים שומרי'
תורת משה לבדה ועושים זבחים
ומעלים עולה בכנסי' שלהם בהר גריזים והם
אומרי' כי הוא ביהמ"ק ומעלי' עולה ביום פסח
ובי"ם על המזב' שבנו בהר גריזי' מהאבני' שהקימו
ב"י כשעברו הירדן ואין להם ה' וח' וע' ה' מן
אברהם ואין להם הוד ח' מן יצחק אבינו ואין להם
חסד ע' מן יעקב ואין להם ענוה ובמקום אותיו'
אלו משימי' א' ובזה הדבר ניכרי' שאינם מזרע ישראל
כי הם יודעי' מתורת משה מוזכרת אותיות אלו ועיין
במס' חולין כי לבסוף מצאו להם דמו' יונה כו' רעה
תבוא עליהם חרב היונה • והנה בכו"פ פ"ה מביא
בשם פי' הרמב"ם מס' ברכו' וז"ל כל העם שהביא
סנחריב מכותא והושיב' בערי שומרון והאחזו שהיו
מתחילי' בדתינו כו' עד אשר חקרו עליהם החכמי'
ומצאו' מכבדים הר גריזי' ומצאו להם בהר ההיא
דמות יונה וידעו שהם עובדי' ע"ז אז החזיקום
כגוים גמורים לכל דבריה' ומסיים שהם פחותים
מהגוים מאוד עד שם בכו"פ בשם פרקי רבי
אליעזר וז"ל מה עשה זרובבל בן שאלתיאל ויהוש'
בן יהוצדק קבצו כל הקהל אל היכל ה' והביאו ש'
כהנים וש' תינוקות וש' ס"ת בידם ומנדי' את הכותי'
בסוף שם המפורש ובכתב הנכתב על הלוחות
ובאחרם ב"ד העליון ובחרם ב"ד התחתון כנזכר
בס' כל בו ומשם ואילך מתמעטי' והולכי' ובאה"ל
כ' ושמרונים עשרה בע"ב ולהם ג"כ בהכ"נ וס"ת
ועתה יש שמרוני' יותר משלושי' ואומרים כי הם
אינם קוראים ך"ד ספרים כ"א חומש והכתיבה
שלהם אינה כמו שלנו רק שמרונית ע"כ י"ר
להעביר גילולים מן הארץ לתקן עולם במלכות
שדי בב"א •

ז מזרח שכם עוורתא ועתה בעו"ה אסדר
קברות הק' והכפרים שבסביבו' שכם
כתיב ביהושע בסופו ואלעזר בן אהרן מת ויקברו
אותו בגבעת פנחס בנו אשר ניתן לו בהר אפרים
וכ' כו"פ פי"א למזרח שכם ביותר כשתי שעות
הוא גבעת פנחס ושם קבורת אלעזר ואיתמר
ופנחס וע' זקנים ושם הכפר עברתא ואולי הוא
כפר תמנתא הנזכר תמיד בתלמוד ג"כ ועברתא
הוא בב' רפויה ותיו דגושה • כ' סה"ד ח"א ד' למד
עוורתא שם קבור פנחס ואלעזר אביו בהר תלל
ובמ"י כ' קבורת פנחס בכנסיה של ישמעאל ואלעזר
על הר תלול ועליו ציון גדול ובצד הכפר בין אילני
זיתים קבור איתמר הכהן ועליו ציון גדול ובאה"ל
כ' עלינו אל הר גבוה ותלול ושם קבורת אלעזר
הכהן ועליו ציון ארוך וגדול נאה מאוד והוא גדור
בכותלים מאבני גזית וקרובה אליו למטה מערה
קטנה ואומרים שהיא מערת אליהו הנביא ז"ל
ונכנסנו בתוכה והלכנו משם מעט למטה הימנו
ובאנו אל קבורת פנחס הכהן ועליו ציון בבנין
גדול נאה וארוך כבנין קבורת אלעזר אביו וסביבו'
הקבר גדור באבנים ע"כ • בסה"ד כ' ושם בכיפה
אחת נקברים ע' זקנים וי"א ע"ב זקנים ובמ"י
כ' בשינוי וז"ל ואצל הגרנות כנסיה של ישמעאל
בכפה ושם מערה וקבורים בתוכה שני' מע' זקנים
וי"א כל השבעים ע"כ • ובאה"ל כ' נכנסנו לבית
ובתוכו מערה אחד גדולה בכותל הבית ועל
המערה מגדל גדול ושם קבורת ע' זקנים ואין
רשאי שום אדם ליכנס לתוך המערה או לתוך
המגדל אפילו ישמעאל ובקיר הבית יש איזה מורי'
ומשם נראה המערה ע"כ :

לשון

ופירו׳ והכל בזול ע״כ ובס׳ עמק המל׳ בהקדמתו פ״ט כ׳ שכם מוקפת חומה ויש בה יותר מש״ה מעיינות וכולם מתוקים מדבש וכול׳ יולאים מהר גריזי׳ עכ״ל ובאה״ל כ׳ שכם הוא עיר יפה ורחבת ידים מקומו׳ יפות שדות ופרדסי׳ וברט׳ ומרחלאו׳ ומכיות מוכרים כל מיני מאכלים וגם מבשלים בורית הרבה וטוב מאד • כ׳ מה״ל עין ג׳ נהר י״ג שכם הוא סוד היסוד כי יסוד רומז ליוסף ולזה כיתן שכם ליוסף כי מידתו יסוד ע״כ ומובא בס׳ טוה״א בשם ס׳ כנפי יונה :

ג׳ הר גריזים והר עיבל .

כתיב בפ׳ ראה והיה כי יביאך ה׳א׳ אל הארץ וגו׳ ונתת את הברכה על הר גריזים ואת הקללה על הר עיבל הלא המה וגו׳ כ׳מ״ב בהר גריזים מעינות ופרדסי׳ והר עיבל יבש כאבני׳ וסלעי׳ וכ״כ מא״י על הר גריזי׳ יש הרבה אילנות ופרדסי׳ ומעיינות והר עיבל הוא שמם מכל ובס׳ עמק המלך בהקדמתו פ״ט בימין העיר הוא הר גריזי׳ והוא מלא זיתים טובי׳ ועשבי׳ בריאי׳ וכנגדו משמאל העיר בבוא האיש מירושלם עה״ק ת״ו והוא הר עיבל יבש כעץ ואין בו דשא עשב כלל ושני הרי׳ הם גבוהים מאד והם ארוכים מהלך פרסה ויותר ע״כ והאי ימין היינו לדרום ושמאל לצפון כמ״ש מא״י הר גריזי׳ בדרום והר עיבל בצפון והמישור בינתיים ובמדרש תלפיות אות ג׳ ענף גריזים מביא בשם ס׳ ליוני פ׳ראה ונתת את הברכה על הר גריזי׳ סוד גריזי׳ ועיבל הוא יכין ובועז שהאחד בדרו׳ הרומז לתפארת השני לצפון הרומז לתלכות :

יוסף הצדיק בן יעקב אע״ה : כתוב בסוף יהושע ואת עצמו׳ יוסף וגו׳ קברו בשכם בחלקת השדה אשר קנה יעקב וגו׳ כ׳ כו״פ פ׳י״א ואל זה השדה שבו יוסף ע״ה מיום שעמדתי על אקירת א״י מנעתי רגלי מלהכנס שם ומרובעו גדור באבני׳ וזה מפני הקדושה שהרי היה שם מזבח ככתוב בפ׳וישלח ויצב שם מזבח וכל העולם נכנסי׳ לשם וכתב מא״י ציון יוסף הצדיק רחוק כמעט מיל מן העיר להלן מן הר גריזי׳ והר עיבל במישור והוא נתון בין ב׳עמודי׳ גדולי׳ גבוהים מן הארץ אמה ואצי׳ ולפניו רצפת אבנים יפה כי השמרוני׳ בנו עליו בית כמה פעמי׳ ונפל ונשאר הרצפה ובס׳ עה״מ בהקדמתו פ״ט כתב שהיה שם בניני׳ וז״ל ולפני העיר בין ההרי׳ בקעה גדולה ורחבה מאוד היא חלקת השדה שקנה יעקב אע״ה ושם קבור יוסף הצדיק ע״ה ויש בנין נאה על קברו לפני המער׳ ובנין נאה וגדו׳ עליו ועל יתרו ומוקף חומה סביו הבנין של יוסף הצדיק ע״ה והוא קבור תחת הר עיבל ויש טעם גדול בזה בדברי האר״י ז״ל עכ״ל ומ״ש עליו ועל יתרו כבר מצאתי אמורה במתא׳ גולת תחתיות כי יתרו קבור בחוטין ע״ש:

ד כתב בסה״ד מ״א ד׳ ר״ח בכפר באלטא נקבר יוסף הצדיק ע״ה ומומו׳ יפים סביב קברו ועמוד אחד לצד ראשו ואחד לצד רגלו ובס״י מזכיר ג״כ כפר הנזכר ובזמן הה״ל שוב לא היה שם בניינים כלל כמ״ש וז״ל קבורת יוסף הצדיק ועליו ציון וסביבותיו גדור באבני׳ ואמרו שפעמים שונות בנו עליו מגדול ונפל ונהרס ע״כ והן עתה יש שם בית בנוי בלא גג ובתוכו ציון של יוסף צדיקא זיע״א וב׳ עמודי׳ הנזכרי׳ מזה ומזה ואומרי׳ כי הם ציוני בניו מנשה ואפרי׳ זיע״א אך לא מצאתי כתוב זאת בס׳ הסיבובי׳ הנזכרי׳ והכפר באלטא חרב כ״א שיש סמוך לבית הנזכר מעיין מים טובי׳ כ׳ בסה״ד ד׳ ר״ת בשם גא״י ושם בחלקת השדה אשר קנה יעקב אע״ה באר מים חיים ונקרא עין יעקב ובאה״ל עין המים הנקרא בלשונם עין יעקב ועתה נקרא ביר יעקב

ה במס׳ סוטה עצמות השבטי׳ העלו ישראל לא״י כמ״ש והעליתם את עצמותי מזה אתכם וכמו שפירש״י ואסדר כאן כל הי״ב שבטי׳ מתי נולדו וכמה היו ימי שני חייהם ומקו׳ קבורתם : ראובן נולד י״ד כסליו וח״י קכ״ה שנים ובסידור רי״ע קכ״א או קכ״ה • גד נולד יוד מרחשון ומי קכ״ה שנים מנוחתם ברומיא בעבר הירדן : שמעון נולד ר״ח טבת וחי׳ קך שני׳ ובסידור רי״ע בא׳ בכסליו נולד שמעון : לוי נולד ט״ז ניסן וח״י קל״ז שנים מנוחתם בעיר מגדא אשר נתנה לבני שמעון ויהי

מגרש

זיע"א וכ'מא"י והוא היה בשנ' רפ"ב ומאז נתגדל
שם אילן אחר והגוים נוהגי' בו קדושה וכת"ש
אה"ל וכתוב במדרש תלפיות כתב החכם ר'
יעקב פראגו ששמע מר' יונתן גלאנטי ששמע
מפי קדוש מדבר איש מפי איש עד רשב"י שאילן
החרובין בכל ע"ש היה נהפך לתמרי' ע"ש צדיק
כתמר יפרח וכתב אה"ל שיש שם יהודי' נ' בע"ב
עובדי שדות וכרמי' ומליאה כל טוב ארץ לא
תחסר כל בה עינות מים יוצאי' בבקעה ובהר
ע"כ ות"ל זיכני ה' והייתי שם פ"א בר"ח אלול
שהלכתי לשם מצפת דרך מירון ודרך בעדואן וגם
עתה יש שם כמו כ' בע"ב ויש להם ביה"כ ומקו'
המערה הוא אצל הכפר מעט למעלה שיש שם
בקיעה גדולה בהר גדול של אבנים ושם היה
המערה ויצא שם האילן חרובים בענפי' רבים
והמקום הזה מאויים ולמטה משם מעט מעיין
מים טובי' ומקלח בחוזק באמצע הכפר והבתים
הם מזה ומזה ונגד השני של הכפר יש גם כן
מעיין אבל לא כמו הנזכר ובהיותי שמה הראו לי
במורד למטה מהכפר אבן גדול אחד ואומרי' כי
שם קבור ר"י דפקיעין ולא מצאתי כתוב זאת בס'
הסיבובים ולא בסה"ד בשם גא"י ובמאמר גולת
עליות כתבתי בשם האר"י ז"ל שר"י דפקיעין נקבר
סביבות צפת ואחשבה שבאו לומר כן מפני שמושבו'
שזה פקיעין כנ"ל • עוד אומרים שמשם ולהלאה
כמו שעה אחת נקבר ר' אושעיא איש טריא הנז'
בזוהר בלק עמוד שע"ח ולא מצאתי כתוב זאת
ג"כ בספרי הסיבובים בסה"ד מביא ירושלמי פ"א
מכלאים כד דמך ר' אושעיא איש טיריא ראו
מטתו פורחת באויר כ' מ"י קפרא שם מערה
ובתוכה ר"א הקפר ובר קפרא ונאמר לי שהוא
כפר ונקרא קברא בב'דגושה ועתה הכפ' נחרב :
ירכא כ' דגושה כתוב בשמואל ב' ס"ו חושי
הארכי עוד שם חושי ריע דוד וכ' בס"י
ירכא שם קבורת חושי הארכי ונאמר לי שיש בנין
עליו ומהכפ' לעכו כב' שעות : עתה הנני מסבב
דרכי לשכם ת"ו : ברוך גוזר ומקיים שנתן תורה
וחוקים : שנשלם מאמר רננו צדיקים :

בעבור שנתן לישראל כלי חמדה • אתחיל **מאמר חלקת השדה**
פ' ויחי ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך וגו'

כתיב בוישלח ויבא יעקב שלם עיר שכם
וגו' • ויקן את חלקת השדה וגו' :
ומה יקרו פי' הראב"ע שכתב והזכיר זה
הכתוב להודיע כי מעלה גדולה יש לא"י ומי שיש
לו חלק בה חשוב הוא כחלק עוה"ב ע"כ • שכם
הוא עיר מקלט ככתוב ביהושע ויקדישו וגו' את
שכם בהר אפרים • שכם הוא נבלוס בב'דגושה
ואיתא במס' מכות ושלשת את גבול ארצך שיהי'
משולשין ומפורש שם כי שכם הוא באמצע רוחב
א"י כתב מ"ב נאבלוס הוא שכם בהר אפרי' והיא
יושב' בעמק בין הר גריזים והר עיבל וכן בסה"ד
ובס"י קורין לנבלוס שכם בא"ה"ל כ'באנו לעי' הנק'
נבלוס והוא שכם ואמרו לנו למה נקרא שמה
נבלו' ע"ש כי נבלה עשו בישראל בפ' וישל' במעשה
דינה אך כו"פ פי"א כ' וז"ל שכם בין שני הרים
הר גריזי' והר עיבל והוא לפי דעתי הכפ' שקורין
לו באלטא ולא העיר המערבי' לה בתחום שבת
ושמה נבלוס ואשר הכריחוני לומר זה שכיון שיוסף
הצדיק הוא לצפון באלטא כחמישים אמה והוא
בשדה אשר קנה יעקב וכמו שנתבאר בס'
יהושע והוא ע"פ שכם ונבלוס רחוק ממנו ור"ל
דכתיב ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל
קברו בשכם בחלקת השדה אשר קנה יעקב וגו'
ומדייק שיוסף קבור בשכם בחלקת השדה ממש
אבל נבלוס אינו עומד בחלקת השדה כ"א רחוק
ממנו כמו מיל אכן העולם קורין לנבלוס שכם •

ב כתב מא"י שכם היא עיר גדולה רבתי
עם וטובה הארץ במעייני' רבות
ופירות

וסוך לגדר כנגד הפתח שני כוכין מאבן והם שני בניו ובמאמר גולת עליות אות יוד כתבתי בשם האר"י ז"ל שקבורת ר"ש בן חלפתא סמוך לצפת כתב מא"י רחוק מעט מקבר ר' אבא חלפתא יש קבר ר' יעקב אביו של ר"א בן יעקב קב ונקי קרוב לו ר' אליעזר בנו במערה סתומה ובית גדול בנוי לפניו ושם נכנסים להתפלל · בש"י כתב לצד דרום על אם הדרך שם ר' יעקב איש כפר חנניא ועליו אילן סונדייאן ובסמוך לשם בית חרב וסביבו בית החיים ושם ר' אליעזר בן יעקב קב ונקי עד כאן :

יח כ' מא"י למעלה מר"א בן יעקב הנז' מערה שם ר' חנניא בן עקשיא ותלמידיו נכנסתי בתוכה להתפלל ויש בה חמשה כפות ובכל כפה חמשה קברים זה לפנים מזה ויש לפתח המערה דלת של אבן סגור ע"כ סה"ד אות א' כ' בשם גא"י ר' חנניא בן עקשיא קבורתו בכפר ענן בש"י כתוב סמוך לכפר ר' חנניא בן עקשיא ועליו ציון ומוסיף עוד ששם קבור ר' זכריה הקצב ואולי נסתמה המערה הנז' שכתב עוד שם ויש מערות סגורים ומערה שיש בה ט' כוכין · שזור · כ' כו"פ פי"א למער' ענן כמו שעה שזור לא נשתנה שמו עוד שם משזור לטברי' כשלש שעות ומשזור לציפורי לדרום פחות מחצי יום ע"כ איתא במס' ב"ק פ"ח ד' פ' ע"א א"ר ישמעאל (ס"א ר' שמעון) שזורי מב"ב שבגליל העליון היו בית אבא כו' ע"כ שזור מגליל עליון כי ר"י ישב ג"כ בשזור כמ"ש בכו"פ פ' יוד ר"י שזורי והוא ר"י בן אלישע כ"ג ומיוד הרוגי מלוכה שהיה כשחרב הבית בא לו אל הגליל וקבע דירתו בשזור הוא ובית אביו עכ"ל · כ' בסה"ד בשם גא"י שזור שם קבור ר"ש שזורי וסמוך לו קבר ר"י כ"ג מיוד ה"מ ואצלו קבור ר"ש בן לעזר ע"כ וכ"כ ש"י סמוך לכפר קבורת ר' שמעון שזורי ועליו ציון ואילן זית ובסמוך ר"י בן אלישע כ"ג מיה"מ ועליו אילן חרוב ובסמוך ר"ש בן אלעזר ועליו ציון עכ"ל :

(א"ה ולמערב מירון לערך חצי שעה כשעולי' על ראש ההר (אזנות תבור כנ"ל) יש שם כפר קטן הנקרא כעת ג'ערמאק · והיא גמלא הנזכר בגמרא · ויש בה בנינים ישנים נפלאים מאבני גזית כולם וניכר שהיה לה חומה גדולה · ולפנים היו בה כרמי' גנות ופרדסי' ומעין מים טובי' הרב' וגם כעת יש בה מעט כרמים של ענבי' חשובים ואחר הרעש לתקפ"ז ישבו בה כמו חמשה בע"ב יהודי' השכנזים · וקראו בה המגילה בי"ד ובט"ו כמו בצפת מ"ו ועשו יו"ט יום א' · יה"ר שיבנו כל מורשות יהודה וירושלם בב"א) :

יט ליבקעייא ב' דגושה

למערב מירון כשתי שעות יש כפר א' נקרא בעדזאן והעולם אומרים כי זה הוא בית שאן וכבר מילתא אמורה במאמר גולת תחתיות שיכן בית שאן שרוי ע"ש · והנה למערב בעדזאן כשתי שעות יש כפר אחד נקרא ליבקעייא וכ' מא"י כפר לובקעייא יש בו המערה שנטמן בה רשב"י ובנו י"ג שנה כנזכר בפ' במה מדליקין ע"כ והנראה שהי' אז מדבר כמ"ש בז"ח פ' כי תבוא ר' שמעון בן יוחאי אזל וערק למדברא דלוד ואגניז בחד מערתא הוא ור"א בריה כו' ואולי היה נקרא ע"ש לוד הגם כי רחוק משם כשני ימים ויותר ובס' אה"ל מזכיר להכפר הנזכר בשם פקיעין ויש קורין אותו כן וחושבי' כי זה הוא הפקיעין הנז' בגמר' ולא מצינו שנטמן רשב"י ובנו בפקיעין בשגם שהיה אז ישוב שישב שם ר' יהושע כמובא בכו"פ פי"ב ובמאמר מבשרת ציון כתבתי בשם כו"פ שכ' ע"פ הגמרא שפקיעין שרוי בין לוד ויבנה וכן כ' בעל מפה[?] א"כ נראה שמפני היות אות ב' ואות פ' ממוצא אחד נשתרבב זה השם בחסר ויתיר :

כ איתא במס' שבת ר"ש ובנו אזלו וטשו במערת' אתרחיש ניסא אברי להו חרובא ועינא דמיא וכתב אה"ל שהיה בשנת תקכ"ה וז"ל ושם אילן החרובין של רשב"י והוא זקן ואינו עושה פירות והנכרים נוהגים בו קדושה ואם נפשח ענף מן האילן אין לוקחים אותו לשום תשמיש אף לתבערת יקוד אש אין נהנין ממנו וכן נאמ' שכ"כ האילן גדול שעל מערת האילן שהוא ראש האילן ישבו כמה אנשים ולמדו שם זהר בחבורה עכ"ל והעולם חושבי' שהאילן הזה עדיין מזמן רשב"י זיע"א

אנשים כשרי' יודעי' ומכירי קצת אמינא ספרו לי שהי' במדינ' פרס ושם בעיר א' נקרא המעדאן ויש שם יהודי' יש בית בנוי בכיפה ובתוך הבית יש שני ארוני' של קברי מרדכי ואסתר ובכל פורי' קורין שם המגילה ובאי' שם מארץ מרחק להתפלל כ' בסה"ד אות ז' בשם גא"י מר זוטרא חסידא קבור בכפר ברעם וכ"כ ש"י ובאות נון כ' הסה"ד בש' גא"י רב נחמן ג"כ בכפר הנ"ל ובאות פ' כ' בשם גא"י ר' פנחס בן יאיר קבורתו ג"כ בכפר הנ"ל וכ"כ מא"י וז"ל ש"י בגובה לכפר קבורת רפב"י ועליו ציון ובמאמר גולת עליות אות יוד כתבתי בשם האר"י ז"ל שרפב"י קבור סמוך לצפת"ו · כ' בסה"ד בשם גא"י ר' יוחנן חטופה נקבר ג"כ בכפר הנ"ל ומגיה הסה"ד וצ"ל נחמן חטופה :

יד סעסא

כתב ש"י סעסא שם קבורת ר' לוי בר סיסי ור' יוסי בר סיסי ובה"כ רשב"י ז"ל ע"כ ובסה"ד אות ה' לוי בר סיסי הוא לוי סתם · ואינו מזכי' קבורתו בשם גא"י: תוספתא מס' גיטין מעשה באחד מכפר סמי שהביא לפני ר' ישמעאל גט אשה כו' ולשון הגמ' דף ה' מעשה בא' שהביא גט לפני ר' ישמעאל א"ל מהיכן אתה א"ל מכפר סיסא כו' א"כ נראה' שכפר סיסי הוא כפר סמי שהביא לפני ר' ישמעאל גט אשה :

סאמייע כ' כו"פ פי"א זה הכפר חפשתי אותו ומצאתיו לצפון שזור כמו שעה ומסיי' וקורין לו היום סאמיע · עוד שם וסאמיע זו היא למערב צפת כמו ד' שעות עכ"ל · והעומד בצפת רואה מרחוק הכפר הנז' העומד על ההר לדרום מירון ופעם אחת לנתי שמה וכפי שטח ההר ההוא שבצפונו הוא אזנות תבור לנפתלי ומשם ולדרום נמשך חלק נפתלי וכמו שנמשך מצפת עד ימה של טברי' ויראה שיען' שסאמיע לשבט נפתלי :

טו בכו"פ פ' יוד מביא תוספתא אהלות פ' י"ז דאיתא שם סוסיתא וחברותיה שהוא מכיבו' ראשון לבד ובפי"א מוכיח כי הוא זה סאמיע הנז' ·

טז פראדי פ' רפוי

כת' מא"י עברתי דרך פראדי להתפלל על קבר נחום איש גם זו והוא בשדה קרוב לפראדי וציונו גל גדול של אבני' מרובעות ניכר שהוא דבר נושן מאד ע"כ ובסה"ד אות כ' בשם גא"י וז"ל פראדי קבור נחום איש גם זו ועליו מצבה ולמטה הימנו קבר ר' ישמעאל ע"כ והוא סתם ר' ישמעאל חבירו ובר פלוגתיה דר"ע עכ"ל סה"ד וכן בש"י כתב קבורת נחום איש גם זו ועליו ציון ולמטה הימנו בסמוך מערה ושם ר' ישמעאל ע"ה ע"כ עוד שם בשם האר"י ז"ל בכפר פראדי מערה אחת ואומרים ששם קבור נחום איש גם זו ואינו אלא נחמיה העמסוני וטעו העם אמר שמואל (הוא בנו של הרח"ו ז"ל) כבר כתבנו למעלה כי נחום איש גם זו קבור אצל בנימין הצדיק עכ"ל ומבואר במאמר גולת עליות שקבורים סמוך לצפת לצד דרום עיין שם ·

יז כפר ענן

כתב כו"פ פי"א למערב מירון כמו שעה הוא כפר חנניה הנזכר במס' שביעי' פ"ט וקורין לו כפר ענן ע"כ דאיתא שם במשנ' מכפר חנניה ולמעלן כל שאינו מגדל שקמין גליל העליון ומכפר חנניה ולמטן כל שהוא מגדל שקמין גליל התחתון ועל כפר חנניא בעצמו כתב במא"י וז"ל הלכתי לכפר ענן והוא מגליל התחתון ובסה"ד מביא בשם גא"י כפר ענן וכת' ואולי הוא ט"ס וצ"ל כפר חנון או חנניא ובזוהר לך לך נזכר ג"כ חנון אך א"ל להגיה מאחר שכבר נשתנה השם ושינו כזה מצוי כי ע' וח' מתחלפי' במוצא הגרון וכ' מא"י ולשם קהל מסתערבים כמו שלשים בע"ב רובם כהני' ולהם ביהכ"נ והמקו' שמן ודשן מלא כל טוב ומעיין מים טובים ועתה בעוה"ר אינם אחד ה' ירחם · כ' מא"י שם התפללתי על קבר ר' אבא חלפתא והוא במישור ואילן גדול על קברו וקרוב לו שני בניו בב' ארונות של אבן עם המכס' זה אצל זה אותו שהוא גדול מעט מחבירו הוא ר' יוסי וזהו סתם ר' יוסי ואחד ר"ש והנה נודע בבירור אמיתי כי זה כמ' שנה והוא הי' בש' רפ"ב כו' שענה כו' עד זוכרי' זה המעשה עכ"ל ובסה"ד אות ח' כ' בשם גא"י כפר ענן שם קבור ר' חלפת' איש כפר חנני' ומצבה ואילן סנדיין וב' קברי' בני ר' חלפתא ר"י ורבי שמעון ע"כ וכ"כ ש"י ולצפון הכפר בין הזתים ר' חלפתא הנזכר וסביבו גדר

ואון

בן יפת ועליו ציון ובאלו גל והוא ציון ר' יוסי הטופא
ובסמוך ר' יוסי בן קסמא ועליו ציון ע"כ ובמ"ב
כ' אף ר' יהודה בן בתירא נקבר שם עכ"ל כתב
ס"פ לדרום גוש חלב וקורין לו גושי תהסיה
דתוס' מנחות פ' כל הקרבנות צבור נראה שגוש חלב
הוא לשבט אשר ואעפ"י שהוא מזרח לעכו כמו
יום וכבר נודע שחלקי השבטי' נכנסי' קצתם
בקצתם עכ"ל וכבר כתבתי שהסברת אות ג' בלשון
ערבי בכאן הוא דזי ולכן נקרא גוש חלב בלשונם
דזיש ובתוס' מנחות דפ"ה איתא ת"ר וטובל בשמן
רגלו זה חלקו של אשר שמושך שמן כמעיין אמרו
פעם אחד נצרכו אנשי לודקיא לשמן כו' וקנו אלל
אחד בגוש חלב במאה וי"ח רבוא מנה ע"ש ומזה
נראה שגוש חלב הוא בחלק אשר ואעפ"י שהוא
רחוק מעכו שהוא לשבט אשר כנזכר במאמ' חוף
הים אך חלקי השבטי' נכנסים זה בזה קצתם
בקצתם : עוד שם בכו"פ גוש חלב לצפונית מערבית
לצפת ובס' עמק המלך בהקדמתו פ"ה שגוש חלב
רחוק מצפת פרסה אחת ע"כ ואיתא במסכת
עירובין דל"ב במשנה מוקפות חומה מימות יב"נ
חקרה של גוש חלב וז"ל כו"פ פ"ח ואני בבואי אל
אה"ק בחסד עליון שמעתי כי בגוש חלב וירושלם
היו קורין המגלה י"ד וט"ו דאלו היו במקומות
המסופקים הדין הוא כך אבל מקומו' שהם ודאי
מוקפות אין קורין אלא בט"ו לבד עכ"ל מלשונו
יראה שכל המקום בכלל הקרה הנז' במשנה וכו'
ת"ב גוש חלב יש שם כמו ך' יהודי' ועתה בעו"ה
אין גם אחד ירחם ה' אחד : ועתה בגוש חלב
ענבים מובחרי' ומוליכי' למכור לצפת :

יא כתב כו"פ פ"ה ציון של שמעיה ואבטליון
היום בגוש חלב אצל אדרמלך
ושראצר בני סנחריב שנתגיירו ע"כ וכ"כ מא"י וז"ל
הלכנו לגוש חלב שם על הדרך נגד הכפר שמעיה
ואבטליון שני ציוני' זה אצל זה וגם שני בני
סנחריב אחד למעלה בכפר ואחד על הדרך רחוק
מעט משמעיה ואבטליון ואנחנו לא נדע ציוני בני
סנחריב ובספ"ד בשם גא"י וז"ל בגוש חלב קבורי'
שמעיה ואבטליון ור' יצחק מגוש חלב ור' מאיר
בעה"נ לא ידעתי אי בי' מי הם : אדרמלך ושראצר
בני סנחריב על שהרגו לאביהם באו בגלגול
שמעיה ואבטליון עכ"ל : ספ"ד ובש"י כתב קבורת
שמעיה ואבטליון ור' מאיר בעה"נ ותלמידיו של
הרשב"י ע"כ והנה במאמר גולת מחתיו' כתבתי
מספ"ד בשם גא"י שר' מאיר בעה"נ שלוה לומר
אלהא דמאיר ענני קבורתו בטבריא ולכן לא ידע
ספ"ד מי זה ר' מאיר בעה"נ הקבור בגוש חלב
אולם אחשבה שהיה איזה גדול הדור שנעשה נס
על ידו ונקרא ג"כ ר"מ בעל הנס כמו ר' קלונמוס
הקבור בירושלם כנז' במאמר מבשרת ציון ע"ש :

יב כתב ש"י בשם האר"י ז"ל בלכתך מכפר
גוש חלב לצד צפון בבקעה אח' אשר
שם תלך שיעור ת"ק אמה ושם בבקעה קבור
יואל בן פתואל ע"כ · ברעם ב' דגוש
כ' מא"י כפר ברעם והוא כפר גדול שם עובדי'
הנביא מרזב גדול לציון ותחתיו המערה סמוך
לשם בנין חרב לא נשאר רק שני שערים ועל
משקוף השער הקטן חקוק בכתב מרובעת ה'
במקום הזה יתן שלום ובכל מקומות ישראל כו'
ואומרי' שזה היה מדרש לעובדי' למעלה בכפר
היה ביהכ"נ עשאו רשב"י עדיין קיי' כותל שלפניו
עם השערי' והוא עשה ך"ד בתי כנסיות בגליל
ע"כ ובש"י כ' ובכפר שתי בתי כנסיות חריבות
ולא זכיתי להיות שם ואול' ספרו לי אות' שהיו
שם שעדיין קראו בקושי הכתב הנזכר ואומרים
שהשער הוא דבר נפלא : ובספ"ד כתב
בשם גא"י ישעיה הנביא קבור בכפר ברע' ועליו
אילן בוטם ואצלו מעיין מים חיים ובדף ל"ז ע"א
מזכירו שוב וכתב שהוא לצד צפון לכפר וכ"כ ש"י :
ובמאמר מבשרת ציון כתבתי בשם אה"ל
שאומרי' כי ישעיה הנבי' קבו' בירושל' עה"ק במער
המטרה וכן שגור בפי העול' עד היום :

יג כתב בספ"ד בשם גא"י בכפר ברע' נקברו
מרדכי ואסתר הביאו אות' מארץ עילם
ומ"ב כ' מרדכי ואסתר נקברו בשומרון עכ"ל
ספ"ד' במ"ב שבידי לא נזכ' זה ובמא"י כ' וז"ל מעט
רחוק משם בהכ"נ הנז' קבר אסתר המלכה ·
ובש"י כתב כרם ושם אסתר המלכה בתוך של אבן
ע"כ · ושניה' אינ' מזכירים את מרדכי והנה כמה
אנשים

בכפר כנא או בשזור בנו ר' גמליאל ואחיו ר' שמעון ג"כ בציפורי ר' יהודה ואחיו ר' הלל הוא אשר תקן סדר העיבור · והנה ממערת הלל הולכי' לדרום במדרון לעמק לעלות משם בהר השני שכנגדו ששם מערת שמאי ולמטה בעמק מעיין מים שמסתפקי' ממנו במירון · וכת' באה"ל ובשני' קדמונים היה שם נהר גדול מאוד וכן אמרו שהיו המים אדירים וחריפים מאוד ויראו לעבור את הנהר ושכרו ערבי א' להעבירם ונטבע בנהר ומפני עצירת הגשמים שהיה אז יבשה ואין כל לא יראה ולא ימצא למשוך המים מגבא וכאו לא היו שם מים מעולם וההולכים אמרו לפני שנה ושנתיים היו שובלים כשהלכו ללמוד על קבר ר' שב"י ע"כ · וכן ראיתי ג"כ שברבות הגשם יתרבו המים ויש עיתי' ששוטף בחוזקה עד שטבלנו בחפירת שבעמק ההי' אך איננו רחב מלהעבירו ומוצא המי' שם לצד מערב העולם בבנין עגול ועמוק ויורדים במדרגות לתוכו והעולם קוראים זה המעיין מי מגדו וכמ"ש באה"ל ואמרו שהעמק שבהר הזה נקרא מי מגדו כמ"ש בשופטים בתענך על מי מגדו ע"כ והנה בספרי הסבובים לא נקרא כן :

ט **שמאי** ואשתו ותלמידיו : כתב בסה"ד בשם גא"י במירון נגד ב' של הנהר נגד מעלה לדרו' נקבר שמאי ואשתו ועליהם מצבות ואבנים גדולים וסמוך לו עוד מער' ועליהם מצבות ואבני' גדולי' ע"כ : וכ"כ ש"י ומעבר לנהר למעלה בכרמי' שם שמאי ואשתו ועליהם ציון גדול מאבני' גדולי' ותחתיו מערה מלאה כוכין ובסמוך מער' אחרת וציון האמור הוא דבר נפלא וכמ"ש מא"י שמאי ואשתו בראש ההר בנין של אבני' גדולי' מאוד וכל כותל הוא מאבן אחת והאבן שעליהם ארכה שש אמות ורחבה ד' אמו' ועובי' אמי אמה לא ישוער איך הושמה האבן ההוא בידי אדם ובתוך הבנין ההוא ב' ארונות של אבן: והנה הם מזכירים הארונות בלי יודעים מי הקבורי' שם והנה בדרך עליה להר באי' תחלה למערה מלאה כוכין והיא נמוכה ופתחה נוטה למערב ואח"כ מגיעים לציון האבני' הגדולי' וכמ"ש באה"ל וז"ל עלינו לעבר הנהר השני ושם באמצע ההר קברי תלמידי שמאי הזקן במער' וכוכין נמוכים וחריבי' ונכנסנו לשם ומשם עלינו לראש ההר בארץ המישור והערביים קורין שדה שמאי ושם ארונו' של שמאי ואשתו ע"ה והאבני' גדולי' ע"כ · אכן משם והלאה מעט יש עוד מערה יפה וגבוהה מלאה כוכין ופתחה למזרח והעולם קורין אותה מערת כהנים : ובמא"י מזכיר מערה יפה עם י"א כוכין סביב ששם תלמידי שמאי ואבני ציון האמו' הם דבר נפלא וכמ"ש מא"י ולפעמי' יש מים בארונו' מהגשמי' : כתב באה"ל ושם חורבות וניכר שהיה עיר ע"כ : ובהיותי שמה סמר בשרי על החורבן והשממון שעדיין רשומו ניכר · וכ' באה"ל שראה מרחוק מצבת אבן בראש ההר גבוה ומצויה מאד שהוא מנגד להרי' הנזכרי' ששם מערת הלל ושמאי ונאמר לו זה האבן מחובר ויוצא מההר והאבן גדולה וקבלה בידם שקורין את האבן כסא של אליהו ז"ל ורצה לעלות ולראות ולא היה יכול מגד מרא' המקו': ומן העמק אשר שם המים כנז"ל הולכי' על ההר לצד מערב ט האבן הנזכר ע"כ · ות"ל זיכני ה' והייתי שם בקירו' מקום עם כמה אנשי' ואחד עלה וישב בראש האבן הגם שגבוה מאוד אבל איננו חלק' ואומרי' העולם כי שם יתגלה אליהו הנביא ז"ל לבשרנו בשורות טובות כמ"ש מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום בב"א ועתה בעז"ה אסדר קברות הק' בכפרי' שבסביבות מירון ·

י כשהולכי' מצפת למירון יש באמצע הדרך מן הצד כפר אחד נקרא קדיתא בתיו דגושה ויש סוברי' שזהו קדש נפתלי ואינו כן כמ"ש במאמר גולת עליות היכן קדש שרוי במזרח למירון למטה במישור בין האלונות קברות תנאים וז"ל מא"י חזרתי למירון ואז התפללתי ג"כ על קבר ר' טרפון ועל קבר ר' יוסי בן קסמא שניהם למטה מן ההר בשדה טכה פתח בה"כ שבראש ההר ומשם נראה ועל שניהם גל של אבני' לציון אלא שעל ר' יוסי בן קסמא אילן גדול של שקדי' באמצע ובין הגל זה לזה יש כמאה אמה : ובסה"ד כת' בשם גא"י וז"ל ותחת הזתי' סמוך לכפר בין הזרעי' שם קבור ר' בנימין

לנהר מערה הוא מערת הלל הזקן ותלמידיו וכ"כ ס"י ובירידת הנחל מערה מליאה כוכין הוא מערת הלל הזקן ותלמידיו ע"כ · וכתב מא"י ז"ל הלכתי בשיפוע ההר וקרובה היא להבנייכים של הסב"י לצד מירון שם מערת הלל הזקן ותלמידיו והוא מערה גדולה ויפה עשויה בכיפות בכל כפה ג' ארונות של אבן עם מכסה גבוה והם י"ח ארונות בתוך המערה ושל הלל כנגד הפתח וגם חוץ לפתח כשתכנס בראש ההר יש שני כפות עם ארונות א' מימין וא' משמאל ואמצע המערה רחבה יעמדו בה יותר משלש מאות אנשים והנה יש ארונות שנגלו מקצת הכסוי שלהם ואדם משים ידו בהם ויש בהם מי' מתוקים ואני שתיתי מהם ופליאה היא מאין באו שם המים ועוד מאחר שהם מכונסים איך טובים לשתיה ע"כ ועל פליאה ראשונה מצאתי ראיתי בסה"ד ד' נ"ו ע"ב ר' דוד הנגיד נכד הרמב"ם ז"ל היה בדור רמב"ן הי' חכם גדול וחסיד היה מתפלל במערת קבורת הלל ושמאי ויצאו מים ואז החרים למלשינים ובו ביום מתו ת"ק מלשיני' בארץ מצרים ואחר שני חדשים נעקרו נשיהם ובניהם מהעולם ע"כ ופליאה השנית חל להיות על כל מימי א"י המכונסי' בבורות ושותי' ומבשלי' מהם וזהו משבחי א"י כמ"ש למטר השמים תשתה מים ובאה"ל כ' שנאמר לו כי לפעמים נמלא בארונות החקוקי' מים ומנגיבת הארץ יבשו המקורות מעציר' גשמי' שהיה אז ולא היה שם מים כלל ומזה נר' שמציאת המים תלוי בירידת הגשם שנאספו שמה מההרי' ומ"ל הייתי שם כמה פעמים ולא כל העתים שוות יש אשר יהיה מים רבים גם בארונות של מעלה ושתיתי מהם וטובים מאד ויש עת וזמן שלא יהיה מים כלל ובאה"ל כ' בביאור יותר הלכנו לאורך ההר ע"ג אבנים בשיפולו עד מערת הלל והו' מערה גדולה חקוקה מאבן אחת ולפני המער' ראיתי ארונות על הארץ וכסוים שהם הדופקים נוטלין מהם ואינן על גבן ואין בארונות כלום והארונות והדופקים מצויירים והם של אבני' וניכר שהיה דלת לפתח המערה ואיננו · והפתח הוא לצד דרום העולם ומן הפתח עד חצי המערה

הוא חלל רק בכתלי' חקוקים כוכין שבהם ארונות עם כסויים ויש כמה ארונות שניטלו קצת הכיסוי ונגלה קצת וראינו שאין בארונות כלום ושאלתי למה אין בתוכם כלום והשיבו אולי תחת המערה יש שם עוד מערה והגם שם ובחצי השני של המערה חלל רק נגד הפתח עד כותל הצפוני אבל מימין ומשמאל הוא אטום כמין גם רק חקוקים בו כוכין וארונות וכסוים ובקרן זוית של מזרחית צפונית שכנגד הפתח מצד ימין שם קבר של הלל הזקן ע"ה וכשהולכים לקרן זוית לקבר הלל הזקן צריך לילך על ארונות כי בחצי מערה שניה שם בקרקע חקוקים ארונות בלא כסויים ואין בהם כלום עכ"ל ובעז"ה אמלא דבריהם בפרטיות הנה המערה הזו נפלאה בגדלה והכוכין יפים והכל חצוב באבן וגבהה כבית וראויה היא אפי' לנשיא בישראל ועל פיה יש אילן גדול ולפנים ארון כנ"ל ובתוכה כ"ד ארונות יפים עם כיסוים מצויירים בכותל דרומי אשר שם הפתח לא נחצב מאומה ובשאר הכותלים חצובים ששה כוכים כמו כפות בעגול גדולים ועמוקי' והם באמצע הכותלים בגובה חצי קומת איש ובכל כוך תוכותי' ארבעה ארונו' וכיסויהם דהיינו שלשה זה אצל זה ואחד מבפני' ארכו לרוחב השלשה ויש בצד מזרח שני כוכין זה אצל זה ובהם ח' ארונות וכן בצד מערב וצפון אך השני כוכין שבצפון רחוקי' זה מזה וביניהם נחצב עד קרקעית המערה ולמטה בקרקע כמה ארונות חקוקים והם נגד הפת' ושם בקרן זוית עטרותיה' בראשיה' רבן הלל הזקן זיע"א כנ"ל ומעתה נמנע למדים מ"ש מא"י בכל כיפה ג' ארונות והם י"ח ארונות נעלם ממנו ארון אחד מכל כיפה והיינו הפנימי אשר ארכו ורוחב הג' שאינו נראה כ"א בעיון היטב מפני הג' שלפניו ונוסף עוד ששה והרי כ"ד ארונות עם כסויים והסי' ומ"י בהם :

ח כתיב עטרת זקנים בני בנים ותפארת בנים אבותם לכן הנני מזכיר כאן עשרה דורות מהלל הזקן · ואלה שמות עשרה יוחסין וכולם נשיאים זיע"א : הלל הזקן מנוחתו במירון בנו ר' שמעון לא נזכר מנוחתו בנו ר' גמליאל הזקן ג"כ לא נזכר מנוחתו בנו ר' שמעון מיו"ד ה"מ מנוחת

בכפר

והלך לו לדרכו לביתו · ובחצות הלילה קם משנתו וילך לראות אם עדיין דולק הנר · והחיה רעה הנ"ל באתה לפי תומה כדרכה בכל לילה לשתות השמ"ן מן הנר · ובבואה לתוך המערה ותסגר פיה · בל יכלה לפתוח ולשתות · וימצאה הגוי עומדת אצל השמ"ן ובלתי יכולה לברוח משם · ויקם עליה ויהרג אותה · אז האמין הגוי באמונ' שלימה כי הצדיק הזה הוא איש אלקים קדוש וישם לו חוק · כל דבר אשר היה מתיירא שלא יגנבוהו בלילה · היה מטמין בתוך מערת הצדיק הלזה · ויהי היום ויקצור הגוי את הטיטון (טאבאק) הגדל בתוך שדהו ויטמינם בתוך המערה הנז' · ויבקש להצדיק שישמור לו זה שהטאבק בלילה מן הגנבים · ויהי בלילה ויבואו שלשה שודדי לילה לגנוב הטאבאק · ויהי כאשר מלאו את כליהם הגנבים עם הטאבאק · וימהרו להמלט על נפשם והנה אינם יכולים לזוז רגליהם לצאת מתוך המער' ונעשו כאבני דומם : ויבינו כי הצדיק גרמ' להם זכות והריקו את כליה' השנים · אז הלכו להם והשלישי גם בהריקו כל אשר גנב · ומ"מ אינו יכול לברוח משם · (כי לא ידע אשר נשאר מעט מן המעט בטלאי בגדיו ·) · ויחרד חרדה גדולה עד מאד בלתי יודע ליתן עצות לנפשו מה זה הי' לו · ויהי בבקר ויבא הגוי לראות הטאבאק · וימצא אחד עומד עליו ואינו יכול לזוז משם · והתחיל לבכות לפני הגוי ויתודה אליו את חטאתו · ויאמר לו מדוע זה עוני גדול מנשוא יותר מחטאת חברי · שגם הם גנבו כמוני כמוהם : והמה בהחזירם הגניבה הלכו להם · ואנכי גם אם השבתי את הגזילה ומ"מ איני יכול לזוז מכאן · ויצחק הגוי הנ"ל ויאמ' לו הלא תחפש בבגדיך ובטלאיך אולי נשאר אצלך איזה דבר מהגניבה ע"כ אינו מניחך הצדיק לילך מכאן : ויבוקש הדבר וימצאו מעט מטאבאק בין טלאי בגדיו : והחזיר את הכל · אז הלך לו · ומהיום ההוא והלאה כיבדו הגוי להצדיק בכבוד גדול · והי' מניח ליהודים לדרוס בתוך שדהו : כדי להתפלל על קבר הצדיק הנ"ל וכן עד היום · [illegible] ז"ע ועכי"א [illegible]

ו כ' מא"י ולמעלה בכפר יש בהכ"נ עשאו רשב"י עדיין קיים כל הצד שלפני' שעשה רשב"י ך"ד בתי כנסיות בגליל. ובש"י כתב במירון בה"כ נאה ומשובח ומקצתו חרב ע"כ· זה המקצת הוא ככתבו כי כולו חרב בעו"ה מזמן מא"י שהיה בשנת רפ"ב לאלף הששי ולא נשאר רק הצד שלפני' והן עתה בעוה"ר גם זה הצד חרב ולא נשאר רק השער הגדול ואצלו הפתח או חלון למערב העולם ונראה שהי' בצד השני של השער ג"כ פתח למזרח העולם ונחרב והא"ל כתב ושם ביהכ"נ חריבה ועדיין כותל הפתח קיים והמשקוף והמזוזו' של ביה"כ מאבן אחת אורך ה' אמות ורוחב ה' אמות ודבר נפלא הוא · זה שבשער הגדול כזה יהיה המשקוף והמזוזות מאבן אחת ובא"ל כ' שהלכו אנשי' לראות בה"כ זו החריבה ומצאו שם זקן א' ערבי ואמר להם ראו צויתי להנכרי' שבכפר לעשות גדר אבנים שלא יכנסו בהמות לתוכה כי אדמת קודש הוא הנה שארית פליטת כותל השער הזה הוא לצד דרום העולם נוכח עה"ק ירושל' תוב"א והמקו' של בה"כ מישור ובצד מערב הר מאבני' גדולי' ומסותתי' בשוה כמו כותל והנה בימי' ההם סובבי' להתפלל על הצדיקי' והחסידי' בשקט ושאנן והיה גדול שמם הק' גם בגוים כמ"ש הא"ל גם הנכרי' מתנדבים שמן על קבר רשב"י ובנו ר"א והנכרים הנשבעי' זה לזה אומרים חכם שמעון שבמירון וכמה פעמי' ניצולו גם הגוים בזכותם ובשאר כל ימות השנה שער החצר סגור לא יפתח וכשרוצי' להשתט' שמה לוקחי' בצפת המפתח והולכי' בטח באין פ"פ ומצפצף שנותני' כל שנה פרס קצוב לגוים שבמירון ובעת עצירת גשמים ר"ל הולכים להתפלל ופעם אחד כשהלכו הייתי גם אני עמהם ובש"ק התפללנו בציבור וקרינו בס"ת אשר שם והיה לנו שעשועי' רבים ת"ל וכן בכל עת רצון מתפללי' שם על גאולתינו ועל פדות נפשינו בב"א ·

ז הלל הזקן ותלמידיו · בפו"פ הוא מזכיר מערת הלל. כתב בסה"ד בשם הא"י במירון מקו' שיורדין

לנהר

ה ר"י הסנדלר

כתב מה"י ולמעלה סמוך לכפר מירון קבר ר"י הסנדלר ועליו ציון סמוך למערה שמטבילין בה עורות ובש"י כתוב סמוך לכפר לגד דרום שם ר"י הסנדלר ועליו ציון ואצלו מערו' רבות מלאים כוכים ע"כ ובסה"ד כ' ג"כ שקבור שם וכתב עוד ר"י הסנדלר היה עושה סנדלין וכומסין כ"י"א נוקב מרגליות ואני ראיתי בת"ב שראה הכלי שלו שהיה שורה בו העורות עכ"ל סה"ד וגם אני ראיתי המקו' שאומרי' שעיבד שם העורות והוא סמוך לציון שלו אך אינו כלי כ"א חפירה כמו מערה באבני הקרקע ונ"ל כי הת"ב קוראו כלי בשם המושאל ובאה"כ כ' והלכנו לקבר של ר"י הסנדלר וחצר מוקפת לו גדר אבנים ומחורב קצת והוא נקבר במערה ועליו חומה ישנה ואומרי' שיש שם נחש ומתייראי' ליכנס בתוכה ולפניה חומה מסוייד בסיד ופתח צר קטן של חומה ישנה וגם אני נכנסתי לשם בדוחק ואז אמר לי אחד בא וארוך הבורסקי שלו ולא היה לי פנאי שהחבור' לא רצו להמתין לי עכ"ל ולמעלה כתבתי שיש עליו עמוד של חומה ועליו כמין ספל גדול בנוי ומדליקין שם בל"ג בעומר זיע"א׃

א"ה בהיותי בזה הענין · מענין לענין באותו ענין · באתי לספר מעשה נורא · מה שאירע אצל זה הקבר של התנא האלקי ר"י הסנדלר זי"ע הנה אצל זה הקבר · יש מערה קטנה : והיה הגוי בעל השדה שהמערה הזו היא בתוך שדהו · הי' רועה צאנו בתוך השדה כל היום · ובלילה היה מכניסם לתוך זה המערה · והיה מפקיד עליהם נערו משרתו שישמרם כל הלילה · פעם אחד בא בבקר · ומצא את צאנו אצל המערה · ואין הנער משרתו אתם לשומרם · ויקצוף מאד על הנער · ויהי כי לא אחר הנער לבא לפקוד את צאנו · והנה אדוניו עומד עליהם וחמתו בערה בו · ויתחלחל הנער מאד · לדעת מה זה ועל מה זה כעס גדול חרון אף אדוניו · עודנו משתומ' על מראה כעס אדוניו · והנה אדוניו צעק עליו בקול מר צורח · ויחל להכותו מכו'מות כמו רוצח · ויאמר לו הלא אתה בן נעות המרדות · בן בליעל מדוע הלכת אחר תאות לבך הרע · ועל מי נטשת מעט הצאן · אולי נגנבה שה אחד מן המתים · כי עתה אותך הרגתי ונתתי' לנתחים · ויען לו הנער במענה רך · מדוע ידבר אדוני כדברים האלה · הלא גם אנכי יראתי להניח את הצאן בשדה לבדנה · כ"א הנחתי בתוך המער' של הצדיק הלזה ובודאי ישמרו · ויהי כשמוע אדוניו את הדברים האלה · ויוסף להכותו ויאמר' לדבר סרה נגד כבוד הצדיק · כדבר אחד הנבלים · והתחיל לקלל את התנא הצדיק הנ"ל · ולחרף ולגדף אותו : עודנו מדבר על ה' ועל משיחו · ויהפוך ה' את פניו וצוארו לאחוריו · וערפו נהפך לפנים · ונעשה אלם לא יפתח פיו · ונפל ארצה ולא יכול לעמוד על רגליו עוד · ויהי כראו' הנער את כל זאת · ויחרד חרדה גדולה וימהר וילך להגיד לבני הכפר · ויתקבצו כולם כאחד לראות המאורע · וישתוממו על המראה עד מאד · כי לא ידעו מה סיבתו · ויספר להם הנער את כל הקורות אותו · ויענו כולם כאחד · ה' הצדי' · והוא הרשע · ונשא את עונו כי פגע בכבו' הצדיק הקבור פה · ועתה נלכה נקרבה קרבן לכבוד הצדיק (כי כן דרכם עד היום להקרי' קרבן על כל דבר מקרה וקורין אותו קורבאן) · אולי יעתר לנו · וימהרו ויקחו שה אחד מן הצאן · ויקריבוהו קרבן לכבוד הצדיק · ויעת' להם הצדיק ונרפא הגוי הנ"ל · אך לא היה לו רפואה שלימה · כי נשאר בעל מום : וידר נדר הגוי הנ' שמהיום ההוא והלאה · יכבד להצדיק הזה בכבוד גדול וידליק נר של שמ"ז בתוך המערה על קברו · וכן עשה · ויהי היום וילך הגוי לבקר בתוך המערה אם הנר דולק שם כל הלילה · וימצא כי נכבה הנר והשמ"ז שתה חיה אחת · וישנה וישלש שנים שלש לילות וימצא כדברים האלה וידבר הגוי בינו לבין עצמו עם הצדיק · הלא אם צדיק אתה · מדוע לא תשמור את השמ"ז אשר אני מדליק לכבודך · שלא ישתוהו חיות השדה · ויהי ממחרת וידליק הגוי גם בלילה ההוא את הנר של שמ"ז

והלך

שנים בדרך וליבט א"ע לראות בחדות הילולא
דרשב"י זיע"א • ובבוא כל ישרא' לראות בקודש מה
נורא המקום הזה ליהודים היתה אורה זו תורה
לומדים ומתפללים וביום קריאת התורה קורין
בס"ת שישנו שם ומדליקין שמן למאור ומנדרים
נדרים ונדבות וששים ושמחים בבי הילול' בתופים
ובמחולו' ויהי בערב אור ליו' ל"ג בעומ' בהתאסף
חכמי סגולה לביהמ"ד ולומדים ברעש גדול
האדרות מזוה"ק ואח"ז עושים ההדלקה למעלה
על הציונים בתוך הספלים הנזכרים למעלה
מרשב"י ע"ה והשמש מכריז כמה נותנים עבור
ההדלקה וקונים בכסף מלא כל איש אשר ידבנו
לבו ומברכים מי שבירך וכילד משיאין משואות
מביאים מבלאות בגדים של משי גפן או פשתים
וטובלין בשמן ומטילין לתוך הספל ומצית את
האור והשעברה ללה"ב יצאה ומרחוק נראה על
כמה פרסאות כי מירון יושב בהר והקונה הוא
המדליק ואח"כ כל הרוצה מטיל חפץ לתוך הספל
ומטילים לשם שמן ונודרים נדרים ונדבו' ומברכים
מי שבירך ואח"כ הולכים לר"א בנו ומדליקים גם
שם שמן בתוך הספל אשר ע"ג עמוד שלו כנ"ל
ג"כ עפ"י הכרזות השמש ואח"כ הולכים לציון ר'
יצחק כו' ואח"כ הולכי' לציון ר"י הסנדל' הקרוב לשם
חוץ לחצר וגם שם י"ש עמוד וספל ומדליקי' גם שם
כנ"ל • ובז"ה אני זכיתי להיות שם וזכיתי להקיף כל
המקומו' הול' ואור בתו' הקהל ועדה ויא' לנו מאיר'
עינים ומשיבת נפש . וכן בצפת"ו עושי' הדלקות
על הגגות ורואין במירון ההדלקות שעושי' בצפת
וכן אומרים שבצפ' ההדלקו' שבמירון וכשהיתי מתושבתי
שבת במירון ראיתי הנרות של שבת בצפת כי כל
מכוני העיר הם למערב העולם נגד מירון • ויהי
בבוקר אחר התפלה עושים תגלחת לבני' קטנים
בפעם הראשון כמ"ש בפע"ח שער ספה"ע פ"ז
העיד לי הרי"ם הוא ר' ישרא' סרום ז"ל שנה
אחת קודם שהכיר להאר"י ז"ל שהלך לשם לגלח
את בנו במשתה ושמחה בימים ההם עכ"ל • ובס'
מ"א מס' אייר פ"א מצוה לשמוח שמחת רשב"י
כו' וכ"ש אם הוא פעם ראשון שמגלח ראש בנו
ומניח הפאו' שהוא מצוה עכ"ל ונוהגי' שמוליכים
מקוד' את התינוק המתגלח לציון ר"י הסנדל' בתוף
ומחול ומוזרי' לחצר רשב"י ומגלחי' שם סמוך לפתח
ביהמ"ד ומברכי' מי ש"ב ויש מביאי' בניהם מארצות
רחוקות שנודרי' להניח מצות הפיאה במקו' הקדש
וממתיני' על שעת הכושר לילך אפי' שיהי' הילד בן
כמה שנים והרי שמחת מצוה גוררת מצוה וכל
היום שמחה וששון ליהודים ונוהגי' לעשות הדלק'
גם בליל ל"ד בעומ' לכבוד הנכנסי' ביום ל"ג בעומ'
שמחו צדיקים בה' והרנינו כל ישרי לב •

(א"ה תהולל אקרא ה' • אשר זיכני להיות במרון
ביום ל"ג בעומר בשנת בונה **ירושלים** ה'
לפ"ק • ושמחנו נעם כמה מאות
אנשים רבני' ת"ח ירא' ושלמי' • ואספר נס גדול
אשר קרה ביו' ההוא אשר עיני ראו ולא זר •
והנה ביו' המחרת בעלות כל העם' הקדש אנשי'
ונשים וטף • על גג המדרש של המנא רשב"י •
להתענג להבי' בשמח' ההילול' • היתה נסי' במחת
ה' • ויפול ילד קטן כמו בן חמש שני' מגג העליה
ההיא לעמק על הארץ • אשר הי' כמו שלשי'
אמות גובה • ומגודל שמחת ולהלת העם' הק' לא
ידעו כלל אם נפל זה הילד כמו לערך חצי שעה
ממש • והילד בנפלו לארץ נשאר כמו מת ממש •
ויהי אחרי הודע לכל העם' מנפילת הילד • ובראות'
הילד מתגולל בדמו כאבן דומם • ויספקו כף •
באמרם כי מת הילד • ואביו הולך ובוכה בין העם'
על דבר בנו • עד שנתוודע לרופא אחד • וימהר
הרופא לראותו בדפק שבידו • וישמע כי עוד
רוח החיות נוססה בקרבו • ויצו הרופא שיקיזו לו
דם תיכף • ומיד כאשר הקיזו לו דם ויחי הילד •
ויחל לצעוק ולאמר אוי אבי • וכשמוע בכי הילד
וישובו כל העם למקומות' לשמחת' • והקב"ה שלח
לו רפוא' שלימה לזה הילד עד כי למחר ממש נעש'
בריא אולם • והי' שמח בתוך קהל ועדה עם אביו
אז ידעו כול' כי רק זכות התנא האלקי ריפא
להילד • בל יושבת שמחתו הקב"ה ישמחנו בשמח'
ציון וירושלי' • ושוכני אדמת עפר יקיצו לחיי עול'
ויבנה המקדש ההיכל והאול' • בב"א)

גדול בנוי ששופכין לתוכו שמן ומדליקים בל"ג בעומר וכן יש עמוד של חומה אצל כיפה ר"א בנו למעלה מבחוץ על הגג ועליו דולקים ג"כ שמן ואמרו לי שיש מערה תחת החצר וההיכל ופתח המערה מן המערב ר"א קבור מיד אצל הפתח באלכסון ור"ש אביו רחוק ובקצה המערה קבר של ר' יצחק ואמרו לי שפעם אחת נפתחה הרצפה של ההיכל וראו שיש מערה אצל תחתיו עכ"ל וכן נאמר לי שבשנ' תקפ"ה נפתח סמוך לציון ר"ש ז"ל וראו שיש שם מערה: ובהיכל הנזכר יש חלון א' למערב העולם ואחד לדרום נוכח ירושלים עה"ק ת"ו ואצל ציון רשב"י יש בית קטן ושם יש אה"ק ובו ס"ת כל השנה והחלונות יש ונבפנים להיכל פתוחים ע"פ השדה · ובשנת תקפ"ס סי' לתקנ"ה הוסיפו תיקונים ובניינים וסיידו כל האכסדראות הנז' ועשו אכסדראות חדשות במזרח החצר ובנו עוד חצר לצד צפון של החצר הנז' ופתחה למזר' ויש פתח שנכנסים מחצר לחצר ולמעלה בנו ג"כ כמה עליות ויש מדריגות שעולים ויורדים בו ובזמן ל"ג בעומר עושים סוכות על גגי האכסדראות מזה ומזה ברוכים הבאי' בשם ה' יושבים שם ומתענגי' בהביטם מלמעלה הילולא דרשב"י למטה וגם מכל הסביבות באים אז למירון · ועכבנו שם ב' ימים ושני לילות חוגגים ושמחי' למאוד והתפללנו על כל ציוני הצדיקים אשר שם וקבר של ר"י הוא סמוך לשער החצר מימין מבפני' ועליו בנוי חומה ומשמאל שער החצר מבחוץ יש שם תל והוא קבר של רב ייבא סבא הנז' בזוהר פ' משפטי' ושם ישבנו על תלו ולמדנו הסבא דפ' משפטים ואמרו לי שיש שם גם כן מערה ט':

ג **בפע"ח** שער ספירת העומר פ"ז כ' וז"ל בזמן הזה בענין ההולכי' על קבר רשב"י ור"א בנו במירון בל"ג בעומר אני ראיתי למורי ז"ל זה ח' שנים שהלך עם אשתו וביתו והיה שם ג' ימים עוד שם העיד לי הר"א הלוי כי הוא היה נוהג לומר נחם בכל יום בברכות תבכון וכשסיים אחר התפלה אמר מורי ז"ל בש' רשב"י הקבור שם שאמר לו אמור לאיש הזה למה הוא אומר נחם ביום שמחתי לכן הוא יהיה בנחמה בזמן קרוב וכן היה לא יצא חודש שמת בנו הגדול וקיבל כוס נחמה עליו נראה מכ"ז שיש שרש ליציאה זו והטעם שמת רשב"י ביום ל"ג בעומ' עכ"ל ובאה"ל כ' והדלק' שעושי' ביום פטירתו בל"ג בעומר הנק' הילולא דרשב"י ע"כ וכן אומרי' העולם שנפט' בו ביום · ובס' מס"ח במס' אייר פ"א כ' מצוה לשמוח בל"ג לעומר בשמחת רשב"י ואם ידור בא"י ילך לשמוח על קברו ושם ישמח שמחה גדולה ע"כ · וכ' מא"י ובט"ו באייר שקורין פסח שני עשו שם במירון השיירה הגדולה והיו שם יותר מאלפים כי באו רבים מדמשק עם נשיה' וטפ' ורוב קהל צפת ת"ו וכן כ' אה"ל ובאי' יהודים ממדינות רחוקות להתפלל ומתנדבים שסוביותר באים בל"ג בעומר ע"כ: ונהירנא ששמעתי מפי מ"ור מוהר"מ ז"ל שהזכרתיו בפתח שערי ירושלים איך ששמע שגדול הדור אחד רצה לבטל או ביטל שמחת ל"ג בעומר וקיבוץ אנשים ונשים שהי' נדמה בעיניו כהוללות ח"ו ולשמחה מה זו עושה ונגזר עליו גז"ד וכמדומה לי שלא השלים שנתו רא"ל: ע"כ ישראל קדושים הם וזכות הקדושים האלו מסייעת' שיקובל תפלתם כי ודאי כוונת' רצויה לשמים ובדידי הוה עובדא שרכבתי למירון בעש"ק שהי' ל"ג בעומר במוש"ק ויהי הגשם על הארץ גדול מאד מה שהזמן אינו זמן גשמים בא"י וכשבאתי למירון ספרו לי שהיה רעש גדול בין העולם ע"ז עד שהוציאו מביהכנ"ד אשה לא מטוהרה ויכלא הגשם מו"מי ולזאת אשה אשר לא טהורה היא לא תכנס לשם כי אדמת קודש הוא:

ד **ומי ימלל** יפאר ויהלל השמחה של מצוה ביום ההילולא ל"ג בעומר כי רבה היא וזמן קהילה לכל שבאים אנשים ונשים וטף ובאים מערי א"י וכפריה' ובפרט יושבי עה"ק צפת יש רוכבי' בחמורים ופרדים · ויש עולי רגל וכל הדרך מצפת למירון מלאים אחב"י אלו הולכי' ואלו חוזרים ובאים מעכו ודמשק וארם צובה ומאפסי ארץ ביום ובלילה ואין מכלים דברי וכאשר זכיתי להיו' שם שמעתי מאיש יהודי ממדינת פרס שבאה ב' שנים

למירון עם יוד ב"א קבועים מאז ללכת בכל חודש להתפלל וללמוד שם על מערת רשב"י ז"ל ובס' עמק המלך בהקדמ' פ"ג כ' על האריז"ל שלפעמי' היה הולך עם החברים לכפר מירון והי' מושיב אותם על המקום אשר שם גלה הרשב"י האד"ר להחבריא והיה אומר בכאן ישב ר' אלעזר בכאן ישב ר' אבא בכאן ישב ר' יהודה וכן כולם ע"כ וכתב עה"מ בפ"ז וז"ל להיות שני פעמי' בשנה חוק ולא יעבור היה לכל חכמי סגולה הבקיאים בחכמת האמת יותר מעשרים חכמי' לילך למירון ששם קבור רשב"י ור"א בנו והלל ושמאי ור"י הסנדלר ועל כל אחד בנוי כמו מגדל גבוה והתנא הוא קבור מבפני' והמגדל מקיפו לכל צד ושם פורשים אהל מן קבר של רשב"י עד קבר של ר"א ויושבי' שם יו"ד ימים ויו"ד לילות רצופי' ועוסקים בס' הזהר דהיינו חכם אחד מגיד והאחרים מקשיבים לקולו ויש להם שמש אחד המכין להם מאכלי' וד' גוים מגורי' כלי זיין עומדי' בכל לילה מבחוץ כדי לשמור אותם מהגנבים להיות שהוא רחוק מצפת שני פרסאו' ורחוק מכפר מירון כמו תחום שבת וזה עושים שני פעמים יו"ד ימי' קודם שבועות ויו"ד ימים קודם ר"ה עכ"ל ובס' חרדים בהקדמה כת' אמר המחבר בהיות חברי' מקשיבים אל ציון רשב"י עוסקי' באמרותיו אמרו' הטהורו' כדרכינו פעמי' בשנה מעת לעת ומפקיד' לפקידה כו' · ובאה"ל כתב פעמים בשנה באים ולומדים שם וקורין כל ס' הזהר מיום ל"ג בעומר עד חג שבועות ומאי' אלול עד ר"ה ע"כ · וכן נוהגים עתה · ומ"ש בס' עה"מ שהיו צריכים שם שמירה ז"ל עתה אין צריכים שמירה לזה שבנו שם חצר גדול ובהמ"ד · ובס' שם הגדולים להרב חיד"א ח"ג כתב מהר"ד אברהם גלאנטי הוא הק' וכבר כתבנו שהיו מגדולי תלמידי רבינו הקדוש ושמעתי מרב א' וז"ל שקבלה בידו שהרב הנ"ל הי' עשיר ובנה מממונו חצר מירון ששם ציון הרשב"י ור"א בנו ור' יצחק זיע"א עכ"ל ובכל פעם מוסיפין והולכים מוקת הבתים והחצר · ובס' אה"ל מספר בפרטיות אעתיק לשונו מלוקט כדי שיהיה מסודר יפה וז"ל מי אנכי כי באתי הלום בחצר המלך מרגיז ממלכות של מעלה ומטה הוא רשב"י ובנו ור' יצחק שספרו בזהר ויחי שהי' רשב"י ערב בעדו והצליחו ממות ולפני הדביר חצר של חומה מוקפ' שער ובפנים של החצר מימין ומשמאל אכסדראות מקורות וגם עמודים של אבנים תחת הקירו' כמו עמודים שלפני הבתים שבארץ פולין הנקרא (פיר ליבען) והשער שבחצר הוא בדלת פתוחה למזרח העולם ושערתי שיעור החצר בפסיעות כנודע שכל פסיעה היא חצי אמה ובין רגל לרגל הוא ג"כ חצי אמה וראיתי שרוחב החצר הוא חמשים אמה וארכו שבעי' וההיכל וכתליו הוא שלשים על שלשים הרי הוא כחצר המשכן נואה על חמשים וספק אצלי בענין הבניינים והאכסדראות וכמדומה לי שכן עיקר שהם שבעה אכסדראות של שבעה אורך על ששה רוחב עומדים על שבעה עמודי' מהחצר עד ההיכל ממזרח למערב הרי אורך החצר ע' אמה ומצד הימין מצד ההיכל יש מקום אורך שלשים כמדת ההיכל זהו בית המדרש ומצד שמאל של החצר ג"כ שבעה אכסדראות של יו"ד אמה והם ע' אמה כמדת החצר ובצד ההיכל משמאל אכסדרה ארכה שלשים ורחבה יו"ד ואויר החצר רחבו שלשי' נגד פני ההיכל והאכסדראות מזה של י"י הרי כ' והאכסדראו' נעשו לכבוד האורחים שיהא להם מקום ללון גם למחסה ולמסתור מזרם וממטר וצל מחרב ובאמצע החצר יש אילן אגוזים גדול יפה נוף ואצטבא גדולה סביבותיה עגול · והנה למערב החצר שם מדרש הגדול מנוחת הק' התנא האלקי רשב"י ובנו ר"א זיע"א וז"ל אה"ל הביאני המלך חדריו לפנים בהיכל עצמו והוא מצוייר ומפואר מאוד ופתחו למזרח העולם ומיד אצל הפתח הוא קברו של רשב"י ע"ה בקרן מזרחית דרומית חומה בנויה גם בהיכל מבפנים מהקרקע עד למעלה ובקרן מערבית צפונית קברו של ר"א בנו מבפנים ד' אמות על ד"א כמין גם ועל ההיכל כיפה גדולה של חומה וע"ג חומת קבר ר"ש כיפה ולא גדולה ככיפה של ההיכל וכן על חומת קבר ר"א בנו כיפה והכיפה מבחוץ על הגג באלכסון הרי כל החצר בציור כזה ואצל הכיפו' מבחוץ למעל' אצל כיפת ר"ש עמוד של חומה ועליו כמין ספל

גדול

ד' פרס' וכ"כ ביוסיפון הר תבור גבהו שלשים ריס
וכ' כו"פ למזרח הר תבור כחצי שעה וקורין לו
דינה ושם ציון ישן וקורין לו אל דנה חכאם ומכאם
הוא אצלם דיין אם אמרתי כי שם דן בן יעקב
אע"ה על שם דן ידין עמו והנה תמצא כי רוב
השבטי' הם בכפרים מפוזרי' והכפר נקרא ע"ש
אותו השבט הישן שם:
ברוך המגביה שפלי' מבור תחתיות: שנשלם
ת אמר גולת תחתיות:

בעזר הנותן לנו תורה וחוקים: אתחיל **מאמר רננו צדיקים**·
יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם:

א

כתב ט"פ למזרח הר תבור בסמוך הוא
דברת וקורין ט דבוריא ביהושע י"ט
בזבולן כתי' ויצא ט הדברת ושם ך"א כתי' וממטה
יששכר את דברת וראיתי כתוב לבעל תפה דברת
עיר יששכר בגבול חלק זבולן ע"כ · כתב ט"פ
למזרח כשתי שעות ביושר מפריים הנזכר
ביהושע י"ט ליששכר והיא גבוה מאשר סביביו
לדרום מפריים כחצי שעה הוא יבלעם הנזכר
ביהושע י"ז והוא על תל ולפניו נחל ושם עינות
מים שאינם נוזלי' בקיץ לצפון הר תבור כשתי
שעו' ציפורי עכ"ל כתוב באה"צ כאשר הולכי'
מטבריא על הדרך שהולכי' מירושלם לדמשק
באי' אל הר תבו' כתב כו"פ מירון אולי הוא
מקו' המרוני הנז' ב"ב פ' מי שמת ושמא הוא
מירום הנזכר בכתוב יהושע י"א מי מירום אבל
באמת אמרו הוא מירון הנז' בפרק השוכר את
הפועלי' בב"ת אבל קבורת ר"א ברשב"י יומתי
דאמרו אזלו רבנן לאעסוקי ביה שדריכהו רבנן
לבי' מירון ואסקוהו ואמטיוהו למערתא דאבוה
ע"כ מירון לא נשתנה שמו עכ"ל · כתוב בספר
חסל"א מרון הרומז לת"ת תרגום לאן מראנא
ולאן רומז לת"ת מלשון מרן דבשמיא הרומז לת"ת
ע"ד שנאמר ואתנה לאני לאן מרעיתי אדם אתם
גם כי מראן במ"ק עולה י"ב גם מדת ת"ת
הנקרא אמת במ"ק ט' ועם שלשה אותיות והמלה
עולה י"ג לרמוז לי"ג מדות של רחמי' ע"כ ובס'
עוס"א מביא זה בשם ס' כנפי יונה:

ב כתב מא"י כפר מראן מקום טוב ושמן
ומעין מים טובי' ואין שם יהודי':
והנה מרון עומד בהר אחד שהוא למערב צפת
והוא גדול וארוך ולצד צפון מרון יוצא
מהכפר שני ראשים למעלה בגובה וזהו אזנות
תבור הכתוב ביהושע לנפתלי' ושב הגבול ימה
אזנות תבור ופירש"י ז"ל במקו' שהוא אומר
אזנות תבור סמוך לראשו הוא במקום האזנים
ע"כ וכתב מא"י במירון ראיתי מערת רשב"י
ובנו למעלה מקבר הלל ושמאי והיא סגורה אין
מקום להכנס בה ולמעלה מן המערה שני ציונים
יפים זה כנגד זה ושל רשב"י קודם מעט לצד חוץ
ע"כ ובס' גירושין לרמ"ק מזכיר במירון במדרש
רשב"י ור"א:
(א"ה מי ימלל גבורות הבורא ונפלאותיו · אשר
גם בעת הרעש לתקפ"ז נשאר כל החצר והקברי'
והציוני' של הצדיקי' נשארו קיימי' עומדי' על מכונ'
והוא פלאי):
ובספה"ד כ' בשם גא"י בכפר מירון קרוב
לקבר ר' יוחנן הסנדלר בהמ"ד אינו
מקורה ובתוכה מצבה על קבר רשב"י לצד דרום
ובנו ר"א לצד מערב וסמוך לפתח בהמ"ד מצבה
קבר ר' אדא סבא ע"כ וכ"כ ש"י שא שהא' כ' וסמוך
לפתח בה"ת למזרחו מצבה על קבר רב ייבא
סבא ע"כ וכן כתב באה"צ רב ייבא סבא כתב
ש"י בשם האריז"ל בכפר מירון קבור רשב"י ור"א
בנו כמו שאומרי' העולם: כתב מא"י אורתי
למירון

יז קישון מצאתי כתוב שנופל אלל עכו בחוף ים הגדול ומקורו בהר תבור ובעל המפה אות ב' כ' בית שאן ושם יש גשר על הירדן ונקרא גשר בישאן כו"פ פ' י"א למערב בית שאן כמו שעה הוא מודיעית הנזכר מס' קדושין פ' האומר גבי אמו של ינאי המלך דאמרי' נשבית בהר המודיעי' ואין זה מודיעים הנזכר סמוך לירושלם חגיג' פ"ג שהרי מודיעית לחוד ומודיעים לחוד וקורין לה מידעה ואמרינן פ' מי שהי' טמא אמר עולא מן המודיעים לירושלי' חמשה עשר מלין הוי • כו"פ פ' י"א למערב בית שאן ביושר כשעה אחת ואלי הוא יזרעאל של יששכר הנז' ביהושע י"ט וקורין לו זרעין למזרח יזרעאל ביושר כמרולת הסוס הוא העין שחנו עליו ישרא' במלחמת שאול האחרונה ויוצאת מהרי הגלבוע מןהדרום וקורין לה עין גילות ואומרים הישמעאלים כי שם הי' מלחמת דוד עם גליות הפלשתי • והם טועי' כי לא הי' זה בארץ יהוד' בין שוכה ובין עזקה ע"כ • ועל הרי הגלבו' כ' שקורין להם גליבון • כ' מ"ב זרעין הוא יזרעאל ושם מעין א' גדול ובה יהודי אחד לבע ועתה בעו"ה אין גם אחד ה' ירחם :

יח עיר נים כו"פ פי"א לדרום יזרעאל ביושר כשתי שעות הוא עין גנים הנזכר ביהושע כ"ט ובתוכו עין כשמה וקורין לו גנין כק' דזינין ועוברים עתה דרך שם לשכם למזרח עין גני' ביושר כשתי שעות בהר הגלבוע לדרום הוא מרואן שהוא אחד הנז' מל"א מלכי כנען מלך שומרון מרואן והוא על ההרים שהם למערב הערבה הדרומית לבית שאן וקורין לו דר מרואן ולדרו' עין גנים כשתי שעות הוא גזר כמ"ש מלך גזר אחד אשר לאפרים וקורין לו גנזיר והוא על תל וסביביו מישור לדרום גזר כמאי שעה הוא דותן כ'כו"פ פ' הנזכ' לצפון יזרעאל ביושר כמאי שעה הוא שונם הנזכר יהושע י"ט ביששכר והוא מקו' נאה מאוד ובאמצע העיר יוצאת עין מסלע הצפוני ועליו הוא שבט פלשתי' באותה מלחמה של שאול ושם ראיתי על ראש העין ההוא בית און רוח שאינה מצויה. שם אמרתי הלא זה בית השונמית ושם הי' עליות אלישע הנביא ע"ה

לשונם קורין לו סולם בפתיחת הסמך והבלעת האלו וסגול הלמד וכ' מ"ב שונם יש בה ט' יהודי' ע"כ ועתה אין בה בעוה"ר אין גם אחד : כתוב ביהושע י"ז ויהי למנשה ביששכר ובאשר וגו' יבלעם ובנותיה ויושבי עין דור ובנותי' ויושבי תע נך ובנותיה ויושבי מגדו ובנותיה כתב כו"פ פ' הנזכר למערב שוים ביושר מגידו כשתי שעות וקורין לו לגטון ע"כ והנה מגדו שם מקו' כמו שכתוב יושבי מגדו ובנותי' היינו הכפרי' והמי' דשם נקראי' מי מגידו כמ"ש שופטי' ה' כתב כו"פ שם לדרו' מגידו שעה הוא תענך לא נשתנה שמו לדרום תענך כארבע שעות על שפת הים היא אכשף וכל אלו בעמק יזרעאל ובאילון תבור כלומ' מישור תבור :

ובעל המפה כ' מגדו קרוב לנהר בעלום וכ' עוד תבור וחרמון מפסיק בין יהודה לגליל כו"פ כתב שם לצפון עין יזרעאל הנז' כמו שעה ואלי נוטה מעט למזרח הוא עין דור מקום בעלת אוב של שאול וקורין לו אן דאר לצפון עין דור כשתי שעות הוא הר תבור והוא גבוה וגדול מאד וצורתו ככבע נחשת והוא יחידי והוא לזבולון שכן כתוב עליו את תבור וגו' • למערב הר תבור הוא כסלות תבור וקורין לו כסל לדרומו ביושר כמו שעה הוא קישון ומשם יצא הנחל ע"כ • והנה ביהוש' י"ט כתי' בזבולון על גבול כסלות תבור ושם כ"ב ביששכר כתיב ופגע הגבול בתבו' ושם ל"ד כתי' בנפתלי ושב הגבול ימה אזנות תבו' ופירש"י ז"ל כסלות כו' בשיפוע ושמו' לאמלעו ובמקו' שהוא אות' אזנות תבור סמוך לראשו הוא במקו' האזניים עכ"ל אזנו' תבור לנפתלי כנז' במא' ר"ל וכסלו' לזבולון אכן משמעות הכתו' כי הר תבו' הוא ליששכר והנר' שכו"פ מפרש ופג' הגבול בתבו' היינו שפגע גבול יששכר בתבור שבחלק זבולון וכן מלאתי כתו' תבור הר גבוה גבול שבין יששכר לזבולון והו' הטוב מכל ההרי' שסביבותיו ע"כ ובאו המקומו' הי' מלחמת דבורה עססיסר' ככתו' שופטי' ד' לך ומשכת בהר תבור וגו' ונאמ' ומשכתי אליך אל נחל קישון וכתי' בתענך על מי מגידו ואיתא במס' ב"ב אמר רבה בב"ח הר תבור כמה הוי

עיינה בכל ליל תשעה באב · וכל העול' אומרים שאמת הדבר · השי"ת יבנה ההריסות · ויהפוך לנו היגון לשמח' · והיתה הרוחה · בב"א :

טו אושא ושפרעם :

ראיתי כ' לבעל מפה וז"ל אוש' עיר ישיב' סנהדרין אחר חורבן הבית אבל לא ידענו מתה מקומה ונראה שהוא בגליל וכתב כ"פ שמו' לצפור כשתי שעות אושא וקורין לו הוש' וסמוך לו שפרע' לא נשתנה שמו ע"כ · כ' הר מב"ם הלכות ק"ה פ"ה שבאושא ושפרע' היו בהם ישראל בכיבוש שני ושעושי' יו"ט רק יום אחד ואיתא בשלהי מס' ר"ה שבאושא ושפרעם היו הסנהדרין כשגלו העשרה גליות וכתב בכה"ד בשם גא"י ר"י בן בבא נהרג בין אושא ושפרע' ושם נקבר וכ"כ ש"י שפרע' יש שם יהודי' ובהכ"נ בנוי ע"כ :

טז בית שאן

כתב כ"פ בפ"ז וז"ל על בית שאן להודיע לבני האדם שהוא א"י ושהנודר בנזיר יכול לישב בו וכיוצא בזה בשאר הדינים אינו צריך לבשר אלא לסוסים וגמלים אבל מה אעשה הנה היום נמצאי' אנשים פה עמנו מקרוב באו מוחזקי' ביודעים מניאים לב נשים ועמי הארץ לשבת שם ואומרים להם שאינו א"י במוחלט אלא חו"ל ואנו אמרו שיש חילוק בחיוב תבואות ארצו משאר א"י החרשתי ע"כ הוכרחתי להאריך בזה להחיות לב נדכאי' כתוב בס' יהושע ויהי למנשה ביששכר ובאשר בית שאן ובנותיה ובס' שופטים ולא הוריש מנשה את בית שאן ובנותיה והנה בית שאן נזכר בכמה מקומות בתלמוד ומוכיח שבית שאן הוא א"י ומבי' ירושלמי פ' בני העיר ר' ברכיה אזל לבי כנישתא דבית שאן כו' עד היום הנה היא פה עמנו חריבה ובה שלשה היכלות נגד ירושלם עוד שם ובית שאן עינינו הרואות הירדן למזרחו כמהלך שעה ישרה וכל מה שהוא למערב הירדן אין ספק שהוא א"י ומביא מגמ' עירובין ד' י"ט ע"א אר"ל אם בא"י היא בית שאן פתחה וכו' ועוד כ' וקרו' אני עמ' שהיא מוקפ' חומה מימו' יב"נ ומביא ראיות עוד שם ומה שרדפתי אחר זאת החקיר' לא מפני שזיכני ה' ית' לשבת שם לבד לא שלא למעט גבול נחלתינו ממיעוט ידיעה ושלא להקל במצותי' ולאחר זמן מרובה באו הנה האנשים ההם וחזרו בהם ומה שאני משים לפני בית שאן בנקודת העולה להוציא ממנה הוראה אל כל מקומו' מפני שהיא באמצע א"י בקירוב שהרי היא דרומית לטבריא שהיא בטיבורה של א"י כחצי יום וכן נמצא לרז"ל מחפשים המקומות והעיירות למועל' ומביא ראיות מרז"ל אשר מפיהם אנו חיים ועוד דמדידה דמצוה היא עכ"ל ומ"ש ואלו אמרו שיש חילוק בחיוב תבואות ארצו מזולתו החרשתי ע"פ הוא עפ"י שמביא שם מגמ' חולין ד' ד' ע"ב העיד ר' יהושע כו' לפני רבי על ר"מ שאכל עלה של ירק בבית שאן והתיר ר' את בית שאן כולה ס' עד הרבה כרכים כבשו עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל ופירש"י ז"ל ובית שאן היתה מהם ע"כ היינו מכיבוש ראשון לבד הרי שיש הפרש בחיוב תרומות ומעשרות בין מה שכבשו עולי מצרים ובין מה שכבשו עולי בבל וכמ"ש הרמב"ם ז"ל הלכות תרומות וכמ"ש בכ"פ פה באורך אבל לענין קדושת א"י ומעלתה אין הבדל והפרש ביניהם כלל וכמ"ש במאמר חוף הים אות ד' מתמו ע"ש · איה מקום בית שאן כ"פ פ' יוד מטברי' לשכם דרך יום ארוך ובאמצע הדרך תמצא בית שאן ובפ' י"א כ' לדרום טבריא כחצי יום בית שאן ובאמצעהדרך נחל קישון לוקיסון ס"כ · והיינו שנופל שם בירדן והוא יורד מהמערב מדרו' הר תבור ע"כ · ונזכר זה הנחל במאמר חוף הי' אות ל"א והנה העול' אומרו' על כפר א' הסמוך שם הוא זה בית שאןוהייתי שם ועתה אחרי ראי סימני כ"פ בבית שאן אשר הוא ז"ל היה דר בתוכו ובחנתי שאינם עולים יפה על כפר בעדזאן הייתי כמתעתע ומקרתי ע"ז ולמודע מיבעי שבע"ה נתברר לי שהוא מקום אחר והיינו שיש כפר אחר בין טבריא לשכ' ושמה בית שאן היינו השיו רשי והשין שמאלית והוי הקריאה בישאן וע"ז המקום יעלה ויבא מילדי הכו"פ בטוב :

י"ז

שעות עכ"ל ובסה"ד כ' בשם גא"י בציפורי קבור רבינו הק' והמצבה נגד הפתח והמערה והדלת של אבן ואשתו ובניו ר"ג ור"ש במערה שאצל הכפר ע"כ וכ"כ ש"י ׃

יג חוץ לכפר מנדא קבורת עקביא בן מהללאל ורבי יששכר דכפר מנדי ׃

כתוב בסה"ד שמעון ולוי קבורים בכפר מנדא אשר נתנה לשמעון ומגרש העיר לבני לוי כ"כ כו"פ פי"א רומי צפונית ביושר כשלש לציפורי ובסה"ד מביא בשם הרב מהר"ם אלשיך ע"פ ראשך עליך ככרמל וז"ל בעינינו ראינו עד היום קרוב לציפורי עיר ששמה רומי ושם הי' מושב אנטונינוס ויסב שמה רומי כשם עיר מלכותו והו' בקרב א"י ועליו אמר אליהו לריב"ל כי משיח נגד פתחה של רומי ופי' בג"ע ושם דבר עם ריב"ל עכ"ל הר' אלשיך ועפי"ז מתרץ סה"ד כמה קושיות בגמ' כתב הסה"ד בשם גא"י אביה בן ירבעם קבורתו בעיר רומי בקבר של חרס במערה ואצל מערת פתיים קבור בנימין הצדיק הנזכר פ"ק דב"ב שהחיה אשה וז' בניה ׃ ובש"י כ' רומי קבור אביה בן ירבעם בקבר של חרס לפנים ממנו מערה ואצל המערה מיסראן אומרי' משם יראה משיחנו ושם קבורת בנימין הצדיק ע"ה ולע"ד נראה פיישראון או מיסראן אינו שם המערה כ"א מקום א' הנק' כן ואומרי' שמשם יראה משיחנו ׃

יד עלבין כ' דגושה ׃

כתב בסה"ד ר' מתיא בן חרש בעיר טיבין נקבר באבן ׃ ערביא ׃ ב' דגוש ׃ בסה"ד בשם גא"י ר' חנניא בן דוסא ואשתו נקב' בערביא ור' ראובן אצטרובלי וכ"כ ש"י ׃ סכנין ׃ כ' רפויה כו"פ פי"ב הוא בגליל העליון צפוני לציפורי כחצי יום כ' בסה"ד בשם גא"י ר' יהושע דסכנין ושם נקבר ובש"י כ' רבי יהושע דסכנין ואשתו ורבי שמעיה הנזכר בזוהר פ' בלק ד' קפ"ו רבי יצחק ורבי יהודה הוו אזלי באורחא מטו לההי אתר דכפר סכנין דהוה מקורב המטנא סבא אתארחו באתתא דילי' דהוה לה ברא חדא ועירא וגילה להם רזין דאורייתא ע"ש ׃

כבול ׃ יהוש' י"ט ויצא אל כבול משמאל ופי' מצו"ד והיתה א"כ משל אשר ׃ במס' פסחים פ"ד מעשה ביהודה והילל שהלכו שניה' לאחד בכבול וכו' ׃ כ' כו"פ פי"א לצפון מושא בשתי שעות כבול לא נשתנה שמו למערב כבול כשתי שעות עכו ע"כ וכן כ' ש"י ׃ כ' בסה"ד בשם גא"י קבור ר"א בן עזרא ור"ש בן גבירול רבו של רש"י בעיר כבול ע"כ וכ"כ ש"י ׃ בס' קורא הדורות מביא בשם ס' יוחסין שכ' וי"א כי נפטר ר"א בן עזרא שנת תתקכ"ח והוא קבור בא"י וי"א שנת תתקכ"ד ר"ח אדר יום ב' בן ע"ה שנה י"א שנה קודם פטירת הרמב"ם ז"ל ושמעתי מפי זקנים שהראב"ע אמר בשעת פטירתו ואברהם בן ע"ה שנה בצאתו מחרון אף של עולם עכ"ל בסה"ד מביא מעשה שקיבל מחכמי הדור גוי אחד לבש קנאה על ר"ש בן גבירול מרוב חכמתו והרגו וקברו בגן שלו אצל תאנה אחת והתאנה חנטה פגיה קוד' זמנה ועשה תאנים גדולי' ויפי' מאוד כו' ונשמע למלך ואחר היסורי' שעשו להגוי הודה וצוה המלך ויתלו את הגוי על התאנה ׃

(א"ה אשירה לה' כי גמל עלי ׃ וזיכני הש"י להיות בכפר הנו' בהיותי סובב הולך על כל קברי הצדיקי' הנו' והתפללתי שם תפילת מנחה לעת ערב על קברי הצדיקי' הנ"ל הראב"ע ז"ל והר"ש בן גבירול ז"ל ׃ והנגב גררה ׃ אספר בקצרה נוה ששמעתי שם מגוי זקן אחד שהי' משיח לפי תומו לקיים מה שאומרי' העול' ׃ שזה המערה אשר היא סמוכה אצל ציון קבר הצדיק הרשב"ג הנ"ל ׃ היא הולכת עד ירושלם עה"ק ׃ ואמר לי כי זה דרכם להדליק נר של שמ"ז בכל לילה שם בפי המערה אצל הקבר של הצדיק ׃ לכבוד הצדיק הקבור שם ׃ ובכל שנה כשבא ליל תשעה באב ׃ אי אפשר להדליק שם שמ"ז ׃ כי כל מה שמדליקי' הוא נכבה מאליו ׃ וכשמטי' אזן לתוך פי המערה שומעים קול בכי תמרורים ׃ אשר תסמר שערות בשרו של השומע ׃ ונשבע הגוי הנ"ל בשבוע חמורה שלהם שבזכרונו שאביו אמר לו בשם אבותיו ׃ שמיו' שמה זוכרים זה המערה ׃ כך עניינה

מקום שלמח רב אמי ור' אסי ובשיפו' ההר קבורים רב אמי ור' אסי שהיו בטבריא תלמידי ר' יוחנן וגם ר' יוחנן נקבר שם אבל רב אמי ורב אסי תלמידי רב הי' בבבל ובש"י אחר קבורת ר' מאיר כ' וז"ל ובסמוך בשפוע ההר מערה ובה שני טוכין והיא קבורת ר' אמי ור' אסי כהני חשיבי דארעא דישראל ע"כ • ואנחנו לא נדע עכשיו מקבורת ר' אמי ור' אסי בשטח שהוא סמוך לחמי טבריה ואולי הם וגם רב כהנא הנז' ג' צדיקים שנזכר למעלה בשם האר"י ז"ל : כ' ט"פ פי"א ארבל לצפון טבריא כחצי שעה ובפ' ז' מביא שכ' הרמב"ן פ' ויצא על דינה וקבורתה ידוע עד היום והיא בעיר ארבל עם קבר נתאי הארבלי ויתכן שהעלה שמעון עצמותיה לחמול עליה או בני ישראל העלוה עם עצמו' כל השבטי' עכ"ל רמב"ן: בסה"ד בשם גא"י בארבל נקבר נתאי הארבלי ועל השדה קבורים ד' שבטים ודינה אחותם ושת בן אדה"ר ע"כ וכ"כ ש"י ארבל שם קבורת ר' זירא והו' קודם לכפר וכמו' מצבה ושם נתאי הארבלי ובשדה קבור' ד' שבטים ודינה אחותם ואצלם הדסים שם קבורת שת בן אדה"ר ויש שם מערה כמו בור שיורדים לה במדרגות ויש שם מים חיים ואיתא במגילה ד"ו א' ר' זירא עלה מבבל ומת בטבריא •

יוד   חוטין

כתב ט"פ פי"א למערב ארבל נוטה מעט לצפון כפר קורין לו חוטין ואולי הוא כפר חיטיא הנז' במס' חגיגה וכתב ששם נקבר יתרו ובנו עליה הישמעאלי' כנסי' ובסה"ד כתב חוטין נקבר ר' יהושע בן פרחיה ויתרו חותן משה וכ"כ בש"י • כתב ט"פ פ' י"א כתוב ביהושע לבני נפתלי וגו' ויצא משם חקוקה יראה לי שהיא עיר שהיא דרומית מערבית של צפת כמהלך שתי שעות והוא מזרחית לצפונית להר תבור כמו חצי יום וקורין היום יקוק אומרים כי שם חבקוק הנביא ושם ראינו בה"כ ברצפה ישן נושן וכ"כ מא"י הייתי בכפר נקרא יקוק סמוך לו קבר חבקוק ע"ה ציון נאה ובית בנוי על ציונו ובש"י מזכיר ג"כ רק חבקוק אבל בסה"ד כתב בשם גא"י בעיר יקוק קבור חבקוק הנביא ובסמוך לו קבר רבינו בחיי ותלמידיו אך הוא מסופק אם רבי' בחיי בעל ס' חה"ל או רבי' בחיי שעל התורה •

י"א   כפר כנה   כ' דגושה

כתב מא"י שהיה בכפר אחד על קבר יונה בן אמיתי הנביא על ראש הר גבוה ובית גדול ומצוב' בנוי על ציונו נכנסתי בו להתפלל ואח"כ במורד ההר מצד אחר מערה קטנה יפה נקבר שם רשב"ג והכפר הזה נקרא כפר כנה ובסה"ד כ' בשם גא"י קבר יונה בן אמיתי הנביא בכפר כנה ועליו נבנה בית והרבה גנות ופירות ומודים שבזכותו גדל הפירות ועליו ב' כיפות ובתחתית ההר קבר רבינו יעקב הקדוש ובנו ר' אליעזר ע"כ ובש"י כתוב ועליו שתי כיפות ותח' ההר בסגנון אחר וז"ל בכפר כנה שם קבורת יונה בן אמיתי בראש ההר ועליו שתי כיפות ותח' הה' שתי מערות זו כנגד זו אחת קבור ר' ישמעאל כ"ג ואחת מרשב"ג שהיה מהרוגי מלכות •

יב   ציפורי

כתיב בשופטי' זבולן לא הוריש את יושבי קטרון ובמגלה ד' ו' אמר זעירי קיטרון זו ציפורי ולמה נקרא שמה ציפורי שיושבת בראש ההר כציפו' הרי שציפורי היא בחלק זבולון ובשלהי מס' ר"ה בציפורי ובית שערים היו הסנהדרין כתב ט"פ פי"א ולצפון הר תבור כשתי שעות הוא ציפורי והוא קטרון הנזכר במס' מגילה עוד כתב רבי' הק' הוא ר' יהודה הנשיא קבור בציפורי ועד היום קברו ניכר במערה וע"פ הדלת לוח אבן ומזרחית לצפונית לציפורי כחצי שעה יש עוד מערה מיוחסת לר"ג ובצדה מערה מיוחס' לאחיו ר"ש בניו של ר' הם • ובית שערים מזרחית לציפורי ביותר כשתי שעות ולהר תבור תחום שבת וטבריא מזרחית לו כשתי שעות וקורין לו השערה וכתב עוד ציפורי דרומית לעכו כמו ח'

שעות

אנשים וטף ומתפללים בו ולומדים שם ועושים ג"כ שמחת תגלחת קטני' כל אנשי טבריא תאות' שלא הלכו למירון ויען שקבורת ר"ע נודע ומפור' ביותר מימי עולם לכן אסדר כאן כל העשרה הרוגי מלכות ע"פ שמצבם בסה"ד וזה שמותם: (א) רשב"ג הזקן מנוחתו בכפר כנה או שזור (ב) ר' חנינא סגן הכהנים נהרג בעשרים וחמשה בסיון כנז' במגילת תענית מנוחתו בכפר כנה כנ"ל (ג) ר' ישמעאל כ"ג קבורתו מבואר במאמר רננו צדיקי' אות יוד (ד) ר"ע מנוחתו בטברי' כנ"ל ונהרג בין ציפור (ה) ר' יהוד' בן בבא קבורתו ג"כ מבואר במאמר הנ"ל (ו) ר' חנינא בן תרדיון נהרג בעשרים ושבעה בסיון נשרף וס"ת עמו מנוחתו סמוך לציפורי (ז) ר' חוצפית המתורגמן קברו נזכר למעלה במאמר גולת עליות (ח) ר' ישבב הסופר (ט') ר' אליעזר בן שמוע (יוד) ר' יהודא בן דמא · עוד כ' בסה"ד עשרה ה"מ היו קצתם בשעת החורבן וקצתם היו לפחות נ"ב שנה אחר החורבן · כתב מה"י הלכנו לראש הר אחד ושם מערת ר' חייא ובניו ועמם רב הונא כנז' בתס' מ"ק והוא מערה קטנה והשוכן שמותי' ושם בגמ' מבואר דר' מני עייל ארונו של רב הונא למער' ר"ח והוי בני יהודא מימיני' דאבוה וחזקי' משמאלי' ע"ש והוא ההר שכנגד העיר אשר במעלה ההר קבר ר"ע וז"ל ס"י בשם האר"י ז"ל בהר אשר שם קוברים אנשי טבריא מתיהם שם אכסדרה אחת בנויה ע"ג עמודים וקורין אותה העולם מערת ר' חייא ובניו ודע כי באותם חלונות שיש בכותל הצפוני שם קבורים ר' חייא ויהודא וחזקי' בניו ורב המנונא סבא הנז' תמיד בס' הזוהר ורב הונא ריש גלותא שהיה בזמן רבינו הק' והעלו ארונו למערת ר' חייא כנז' בתלמוד עכ"ל · ועתה לא יש שם אכסדרה ועמודים כ"א קצת ואין קוברים בשטח ההוא עכשיו והבה"ח של טבריא הוא אצל העיר בדרומו בדרך הילוך לחמי טבריא וקבורים שם צדיקים וגאוני עולם ואלה הם רבני אשכנזי' הנודעים לנו הרב הקדוש ר' נחמן הארדנקער ז"ל והרב הגאון מו"ה יעקב שמשון אב"ד דק"ק שפיטווקא ועל שניהם יש ציון ארוך והרב הקדו' ר' מענדיל מפרימישלאן והרב הק' ר' מענדיל מוויטעפסק והרב ר' אברהם כהן מקאליסק והר' ר' זאב מטשערנאסטראה ועוד גדולי עולם זיע"א · והנה כשהולכים מבה"ח להלן לדרום לחמי טברי' טרם שבאים להחמין קרוב לשם יש גל אבני' בצד הדרך אומרים העולם כי שם קבור ר' ירמי' מעומד וכן איתא בירושלמי מס' כלאים ע"ש · ובמה"י כ' סמוך לחמי טבריא קבר ר' ירמיה ליוט מעט אבני' שחורות וכ"כ ס"י בשם האר"י ז"ל שהוא סתם ר' ירמיה בכל התלמוד :

ט ר' מאיר בעל הנס

איתא בירושלמי מסכת כלאים דאמר ר"מ יהבו ערסי על כיף ימא והנה מחמי טבריא ולמערב לצד ההר נוטה מעט לדרום יש שם חצר של ג' כותלים רצוף באבנים ובאמצע ציון ואבן עגול מהעמודי' הישנים זקוף באמצע ואומרים ששם קבור ר"מ וכדאיתא בירושלמי כנז' למעלה ובסה"ד כתב ר' מאיר דמתניתין קבור בטבריא ושהוא נוה לומר אלהא דמאיר ענני כדאית' בע"ז ד' י"ח וכ' ס"י בשם האריז"ל לדרום טבריא בלכתך לחמי טבריא יש שם קברות צדיקים רחוקים זה מזה ואינם במקום אחד וכבר נזכרו שמותם בס' היחוס והם ר' מאיר ור' ירמיה ועוד ג' צדיקים אחרים ונלע"ד כי הודס מורי על ר"מ שהי' קבור מעומד כמו שאומרים העולם עכ"ל · וכת' במדרש תלפיות אות א' ענף אבידה ומציאה וז"ל קבלתי מי שמאבד איזה דבר אם ידור שמן למאור לכבוד נשמתו של ר' מאיר מיד מוצא האבידה ובלבד שלא יעבור זמן רק מעט עכ"ל וישראל קדושי' נוהגי' בכל מקומות ישראל אם יארע ח"ו איזה גניבה ואבידה ובכל עת צרה וחולי ומכאוב ר"ל נודרים שמן או מעות על קברו ואומרים אלהא דמאיר ענני בזכותו והוא יענם ויעזרם ויפלטם ויש עתי' מיוחדים שיוצאים על קברו בקהל עם ק' ולומדי' ומתפללים עבור אחב"י על גאולתינו ופדות נפשינו

רב אמי ורב אסי

בסה"ד בשם גא"י בעיר טבריא בין העמודים מקום

ר' יוחנן האמורא ואחר שכתתיו ומורי אמר לי כי האחד הוא רב חננאל תלמידו של רב והשני הוא צדיק אחד ושכחתיו ונראה לי ששמעתי שהוא רב ברונא עכ"ל • כו"פ פ"יו מביא המעשה דאיתא בב"ק ד' קי"ז דאלש דעתיה דר' יוחנן ונח נפשי' דרב כהנא ע"ש וכתב עוד וז"ל עד היום תמצא אותה מערה בטבריא מיוחס לרב כהנא ולדרומ' כמטחוי קשת מערה מיוחסת לר' יוחנן ומוכיח שהוא ר"י נפחא והוא בר פלוגתי' דר"ש בן לקיש ואולי עשה ר"י מערו' אלו ליתובי דעתיה ואלו השתי מערות תמצאם היום רמוזות בתוך קבר תלמידי ר"ע והם היו שם קודם המעשה בהכרח ומוכיח ברא"ו' וסיים א"כ עשו מערתם תוך אותם תלמידים וכן תמצא היום הרמב"ם ביניהם ובסה"ד אות כ' כתב ג' רב כהנא הוי וביומי ר' יוחנן היה הראשון כתב בס' תיקון יששכר ד' פ"ז וז"ל מצאתי כתוב בס' יסן בזה"ל הרמב"ם ז"ל נולד בשנת ארבעת אלפים ושמונה מאות ותשעים ושלש ליצירה וכשהשלים החיבור הגד' משנה תורה היה בן ל"ז שנה ומי אחריו ל"ה שנה נמלא כל שנותיו ע"ב ונפטר לחיי העוה"ב בסימן הנה אנוכי בא אליך בע"ב הענן ונמלאת אותה שנה ד"א תתקס"ה עכ"ל ובס' קורא הדורות איתא שבהיות הרמב"ם בן ך"ג שנה התחיל לחבר פי' המשנה והשלימו אחר שבע שנים בהיותו בן שלשים והרב הגדול חיד"א כת' בס' שם הגדולים ז"ל ומצאתי בסוף פי' ר"ה להרמב"ם ז"ל מכ"י נכדו הנגיד רבי' דוד וז"ל הרמב"ם נולד לר' מיימון אביו ד"א תתל"ג י"ד בחודש ניסן ונפטר ד' אלפים תתקס"ג נמצא חי שבעים שנה ובסה"ד מביא מעשה כשנפטר הרמב"ם במצרים אחר ימים העלהו לא"י ופגעו לסטים וברחו העולים עמו והניחו הארון והלסטי' רצו להשלי' הארונבים ולא יכלו בכל כחם להעתיקו מן הארץ והיו יותר משלשים איש וכשראו כך אמרו איש אלקים קדוש הוא והלכו והבטיחו היהודים שיוליכוהו למחוז חפצם והם לוו אותם ג"כ ונקבר בטבריא כתב במדרש תלפיות אות ה' בשם נחלת אבות לר' יצחק אברבנאל שהיה הרמ"בם מזרע רבי' הקדוש ובס' שם הגדולי' מביא ג"כ בשם הר' [illegible]

ר' שלמה בן הרשב"ץ בסוף ס' מלחמת מצוה שהי' הרמב"ם מזרע דוד ע"ה כיון ששמעו שהיה מזרע רבי' הק' ואיתא בגמ' בכתובו' רבי' אתי משפטי' בן אביטל ושפטיה הוא בן דוד המע"ה זיע"א •

חי' ר' עקיבא

כ' כו"פ פ"ז בטבריא יש קהל גדול מן הצדיקים והחסידי' וגירי הצדק ומכלל' ר"ע וכ"ד אל' תלמידי' כדאיתא ביבמות וז"ל אמרו י"ב אלף זוגות תלמידי' היה לו לר"ע מגבת ועד אנטיפרס וכולם מתו בפרק אחד ואיתא במס' ברכות כשהוציאו לר"ע להריגה ט' ואיתא במדרש משלי רבתי שנהרג ביו"כ ואליהו הנביא הודיע ליהושע הגרסי שר"ע מת בבית האסורים מיד הלכו שניהם מצאו הדלת של בית האסורי' פתוח ושר בית הסהר וכל מי שהיו שם ישיני' והוציאוהו והיו מוליכי' אותו כל הליל' אצל אנטיפרוס של קוצרים ונפתחה המערה לפניהם וראו שם במערה כסא וספסל ושולחן ומטה ומנורה והשכיבו לר"ע על המטה ויצאו כיון שיצאו נסתמה המערה ודלקה הנר על המטה ע"כ כ' מא"י בטבריא בהר שם מערת ר' עקיבא מיו"ד הרוגי מלוכה ובאותו ההר סביב אומרים כי שם נקברו כ"ד אלף תלמידיו הנזכרים ביבמות וכ"כ בסה"ד בשם נא"י שר"ע נקבר בטבריא במערה וכ"ד אף תלמידיו מפוזרי' בתחום טבריא וכ"כ ס"י וההר הזה סוא למערב טבריא ויש ציון על קבר ר"ע והוא בגובה הה' ומתוך לשם מערה שהיא מערת ר"ע נזכר למעלה שנפתחה כמ"ש ס"י בשם הא"י ז"ל מעל' במעלה ההר לצד מער' ושם מער' ר"ע נזכר למעל' שנסתמ' המערה ולא נשאר' את המער' החיצונה הזאת אשר כל העולם נכנסים בה והנה המקום האמיתי המכוון כנגד קברו הוא כי הנה פתח המערה הזה היא במזרח' ובקרן מערבית דרומית ממש באותו זוויות הוא מכוון כנגד קברו אשר בתוך המערה הפנימית שנסתם פתחה עכ"ל ומפני שר"ע היה רבו של רשב"י וכן בל"ג בעומ' יום הילולא דרשב"י במירו' כן ביום הולכים אנשי טבריא על קבר ר"ע אנשי' ונשים [illegible]

היוצאים סביבות עה"ק טבריא ת"ו ·
כ' הרמב"ם ז"ל הלכות סנהדרין פי"ד ב"ד הגדול עשרה מקומות גלו וסופן לטבריא וקבלה היא שמטבריא עתידין לחזור תחלה ׃ משם לבהמ"ק עכ"ל והנה כשנכנסין לטבריא ת"ו דרך שער המערבי כשעוברים מן השער ולפני' בתוך העיר יש שם ערשין ואומרי' כי שם קבורי' הסנהדרין בשה"ד דק"ח ע"א ג"א בטברי' שהבה"כ של יהוש' בן נון בנין יפה שם ד'לת"ד ע"ב בטבריא בראש ההר היה מבצר של שלמה שם ד'מ"ח ע"ב רב נמא גאוןקברו בטבריא ואולי הבהכ"נ של יהושע הנזכר הוא עצמו הבהכ"נ שהזכרתיו למעל' בשם מ"ב ע"ש כלב בן יפונה · כ' מא"י ובראש ההר הגבוה מכולם נראה בנין עתיק אומרים ששם הי' ארמון לבת הקיסר שחמדה יופי ר' ישמעאל כה"ג גם יש לישמעאלים מגדול גדול לבן אומרים כי שם נקברה אשת ר' עקיבא בתו של כלבא שבוע וקוראים לה הזקנה ויש גם עתה בנין אחד הנקראת ע"ש הזקנה · כתב ט"פ פי"א למערב טבריא ערך מיל יש מקום הנקרא מעון והוא שכתוב בשמו"א א' על דוד שישב במדב' מעון ואינו הנז' בחלק יהודה היינו מ"ש ביהושע מעון וכרמל ומביא עוד גמרא שלהי זבחים קי"ח ע"ב בי כנישתא דמעון משם היו רואים שילה :

ו עיר האמהות

כתב מא"י רחוק מיל מטבריא מערה כמין כיפה מצד שלפנים פרוז ויש ב' כוכין מימין וג' משמאל וב' כנגד הפרוז ושם יוכבד ושתי כלותיה ציפורה ואלישבע והאחרים לא נודעו בשמם ע"כ · ובשה"ד ד'ק"ג ע"ב בשם גא"י כ' עיר האמהות היא סמוך לטבריא כמלא תחו' שבת נקברו שם יוכבד אמו של מרע"ה וציפורה אשתו ואלישבע בת עמינדב ויש אומרים שגם בלהה וזלפה נקברו שמה כ' הרב הגדול חיד"א בס' שם הגדולי' ח"ג מו"ה ישעיה סג"ל הורוויץבעל של"ה הקדוש בכל הארץ יצא תהלתו וקדושת משפחתו הרגנה בא לעה"ק ירושלים תובב"א שנת שפ"ב אף הששי יום הששי פ' מה נורא המקום הזה וזה שער השמים ומפ"ז קרא החיבור שעל הסידור שער השמים פי' וסודות התפלה ואח"ז מחמת חמת צר הצורר על הארץ עלה מירושלים עה"ק לעה"ק טבריא ת"ו והיתה שם מנוחתו כבוד וכ"כ בשה"ד בשם גא"י הגאון הקדוש מו"ה ישעי' סג"ל הורוויץ שהי' אב"ד בק' פראג נקבר בעיר טבריא ועד היום קברו ידוע בטבריא ת"ו סמוך לעיר חוץ לחומה במערב נוטה לצפון סמוך לקבר רבי יוחנן וקבר הרמב"ם ז"ל ועליו ציון גדול בנוי מאבנים כמו הציון שעל הרמב"ם ז"ל זיע"א · עד כתב השה"ד ואני ראיתי. ס' כתוב בכ"י אצל החסיד ר' ליב בקלוו דק"ק סלוצק ז"ל רבינו ישעי' בעל של"ה הק' נתעברה בו בא"י נשמת רות וסימנך בס' רות מתחילים כל הפסוקים בווין זולת פסוקים של ישעי"ה ב"א ר"ת בן אברהם עכ"ל · ולדעתי נגלה רוה"ק ש[illegible]ו הגאון מו"ה שפנטי"ל קרא הקדמתו לשה"ק ווי העמודי' ר"ת ו"ו לווין הנז' עכ"ל שה"ד ועמדתי לתכין הפסוקים של שה הקדוש והם · יתן ה' לכם מנוחה וגו' עיניך בשדה אשר יקצורון וגו' · שובנה בנותי וגו' · ישלם ה' פעלך וגו' · הלא תשברנה וגו' · באשר תמות אמות וגו' אני מליאה הלכתי וגו' ליני הלילה והוא [illegible] פלא זיע"א לדור דורים :

ז ר"י נפחא

כתב ש"י בשם האר"י ז"ל מחוץ לטברי' כנגד כותל הצפוני של החומה וקרוב אין יש שם כמו ב' או ג' כוכין ואומרים כי הם קברי צדיקים ואיני זוכר מה שאומרים העולם ולפע"ד שאומרים שר' יצחק נפחא אחד מהם והודה לו מורי ז"ל שהם קברי צדיקים ושהם כמו שאומרים העולם ותלך משם עוד בשדה לצד מערב החומה נוטה באלכסון קצת לצד דרום ושם חצר א' מוקף כותלים ובתוכו ציונים וארונו' הרבה ובכוך הסמוך לפתח החצר מצד ימין שם קבור ר' יוחנן ב"ז תלך משם לצד מערב החצר הזה ושם ציון אחד ושם קבורים הרמב"ם ז"ל ואביו רבי' מיימון ז"ל כמו שאומרי' העולם ורחוק ממנו מעט לצד מערב יש כמו חצר קטנה ואומרים העולם כי שםקבורים

רבי

מקום שבת וכתב שגדר על ההרים הגבוהים ואם תרצה לרדת על הערבה תרד אל בקעת המים החמים ופניך לים כנרת והיא בקעה עמוקה והבקעה היא לצפון וגדר תחת חומה ובריט' החמים הם לצפון הבקעה וגודר שם בנין ועניין נפלא מאוד אומרים שהוא הי' עיר עוג ומשם יצא למלחמה אדרעי וראיתי כתוב לבעל המפה א"ז"ל ים כנרת רבים מעוברי הארחות יבטיחו כי אין חבל בכל א"י אשר ישוה כחבל הזה ואם זאת עתה מה נחמד ומה נעים היה בעוד קריות מפוארו' היו שם ופאר מעשה ידי אומן סביבותיו אורך הים מצפון לתימן שתי פרסאו' רחבן שלשה מילין ומפני לדין ישתפכו נחלים קשורים בתוכו ומימיו מתוקי' ודגים רבים למאד ע"כ וסמוך לזה עיר כנרת וע"ש עיר זו נקרא הים ים כינרת ומפני שהעיר כנרת נקרא גינוסר נקרא הים סביב לה ג"כ ים גינוסר וזבולון לצד מזרח פגע בים כנרת וכדאיתא בזהר פ' תרומה ע"פ ותכלת:

ד באר מרים

בו"פ פ"ז מביא רש"י בפ' חוקת על פסוק ונשקפה על פני הישימון בשם תנחומא שבימה של טברי' היא בארה של מרים וירושלמי במס' כלאים פ"ו מסייע לי' לתנחומא דאיתא שם ג"כ על פסוק ונשקפה זה הדרש בשם ר' חייא בר' אבא ומייתי בפ' ב"ת בשבת איתא הרוצה לראות בארה של מרים יעלה להר הכרמל ויצפה ויראה כמין כברה בים ע"כ ובשה"ד ד"ך ו' ע"א מביא בשם ג"א"י בארה של מרים בתוך ים של טברי' וכ"כ בש"י ועוד כ' בשם האר"י ז"ל בלכתך דרך ים טבריא על חמי טבריא באמצע הדרך תמצא במקום שיש דקלים רבי' בשפת הים והוא מכוון כנגד מגדול אחד אשר בראש ההר שם הוא בארה של מרים עכ"ל ועתה לא יש שם דקלין וגם המגדול אינו נראה כ"א כשהולכי' מתוך העיר לחמי טבריא כמו באמצע הדרך אשר שם חורבות מי"ג בי כנישתא יש שם אבני' שנכנסים תוך הים כינרת והולכי' עליהם כמה אמות ואומרי' שימנה מילתא כי שם היא הבאר ויש קוראי' ההר מול שטח זה ישימון מפני דרש הפסוק הזה ובס' נגיד ומצוה בהקדמה איתא מביא מע"ח שכתב מהרח"ו ז"ל כשבאתי אצל מורי ז"ל ללמוד ממנו זאת החכמה הלך מורי ז"ל לטבריא והולכי' עמו ושם היה ספינה קטנה וכשהיינו מהלכים בספינה בתוך המי' כנגד העמודים של בה"כ הישן אז לקח מור"י ז"ל כוס א' ומילא אותו מים מבין העמודים והשקה לי אותם המים ואמר לי עכשיו תשיג בזאת החכמה כי אלו המים ששתיתי הי' מבאר של מרי' ומאז ואילך התחלתי ליכנס בעומק החכמה הוא' עכ"ל חמי טברי' במס' שבת ד' ל"ט ע"א על חמי טברי' דקאמרי רבנן דתולדות חמה הוא ור' יוסי אמר דתולדות אור הוא דחלפי אפיתחא דגיהנם ע"כ מ"ב כ' בטבריא יש מים חמים נובעים מתחת לארץ וקורים להם חמי טבריא ושם כנסת כלב בן יפונה בקרוב ע"כ ואנחנו לא נדע בזה"ר אי' מקום כנסת הזו וכתב מא"י חמי טברי' הם רחוקים מן העיר יותר ממיל ושם אומרים שאלו המים והמרחצאות מבריאים ומחזיקי' הגוקוטובי' לכאב האברים ולדברים הרבה ע"כ · והם שני בתים אחד להזיע בו והב' לרחוץ שם בבריכה גדולה אשר בנויה שם מאבנים ובני אדם קופצים לתוך שוחים מעט ויוצאים כי לא יכלו לסבול חום המים זמן רב · הה"ל כתב והמי טבריא היא בקצה העיר הישנה בדרומה בתחתית הר אחד טעמן מר ומלוח וריחן כמו גפרית והמים נופלי' לתוך הים ע"כ · וחסד ה' מעולם שהשאיר זכר בארץ אחר דור המבול כדפרש"י בפ' נח שכאשר נפתחו כתיב כל מעיינות וכאשר נסתמו כתיב מעינות לפי שנשתיירו מהם אותן שיש בה' צורך לעולם כגון חמי טבריא וכיוצא בהן עכ"ל · ומהחמים הנז' לצד דרום יש עוד מים המינקאות' לי שם המים מתוקים · בבית א' בטבריא יש מקום פתח אומרים ששם היה המערה שהלך אנטונינוס לרבינו הק' כדאיתא במס' ע"ז:

ה עתה נסדר בע"ה קברות הצדיקי' הקדושי' הידועי'

ובשנת התק"ב רוח ה' נוססה בעיר וקדיש הרב הגדול מוהר"ח אבולעפיה ז"ל ובנה עה"ק טברי' תובב"א שהית' חריבה קרוב לפ' שנה והא' השתדל ובנה חצר ליהודים ובה"כ ובהמ"ד והלך הר' ז"ל עם כמה ת"ח ושכנו שם ונתיישב העיר והרבה נסים ונפלאות נעשו לו וכבר נדפס ע"ז ס' זמרת הארץ בזה עכ"ל · ומאז ת"ל נתיישב ק' ספרדים הי"ו ומקרוב לשנת תק"מ נתיישב ג"כ ק"ק אשכנזים הי"ו כמבואר במאמר גולת עליו' יי"ר שיהי' עד קבוץ גליות בב"א :

ג כתב ש"י בשם האר"י ז"ל הק' בטבריא בתוך העיר עלתה שבסופו לצדדי' בשפת הים בה"כ גדול ליהודים ויש שם קדושה גדולה מזמן קדמון אבל אינו במקום כותל הדרומי שבו ההיכל עכשיו אלא באמצע לאורך בה"כ בקשת השני באותו קרן זוית שבצד מערב שם הי' האר"י ז"ל קובע מקום תפלה בהיותו שם לפי שיש שם קדושה גדולה ונפלאה ע"כ · ובש"י כת' שבטבריא בה"כ בנוי מבנין הישן והוא עתה בה"כ גדול על שפת הים ממש והנראה שבנאו הרב הג' הרח"א ז"ל על היסודות הראשונים של בה"כ הישן הנז' בשם האר"י ז"ל וזה הבה"כ של ק' ספרדים הי"ו ולפניה עזרה לצד מערב והחלונות גדולים לצד הים וסמוך לה לדרומו הבהכ"נ של ק"ק אשכנזים הי"ו וכותל א' מפסיק בין הבה"כ ולפניה עזרה ; עוד יש לאשכנזים מדרש למטה מבה"כ שלהם הנז' ושם בית טבילה משוך תוך הים ממש ומתפללי' לצד דרום נוכח עה"ק ירוש' תובב"א וקורין המגילה בי"ד וט"ו כדאיתא במגילה ד' ה' ע"ב · ועושים יום א' יו"ט וכמ"ש הרמב"ם הלכות ק"ה ות"ל יש בה ת"ח עוסקים בתורה ועבודת ה' ומשתטחים על קברי צדיקים בכל עת רצון · ומתפללים על אחינו שבגולה על גאולתינו ועל פדות נפשינו בב"א :

והנה האריז"ל הי' בא"י בשנת של"א ושל"ב ואז היו יהודים בטבריא מ"ו כמ"ש לקמן והוא ז"ל התפלל שם בבהכ"נ ויהי מושבם עד קרוב לשנת ת"ך ובתוך המשך הזה בא לשם הרב הקדוש בעל ס' של"ה הק' ועדיין יש ברחובו' הגוים בה"כ חריבה בעוה"ר הנקראת ע"ש של"ה הק' ובשנ' ת"ך בעו"ה נתבטל ישוב היהודים משם קרוב לשמוני' שנה עד שנת תק"כ שנתיישבו אחב"י כתוב בס' ש"י ע"ש כתוב בפ' מסעי בגבולי א"י וירד הגבול ומחה על כתף ים כנרת קדמה וירד הגבול הירדנה והיו תוצאותיו ים המלח ופירש"י ז"ל שהי"ם כנרת תוך לגבול במערב והגבול במזרח ים כנרת ומושך משם אל הירדן והירדן מושך ובא מן הצפון לדרו' באלכסון ומושך לצד מזרחה של א"י כנגד ים כנרת עד שנופל בים המלח עכ"ל הרי שים כנרת הוא בתוך הגבול והוא א"י ובחלק שבט נפתלי כדאי' במס' ב"ק דפ"א ע"ב מ"ר ימה של טבריא בחלק נפתלי היתה ולא עוד אלא שנטל מלא חבל חרם בדרומה לקיים מה שנאמר בפ' וזאת הברכה ים ודרום ירשה ופירש"י ז"ל מלא חבל של מצודה הי' לו בדרומה מן היבשה למשוך רשתו חרם לשון מצודים ומרמים (קהלת ז') עכ"ל ובשו"פ פ' יוד מביא פרקי דר"א פי"ט ז' ימים ברא הקדוש ב"ה ומכולם לא בחר אלא ים כנרת והנחילו לשבט נפתלי שנאמר נפתלי שבע רצון וגומר ים ודרום ירשה ע"כ והירדן מתגלגל ויורד בימה של כינרת כדאיתא במס' ב"ב ד' ע"ד ע"ב ירדן יוצא ממערת פמיים ומהלך בימה של סיבכי ובימה של טבריא ומתגלגל ויורד לים הגדול ומתגלגל ויורד עד שמגיע לפיו של לויתן ע"כ וכ' התוס' שמגיע לפיו של לויתן ואינו מתערב כאותן מים כדמוכח בב"ר דקאמר וכי מעשה נסים הוא א"ר יוחנן אל תתמה הדין ירדנה דעברה בים טברי' ולא מתערב עכ"ל וכ' מא"י הים רחב לשם כמו י"ב מילין ומימיו טובים לשתי' ומי הירדן יורד לתוכו ואין שם מים לשתו' אלא הם והם פושרים מעט ואם נותן אותם בכלי יום א' יהי' קרים ויש שם הרבה אילנות של תמרים ע"כ ויש כלי חרס מסוגלים לזה אם ישימו שם מים יתקררו:

בגמ' כותבים בטבריא דעל כיף ימא דכנרת יתבא ומתימוהי מסתפקא · סמוך לטבריא שם מקום חמתן ויש שם ריחיים של מים ובמס' מגילה ד"ו ע"ב חמתן לטבריא מיל וכו"פ מביא הגמרא עירובין סוף פ' כיצד מעברין שיש ביניהם

ואו תחום

כי ה' עליון נורא מלך גדול על כל הארץ · ידבר עמים תחתינו ולאומים תחת רגלינו

א עה"ק טבריא ת"ו

כתי' ביהושע י"ט לבני נפתלי יצ' הגורל וגו' רקת וכנרת ואיתא בתס' מגילה ד' ו' ע"א אמר רבא רקת זו טבריא ולמה נק' שמה רקת שאפי' ריקנין שבה מלאין מצות כרמון · עוד שם רבא אמר רקת שמה ולמה נקרא שמה טבריא שטובה ראייתה וכתוב בתוספות שהיה בה גנות ופרדסים : כ' הרמב"ם ה' ק"ה פ"ה בטברי' היו ישראל בכיבוש ב' · וכ' הא"ל טברי' נבנה במקו' שלא היה עיר מוסב רק באירות וקרא אותה טבריא על שם הקיס' (טובעריא) שה ה בעת ההי' וכתה שנים אח"כ היתה עיר והם בגליל וזמן מה אחר חורבן ירושלם היתה מושב של הנשיאים ורא"שי אבות שלנו וישיבה גדולה מתנא' דבים ור' יהודא הנשיא ברא"שם עכ"ל · וכ' כו"פ רפ"ו טבריא אין ספק שהיתה עיר גדולה לשקים כדאית' תס' ברכות פרק קמא רב אמי ורב אסי אף על גב דהוו להו תליסר בי כנישתא בטבריא לא הוו מצלי אלא ביני עמודי היכא דהוו גרסי · וכ' מא"י טבריא היא עיר גדולה ויתה חומת' כדאיתא פ"ק דמגילה ועתה היא עיר חרבה וחומתה גלי אבני' שחרו' כאלו היו לשריפת אש ואין אדם יכול ללכת שם מסכנת הערביים שא בזמן הזירה שהולכים עם רב אחד עם שמירת הנ' יאפ" מלפת ונדיין יש שם כפר דרים שם יאו י"ב בע"ב ישמעאלי' וכבר הזכרתי כי כל אבני טבריא שחורות הם ואומרים כי נשרפה באש כליל כשנלכד' מיד הקיסר · שהרג עשרה ה"מ · ע"כ וכתב ס"י טבריא היא עיר תוקפ' חומה מזמן סולטאן סוליימאן הוא המלך של חסד אשר בנה חומות עיה"ק ירושלם ת"ו בשנת ש' לטף הגשי' כמבואר במאמר מבשרת ציון וי"א כי החומות האלו נבנו בשנת ת"ח לאלף הששי ואיזה יחידים השיגו רשות לבנותה ויכל להיות שנחרבה החומה קצת ע"י איזה סיבה והשיגו רשות לחדשה ולבנותה · והנה עתה העיר הק' עומד על התיסור ומוקפת חומה מג' צדדי' ולצד הים שהיא רוח מזרחית היא פתוחה והעיר קרוב' על שפת הים ממש · והאמיתות שבטברי' גדולה לתאוד · ובשוטות נמצאי' שם כל הארבעה מינים וביותר עלבים · ויש תכשי' בהם השוטות · ובתוך חומות העיר סמוך לים ממש הם האצרות ובתי' של היהודים סמוכים ומטופים זה לזה בתי' ועליות עד שהם כמוקפים חומה ונכנסים בשער ופתח · ומשתפקים מים כינרת שמימיו מתוקים ולמערב העיר יש מישור ואח"כ הר גדול גבוה וארוך · ואה"ל כתב עיר טבריא הישנה היתה גדול' מאד והיה בה כמה אלפים יהודים כאשר נראה מכל חרבותיה · עוד שם באנו לטבריא עיר קטנ' גבול קדמה ים כנרת ומערבה הר גבוה יש לה משלש' צדדים חומות ולצד הים היא פתוחה ע"כ · וכן עתה נראים חורבות ועמודים נפלאים ורובם כגולם בצד דרום בשעה שהולכים מהעיר לחמי טברי' וגם הם מקומות הק' דתליסר בי כנישתא הנו' · ות"ל עתה העיר בנויה ומיושבת ובני אדם עוברים ושבים ואין מכלים דבר :

ב כתב

טו"פ פ"ו וז"ל כתב רש"י בס' או"ה שלו בשם מדרש שאחית המתים יוקדם בטבריא ארבעי' שנה ברוך היודע העתידו' עכ"ל · ובס' חסד לאברהם מעיין ג' נהר כ"ג כ' דע שתחה"ת של כל א"י יהיה קודם לח"ל ארבעים שנה אמנם כל מי שנפטר בחו"ל ויש לו ממשפחתו בא"י קרוב שהוא חייב באבילתו בין איש בין אשה יש כח ביד קרובו שבא"י נהאחיות כל קרוביו שבחו"ל כל החייבים להתאבל עליו עכ"ל · ובס' טוה"א מביא זה בשם הרמ"ו ז"ל עוד שם בתס"ל מעיין ג' נהר י"ג טבריא בגימ' י"ט במ"ק והוד עולה י"ט עם ג' אותיות והמלה ומשמעות טבריא מלשון טבור הארץ והארץ רומז למלכות ויניקר טבריא רומז להוד גם טבור שלה במ"ק י"ג שמקבל כח מי"ג מדות עד כאן · ובטוה"א מביא זה בשם ס' כנפי יונה :

ובמ"ב כ' שהי' בימיו כמו חמשים יהודים בטבריא · ובמא"י כ' שבימיו היה טבריא כפר קטן ובשנת

שנת צ"ד למורדי אור והקב"ה הצילנו מיד׳ ובהודע את כל הנעשה ושמעו נשלח מושל ארץ שר גדול עם חילו ויבא לגליל שם׳ בעשירי בתמוז ויצל נפשותינו מידי המורדי׳ ויחל לעשות בה׳ משפטים ואתם מארץ כי בכל הארץ משפטו היה רק לא נמשך ולא רבה השלל וביזה ולזות הגוים כ"כ כמו בעיר הגליל כי בירושלם עה"ק סוגרו כמו שבוע אחת ונכנסו המורדים העירה והיו אחב"י בס"ג והוחבאו והיו במצור ומצוק ברעב וצמא ויגן על העיר הקדו׳ למענו ולמען דוד עבדו ויהמו רחמיו בעלות שר מושל הארץ לעה"ק ויגרשו השונאים וכן בחברון ת"ו סבלו צרות רבו׳ ונהרגו כמה נפשו׳ אשר הרגו חיל השר בכיבו׳ העיר ועוד כמה צרו׳ ויסורי׳ שסבלו אשר תקצר היריעה מהכיל אבל לא נמשך רק יומים וכן בטבריא ת"ו סגרו עליה׳ עיר היהודים ויפריעו בנתן דמים לגויי העיר אבל לא נגעו בשלל אמנ׳ בצפ"ת אחת תכון לעד כי גם נהרגו ומתו כמה נפשות מישר׳ ושללו כולהם ונמשך ל"ג יומים עד הגל הזה כי ערומים נותרנו ורבתה הרעה ובערב אמרנו מ"י בוקר ט׳וריקם נותרנו בעו"ה ברוך אל ההודאות אשר הציל נפשותינו ועלינו להודו׳ ולהלל לשמו הגדול והקדוש על הניסים והנפלאות שעשה עמנו בימים ההם ובזמן הזה וברוך שם כבודו לעולם וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן :

נב **פקידה** רבה שהי׳ בעה"ק צפת ת"ו ובעה"ק טבריא ת"ו בשנת תקצ"ז לפ"ק אשר כל שומעה תצילנה אזניו משמוע

כתיב (בתהלים ק"ד) המביט לארץ ותרעד :

ויהי בשנ׳ תקצ"ז בחדש העשירי הוא חדש טבת בארבעה ועשרים בו • לעת ערב בשעת תפלת המנחה הביט ה׳ לארץ הקדוש׳ גלילא עילא׳ וגלילא תתאה שתי ערי הקדש צפת וטברי׳ ת"ו : ותגעש ותרעש הארץ׳ ועמודיה יתפלצון • והנה היתה הפיכה גדולה • ויהפך ה׳ את שתי הערים הקדושות הנ"ל הפוכה כמו רגע • ולא חלו בה ידים • ונעשו תל עולם גל של אבני׳ • ונהרגו כמו שני אלפים יהודים צדיקי׳ וחסידי׳ • אשר היו מתפללי׳ תפילת המנחה בבתי כנסיות ובבתי מדרשו׳ ועד צאת הכוכבי׳ לא נראה איש • כ"א צעקות גדולות אשר נשמע מתחת גלי האבנים : זה אומר הוי אבי וזה אומר הוי אחי והוי אחות : כל הלילה ההוא לא שקטה הארץ • והי׳ רעש אחר רעש : את אשר הי׳ ניצל מרעש הראשון : נהרג בשני ובשלישי וכו׳ • ומעט מן המעט אנשים ונשי׳ וטף אשר ניצלו ברחו לנפש׳ על ההר שתחת העיר • וישבו שם כל הלילה באימה ופחד : מגודל הרעש שהי׳ כל הלילה • ומרוב הצעקות שהיו נשמעי׳ מן הנהרגים אשר תחת הגלי׳ • אשר נותרה עוד נשמה בקרבם • וכל הלילה אמרו מי יתן בקר • עד שהאיר היום : אז הלכו כל אחד מהניצולים לבקש את אביו ואת בנו ואת קרובו׳ ומי אשר נגזר עליו נשאר בחיים • הצילוהו בשבר יד ובשבר רגל • ורבי׳ היו הנהרגים והנחנקין • מהבעלי מומין אשר ניצולו • ובעוה"ר נהרגו יותר מן חצי היהודי׳ אשר היו בשתי הערים הק׳ • ונפלו כל הבתי׳ והחומות חומה גבוה לדלתי׳ ובריח : וגם כל הבתי כנסיות נפלו ונחרבו בעו"ה • וכל הס"ת והספרי׳ הקדושים נקרעו לגזרים • רק הבהכ"נ של האריז"ל והביהכ"נ שבה עומד הס"ת של ר"י אבוהב נשארו מקצת קיימי׳ : אהה • מי יתן ראשי מים • ועיני מקור דמעה על עם ה׳ כי נפלו בלי חרב • וכל בית ישראל יבכו את השריפה אשר שרף ה׳ את עמו וארצו : וזכות כל הקדושי׳ הצדיקים והחסידי׳ יגן עלינו ועל כל ישראל • ויבולע המות לנצח • ומחה ה׳ אלקים דמעה מעל"פ אכי"ר : ועתה ב"ה כבר נבנית יותר משני שלישי העה"ק צפת ת"ו • ומזה ונתיישבו בתי כנסיו׳ כמאז • ועה"ק טבריא נבנית כולה כמאז • והעם הקדש ספרדים ואשכנזי׳ יושבים על התורה ועל העבודה כמאז ומקדם • והודו לה׳ כי טוב על כל הטובות אשר גמלנו • כן יגמלנו לעד • ויבא משיח צדקינו בב"א

ברוך הרואה נסתרות ונגלות • שנשלם מאמר

גולת עליות

א"ל ובדרך מן צפת לימה של טבריא נר' שארית חומה בטיה על הר גבוה שהוא חורבת חרושת הגוים (שופטים ד') ואלי'ה בארות בארות שחופרים ברזל ונחושת ומוקפת בחומה של אבנים ע"כ :

מט

עין כחל לדרום צפת סמוך לעכברא בדרך שהולכים מצפת לטבריא יש בקעה גדולה ומתוקה מאד ולמטה מעיין מים טובים ונקרא עין כחל ועוברים דרך עליו ויש שם כמה בתים ושם נגד מזרח יש הר זקוף וגבוה מאד ולמעלה בראשו חלוב מעט בשובי ההר כדמות שער ושרו' ואומרים שבזה ההר נגנזו כלי בהמ"ק והלא המה בכתובי' במס' כלים של בהמ"ק · ע' בסוף הספר :

נ גינוסר ותנחום

כ' ט"פ פ"י"א כחצי שעה לדרום עכברא נוטה מעט למערב הוא כדה וקורינא לירון לדרום זה כמו שעה הוא גינוסר כחצי שעה הוא טבריא ומרחק מצפת לטבריא עתה כמו שלשה שעות ועתה מסבבים והולכים דרך אחר · וכמו בחצי הדרך יש סימן חקוקה מרובעת כאבן : תנחום · ושם נמצאים בניינים יפים' נפלאים ולוקחים משם אבני גזית חשובים לבנין לכל המקומות · כ"ש"י תנחום שם קבורת נחום הנביא ור' תנחום ור' תנחומא ע"ה ע"כ · בשה"ד ר' תנחום נקבר בעיר תנחום בשם. גא"י לא ידעתי איזה ר' תנחום הוא עכ"ל והינו מזכיר שם קבורת ר' תנחומא וגם לא קבורת נחום הנביא :

(אזה ארז"ל חייב אדם לברך על הרעה מעין הטובה · ע"כ ראיתי חובה עלי להזכיר חסדי ה' ותהלתו בתוך קהל ועדה מה שאירע בעה"ק צפת ת"ו שתים פקידות תכופות בתוך משך שלשה שני' למען יהי' זאת זכרון בספ' להודות לשם ה' ·

נא מעשה השלל והביזה שהי' בעה"ק צפת ת"ו בשנת צדק"ת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל ·

ויהי בימי שפוט השופט כל הארץ בשנת למען **תצד"ק** בדברך בחדש השלישי הוא חדש סיון בבחנה בו בנבאי' נתקיי' בנו אחב"י יושבי גליל הקיד' המקרא שכתו' הסתר פניך הייתי נבהל בעת הסתיר פנימיות השגחתו ית' אשר שם מורא' של חלשות בלב כל לשמור חיי ב"א אז נבהלנו כי מרדו גויי פראי אדם שכנים הרעים אשר בעה"ק צפת ת"ו והכפרים אשר המושל בכל ארץ מלר"י וא"י והסירו מורא המלכו' ויבואו על העיר מגירי חרבות ורמחות בכל בתינו להשמיד ולהרוג ולאבד מנער ועד זקן טף ונשים ביום א' ושלש נבוא · הודו לה' כי לעולם חסדו אף בעת הסתיר פניו האיר והטה חוט של חסדו עלינו ויתן בלב כל אחב"י לנוס כל אשר בבתיהם וברחנו לנפשינו על הרי ארץ הק' ורבי' מעתי ישר' ברחו ל כפר עין זיתון שתוך לאורות הקדושי' אשר בארץ אותו חסיד התנא הקדוש ר' יהודה בר"א ואביו ור' כרוספדאי שם ישבנו גם בכינו וצעקנו לשקי הארץ למען יצילנו בזכותם והגוים שללו ובזזו כל אשר בבתינו וישברו כלי הבית וחלונות ויקחו כל מיני דמיכל ומשתי וכל מחמדי העיר מפרו ויבואו מחך שלשה ואלפים יום ולילה · וירקו כל העיר · עדי נתקיים והגליל יחרב · כי באו משלחת חיה רעה ומור מברבורותיו בתוך בתי ב"י · ורעה עוד מזאת התרתרו מעינו · כי באו גוים בנחלת ה' במקדש מעט בתי מדרשנו ובכ"נ ויפתחו היכלי קדשינו וישליכו כל חמדתינו כפרי תורתינו ארצה · וכל קדשי תפילין ומזוזות בתינו שללו ובזזו והשליכו ויקחו מס"ת רצועות לסוסיהן ויעשו מנעלי' לרגליהם · מחו במעשיה' על צרות יש"ל · ובימים ההם סגרו כל הדרכים אין יוצא ובא להודיע ע"י לפרקליטי המלכיות היושבים בנאלי הים הסובב לא"י · ונצעק אל ה' אנקי הארץ · דמיע תדמע עינינו על עדר ה' ועל חורבן ישוב ארצינו והתורה הקדושה אמנו פרש כנפיה יצאה בבגדי אלמנותה לפני אבינו מלכינו הרחמן וקבלה כל מיני מוח ובליסטראות בבזיונותי' למען הציל את בנים חמודים וירחם המרחם על הארץ ויסבב בסיבותיו הנכבדים ויבא איש הרוך לפנינו רץ מעיר בירות נתל' פה ועל ידו הודענו כל המאורע לכל פרקליטי' המלכים ושרי ארץ רבה ולשר המדינה ושייט בש"נ מאשר נודע

מג פמיאס פ'דגוש ונק' בניאס

כתב י(ביהושע י"ט) ויקר' ללשם דן בשם דן אביה' כ' ע"פ הוא דן היא לשם הוא פמיים ובערבי בניים · איתא במגיל' לשם זו פמיים במס' בבא בתרא ד' ע"ד ע"ב אמר רבי יהודה א"ר ירדן יוצא ממערת פמיים כ'מ"ב דן ושם מערה אחת ומשם יוצא הירדן עד דרך ג' מילין מתחבר אליו נחל ארנון היורד מגבול מואב ולפני המערה ניכר מקום המזבח של פסל מיכה שהיו עובדים בני דן בימים ההם ושם מקום המזבח של ירבעם בן נבט שהי' שם עגלי הזהב ומשם שני ימים עד דמשק ע"כ · כ' בסה"ד דק"מ ע"א בשם גא"י בניאס הוא מערה של פמיים שם קבור שבואל בן גרשום בן משה רבינו ע"ה ועליו אילן מגדייאן ושם קבור עדו הנביא ועליו אילן בוטים:

מד בין הבתרים

כתב סה"ד ד' י"א בשם גא"י על ראש ההר הלבנון בנין שם כרת הקב"ה ברית עם אברהם בין הבתרים ובש"י כתב מעמד בין הבתרים בית נאה ומשובח בראש ההר ועליו ג' כפות והתוגרמים קורין אותו מעשעד אל טייר ע"ש. וירד העיט על הפגרים ע"כ · מתאם: כ' בסה"ד בשם גא"י כפר מתאם יש אומרים שהיא צרדה שם קבור ר' יוסי בן יועזר איש צרידה וכ"כ ש"י וקבורתו בתוך בית קטן והוא מגד הסדסי' ומבוא' בשם האר"י ז"ל ג"כ שקבורתו סביבו' צפת:

מה ברתותא

כתב סה"ד ר"א בן יהודה איש כפר ברתותא שם קבור' ובש"י כ' ברתותא היא מריבה ושם קבורת ר"א איש ברתותא · מיבנין · כ' סה"ד ד' כ"ם אשתגר בן ענת נקב' בעיר מיבנין בכיפה וכ"כ ש"י עד הנה עזרונו רחמי ה' לסדר סיבוב צפון של צפת · ועתה בע"ה אשובה אראה לסדר מצפת ולדרום · כ' כו"פ פי"א לדרום צפת ביושר כמו מלי שעה היא עכברא הנזכר בירושלמי הורה רבי בעכברא בטף · עד שם שהיא נזכרת בב"מ בפרק השוכר את הפועלי' גבי קבורת ר"א בר"ש דאמר אזלי רבנן לאשכוחי לא שבקינהו בני עכברא כו' שדרינהי רבנן לבני מירון כו' ועכברא היא דרומית למירון כמו שעה והיא נמוכה אצל מירון ע"כ ומ"ש כו"פ שעכברא דרומית למירון אינו ר"ל דרומית ממש כ"א שהוא דרומי' מזרחית למירון עוד שם בכו"פ ושם עין ט בה ולדרומה קבורי' ר' ינאי ור' דוסתאי ור' נהוראי כן הוא בקבלה מירון ועכברא לא נשתנה שם ע"כ · כתב מא"י הייתי בעכברא שם ר' ינאי ובני בניו ר' דוסתאי ור' נהוראי והם בפרדס ולפני המערה מעיין מים טובים והמעיין נפלא ואין אדם יכול ליכנס בה והפרדס ההוא נאה מאד מלא פירישים וצימוקים:

מו

כתב סה"ד בשם גא"י עכברא שם נקברו ר' ינאי ור' דוסתאי ור' נהוראי אבל לא ידעתי איזה ר' ינאי אך שגם ר' דוסתאי נקבר שם שהיה בנו של ר' ינאי הקדמון עכ"ל ובס' גירושין לרמ"ק מזכיר ג"כ בעכברא ג' הנזכרים אכן ש"י בשם האריז"ל כ' וז"ל לדרום צפת בכפר עכברא שם מערה אחת בתוך הפרדס ויוצא מפתחה מעין מים להשקות הפרדס ופתחה צר מאד ליכנס לתוכה ולצד מזרח קבור ר' ינאי לבדו ולא כנכתוב בס' היחוס שקבורי' שם ג"כ ר' דוסתאי ור' נהוראי ע"כ והיו יכולים לכנס לתוך המערה בדוחק וכן מזכיר בספר גירושין להרמ"ק שנכנסו שם מקצת חברים ויש בה גנות ופרדסי' עד היום ·

מז

כתב מא"י ולמעלה בכפר בא"כ חרב יש עדיין שני כתלים גבוהים שלשה אמות מאבנים גדולים ועשאו רשב"י ע"כ ועתה בעו"ה לא נראה מאומה ·

מח

בעכברא יש גנה גדולה של אתרוגי' תאומי' שלוקחים בכל שנה · כמ"ש אח"כ

נקבר בכפר וחוץ לכפר תחת הת"ס נקבר ר' הלל ואינו הלל הזקן · בת"ב כ' ר' יוסי הגלילי קבור בקדש נפתלי עכ"ל שה"ד ומן בש"י קא חשיב בדאלתא ר"י הגלילי וניתן שי' ועליו ציון ואילן זית ושם בו כ"ד ור"א בנו ועליו ציון ור' הלל ועליו ציון · ובשה"ד כ' אכן לא ידעתי איזה ר' הלל הוא כי מלבד הלל הזקן היה בני הלל אחיו של ר' יהודה נשיאה ובנו יונתא"י כ' ונבוה דלאתא ושם ר' ישמעאל ברבי יוסי בתוך גן אחד ולמעלה בראש ההר ר' יוסי אביו אין עליהם בנין רק גל של אבנים ע"כ:

טל ראס אל אחמר

כתב מא"י ולך אל מקום נקרא ראס אל אחמר ובראש ההר גבוה יש קבר ר' זמרא עם ציון בנוי עליו ומן המקום ההוא אדם רואה כל הגליל ורום גובהו ע"פ · ובשה"ד בשם גלילות ארץ ישראל קרוב לעלמא קבור ר' יוסי ואביו ר' זמרא וכן בשבחי ירושלי' קא חשיב אב ובנו יש עליהם גל של אבני' כמו ציון ·

מם עלמא

כתב ת"ב עלמא ושם כ' יהודים ובה"ק גדול לישראל ע"כ · וכ' מא"י הלכנו לעלמא היא כפר גדול במישור שמן מלא כל טוב וקהל יהודים כמו ע"ז בע"ב ובה"כ שם התפללתי בבוקר ואח"כ הלכתי על קברי צדיקים אשר שם ע"כ · ובש"י כ' ובכפר בה"כ חרב ע"כ וכן עתה בעוה"ר אין שם יהודים ולא ביהכ"נ ירחם ה' · כ' מא"י למעלה אצל ההר באמצע השדה יש קבר ר' יהודה בן תימא ועליו ציון בנוי ולמעלה ממנו נגד ההר יש מערה גדולה ומערה לפנים ממער' ששם היו קבורים תלמידיו · ובשה"ד בשם גא"י כ' ולצפון הכפר קבר ר' יהודה בן תימא וסמוך לו מערה גדולה ובתוכה מערות הרבה ונקברים רבה בר רב הונא ורב המנונא ורב חננאל ורב הונא (ובמקום אחר כתב שנקבר רב הונא בעין זינה ואולי ב' רב הונא היו) ונקרא מער' הבבליים

מא

כתב במא"י ר"א בן הורקנוס ציון נאה על קברו והוא בתוך כרם אחד וקרוב לו על הדרך ר"א בן ערך והוא קבר של אבן שיש ומכסה של אבן גדול עליו אומרי' בבירור כי זה כמו ארבעי' שנה לקחו הישמעאלי' המכסה ההוא לעשות ריחיים ונשאו אותו הרבה בני אדם למקום רחוק ולמחרת מצאוהו על קברו והכל מעידים ע"ז והאבן גדולה מאד ע"פ האדמה בדפנות סביב כמו ארון ומכסה אבן גדול מלמעל' ובשה"ד כ' בשם גא"י לדרום הכפר קבר ר"א בן הורקנוס באבן והוא ר"א הגדול וסמוך לו קבר ר"א בן ערך ועליו מצבה ואילנות פירות ע"כ · הרי לפניכו שכ' איפכ' מהנז' במא"י וקהו' בש"י עוד כתב מא"י סמוך לאבן שיש הנז' ר' יוסי מגאן ומרזב של אבנים סביב ע"כ עוד במא"י בכס"א ר"א בן עזריה ואילן על קברו ממין א' נקרא בוטים ועושים ממנו שמן וכ"כ בש"י ושהוא בין הכרמים וכ"כ בשה"ד:

מב

עוד במא"י רחוק חמש מיל נגד ההר השני מערת הבבלים כנז' למעלה והיא קטנה ויפה יש בה ח' טכין · קדש · היא עיר מקלט כתי' (ביהושע) ויקדישו את קדש בגליל בהר נפתלי · אית' בתוס' מכו' תרתי קדש הואי ופירש"י ז"ל עיר תבל' ועיר ביטני' כמוכ' לה הנק' על שמה והביטני' היתה עיר מקלט וכדאית' בסוף דף ט' איתא ע"ש ושלשת את גבול וגו' שיהיה משולשי' קדש לסוף לצפן א"י · כ' בשה"ד נפתלי ואשר קבורי' בקדש ובשם גא"י בכפר קדש היה בית מדרשו של יהושע כ' בכו"פ פי"א לדרומה של פמיים כמלי יום הוא קדש בהר נפתלי וקורין לו קדס: כ'. ת"ב קאדים הוא קדש נפתלי על שפ' הירדן ושם קבר ר"א בן ערך ור"א בן עזרי' וחוני המעגל ור"ש בן גשורי ור"י הגלילי ושם קבר ברק בן אבינוע' ואין בה יהודים · ובשה"ד כ' בשם גא"י סמוך לכפר קדש קבורי' דבורה וברק בן אבינועם ויעל אשת חבר הקיני וחבר עכ"ל · וכן הוא בש"י ועליהם טכין גדולים מאבן ·

הסל׳ נגד ימינך ושם קבו׳ אנטיגנוס איש סוכו תלך מעט יותר נגד דרום ושם חפיר ג"כ תחת הסלע נגד ימינך ושם קבו׳ נתן דצוציתא עכ"ל · אבנית · כתב בשה"ד בשם גא"י קבורת ר׳ יהודה הנשיא בעיר אבנית ובמקו׳ אחר כ׳ רבי׳ הק׳ נקבר בציפורי אולי צ"ל ר׳ יהודה נשיאה ע"כ · והוא בן בנו של רבי׳ הק׳ · והנה בעל שה"ד ברוב גאונו כיון אל האמת כמ"ש ג"כ במא"י בסופו אבנית שם מערה יפה לר׳ יהוד׳ נשיא׳ ותלמידיו בי׳ דינא דשרו מישת׳ ע"כ ותנא הנזכר בע"ז ובש"י כת׳ שם קבורת ר"י נשיאה ועליו כיפה · ובאה"ל כת׳ ערך אלי תאום שבת מבניהו בן יהוידע קבר ר׳ יהודה נשיאה ועליו בנין תמונה יפה. והכיפה נפלה לתוכה ועיר אבנית הנז׳ עתה חריבה בעו"ה לא יש אפילו בית אחד והבנין הנזכר עומדת בלי כיפה ע"ג שטח ההר ולא נראה שם מערה ונגד מערב יש מערה יפה עם הרבה כוכין: וכ׳ בש"י ובתחתית ההר נגד מערב סמוך לדרך מערה מליאה כוכין ושם רב פפא ובני רב פפא ותלמידיו ע"כ · אבל בשם האר"י ז"ל כ׳ וז"ל בכפר אבנית יש שם מערה שבה קבורים אביי ורבא והנה הפתח נגד מערב ובתוכה הרבה כוכים והנה בכוך שבקרן מזרחית דרומית מתים שם קבור אביי והכוך הסמוך לו אשר בצד דרום מתים שם קבור רב דימי מנהרדע׳ והכוך הסמוך לו אשר בצד דרום ג"כ והוא כוך יותר רחב מכוך רב דימי שם קבור רבא והוא בכוך האמצעי שבדרום ושאר הכוכין לא הוגד לי מי הם · וכת׳ באה"ל ושם מערות נוראות ע"כ · וכאשר זיכני ה׳ וסבבתי סמוך את הק׳ האלו שם ראיתי בצד מזרח מערה ארוכה נפלאה פתוחה למזרח ואומרים ששם קבורי׳ אביי ורבא ומן המקום ההוא רואים את כל המישור עד הירדן ונראה הירדן טרם שנכנס לים כנרת ועוד ים א׳ ואומרי׳ שהוא ים החולה ·

לה נביארתען

כתב בשה"ד בשם גא"י ר"א המודעי קבורתו בכפר נברתין עם ר׳ יעקב איש נבורית ועל שניהם מציבה אחת ע"כ וכן כ׳ במא"י : וש"י כתב נברתין מקום חרב ושם קרוב לאם הדרך קבורת ר׳ יעקב ור"א הנזכרי׳ ומביא בשם האר"י הק׳ וז"ל בלכתך מעין זיתון לכפר נברתין יש שם הר א׳ גדול יורדין ממנו לכפר הנזכר עצמו ושם באמצע ההר קבורי׳ יחד ר׳ יוחנן בן הרכינס ור׳ יצחק בן אלישב ע"כ :

לו כפר עמוקה

הכו"פ פי"א חשיב לצפון צפת עמוקה · כתב במא"י עמוקה מקום. כשמו כן הוא עולים להר גבוה מאד ואח"כ יורדים בעמק ושם כפר כשש׳ בתים ואין שם יהודי וסמוך לכפר יונתן בן עוזיאל ציון של אבנים בכיי עליו ואילן של שריקה לא נמצא כמהו בטוביו ורוחב ענפיו ויפיו ע"כ · בשה"ד בשם גא"י יונתן בן עוזיאל נקבר בכפר עמוקה סמוך לצפת ת"ו · ובש"י קורא האילן בשם אילן סנדייאן גדול והן עתה הכפר קטן וכאשר זכיתי והייתי שם היה לי נח"ר גדול מאין לשער :

לז כ׳ בשה"ד אות א׳ בשם גא"י פערעאם שם יש מערה קבור חוני המעג׳ עם אשתו ושמו׳ לו בית מדרשו ובצד השני מערה קבו׳ אבא חלקי׳ בן בנו וחנן הנחבא בן בתו ובמ"ב כ׳ חוני המעגל קבור דקדש נפתלי עכ"ל השה"ד · בש׳ גירושין להר"מ"ק מזכיר בפערעם חוני המעגל וחנן הנחבא ואבא חלקיה וכן במא"י ובש"י קרא אותו בפערע׳ חוני המעגל ואשתו ושני בניו הנזכרי׳ ולא עוד ובש"י ניתן סימן להמערה של אבא חלקיה וחנן הנחבא שהם קרוב לפרדשי׳ ומזכיר ג"כ המדרש סמוך לחוני המעגל וכאשר זכיתי והייתי שם לא ראיתי שם המדרש אך הגל שנחרב בעו"ה · ובשה"ד אות הנו׳ למעגל מבי׳ שבני חוני המעגל היו הראשון היה ישן ע׳ שנה מחורבן בית ראשון עד שנבנה בית שני והשני בן בנו התפלל על הגשמי׳ ונראה שם שאותו הנזכר בגא"י הוא היה המתפלל הנז׳ במס׳ תענית נגד כאן צפונית מזרחי׳ לצפת מכאן והלאה לצפון צפת :

לח דלאתא ת"ו הגוש

כת׳ בשה"ד בשם גא"י למעלה בכפר דלאתא נראה ההר קבור ר"י הגלילי ובנו ר׳ אלעזר נקבר

מאוד ונקרא הדרך שביניהם בין גבלין · ושמה באמצע אורך הדרך הזה שם בצדדי הדרך בראש ההר ההוא שם קבור ר' כרוספדאי חסיד לבא הנז' בספר התיקונים תיקון ע' ובזהר פ' שלח לך ובס"י חשיב ר"י בר"א ור"י סרגוסי ס' וכנגד' ר' כרוספדאי והדר קא חשיב מערת ר' אילעאי וכו' ובהר נגד ר' אילעאי קביר' אמו של ר' כריספדאי ע"כ · נראה שר"ל ש"מ שם קבורת ר' כרוספדאי בפ"ע ואמו בפ"ע ואין אנו יודעים את המערה הנזכר ולעיל כתבתי בשם הא"י ז"ל שקבור' אמו של ר' כרוספדאי קבורה בין זיתון לצפת"ו ובאה"ל כ' ר' כרוספדאי ור' רחומאי הנז' בתיקונים :

לג

ר' נהוראי סבא · בס"י כ' הא"י ז"ל בלכתך מכפר עין זיתון לכפר עלמה אצל מערת ר' אילעאי הנז' ויש שם דרך הולך ממערת ר' אילעאי עד מעיין אחד אשר שם נקרא עין אלטוני והנה לימין הדרך ההיא יש הר גבוה מאד ובאמצע שיפוע עלית ההר שפיע אחד ושם קבור ר' נהוראי סבא הנז' בזהר פ' תליה ע"כ · בירייא · מזרחי' צפוני' לצפת כתב כו"פ פ"א לצפון צפת בפחות מאלפיים אמה על הר גבוה היא כפר בירי שנז' פ' מקום שנהגו מעשה ביהודה והלל בניו של ר"ג כו' בשבת בבירי וקורין לו בירייא ע"כ · ובאה"ל כ' ואולי מ"ש בערכ' פ"ב יועזר איש הבירה היא בירייא ובס' תיקון יששכר לענין קריאת התורה בפורי' מזכיר מנהג של בירייא שהיה שם יהודים בזמן הרב ב"י כתב בס' שם הגדולים נ"ל ראיתי ש"ע שנדפס ראשו' ישן בלי הגהות וכתוב שם בסופו א"ח שחיברו מרן בכפר בירייא בגליל שנת השכ"ה · ובאה"ל כ' וז"ל ראיתי הש"ע של הרב"י הראשונים שנדפסו בבירייא בשנת אלקים השכ"ה לטובה ונראה לעין שיש ט"ס באה"ל ול"ל שנדפסו בבירייא שהי' מכוון לשם הגדולי' כ' בס"י בירי' יש בה בהכ"נ בטי ע"כ ועתה בעו"ה לא יש שם בהכ"נ ולא יהודים · בסה"ד בשם גא"י אבא שאול היא ואשתו קבורים בכפר בירייא ובס"י כ' למעלה מן הכפר בהר שם מערה ובתוכה קבורת אבא שאול ואשתו ע"כ ובאה"ל כ' בין השדות באמצע ההר הוא מערת אבא שאול ואשתו ע"כ וכן קורין העם גם עכשיו ושמערה הזו נק' על שמם אמנ' בס"י בשם הא"י ז"ל כת' וז"ל בכפר בירייא מערה אחת ואומרים העולם ששם קבור אבא שאול ומורי ז"ל לא הודה בזה ואמר שהוא צדיק אחר ולא הגיד שמו ע"כ והמנהג שבכל שנה ושנה בר"ח אייר הולכי' לשם ומשתטחים שם ומדליקים נרות :

לד

בין גבלין מזרחית צפונית לצפת לשון ס"י בשם הא"י ז"ל בלכתך מצפת לכפר אבני' יש שם ב' הרים גדולים מאוד ונקרא הדרך שביניהם בין גיבלין וכו' בספר עמק המלך בהקדמה פ"ד שהא"י ז"ל גילה קבורת בניהו בן יהוידע עפ"י מעשה שלא הי' שם היכר מצוי' וכו' ס"י בשם הא"י ז"ל בלכתך מן כפר בירייא לצד צפון לכפר אבנית דרך מנטועים שם אילנות ורדים רבים הנקראים ט' רחוים בתחיל' הדרך שהו' אחר לאחך מן המעיין של בירייא רחוק כמו ת' אמה על צד שמאל הדרך תמצא שם מורד אחד עמוק ומשופע וצר בין ההרים ההם ושם קבור בניהו בן יהוידע ע"כ · ובסה"ד ד' מ"ד בשם גא"י בין גבלין סמוך לדרך גל אבנים שם קבור בניהו בן יהוידע ע"כ וכן הוא בס"י · ובהיותי בצפת בנה גוי בעל השדה ציון על קברו ופעם א' הלכתי זכיתי להיו' על קברו עם רב' אשכנזי ז"ל ראיתיו שקיים של נעליך וגו' והניח מנעליו ברחוק כמו ד' אמות ואח"כ נגש להתפלל שם · וכו' בסה"ד כי שני בניהו בן יהוידע היו האחד בתחילת מלכות דוד המע"ה הנז' (שמואל ב' ח') והשני בן בנו בסוף מלכותו בימי שלמה המע"ה הנזכר (שם ב' כ"ג) ובניהו בן יהוידע בן איש חי וגו' ע"כ · ועפ"ז לא נדע איזה בניהו בן יהוידע קבור שם אם הראשון או נכדו והם הי' כהנים כמ"ש (ד"ה א' כ"ו) שר הצבא השלישי בניהו בן יהוידע הכהן · כ' ס"י בשם האריז"ל וז"ל גם בלכתך מצפת בדרך בין גבלין הנזכר באותו ההר אשר לצד ימינך תעלה משם ותלך כל ראש ההר ההוא מצפונו לדרומו ושם כמו חפירה תחת הסלע

מצפת ת"ו מיל ושם כמו ארבעים בעלי בתים יהודים ובית הכנסת יש בו כ"ו ס"ת ע"כ והכפר הוא לצפון צפת"ו · ובס' תיקון יששכר דל"ת לענין קריאת התורה בפורים מזכיר מנהג עין אל זיתון שהיו שם או יהודים והר"ב בעל סדר היום הי' שם ר"ת כמ"ש בשער ספרו ובס' עמק המלך בהקדמה פ"ח כ' ר' יהודה בר' אילעאי קבור סמוך לצפת כמו אלף אמה ובכל שבת הולכי' שם כמה כתות לכפר עין זיתון ומתפללים שם בבהכ"נ הישנה שהיא סמוכה לקברו ע"כ ואח"כ נסבת בעו"ה ישוב היהודים משם · ובס"י כ' שיש שם ביהכ"נ בנוי וסגור עם ס"ת ע"כ · ועתה אין שם ביהכ"נ רק אומרים על בנין א' הסמוך למעיין ששם הי' ביהכ"נ ונאמר לי שזה כמה שנים מצאו הגוים ס"ת בעין זיתון והביאוה לצפת"ו · וכתב בהא"ל ומעיין גדול יוצא מירושלם ומקצת מים דרך מערות מתחת לארץ בכפר הזה עד כאן והמעיין הוא פלא ומקצת מים רבים בשפע רב על פני השדות · והירקות דשם משובחים ביותר ומביאים אותם לצפת"ו למכור · וכן המי' מביאים לצפת כי הם טובים ומשיב' נפש ואומרי' שהולכי' ובאים מירושלם ועד הנה :

לב

כתב בס"י ולצפון צפת בה"א ושם ר' יהודה בר' אלעאי ועליו ציון גדול ע"כ · ואינם מזכירים את ר' יוסי בנו · ובהא"ל כתב אחרי הכפר קברו של ר"י בר"א והוא לערך אלף פסיעה רחוק מצפת"ו ועליו הי' בנין חומה גדולה ורחבה ועתה חריבה עד כאן · ויש שם גל אבנים גדול וניכר קצת מהבנין · ובס' גירושין לרמ"ק מזכיר ר"י בר"א · וכ' ש"י בשם הא"י ז"ל בכפר עין זיתון שם ציון אחד ובו קבור ר"י בר' אלעאי כמו שאמרי' העולם והוא קבור בקרן מערבית צפונית של הציון הזה למטה במערה שתחת הציון ע"כ · ובס' מדים ד"כ ו כ' שיר ידידות אשר יסד ר' יהודה הלוי מחולת השירה אין הקדושה יקרה מאודה ט' אנו משוררים על ציון ר"י בר"א כל ער"ח בשמחה רבה ומתגני' לא זו יערשנו מעליו

ע"כ · ועתה המנהג הולכים לשם בפסח שני כל אנשי העיר אנשים ונשים וטף בששון ושמחה וכל היום אלו מזמרים ואלו באים ומשתטחי' על ציונו הק' ובמערת אביו ר"א ועוד מקומות הקדושים אשר ישנם שם כמבואר לקמן ומדליקים נרו' ושמן ומתפללים ע"כ טובה וברכה עלינו ועכ"י מערת ר' אלעאי כ' בסה"ד בש' גא"י וסמוך לקבר ר"י בר"א מערה ומצבות הרבה ושם נקבר ר' אלעאי והרבה צדיקים עכ"ל · וכן בס"י ובסמוך מערה ובתוכה ציונים אביו ותלמידו ע"ה ועוד שם צדיקי' אחרים ע"כ · וכן הוא בהא"ל וכ' ש"י בשם האר"י ז"ל וז"ל לצפון הציון הזה הר אחד ושם בהר מערה אחת ואומרים כי שם קבור ר' אלעאי אביו של ר"י הנזכר וכן הוא האמת · והנה הוא קבור בסוף התוכי שלצד מזרח לקרן דרומית מזרחית ע"כ · כ' בס' שם הגדולים שהר"ב ר' יוסף סאראגוסי בא ממצרים ומשם עלה לאה"ק לצפת"ו ונעשו לו נסים גדולים וכ' בס' מדים בהקדמה פ"ח וכן הי' בצפת"ו הרב רבי יוסף סאראגוסי רבו של הרדב"ז שהי' משים שלום תמיד בין אדם לחבירו ובין איש לאשתו אפילו בין הגוים וזכה לראו' את אלי' ז"ל ובמקום שהוא קרוב לציון התנא ר"י בר"א שם הצב לו קבר ע"כ · ובס"י כ' ושם ר' יוסף סאראגוסי ונקרא צדיק הסרגוסי' ע"כ ולמה נקרי' כן כ' בהא"ל שפעם אחד גזר השר שיביאו היהודי' כמה מאות תרנגולים ויהיו לבנים והניחו על קברו ובא בחלום ואמר שיקבצו כמה מאות תרנגולים במקום א' ונעשו לבנים ואמרו שהיה רב גדול במצרים והר"ב בר"י נהג לו כבוד גדול ופעם אחד הלך לקברו של ר"י בר"א ונתגלה אליו אליהו ז"ל במקום ההוא וקנה קרקע הזה מן הנכרי ונקבר במקום ההוא ע"כ · ועתה סגור בפני כלם לקרותו ר"י הלבן ע"ש שנתלבנו התרנגולים וציונו גל גדול של אבנים והוא מציון ר"י בר"א לצד דרום ומתפללים שם בפסח שני · ר' כרוספדאי · כתב בס' עמק המלך בהקדמה פ"ד שהאר"י ז"ל גילה קבורת ר' כרוספדאי אחד נבא שנאה הכר מצולי כתוב בס"י בשם הא"י ז"ל למזרח צפת בדרך מצפת אל כפר אבנית יש שם ב' הרים גדולים

בעמק ומשם עלי׳ על ההר למירון למער׳ ובהעלות בשפוע ההר יש גל גדול של אבנים מהכיפה החריבה הנז׳ ולמעלה משם בין האילנו׳ יש מערה עם פוכין והיית׳ שם ואומרים שבנו ובתו של רבי יוסי הנזכרים במש׳ הנז׳ קבורים בזה המערה · ובאה״ל כי ר׳ יוסי קבור על אם הדרך ומנגד הרחק כמטחוי קשת קברי בנו ובתו שנגזר עליה׳ מיתתו ע״כ וז״ל ס״י בשם האר״י הק׳ בהגיעך בבי״ר אל סיך תעמוד שם ופניך כלפי צפון ואז תראה לצד שמאלך ציון אחד ובו קבור ר״י דמן יוקרת בדרך שעולים בו לכפר קומאה והוא כן כמו שאומרים העולם עכ״ל הק׳ :

כט ר׳ כרוספדאי האמורא · ר׳ יוסי בן יעקב · מקום האדרא רבאי שקנה אביו של שמואל הנביא · ור׳ בנאה האמורא :

עוד כ׳ ס״י בשם האר״י הק׳ אחר ר׳ יוסי דמן יוקרת הנז׳ וז״ל והנה בצד ימינך יש הר גבוה מעלה בהר ההוא כמו חמשים אמה או יותר ושם תמצא מערה א׳ מכוונת ממש כנגד ציון ר״י דמן יוקרת ובמערה ההיא יש שני פתחי׳ פתח א׳ קטן במערבה ופתח א׳ ע״ג המערה ותכנס דרך הפתח הזה שבגג אשר במער׳ ההיא קבור ר׳ כרוספדאי האמורא ואמר לי מורי ז״ל כי מעלתו גדולה במעלת התנאים גם קבורים עמו שם ב׳ צדיקים אחרים לא ידעתי שמם · בדרך הנז׳ אצל העמק ההיא שבו ביר אל שי״ך יש בו פרשת דרכים הולכים לצד צפון האחד ימיני הוא עומד לצד מזרח ההוא שבו כפר בירעא והשמאלי עולים בו לגוש חלב והנה בדרך הימני כאשר תגיע במקום שנכנס בין ב׳ הרים. הר א׳ לימין והר א׳ של כפר בירעא לשמאל תמנה כמו מאה אמות רחוק משם ותמצא מישור אחד קטן ובו אלני זתים כמו ב׳ אילנות ושם יש חפירה גדולה עמוקה לאורך הדרך עשוי׳ מחמת מימי גשמים היורדים דרך שם בימי החורף ובתחלה עומד הדרך לצד ימין החפירה ההיא ואחר כך נוטה הדרך ועובר באמצע החפירה. ועומד הדרך לצד שמאל החפירה ההיא באותו המקום ממש שנוטה הדרך הנז׳ יש שם אילנות א׳ ובשורשו כמו אילטבת אבנים והנה כנגד האילן לצד מזרח יש סלע א׳ ובה שני חפירות ובקיעות והנה בבקע׳ אשר לצפון הסלע שם קבור ר׳ יוסי בן יעקב שנפטר בזמן האדרא רבא בפ׳ נשא כנז׳ שם · והנה בשדה ההוא שם הוא מקום שעשו בו האדרא רבא ורשב״י ע״ה ישב בחפירה ההיא הצפונית ששם קבור ר׳ יוסי הנז׳ ובחפיר׳ הדרומית שם ישב ר׳ אבא ובמקום האילן הנז׳ שם ישב ר׳ אליעזר בזה הדרך הנז׳ אצל ביר אל שי״ך לצד צפון יש הר א׳ גבוה מאד המפסיק בין ב׳ הדרכים הנז׳ והנה מעלה מן הדרך הזה דרך אמצע ההר ההוא עד למעלה אצל שטח ההר ההוא למעלה בראשו יש שם סלעים רבים ושם ביניהם עומק א׳ ושם כמו פתח מערה א׳ תרד דרך שבו תמצא שם מקו׳ רחב למטה כמו מערה אחת ושם קבורת אלקנה אביו של שמואל הנביא ור׳ בנאה האמורא (אמר שמואל · זה הוא שלא כמו שאומרי׳ העולם שהוא קבור עם בנו שמואל הנביא ברמה) עכ״ל והוא הרב ר׳ שמואל ויטאל בהר״ח ז״ל ועמ״ש במאמר מבשר׳ ציון :

ל ר׳ אילא · אמי · שלר׳ כרוספדאי

כתב בסה״ד אות א׳ בשם גא״י גפ״ר הוא באר בין עין זיתון וצפת ת״ו סמוך לזתים גל׳ קבור ר׳ אילא ע״כ וס״כ ס״י וז״ל ס״י בשם האר״י ז״ל בלכתך מצפת ת״ו לצד צפון ללכת אל כפר עין זיתון דרך אילן של חרוב יש שם ב׳ דרכים האחד הימיני הולך לעין זיתון והב׳ השמאלי הולך אל הבראל הנז׳ והנה באמצע ב׳ הדרכי׳ הא׳ יש שם בקעה גדולה של אילני זתים ולקצה צפוני של בקעה זו יש שם נחל מלרים שיורד מן בור א׳ הנקרא גאפר ין לצפת ועין זיתון ושם גשר א׳ ועוברים בו מימי הנחל · וזה הנחל נמשך ויורד לצד צפוני של הבקעה הנז׳ ובאילן של זית האחרון שבכלם שמצד צפון הבקעה הזאת שם קבר אמי׳ של רבי כרוספדאי אמי׳ צבא הנז׳ בתיקונים סוף תיקון ס׳ עכ״ל הק׳

לא עין זיתון

א׳ לגוסה כ׳ מא״י הייתי בעין זיתון כפר רחוק

גומא ואפירה אחד בין הסלעים כמו בקיעה ושם קבור אדמון ועוד שם סמוך מאד בקיעה שנית ושם **עקביא** בן מהללאל עכ"ל הק' ועמ"ש במאמר גולת תחתיות ונאמר לי שבמערב לצפת"ו בשטח אשר שם הנהר שטוחנין החטים יש עתה כפר קטן כמו ד' בתים ונקרא עתקאב ונראה שזהו הכפר הנז' ששם קברות הנז' זי"ע ועכי"א:

כז ר' נתן הבבלי · ר' שמעון בן מנסיא · רב ייבא סבא · אורי הכהן · ר' יוסי דפקיעין · בן הא הא · ר' יוחנן בן ברוקא:

עוד בס"י בשם האר"י הק' וז"ל בלכת' מצפת"ו דרך צפון לגוש חלב יש שם נחל מים הנק' ברא"ל ונרא' לי שמיתי בר"י"א · ועין זיתון · יורדי' בנחל ההוא והנה בנחל הזה עצמו ההולך לגוש חלב כשתתרחק מן הברא"ל ד' מאות אמה לצד צפון בדרך הזה עצמו יש אבן אחת גדול' ארוכה נטויה בצד הדרך הזה לצד שמאל ושם תחתית קבור ר' נתן הבבלי ונראה לי שכבר הוציאו האבן הזו ונאבד הסימן הזה · ותלך משם לצד מערב מתם ושם בהר מקום גדול מלא אפירות ונראה מקום מחצב אבנים בין הסלעים ושם קבור רבי שמעון בן מנסיא ומשם תלך לצד צפון מעט נוטה למערב דרך אלכסון עד אשר תגיע לנחל אחד עמוק מאד בין הרים גדולים מאד ובתחל' הנחל הזה ראשיתו מתחיל מן עמק א' שבין ההרים אל כפר קאיומאה ובעמק ההוא יש בור א' הנק' ביר אל שיך ושם בעמק ההוא פרשת דרכים למירון ולגוש חלב ולבאריאה ובדרום הבור הזה הנזכר מתחיל נחל א' יבש מבלי מים ונמשך בין שני הרים גדולים וארוכים מאד ונמשך קצה הנחל הזה עד הנהר של צפת ת"ו שטוחנין בו כנז"ל והנה בלכתך מן קבר ר"ש בן מנסיא לצד צפון נוטה קצת באלכסון למערב עד הגיעך לסוף קצה הנהר אשר הנחל העמוק הנז"ל הוא תחתיו · והנ' שם למעלה בראש ההר סלע אחד ומעט מישו' אצלו ושם קבור רב ייבא סבא הנז' בזוהר פ' משפטים (ועמ"ש במאמר רננו צדיקים) ורחוק ממנו לצד מזרח כמו מאתים אמות שם קבור **אוריה הכהן** · והנה בזה ההר שבמזרח הנחל הנז' בתחלת צפונו שם בגובה ראש ההר יש כמו קיבוץ סלעים בעיגול ובאמצעיתם הו' המקום שנתקבצו רשב"י ותלמידיו ללמוד שם אדרא דבי משכנא הנז' בזוהר בפ' תרומה ובאותו מקו' עצמו קבור ר' יוסי דפקיעין הנז' בזוהר פ' בלק (עמ"ש במאמר הנז') בדרך צפת שהולכים בו בגוש חלב באמצע הדרך אשר מן הבר"ט ט ביר אל שיך שם במזרח הדרך בצדו קרוב לו כמו עשר אמות או פחות מעט יש סלע אחד קטן הרבה ונמוך ושם קבור בן הא הא בדרך הנזכר' אחר שתעבור מן הברט יש הר אחד גבוה לצד מזרח בימינך ודרך ההר הזה עולים בו והולכים בו לעין זיתון מעלה משם בדרך ההוא לראש ההר ושם בראש ההר קבור ר' **יוחנן בן ברוקא**:

כח כפר קאיומאה ר' יוסי דמן יוקרת:

כתב מה"י באמצע הדרך מצפת למירון יש כפר נקר' קאיומאה סמוך לו על הדרך קבור בנו של ר' יוסי דמן יוקרת שהעניש אביו על שהוציא התאנים בלא זמנם כנזכר בפ' סדר תעניות ט ע"כ · והוא בדפ"כ"ד ע"א · אכן בספ"ד אות יוד כ' בשם גא"י באופן אחר וז"ל ר"י דמן יוקרת הוא ואביו נקברים בעיר קיומאה בכיפה שבורה וכל פעם שמתקנים נשבר ועדיין עומד האילן תאנים שהוציא שלא בזמנו ואצלו באר מים יפים וכמדומה שטעה וסבר ר' יוסי הוצי' פירות שלא בזמנ' עכ"ל סה"ד ואולי יש ט"ס וצ"ל שהוצי' בנו שלא בזמנו ור"ל בנו של ר' יוסי כי היכי דלא לשוייה לבעל גא"י כטועה בגמ' הנז' ולא נודע האילן כעת ועיר קיומאה הנז' חריבה עתה בעו"ה ולא יש אפי' בית א' ובס"י כ' ג"כ ר"י ואביו אלא שהם בשני מקומות וז"ל קיומאה חריב' סמוך לכפר מערה מליאה טבין ושם אביו של ר' יוסי ועל הדרך ר"י ועליו כיפה חריבה וסמוך לו בור וקורין לו התוגרמים ביר אל שיך והיאודי' קורין אותו צדיק ונהת אנים וכלם משום מעשה שהיה ע"כ והיינו בגמ' הנז' · והנה הבור הנז' הוא

בעמק

ועמ"ש בתש"ד ורחוק ממש מעט יש מהלך אחר ושם קבור ר' חוצפית המתורגמן ומשם תרד עוד למטה באמצע מורד ההר ההוא ושם סלע גדול ארכו קרוב לעשר' אמות וקומתו והוא סלע יחידי בפ"ע שוכב ומוטה על גבי קרקע ותחתיו חלול ונפרד מן הקרקע מצד צפונו ושם תחתיו קבור יהוידע הכהן עכ"ל הק' ועתה הולכים מרשב"י לר' חוצפית המתורגמן לצד צפון ויש מהלך מיל ושם מנוחתו ק' והוא מעשרה הרוגי מלכות כמ"ש במאמר גולת תחתיות ומשם הולכים ליהוידע הכהן ועליו סלע כנז' אמנם אינו יהוידע הכהן אביו של זכריה שהיה בימי יואש המלך כי הוא קבור עם מלכי בי"ד כמ"ש במאמר מבשרת ציון אלא הוא יהוידע הכהן אביו של בני' שהי' בימי דוד המע"ה ועמ"ש לקמן ומשם באר' כי שני יהוידע הוי ולפ"ז לא נודע מי מהם קבור פה: עוד שם בשם האר"י ז"ל מן הדרך מן הדרך הנז' ההולך מן דהרייא אל הברא"ל יש שם דרך א' שבו יורדין מצפת אל ראש הנהר לטחון חטים ותרד שם מעט בדרך ההוא ושם כמו שליש שיפוע הדרך וההר יש שם חרוב א' ושם קבור ברי' דרב ספרא הנז' בזוהר פ' תרומ' (דף קס"ז) יותר למטה בדרך הזה לצד מזרח יש פתח א' של מערה בגגה למעלה ובצד מערב המערה למטה יש כמין ג' בקיעות ושם בפנים קבורים יוסי בן יועזר ויוסי בן משולם ויוסי בן יוחנן כנגד ג' הבקיעות ממש עכ"ל ועמ"ש לקמן זיע"א ועכי"א:

כה ר' חייא ר' נחוניא בן הקנה ר' יצחק ר' אבא

עוד כ' ס"י בשם האר"י הק' ז"ל בלכתך מן הכפר הנק' דהרייא התחתונה של מערב לצפת תו' לרדת אל הנהר ששם טוחנין החטים ותלך בדרך ההיא ותגיע עד המקום שנכר משם נראים מים הנהר קצת גם מן המקום ההוא מתחיל לירד מן הכפר אל הנהר הנז' והנה שם לשמאל הדרך יש רחוב קטן בין הסלעים ולדרום הרחוב ההוא יש סלע א' גבוה ונראה כעין כותל אחד ושם קבור ר' חייא הנז' באדרא רבא דפ' נשא בהגיעך למטה כאשר תרד עוד בדרך ההוא עצמו רחוק מעט תמצא שם לצד מזרח הדרך סלע א' יחידי גבוה וזקוף בקומה זקופה ושם תחת הסלע ההו' עצמו קבור ר' **נחוניא בן הקנה** כנגד הסלע הזה מכוון ממש ביושר לצד צפון באמצע ההר יש שם סלע גדול ושם בקיעה אחת גדולה מפסיק הסלע לשנים ושם קבור **ר' יצחק** הנז' באדר' רבא דפ' נשא (אמר שמואל הרי מפורש כאן שאינו קבור עם רשב"י ובנו ר"א במירון כמו שאומרים העולם שהציון הג' אשר שם הוא ר' יצחק) (והוא הרב ר' שמואל ויטאל ז"ל בן הרב מוהרח"ו ז"ל ועמ"ש במאמר רנו לדיקים) בהגיעך למטה בנהר יש שם בטאן אחד שמתקנים בו הבגדים והוא הבטאן היותר גדול אשר בנהר ההו' והנה בהר על מזרח הבטאן ההו' יש בראש ההר מכוון כנגד הבטאן למטה בו ר' זריקא כו' חפירה אחת גדולה נכנסת בהר ההוא ושם קבור ר' אבא הנז' באדרא רבא דפ' נשא עד כאן לשון הק':

כו ר' זריקא ר' סמא הושעיא זעירא דמן חבריא מר עוקבא ר' טיפס אדמון עקביא בן מהללאל עכ"ל הק':

עוד שם בשם האר"י הק' ז"ל ובכפר חוקאב יש לצד דרום נחל חלוב ביושר כמו כותל א' ושם כמו מערה אחת גדולה חצובה בסלע ההו' כנגד הכפר ומשם עולים לחפירות אחרות אשר בסלע ההוא קרוב מאד וסמוך אל המערה ההיא ובמקומות האלו רוצה לומר במערה ובחפירות הנז' שם קבורים ר' **זריקא ור' כמא** והושעיא זעירא דמן חבריא יחד ומר עוקבא שם לבדו במקום אחר ור' טיפס איש יבנה שם לבדו במקו' אחר (ועמ"ש במאמר מבשרת ציון) ובשטח ראש ההר הגדול הנז' יש דרך א' שהולכים שם מכפר עיקבי' ושם בסוף שטח ההר למעלה לצד מערב יש כמו

גומא

נסע לג"ע ושמעתי נפלאות מחסידותו ובקיאותו ע"כ והוא ז"ל היה אב"ד בק"ק אמשטרדם יע"א וחקרתי לדעת מקום כבודו ז"ל והוא במערה יפה הנק' מערת אשכנזים המליאה קבורות ובאמצע יש עמוד אבן הנצב ופתח' למערב ואצל הפתח מימין הכניסה שם מנוחתו ק' זיע"א ·

הרב הגאון החסיד מ"ק מוהר"ר יששכר בער זצ"ל אבדק"ק זלאטשוב יע"א הנז"ל אות ב' · בעל המחבר ס' בת עיני על גפ"ת וס' מבשר צדק על התורה · מנוחתו ק' במערה הנקר' על שמו ז"ל ופתחה למערב · הרב הגאון החסיד מ"ק מוהר"ר אריה יהודה ליב הלוי זצ"ל אבדק"ק וואלאטשיסק יע"א מנוחתו ק' במער' הנק' על שמו ז"ל ופתחה לדרום והיא בדרך הילוך מהאר"י ז"ל להרשב"י ז"ל והוא ז"ל הי' הראשון במערה ההיא שנפתחה ונתגלית קודם הסתלקותו · ומקומו ק' במקצוע מזרחית צפונית ונכתב על מצבתו הרב אוהב תורה שכך צוה לכתוב וגם שם מנוחת הרב הגאון החסיד מוה"ר דוד שלמה זצ"ל אב"ד דק"ק סאראקא בעהמ"ח ספר לבושי שרד על יו"ד ועוד רבני' גדולים זיע"א : הרב הגאון החסי' מ"ק מו"ה חיים זצ"ל אבדק"ק טשערנאוויץ בעהמ"ח ספר סידורו של שבת ובאר מים חיים על התורה מנוחתו ק' במערה הנק' על שמו ז"ל והיא קרובה למערה הנז' ופתחה לדרום · וע"ג מערת הרב הגאון ז"ל דוואלאטשיסק הנז' הוא מנוחת הרב הה"ג החסיד מוהר"ר משה הלוי ז"ל אבדק"ק אוכניצע והרני מוכן ומזומן לקיים מצות כיבוד אב ואם לזכור מנוחתם ע"ה הנה סמוך להרב מהר"מ הנז' לצפונו שם מנוחת אדוני אבי מורי ורבי כבודי ומורים ראשי ירא ה' מוהר"ר דובערש בה' שמואל הלוי ז"ל נפטר בער"ה שני ימים בחודש תמוז שתקפ"ו והסי' מוק"ף הדין יתהפך לרחמים וכן צוה אבא מארי ז"ל לפני מותו להניחו סמוך לה' הנז' מפני שהיו אוהבים זה לזה ביותר וכשהולכים מעה"ק לצפת ת"ו להאר"י הק' ז"ל במסלה הצפונית בתחלת כניסה לבה"ח לצד דרום שם מנוחת אמי מורתי מרת נחמה בת מו"ה חיים הכהן ז"ל נפטרה בשו"ה ה' מרחשון ש' תק"פ גית

ז"ר שיקיים בלע המות לנצח וגו' והמתי' מתים ברחמים רבים יחיש המתי' בבי"א :

כג ר' פנחס בן יאיר

אחרי כלות הבה"ח למערב יש מישור שדה תבואה ואילני זתים ושם קבור התנא האלקי ר' פנחס בן יאיר זיע"א ועכי"א · וכ' בס' עמק המלך בהקדמה פ"ד שהרב האר"י ז"ל גלה קברו שלא הי' שם היכר מעולם ע"כ · ועתה יש גל אבנים על קברו ואומרים שאינו מניח לבנות עליו ציון כי לא רצה להנות משל אחרים כדאיתא במס' חולין דף ז' ומעה"ק לצפת ת"ו רואי' מרחוק את קברו הק' ובאה"ל כ' שראה כתוב שם על אבן הנשבר ר' פנחס בן יאיר והנה שמעתי שפ"א מיחה הגוי בעל השדה לדרום בשדהו לילך לרפב"י ונתקלקלו החטים שלו ושוב הניח לילך וכן עתה ב"ה הולכים לשם ואמתי שרוצי' להתפלל ואין מוחה כלל ועמ"ש במאמר רננו צדיקים שכתוב בספרים שנקבר רפב"י בכפר ברעם וגם שם אסתר המלכה ויש חושבים שאסתר המלכה סמוכ' לצפת ת"ו מפני ששמעו או ראו כתוב שהיא אצל רפב"י ואינם יודעים שזהו לפי הספרים שהם בכפר ברעם אבל כאן הוא רק רפב"י ע"פ גילוי האר"י ז"ל כנז"ל זיע"ו כי"א :

כד עדינו העצני ר' חולפית המתורגמן יהוידע הכהן בריה דרבי ספרא ג' ר' יוסי :

הנה יש בעה"ק לצפת ת"ו ברחובות הגוים שתי כפרים הנקראי' דהרייא אחת בגובה ההר למזרח ונק' העליונה ואחת בשפוע ההר למערב הנק' התחתונ' וכ"ש בשם האר"י זצ"ל וז"ל בלכת' מכפר דהרייא התחתונה שבמערב לצפת בדרך הנמשך מתנה תחת בה"ק ההולך לצד צפון ונמשך עד נחל המים הנק' ברא"ל אתגם בדרך הזה יש אילני זתים רבים ובהגיעך שם תתחיל לראות בהר ההוא לראש נחל המים שבו טוחנין החיטים ושם מפירה אחת הוא מקום מחצב של אבנים ושם קבו' עדינו העצני הנז' (שמואל ב' כ"ג)

ועמ"ש

ואומרים שמי ק"ק שנים ונפטר שם בצפת ת"ו עכ"ל ובשם הג' ח"א מע' ד' כתב רדב"ז תלמיד רבי יוסף סארגוסי המלומד בנסים ושמעתי מרבני עה"ק ירושלים ת"ו הזקנים שקבלו שנגלה אליו אליהו הנביא ז"ל ותלמידו רבי' בצלאל אשכנזי ולעת זקנתו עלה ממצרים לעה"ק צפת ת"ו ע"כ והנה מנוחת רבי' יוסף סארגוסי נזכר לקמן ע"ש ורבי' האר"י ז"ל היה בפשט תלמיד הרדב"ז ורבי' בצלאל כמ"ש לעיל אות י"ג ע"ש • ובשם הג' ח"ב מע' ד' מספר מגדולת הרדב"ז וכתב שמלך במצרים מ' שנה ובירושלים וצפת ת"ו ד' שנה שהלך לעה"ק ירושלם ת"ו לחזות בנועם ה' כי קדוש הוא כמלאך ה' ולא הונח לו מרוב המס המוטל עליו והלך לעה"ק צפת ת"ו ושם היתה מנוחתו כבוד זי"ע ומביא שכתב הרדב"ז בתשובותיו שהיה בעה"ק צפת ת"ו בהיותו בן י"ג שנה וכ' ונראה שאח"ז הלך למצרי' ובסוף ימיו חזר לעה"ק צפת ת"ו עכ"ל ובקוה"ד ד' הנז' כ' שהרדב"ז בהיותו במצרים מצא בתוך ביתו מטמון גדול ונתן חלק לת"ח של מצרים ושלח לת"ח של ערי ק' דא"י ת"ו והעתקתי לשונו במאמר ישועת ישראל ע"ש זי"ע ועכי"א •

כ' הרב המבי"ט זצ"ל

כ' קוה"ד ד' ל"ה הר' רבי משה בר' יוסף מטראני הנק' הרב המבי"ט ז"ל היה תלמיד מובהק מהר' הגדול מהר"י בי רב ז"ל ומביא שבהיות הר' המבי"ט כבן י"ח שנה עלה לצפת וילך מים ע"י הרב הגדול הנז' ואחר פטירת רבו בצפת ישב על כסאו ושפט את ישראל כ"ד שנה כמנין ד"ן ידין עמו ונתבקש בישיבה של מעלה בשנת משה עלה אל האלקים בי"ט אחרון של פסח וימי חייו היה שמנים שנה עכ"ל ובשם הג' ח"א מע' מ' כ' שבשנ' רפ"ה היה הרב המבי"ט מרביץ תורה בעה"ק צפת ת"ו בק"ק בית יעקב ונשאר עשרה שנים אחר שעלה לשמים מרן ריש מתא והיתה מנוחתו ש' משה עלה כו' עכ"ל זי"ע ועכי"א

כ"א הרב מהר"מ חאגיז זצ"ל

כ' בס' שם הגדולים ח"ב מערכת מ' וז"ל הרב מהר"ר משה חאגיז בן הגאון מהר"ר יעקב בר ברתיה דהגאון הרב המגן חיבר לקט הקמח על ד' טורים כו' והיה קרוב לנ"ו שנה בחו"ל ובשנ' תל"ח בא לנידון ואחר איזה שנים היתה מנוחתו בעה"ק צפת תו' והאריך ימים קרוב לתשעי' שנה עכ"ל וזקינו הרב המג"ן הנז' הוא הר' ר' משה גלאנטי ז"ל שחיבר ס' אלף המגן שו"ת בן הר' ר' יונתן גלאנטי ז"ל נכד הרב ר' משה גלאנטי הזקן המוסמך ז"ל תלמיד מרן הרב"י ז"ל עמ"ש במאמר מבשרת ציון בשם ס' שם הג' ע"ש • וקורא שם למהר"מ חאגיז הרב המניח שכן מתם א"ע בסוף ס' שפת אמת שחיבר והנה הרב מהר"מ חאגיז ז"ל היה בעה"ק ירושלם ת"ו ואחר פטירת מר זקנו הנז' יצא לקרית חוצות ובסוף ימיו זכה לחזור לא"י כנז"ל והן בעודנו היה בחו"ל לא זז מחבב את ארצינו הק' ויושביה כמ"ש בחבוריו שפת אמת הנז"ל וס' קטן פרשת אלה מסעי ומהם העתקתי כמה ענינים ב"ה וע"כ בארתי שלשלת יחוסו ז"ל לדעת כי ממקום קדוש יהלך ושפת אמת תכון לעד והיה גיסו של הרב הגאון מהר"ר חזקי' די סילוה ז"ל בעל פרי חדש כמ"ש בשפת אמת ד' כ"א זכותם יגן עלינו ועכי"א •

כב קבורת גדולים

כתב בס' שבחי ירושלם בבה"ח של צפת יש צדיקים הרבה לאלפים ולרבבות תנאים וגאוני עולם צדיקים שנשכח שמותם הם הידועי' הרב ר' יונתן גלאנטי (הוא הנז' באות הקודם) הר"ר יעקב אבואלעפיא והרב ר' משה בנו והר' ר' שלמה מאנים והרב ר' משה בנו והר' ר' משה ויטל והרב בעל מן טוב ומערת רבני אשכנזים מליאה צדיקים וחכמים וצדיקים אחרים לאין מספר זי"ע ועכי"א עכ"ל •

וברבות הימים גברה השכחה ואין זכרון לראשונים והזכור כמה גדולים רבני אשכנזים ז"ל כ' בשם הג' ח"ב מע' א' הר' הגאון החסיד מוהר"ר אלעזר מקראקא חיבר ספר מעשה רוקח על משניות ועלה לעה"ק צפת ואחר שנה

ועליו מונח אבן גדול לאורך הקבר ושם בסיד ולמט׳ יש מערה כמו בית ויש שם קברים • כ׳קוה"ד ד׳ מ"א שהרב מהר"מ אלשיך היה תלמיד מובהק של מהר"י קארו ז"ל וכ"כ בשם הג׳ ח"א מע׳מ׳שהיה תלמיד מרן ונסמך ממנו והנה הרב מהרח"ו ז"ל הי׳ תלמיד הרב מהר"מ אלשיך בפשט כמ"ש במאמר גלילות ארץ ע"ש כי שם מנוחתו ק׳ והבאתי שם דברי שם הג׳ שראה פתק׳מכתב יד מהר"מ אלשיך עצמו וכתוב בה שבכח אשר נסמך ממרן מהר"י קאר"ו הוא סומך את מהרח"ו יור׳ יורה טו׳ ע"ש ואינם מזכירים איזמתי עלה לשמים הרב מהר"מ אלשיך זי"ע ועכי"א וסמוך לציונו הק׳ יש שלשה ציונים אבנים גדולים זה בצד זה ומרוחקים זה מזה מעט ומלובנים בסיד ורגיל בפי העולם לומר עליהם אברהם יצחק יעקב • וקצת מושבי׳שהם גרים • אך אני הכותב ועוד א׳ חפרנו מראשותיהם ומצאנו תוך הקרקע אצל שני׳ מצבות אבן כמו אמה על אמה וכתוב עליהם כמה וכמה שורות תארים גדולים ובלשון גבירים ונשיאי׳ וע"י דיבוק שעוה קראנו הכתב והעתקתי את הכל וכעת איננו בידי כ"א זכורני שהפרט הוא אצל השי"ג והשנה בזכרוני שמותם מ"ו מאיר ומו"ה שמואל ואצל השלישי לא מצאנו מצבה • וכמדומה ששמעתי שהאר"י ז"ל אמר עליהם שהם בחי׳נשמת א"ו אבותינו הק׳ זיע"א :

יז הרב מהר"ש אלקבץ הלוי זצ"ל

כתב קוה"ד ד׳ ל"ו וז"ל היה בצפת ת"ו הרב ר׳שלמה אלקבץ בן הרב ר׳משה הלוי מקובל גדול ושמעתי מן הזקנים שהיה רבו של מהר"מ קורדוירו וכפי הנראה שהיה תלמיד ר׳יוסף טיטאצאק ז"ל ע"כ וכ"כ בשם הג׳ ח"ב ע"ש • ובס׳ שבחי ירושלם מושב בבה"מ דצפת הרב ר׳שלמה אלקבץ הלוי וכן בצה"ל מושב שם קברו ז"ל והוא בעל המחבר פזמון לכה דודי והנה זכה אשר הפזמון שלו אומרים בכל תפוצות ישראל בעת קבלת שבת ק׳ • וכ׳עוד שם בקוה"ד שהרב הנז׳חיבר ס׳מנות הלוי פי׳ על מגלת אסתר בס׳רפ"ט ליצירה ושלחו לחמיו מנחה שלוחה ביום פורים לכלתו במקום ששולחים הבחורים מכשיטי זהב וכסף לכלותיהם וחמיו וגיסו (בעל) אחות אשתו קבלו מנחת הספר ההוא בשמחה ובטוב לבב יותר כפלי כפלים ממה שהיה שולח להם מכשיטי זהב ואבנים טובות יקרות הערך ולכך קרא שם הס׳מנות הלוי ועוד חבר ס׳שרש ישי פי׳על מגלת רות בס׳ השי"ג ליצירה עכ"ל ואינם מזכירים איזמתי עלה לשמים זיע"א ועכי"א :

יח הרב מהר"י בי רב זצ"ל

כתב קוה"ד דף ל"ב וז"ל הרב ר׳יעקב המכונה בי רב הלך לארץ הצבי צפת ת"ו ושם הרבין תורה והעמיד תלמידים רבים וגדולים בחכמה ומביא שהיה מורה הוראות בישראל ורב לחמשת אלפים בתים יהודים במדי׳ פאס כשהי׳ בן י"ח שנה ע"כ ובד׳ל"ג מביא בשם משו׳המבי"ט ח"א סי׳ק"ג שהיתה מנוחתו ליל ש"ק ר"ח אייר ש׳הש"א ובשם הג׳ ח"א מע׳יוד מבי׳ג"כ מהמשו׳ הנז׳ זמן הנז׳ ש׳ אש"ה • עוד כ׳ קוה"ד ד׳ ל"ב שמהר"י בי רב ז"ל היה מגדולי תלמידי מהר"י אבוהב ז"ל ולכך כשמביא הרב"י דברין בטא"ח אומר כ׳רבינו הגדול מהר"י אבוהב להיות רבו של רבו ע"כ ובד׳פ"ח מביא מס׳יוחסין שכ׳על עצמו שמהר"י אבוהב היה רבו ונפטר בפורטגל שנת הרנ"ג ז׳חדשים אחר הגירוש וחי ס׳ שנה וחבר ס׳מנורת המאור ע"כ וכ"כ שם הג׳ ח"א מע׳ יוד ששמע שמהר"י אבוהב היה רבה דרבי׳ של מרן ונתבקש בישיבה של מעלה בפורטגאל כנז"ל ועמ"ש לעיל אות ה׳ • זיע"א ועכי"א :

יט הרב הרדב"ז זצ"ל

כתב קוה"ד דף ל"ו וז"ל הרב הגדול מהרדב"ז דהיינו רבינו דוד בן אבי זמרא ז"ל ולעת זקנתו עקר דירתו ממצרים והלך לו לעה"ק צפת ת"ו ואומרים שהרב מהר"י קארו ז"ל כבדו ונשאו בכבוד גדול והושיבו למעלה ממנו בכל הדברים מפני שהיה זקן מופלג בשנים יותר ממהר"יק

מתתן והוא בספר אבקת רוכל סי' קל"ו ומרן השיב על שאלתו עד כאן ובועד לחכמים ח"א מע' יוד כ' שמענו שהיה האר"י ז"ל ממשפחת מהרש"ל עד כאן • והגה הרב מהרח"ו ז"ל היה תלמיד האר"י ז"ל בקבלה כמ"ש במאמר גלילות ארץ ע"ש כי שם מקום מנוחתו ק' זכותם יגן עלינו ועל כל ישראל אמן :

י"ד הרב מהרמ"ק ז"ל

סמוך לקבר האר"י ז"ל באורך הוא מצבת קבורת רבינו הק' המקובל האלקי מוהר"ר משה קורדובירו זל"ל ועליו מונח אבן גדול לאורך הקבר וסד בסיד ובאה"ל כ' שלמד על קבר האר"י ז"ל במרגלותיו וישב על הארץ בין קבר האר"י ז"ל ובין קבר מהרמ"ק ז"ל וביניהם אמה ומקוק עליו ציון הרב המקובל ר' משה קורדובירו ע"כ כ' בשם ה"ג ח"א מע' מ' מהר"מ קורדובירו תלמיד מר"ן ב"י בפשט ובס' הפרד"ס שער סדר האצילות פ"ג כ' וז"ל קבלת מורי ורבי החסיד כמהר"י קארו ס' ע"ש וגיסו הרב מהר"ש אלקבץ ונגלה אליו אליהו הנביא ז"ל ונתבקש בישיבה של מעלה שנת הש"ל • וראיתי למהר"י לאה בכ"י שכ' דנח נפשיה דהרמ"ק זל"ל בן מ"ח שנים עכ"ל שם הג' וכ' עוד במ"ג מע' א' רבינו הק' הרמ"ק זל"ל בפשט היה תלמיד מרן ז"ל ויש לו תשובה בשו"ת מרן א"ה וגם בשו"ת אבקת רוכל למרן הנדפס מחדש יש לו תשובה בדיני ממונות ומסכים על דבריו מרן ז"ל ע"ש סי' ל"א ובקבלה היה תלמיד ר"ש אלקבץ עכ"ל ובקוה"ד דף ל"ו מביא שאשת הרמ"ק ז"ל היתה אחותו של הר"ש אלקבץ ז"ל ושמע מחכמי צפת ת"ו שכשהיו מוליכים הרמ"ק ז"ל לבה"ק הי' הולך לפניו עמוד של אש שראהו האר"י ז"ל ע"כ • והגה הרב בעל ראשית חכמה ז"ל היה תלמיד הרמ"ק ז"ל כמ"ש במאמר זכות אבות ע"ש כי שם מקום מנוחתו ק' זכותם יגן עכי"א •

ט"ו מרן הרב מהרי"ק זצ"ל

משם והלאה למערב הוא מצבת קבורת הרב הגדול רבן של כל ישראל מרנא ורבנא מוהר"ר יוסף קארו זל"ל ועליו מונח אבן גדול לאורך הקבר וסד בסיד • ובאה"ל כתב בין הקברי' קבר של הרב בעל בית יוסף ומקוק עליו ציון הרב ר' יוסף קארו בעל שולחן ערוך עד כאן • כ' בשם הג' ח"א מע' יוד וז"ל מרן מהר"ר יוסף קארו זל"ל האריך ימים פ"ז שנים ועלה לשמים בעה"ק צפת ת"ו יום ה' י"ג ניסן של"ה כמ"ש בשו' הרמב"ם מ"ד דפוס ויניציאה ודלא כמ"ש בקוה"ד דנח נפשיה דרב שנת של"ד עכ"ל והוא בקוה"ד ד' ל"ה ושם כ' סי' על שנותיו ראשו כתם פ"ז ומביא שכ' הרב"י בעצמו במתימת טוא"ע שהתחיל לחבר ס' בית יוסף באנדריטופלי שנת רפ"ב והשלים בעיר צפת ת"ו אשר בגליל עליון ס' הבקר אור ועסק עוד בהגהותו ובמהדורא בתרא עד ש"הש' עד כאן • ואימתי השלים. הש"ע כ' בשם הג' ח"ג מע' ש' וז"ל ודע דבש"ע שנדפס בימי מרן ז"ל בלי הגהה כתוב בסופו שהשלים למברו אור השמי י"ז אדר הראשון ש' שכ"ג עד כאן ולקמן הבאתי בשמו דחלק ש"ע א"ח השלימו מרן ש' שע"ו ע"ש ובמ"ב מע' ב' חושב שני רבנים בדור מרן שהיו גם כן ראוים לחבר חיבור זה והסכימו מן השמים ותנתן דת על ידי מרן הקדוש מפני ענותנותו היתירה עד כאן • עוד שם בקוה"ד שהלך הרב"י לצפת ת"ו ולמד בביהמ"ד של הרב מהר"ר יעקב בי רב והוא תלמיד מובהק שלו ובשם הג' ח"ג מע' יוד מביא מ"ש קוה"ד וכ' ואני מסתפק מאד בזה שהרי בש' רפ"ב באנידרנופלי התחיל לחבר הב"י כנלא שהיה גדול בתורה וכבר היה לו מגיד והיה המעשה טרא בליל שבועות באופן דכשבא לצפת היה מגדולי הדור בחכמה ויראה ומסיים ולכן נר' כי הרב מהר"י בי רב אחר שהוא ז"ל קבל הסמיכה הסמיך למרן בצפת ת"ו ומש"ה מרן קוראו מורי הרב עכ"ל • עוד כ' במ"א מע' יוד ומגדולי תלמידי מרן הרב מהרמ"ק והרב ר' משה גלאנטי והרב מהר"מ אלשיך ע"כ והרב מהר"מ גלאנטי נזכר לקמן ע"ש זכותם יגן עוכי"א :

ט"ז הרב מהר"מ אלשיך זצ"ל

משם ולדרום הוא מצבת קבורת הרב הגדול מרנא ורבנא מו"ה משה אלשיך הק' זל"ל ועליו

והרואה גם יש שם מערות הרבה עד אין מספר ויש מערות מלובים מאבן אחד ואינו מספיק להלוך על כולו לא יום ולא יומים ע"כ · והבי"ע הוא גדול מאד בחלקי ההר סביב ויש מקום שקורים אותו מדרש והוא קרוב לנוכח רשב"י זיע"א שבמירון ועמ"ש לעיל אות ב' בשם חס"ל מעלת הנפטרים בצפת ·ובס'לא ואדו'ד'מ"א כ' ששמע משם האר"י הק'זללה"ה שבחר צפת ת"ו לעילוי קבורה ע"כ :

והנה איש יחידי כו'הולך על בי"ע ומתפלל ולא יש פחד כ"כ כמו בחו"ל ואין המנהג לקבור בא"י בטלית וקיטל ולא לעשות גולל ודופק של עץ כ"א עושים אצטבאות סביב הקבר ומכסים באבנים דקים רחבים ע"פ כל המת ב"מ ועליהם בעפר ובונים ציון למעלה באבני הבנין · ומשמע מנוסח ק'האר"י ז"ל והרב"י זצ"ל ולדרוס נראים הציונים אבנים גדולים אבן אחת על כל אורך הקבר וכמו שכתב בספר עמק המלך בהקדמה פ"ט שאז היו עושים בצפת ת"ו ציונים גדולים והעתקתי לשונו במאמר מבשרת ציון ע"ש וכשמוליכים את הנפטר בר מינן לקבר מניחין אותו על תל אחד הסמוך לבית עלמין במערבית צפונית מהעיר ואומרי' אין דבר תור'וקדיש ולפעמי' מספידין אותו שם ועושים ז' הקפות ובין השמשות של ליל תשעה באב יושבות נשים מארצות המערב על התל ההו' ומקוננות מרירות בקול רם על חרבן בית המקדש שיבנה בב"א ואז יבולע המות לנצח אמן :

י"ג הרב האר"י ז"ל

בשהולכים מעה"ק צפת ת"ו על הבה"מ באים אל מצבת קבורת רבינו הקדוש המקובל האלקי מוהר"ר יצחק לוריא זצ"ל אשכנזי בן הרב מוהר"ר שלמה זצ"ל כתב בא"ה"ל קבר של האר"י ז"ל אינו בהתכסיא במערה רק בהתגליא כקברים שבפולין בנוי מותת אבנים גבוה אמה ויותר מן הארץ ועליו מונח אבן גדול לאורך הקבר וחקוק על האבן במראשותיו ציון הרב המקובל רבי'יצחק לוריא וסד בסיד וביתינו אצלו קבור בנו משה עד כאן · ובהקדמת הרב רבי חיים ויטאל ז"ל לספר עץ חיים כתב כי שני שנים קודם. פטירת הרב האר"י ז"ל הק'בא אשם מתגרים על פי הדבור לעה"ק צפת ת"ו כי כן הוגד לו ברוח הקודש כי הגיע עת פקודת רוחו להשיבה אל מקומה לאלהים אשר נתנה לו ע"כ · ומפליא שם בסיפור שבחיו ז"ל ובספר עמק המלך בהקדמה פ"ו כתב שמוהרי"ק שידך בנו עם בת האר"י ובחזרתו מסעודת אירוסין שיבח להאר"י מאד וכתב בקורא הדורות דף מ"א שהאר"י ז"ל נפטר לבית עלמו בן שמונה ושלשים שנים בש' השל"ג ליצירה ונתנו הזקנים סימן אל עליו חובת השיעור כך שמעתי בשאלוניקי מפי זקנים מקובלים נוחי נפש ע"כ · אך אינו דומה שמיעה לראיה שהרי כתב בס'שם הגדולים ח"א מע' יוד וז"ל · ראיתי במגלת סתריו של מהרח"ו מכתיבת ידו ממש כי כל מה שקיבל מהאר"י ז"ל היה בשנה אחת וקצת ירחין והם שנת של"א ושל"ב עד יום ה'אב שנלקח ארון האלהים בעו"ה זי"ע וכו' עד כאן · וכ"כ עוד בועד·לחכמים מע' א' ושהיה בן ל"ח שנים · עוד כ'קוה"ד דף מ'שהי'נגלה אליו ז"ל להאר"י ז"ל ומגלה לו סודות נפלאים ורזין עילאין ושמעתי אומרים שבחכמת הקבלה למד עם הרב מהר"מ קרדובירו ושהיה לו כמו תלמיד חבר ובחכמת התלמוד היה תלמיד הרדב"ז וז"א שהיה תלמיד הרב בצלאל אשכנזי ולא יתכן לומר כן כו'עד כאן לשונו · אכן בשם הגדולים ח"א מע' ב' וז"ל מהר"ר בצלאל אשכנזי תלמיד הרדב"ז 'בס' שבחי האר"י ז"ל כ'שרבינו האר"י הי'תלמידו בפשט · ובס' קוה"ד דף מ' חולק ואין הוכחתו הוכחה וכן ראיתי בקובץ כ"י שהיה רבו של האר"י עכ"ל ובח"ג מע' יוד מביא שהאר"י ז"ל הי' גם תלמיד הרדב"ז כשהיה בן טו"ב שנה ובח"ב מע' יוד מביא שהאר"י ז"ל כשהי' בבחרותו כ'שיטה על מס'זבחים בחברת רבו הרב בצלאל והי'מפורש שם על כל חידו'שתא דמארי'עלי'הר"ר בצלאל או האר"י ובעו"ה נשרפה באזמיר ובהקדמת ס'תומת ישרים כ'שהי'להר"ק מוגה משני מאורות הגדולים הרב בצלאל והאר"י ז"ל והרב מהרימ"ט בדרשותיו ד'קנ"ג מביא מזה ששמע שדרש הרב האר"י ז"ל בצפת ת"ו בק"ק אשכנזים ע"ש עכ"ל שם הג' בליקוט ועוד כ'בח"ג מע'יוד האר"י ז"ל של שלה

ואין צדיק אחר קבור שם אלא הוא לבדו · משם תלך להלאה נגד דרום אחר סיום שכונת כל בתי הישמעאלים יש מקום גדול מאד כולו מליאה אבני' קטנים ושם גל א' גבוהה מכלם ושם הי' ביהכ"נ קדוש קדמון מאד ושם מקום ההיכל ושם קבור בניתין הצדיק התנא · (עמ"ש במאמר גולת תחתיות) · שם קרוב לו עמק קטן ושם קבור נחום איש גם זו · ודע כי כל מקום הגלים היתה עיר אחד גדולה מאד וקדושה עכ"ל הק' ועמ"ש במאמר רבנו צדיקים ע"ש · זכותם יגן עוכ"יא :

יא רש"מ בן חלפתא · ר'יהושע

(הושע הנביא · ואביו בארי)

כתב ס"י בשם האר"י ז"ל בלכתך מצפת ת"ו נגד מערב לבית הקברות הנז' יש שם קבר א' ונקרא בור של גזיזו והנה שם יותר רחוק מעט נגד מערב קבור ר' שמעון בן חלפתא ואין בו שום סימן ע"כ · ועמ"ש במאמר רבנו צדיקים · כ' בסה"ד חלק א' דל"ג ע"א בשם ס"ק קבלתי מזקני הדור בשלוניקי שקבלה אצלם שהושע הנביא מת בבבל וצוה לפני מותו שיקברוהו בארץ ישראל ולפי שהדרך היה ארוך ומסוכן צוה שישימהו תוך הארון מיכף אחר מותו ויקשרו הארון על הגמל ויניחהו שילך מאליו ובמקום שינוח הגמל שם תהי' קבורתו וכן עשו והגמל הלך בלי שום נזק ומוקש עד גליל עליון הוא צפת ת"ו במקו' בתי חיים של ישראל וע"פ המכתב שהיה בארון הכירוהו היהודי' ויקברוהו שם בכבוד ע"כ · גא"י · ובצפת ת"ו בבתי החיים מערה נקבר הושע ואביו בארי עכ"ל סה"ד · ובמא"י כ' שנכנס בבית נבנה על קבורת הושע בן בארי שבנה נגליו א' מדמשק בית נאה ומהודר וכנגדו מערה אחרת סגורה אומרים ששם קבר בארי אביו עד כאן ·

אבן כתב בס"י בשם האר"י ז"ל וז"ל במערב צפת ת"ו יש שם בית הקברות ליהודים ובתוכו בית אחד ובנין כיפה עגולה גבוה באמצע ובצפון הבית ההוא נקב קטן מתוכו למערה א' ובאותו המערה אומרים העולם כי שם קבור הושע בן בארי ואינו כן אמנם קבור שם ר' יהושע והוא תנא וטעו העם וקראוהו הושע עכ"ל הק' ובאה"ל כתב למטה מן המקוה של האר"י ז"ל מערה של ר' יהושע בן חנני' אשרי יולדתו והאר"י ז"ל העיד ברוח קדשו שזה קבר ר' יהושע ומוקדם אמרו שזה הוא הושע הנביא ועד היום הזה קורין לקבר זה קבר נביא ועל הבנין שיש שם כת' שאמרו שר אחד נכרי ברח ממיתה ונחבא שם וכשניצל ממרתו בנה בנין זה ע"כ · ועדיין הבית נאה ובתוכה בצפון הנקב למערה כנז' ויכולים לכנוס ופתח הבית לדרום וכנגדו המערה סגורה הנז' במא"י ושם כיפה קטנה ובינהם יש בור ואין בו מים ובאה"ל מזכיר שמחרת חג השבועות הולכי' על קבר ר' יהושע הנז' ומתפללים שם וגם עתה בכל שנה בא"ח של שבועות הולכים נשים וטף ושמשים ומדליקין שמן ומתפללים על כל טוב נגלה כיר"א :

י"ב מערת ינוקא ועניי בה"ק

והנה אצל הבנין הנז' במערבו יש מערה ופתח' למערב ואומרים העולם כי שם קבור ינוקא ואמו הנז' בזוהר ועוד אומרים על צין שיש שם כמו מקל כי זה נהפך מנחש למטה ולא מצאתי כתוב זאת זכרון בספר והנראה שכוונתם על הינוקא כמ"ש במאמר גולת תחתיות ע"ש · ואמו הנז' בזוהר פ' בלק דף קפ"ו ע"א הגם שכתב שם שהיו בכפר סכנין יש לומר שבאו הנה בחייהם או אח"כ ונראה מקום קבורת בריה דרב ספרא הנז' לקמן אות כ"ד רחוק ממערה זו והיינו למטה מהדרך הנמשך תחת ביה"ק ע"ש · ובאה"ל כתב ונגד קבר ר' יהושע יש מערות וקברים ומזוזות ישינו' ושמעתי שנגד קבר הנז' יש הרוגי ב"ד מקוד' החורבן : ע"כ ואומרים ששם בהר נגד קברו לדרום יש בי"ע ישן נושן ואין ניכר כעת שום ציון ובהיותי בצפת תו' חפרו שם ומצאו בעומק הקרקע אבן ציון לנפש וראיתיו והיו כתוב עליו החכם כו' רבי דוד אבוהב · עוד כתב שם ואחרי כלות הבתים מיד בשפולי ההר מתחילים קברי אבותינו הק' אשר בארץ המה ואינם מוקפים גדר מי חרין זכתו בית עלמין שבפולין וא"ת לשע' שאריך

הים כנרת ובר"ה עולים על הגגות ואומרים תהלים נגד מי ים כנרת ובל"ג בעומר רואים בעיר ההדלקות של מירון · ומסתפקין ממי בורות שיש בכל חצר ואחרי כלות מימיה' קונין מהמביאים מהמעיינות טובים שיש ברחובות הגוים גם מביאין מים מעין זיתון שהם טובים מאד ות"ל בנמצא לקנות הכל בבת אחת ולאחדי' ובפרט ביומא דשוקא בכל יום ו' ואשרי להקונה כל דבר בעתו שאז הוא במקח השוה ות"ל מקיימי' בארץ ישראל מצות סוכה כהלכתה כי יש מאד ומצוי כל הד' מינים שגם ילדים משתעשעים בהם והדסים מוליכים מצפת"ו לעה"ק ירושלי' וחברון תו' ובעמק שלמערב לצפת במורד ההר אשר שם הרחיים של מים על נהר דולבאי הנז' אות א' שם גדלים אתרוגים וכן בסביבות לצפת ובימי החורף יש קור גדול ושלג ומונח כמה ימים פני האדמה ובין ההרים ביותר כשהולכים מהעיר נגד השני של ההר הזה למזרחו יש בנין אומרים כי קבור ר' יוסף דילה ריינה שרצה להביא משיח ולמטה משם מעט יש מרחץ ישן כמה בניכים בתוך הקרקע וקורין לו מרחץ יעקב אע"ה ולא מצאתי כתוב זאת וזכרון בספר: **חסדי ה' אזכיר** שבהיותי בצפת"ו היה שם רעידת הארץ אור ליום ד' יך מנחם תקפ"ב כמו ג' שעות בליל' ג' או ד' רגעים ות"ל לא נפל דבר וכפי השמועה בחנתי כי אז ממש היה הרעש הגדול בא"ס לובה ואנטוכיא כמבואר כל אחד במקומו ברוך השם נפשנו בחיים ·

עוד זאת שבשנת תקפ"ה היה ריבוי גשמים בצפת ת"ו ונפלו כמה וכמה חצירות ובתים כמ"ש בש"ע א"ח סי' תקע"ו סי"א ועכשיו בצפת מצוי מפולת בתים מפני הגשמים ע"כ ות"ל לא נפקד איש ח"ו הגם שנפלו גם בלילה· סי' לשמירה והנה מצפת ת"ו לעכו כמהלך יום ויותר· ולטבריה כחצי יום ולירושלים עה"ק כא' בעה ימים וכ' בס' עמק המלך בהקדמה פ"ה שירושלם רחוקה מצפת יותר מכ"ה פרסאות ע"כ ·

ט ר' יוסף הבנאי

זה הכלל יהא נקוט בידיע על כל קברות הק' זיע"א : דהנה בס' אלה מסעי קחשיב מה שאישר וקיים הרב האר"י ז"ל הק' כמו שאכתוב בע"ה כל א' במקומו · ומסיים וז"ל אלה וכאלה קיים האר"י ז"ל כשעלה ונתעלה בגליל העליון והוא אשר קיים כל קברות הצדיקי' שבאותו גליל ע"כ· כ' בס' שבחי ירושלם בצפת ת"ו בבהכ"נ של ארגוניזין בעזרת נשים מערה בנויה קבורת ר' יוסי הבנאי ע"ה ע"כ · ובאה"ל כ' וז"ל בבהכ"נ של ר' יוסף בנאה ושם קבר של ר' יוסף בנאה הנז' במדרש רבה פ' בא וס"ת קבורה מראשותיו וקבור בעזרת נשים · ובהכ"נ של אנשים שלו חריבה וההמון קורין הבית הזה קבר הצדיק והוא בתוך העיר ע"כ · ובמ"ר ר"פ בא נזכר בשם אבא יוסף הבנאי ובשה"ד אות יוד אינו מזכיר אלא קבורתו בשם גא"י כדרכו · והנה יש על קברו ציון ופרוכת פרוסה לפניו · ובכל שנה ביום א' דפסח הולכים לשם נשים וטף ושמחים ומדליקין שמן ומתפללים על כל טוב גלא כיר"א :

י ר' דוסא בן הרכינס · בנימין הצדיק · נחום איש ג"ז

כ' בשה"ד אות ד' בשם גא"י · ר' דוסא ואביו הרכינס במערה בצפת ת"ו ע"כ · ובש"י כ' וז"ל ותחת הפסגה מערה ושם קבורת ר' דוסא והרכינס אביו וצדיקים אחרים והתוגרמים קורין לה מאגרת יעקב ע"כ · ומה שנקרא המערה ע"ש יעקב כ' אה"ל וז"ל וברחוב הערבים שם קבר ר' דוסא בן הרכינס והם אומרים זהו מערת יעקב אבינו ע"ה שבנה שם אחר שנעלם ממנו יוסף הצדיק · ואין מניחי' שום אדם מישראל לכנס במער' ההיא ע"כ · והנה כשהולכים ברחוב הנז' שהוא לדרום שכונת בתי ישראל נראה מן הצד שער גדול ומדרגות שעולים שם ואין מניחים לישראל לעלות בהם כלל וההמון קורין המקום ההוא מדרש שם ועבר · כ' ש"י בשם האר"י ז"ל וז"ל לדרום צפת ת"ו נגד דרום המגדל יש מעין א' ונקרא מעיין החדש ושם קרוב אליו מערה אחת קורין אותה אולאד יעקב (בלות' בני יעק') ושם כנג' המעיין ממש נגד צפון בנינה ובתים נאים וכל העולם אומרי' כי שם קבור ר' דוסא בן הרכינס וכן הוא האמת

ואין

הגדול מוהר"ר יצחק אבוהב ז"ל ע"כ • לא ידעתי אלא הוא ז"ל היה בחו"ל ונפטר בפורטוגל כמ"ש לקמן אות ט"ז ע"ש ודוחק לומר שהיה הביהכ"נ והס"ת בצפת על שמו שלא בפניו או שהיה שם ויצא לחו"ל ואולי אחר היה והס"ת נק' עתה משם ספר אבוהב • עוד שם שא' אמר לו שראה ס"ת של האר"י ז"ל במצרים והוא כתב מרובע בכתב אשכנזים גם כתב שיש שם בצפת הסכמה שהוא חרם שלא למכור ס"ת או שאר ספרים להוציא מהארץ לחו"ל לכניס לשם להם ס"ת הרבה תימו' התמהים עד כאן :

ו ביהכ"נ במקום שהאר"י ז"ל קיבל שבת ומדרש הרב"י ז"ל וכמה בת"כנ עתה בצפת"ו :

כתב א"ל שבימי האר"י ז"ל התפללו כל הקהל בע"ש בבה"כ אחת ואחר מנחה אמרו לכה דודי בצאת השדה והלכו מביהכ"נ אל השדה בביהכ"נ והשדה מרוצף באבני גזית וכותל סביב עד חצי קומת אדם והוא מכוון נראה מנגד קבר בעל הזהר שבמירון ושם האר"י ז"ל קיבל שבת עם כל הקהל שבצפת"ו עד כאן : והנה במקום הק' הזה היא בהכ"נ ישן ק"ק אשכנזים ובשנת תקע"ו סי"זו **מקדש מעט** בנאוה מחדש בנין מפוא' ונק' בהכ"נ של האר"י ז"ל ע"ש ששם קיבל שבת כנז"ל והיא בגובה העיר במזרחית צפונית ובסמוך יש בית טבילה מקוה טהרה לישרא' • עוד כתב שם בית המדרש גדול של הרב בית יוסף ז"ל בעלי' והיה מחזיק שבע מאות תלמידים מרוצף באבני גזית גדולות עד להפליא ובעונות היא חריב' ונפל כותל א' למזרח נגד הרחוב ועתה בנה הפקיד בהמ"ד קטן ומפואר עד כאן : והנה הכותל דרומי נשאר מאז והוא מאבני גזית בנין גבוה : מאד ומפואר ועתה יש ב"ה בצפת"ו ה' בתי כנסיו' גדולי' ומפוארי' היינו הבהכ"נ של מערבים הנז' אות ד' והבהכ"נ שבתוכ' עכשיו הס"ת של אבוהב הנז' והיא באמצע העיר ואצלה נגד דרום עוד בהכ"נ גדולה ומפואר' ומתו' לשם הבהמ"ד של הרב"י ז"ל עוד יש הבהכ"נ הנז' הנק' עתה ע"ש האר"י ז"ל והיא לאשכנזים הנקראים ק"ק חסידים הי"ו ובהכ"נ בנין נכבד לאשכנזים הנקראים ק"ק פרושים הי"ו ועוד יש בתי מדרשים וישיבות וספרדים ואשכנזים הי"ו : ועוסקים בתורה ועבודה ה' יגן בעדם כיר"א •

ז' בית האר"י ז"ל ומקוה שלו

כתב א"ל ר' בנימין הגזבר הראה לו המקום בית דירה של האר"י ז"ל והוא סמוך לבהכ"נ שלו (היינו הבהכ"נ שבשפולי ההר הנז' אות ד') ואמר לו שפ"א בנה יהודי א' בתי חומה על המקום הזה והיה שם זקן א' יהודי וא"ל דע כי אדמת קודש הוא בית הדירה של האר"י ז"ל ומקום שנשתמש בו קודש איך ישתמשו בו חול ולא אבה שמוע וכשגמר הבית ורצה לחנכו ובא אשר לו הבי' וכל אשר לו. ואש יצאה (מפילוועער) • ושרפו כמה נפשות וגם הנכרים שהיו שם נשרפו ונתצו את אבניו ואת עציו ואת כל עפר הבית והיתה תל עולם לא תבנה עוד עד יערה עלינו רוח ממרום ע"כ ועתה נודע ג"כ מקום ביתו ז"ל ונבנ' שם כיפה גדולה לעניים • ולמעלה יש עלי' ומזה כמה שנים דרים שם בעלי' והבית שנולד בו האר"י ז"ל הוא בירושלים עה"ק תו' כנז' במאמר מבשר' ציון אות כ' ע"ש • עוד כ' שם סמוך לביהכ"נ של האר"י ז"ל (היא ג"כ הנז"ל) נגד דרום הוא מקוה של האר"י ז"ל בין שני הרים במקום מדרון הכתלים והכיפה של מקוה היא מאבני גזית וכיפה על גבה ופתח הכניסה נמוך וקטן מאד ושם היינו טובלים בע"ש ע"כ והנה המעיין מקלח מצד דרום ע"י ביב מתחת לארץ ונכנס למקוה שהיא כבריכה מרובעת ומשם יוצא המים לחוץ ופתח בנין המקוה נגד מערב ובהיותי בצפת"ו אירע שאשה רחצה שם דברים שאינם נקיים ושקלה למטרפסה תכף ונטבעה שם ר"ל והולכים לטבול שמה כל עת שרוצים י"ר שיקויים בנו ב"ב וזרקתי עליכם מים טהורים :

ח עניני צפת תובב"א

הנה עיר הקודש צפת ת"ו היא בהר גדול רם ונשא במערב ההר בטיה מצפון לדרום והעומד מחוץ לעיר נראים בנין שורות הבתי' כמו מדרגו' זו למעלה מזו ואינה מוקפת חומה פרזות תשב • ומפני גובהם רואים למרחוק ומהגגות רואי'

הים

וקורין את המגילה בי"ד וט"ו ובליליהן ואין מברכין כי אם בי"ד כמ"ש בש"ע אורח חיים סימן תרפ"ח סעיף ד' על כרך שהוא ספק אם הוקף בימי יהושע אם לאו וצפת ג"כ בכלל הספק כמ"ש בס' תקון יששכר דף כ"ג הדין הנזכר וכ' וכן אנו נוהגי' בצפת שבגליל עליון ת"ו שהו' ספק וכן נוהגין בכל ערי א"י וכפריהן המסופקו' ע"כ · והגם שכתבתי לעיל אות ה' שיתכן שצפת הוא יורפת ושנינו בערוכין דף ל"ב במשנה מוקפות חומה מימות יהושע בן נון כו' ויורפת הישנה ע"כ אפשר לומר דיורפת הישנה אחרת היתה [illegible] ישנה וקדומה :

ד' בתי כנסיות של האר"י ז"ל ור"י אבוהב ז"ל

כתב מא"י שבזמנו הי' בצפת ג' בתי כנסיות א' של ספרדים וא' של מוריסקו וא' של מערבים וקורין לה כנסת של אלי' ז"ל כי היא קדומה וקבלה בידם שאלי' ז"ל התפלל בה ע"כ · ומוריסקו הם תושבי הארץ מקדם · ובס' עמק המלך בהקדמה פ"ת כתב שהיו בצפת"ו בשנ' של"ב בתי כנסיות שלשה עשר בנינים מפוארים עד כאן ואח"כ נתוספו עד י"ז כמו שנזכר בס"י ובאה"ל כ' שלא נשאר שם מי"ז בתי כנסיות רק שני' ומספר שהביהכ"נ של האר"י ז"ל וביה"כ של רבי יצחק אבוהב ז"ל היו סמוכים זה לזה ונחרבו בהרעש הנז' והתחילו לתקן שתי בתי כנסיות הנז' בחומה א' וגמרו כותל מערבי ודרום שעמדה שם הס"ת של ר"י אבוהב בכותל דרומי וכותל הזה לא נפל' בימי הרעש ע"כ · ועתה היא ביה"כ גדולה ומפוארת של מערבים בשפולי העיר במערבית דרומית · ונודע ששם התפלל האר"י ז"ל והנראה שהיא הנז' במא"י בשם כנסת של אלי' ז"ל ואשר ע"כ · בחר בה האר"י ז"ל · עוד כ' אה"ל שהבימה בבהכ"נ של האר"י ז"ל שעלי' קרא לתורה פעם א' את האבות העולם ע"פ אהרן לכהן משה ללוי אברהם שלישי יצחק רביעי יעקב חמישי יוסף ששי כו' כנודע היא לא נחרבה וקיימת רק שהיא גל אבנים ועפר על הבימה מפני הכיפ' של מעלה וא' ר' בנימין הי' נזכר בשתי בתי כנסיות הנז' קוד' הרעש וסיפר לו שהיה חולה ר"ל י"ב שבועות ואין מרפא ואמר לו שבא לביהכ"נ של האר"י ז"ל להעלות נר תמיד אם כבה ומצא האר"י ז"ל יושב על מקומו מכוסה בטלית וטוב מואר מאד ושאל לו מי אדוני ויען אני הרב ר' יצחק לוריא ויתחנן אליו על חליו ויאמר האר"י ז"ל למה לא תתקן את בדק הבית שהגשמים יורדים לביה"כ חזר ואמר שהוא חולה ויאמר האר"י ז"ל הזהר שלא יבא שום אדם על מקום ההוא שישב כשהיה בעוה"ז והמקום [ק]קדוש · חזר פעם שלישית ואמר שהוא חולה ויאמר לו הב לי ידך ונתן לו ומיד פתח עיניו · וכשקם מחליו צוה לגלול אבן גדולה על מקומו הק' ז"ל ולטוח בטיט שלא יוכל שום אדם לעמוד או לישב שם ותקן החורין והסדקין של העזרה · ע"כ תוכן הענין ועד היום נודע מקומו הק' בביהכ"נ הנז"ל ע"י האבן והוא בגד :

ה' ס"ת של ר"י אבוהב בצפת וס"ת של האר"י ז"ל במצרים :

כתב אה"ל אחר הרעש נמנו וגמרו לטלטל הס"ת של ר"י אבוהב לביהכ"נ הגדולה שנשארה מהרעש וטהרו וקדשו עשרה אנשים בטבילה ונשאו אותה לשם ולא שלמו שנתן ונתנו כלם והעמידו אותה בהיכל מיוחד עם ס"ת של הגאון ר' שלמה אבוחנה ז"ל (והרב ר"ש אבוחנה ז"ל הנז' היה נק' ר' שלימאן כמ"ש בספ' קוה"ד דף מ"ב א' וז"ל הר"ר שלימאן אבו חנה מקובל גדול וחסיד והיה כותב תפילין בקדושה ובכוון' גדולה ונזכר בסוף ס' תשובות הר"ס גלאנטי ע"ש עכ"ל ויושב שם אותו עם הרבני' שהיו בצפת"ו בדור הרב מהר"מ אלשיך ז"ל) ואין מוציאין הס"ת של ר"י אבוהב לקרות בה רק שלש פעמים בשנה בר"ה וי"כ ושבועות וס"ת של ר"ש אבוחנ' מוציאין או למפטיר וסופר א' נתן עלאי בס"ת של ר"י אבוהב ולא הוציא שנתו ר"ל : וכתב שרא' שהיא כתב ספרדים אותיות עגולות שקורין (וועליש) עכ"ל ובהיותי בצפת"ו נגנבה הס"ת ומאת ה' היתה שנפלה קטטה בין הגנבים והחזירוה עוד שם באה"ל שהביהכ"נ והס"ת הנז' הם של האדם הגדול המפורסם בפסקים וספרי מוסר בעל מנורת המאור ובעל ב"י קורא אותו בספרו רביע הגדול

אבל האמת הוא שהר תבור הוא במקום שמבואר במאמר הלקת השד' ע"ש · והר חרמון מבואר במאמר גלילות ארץ ע"ש · ומבואר עוד מזה במאמר רננו צדיקים ע"ש :

ב מעלת צפת ת"ו · כ' בס' חס"ל מעין ג' נהר י"ג וז"ל צפת רומז לגלה נלה במ"ק עולה ב"ך צפת בגי' עולה כ"א כחשבון שם אהי' לרמוז שמתנהגי' עם הדר בה בי"ג מדות גמורים משם הכתר ולפיכך היא א' מערי מקלט להציל נפשות וצפת במ"ק ך"א ועם המלה ך"ב כחשבון כ"ב אותיות התורה לרמוז שצפת מוכנת ומזומנת להשיג בה עמקה של תורה ואין אויר זך בכל א"י כאויר צפת ונלה בגי' קמח בסוד אם אין תורה אין קמח וכ' עוד וכמו כן צפת בגי' תק"ע לרמוז שכל הדר בעיר צפת יש לו יתרון על כל שאר ערי א"י שהנפטרים שם בעבור שהוא מקום גבוה ואוירו זך יותר מכל שאר ערי א"י במהרה נפשו שט ופורח במערת המכפל' לעבור לג"ע התחתון עכ"ל ותק"ע מלשון תקוע לג"ע וכמ"ש בשמו במאמר זכות אבות ע"ש · ובס' טו"הא דף ל"ה כ' כל הנז' בשם מ' כנפי יונה ומסיים לעבור לג"ע תחתון ומשם לג"ע העליון והנה מ"ש שצפת היא א' מערי מקלט לא הבנתי הרי הם מפורשי' ביהשוע ז"ך ויקדישו את קדש וגו' ואת שכם וגו' ואת קרית ארבע היא חברון וצפת רחוק הרבה מקדש כמ"ש אות א' בשם מו"פ ואומרים שגם עתה יש בניהם כהלי יוסואולי מפני זה כ' טו"הא שם שדבריו אינם מובנים ול"ע ומ"ש שאוירו זך יותר כו' הנה שמעתי · על צדיק קדוש ז"ל שהיה דר בצפת ויצא משם לדור בע"ק אחרת באמרו שאינו יכול לסבול הכרוזים ששומע שם כל פעם וגם אני שמעתי מפי כ"ק אדומו"ר שהזכרתיו בפתח שערי ירושלים שראה באיזה ס' שתחלת דירתו של אדם יקבע בצפת : ושכן אמר ז"ל להרב מ"ק הגאון החסיד מהר"ר יששכר בער זצ"ל אב"ד דק"ק זלאטשוב בעת נסיעתו לא"י וכן עשה והלך לצפת ות"ל מזמן רב הוא מקום מוכן לתורה ועבודת ה' כנודע שבזמן מרן הרב"י ז"ל והרב הק' האר"י ז"ל היתה מליאה רבנן קדישי עליונים ראשונים כמלאכים זי"ע ואחר כך דור ודור וחכמיו והיו מזהירים על התשובה וכמ"ש בספר חרדים בתחלתו פה צפת עשינו חברה קדושה קראנו שמה סוכת שלום ורבים מתקבצים לשוב בכל נ"ב גם מעת לעת העבד דורש בכל קהל וקהל על התשובה כו' ע"כ ·

ג קהילות ישראל שבצפת ת"ו וקריאת המגילה כתב מא"י שבזמנו ש' רפ"ב הי' בצפת יהודים יותר משלש מאות בע"ב ע"כ ונתוסף והולך עד ז' אלפים בע"ב ואח"כ נחרבה צפת ע"י רעש ר"ל וכמ"ש בא"ה"ל וז"ל צפת משנים קדמוניות היתה עיר גדולה לאלקים והיו בה ז' אלפים בע"ב יהודים וזה ח' שנים שהי' הרעש ונפלו מאתים אלרות ובכל אלר ואלר כמה בתים ומתו לערך ק"מ נפשות ומלאו כמה ת"ח נהרגים ופניהם על כפריהם והוליאו כמה נפשות מהגלים ועודם בחיים ושאר היהודים שנשארו בחיים לא היה להם מקום לדור בצפת שלא נשארו רק מעט בתים ונתפזרו גלדי' אחרו' ולא נשארו רק מ' או כ' בע"ב ע"כ ומזכיר שמתו כמה מאות ערבים ובעל אה"ל הי' בש' תקכ"ה וא"כ הי' בשנת הרעש הנז' תקי"ח ס' לרה ואדרה ר"ל ובע"ה נבנית עתה צפת מו' על תלה בע"ה אלקים יכוננה עד עולם סלה והנה ידוע שבזמן הרב"י ז"ל הי' בצפת ק"ק ספרדים ובע"ה לא פסק' ישיבה משם מאז ועד עתה גם ק"ק אשכנזי' היה אז כמ"ש בס' מקין יששכר בדף ס"ד ובדף פ"ה מנהג קהל אשכנזים יל"ו שבצפת והוא ז"ל הי' עם הרב"י יחד כמ"ש בספרו הנז' וכמ"ש לקמן אות יוד שהאר"י ז"ל דרש בצפת בק"ק אשכנזים ע"ש · אכן נש"בת במו"ה ישיבת אשכנזי' משם ובש' תקכ"ה בא לצפת בעה"ת אה"ל עם כמה אשכנזים ושמעתי מחכם זקן א' שבש' תקל"ז באו לשם שוב אשכנזים והוא הי' ג"כ מבאי הארץ ומאז נתישבו ת"ל ק"ק אשכנזים בערי ק' צפת וטבריא תו' ועתה יש בה בצפת"ו קהלות קדושות אשכנזים וספרדים הי"ו כן ירבו ויזש לימות המשיח בב"א · ועושים שם יום א' יו"ט ומתפללים נגד דרוש נוכח עה"ק ירושלים תו'

וקורין

הא' ודבים ומהענבים תלא יין ודבש ויין שרף וכן ששים דבש וי"ש מהתאנים · ופלא שרף הרמוני' ודית שמן למאור ולמאכל והתמרי' לאכול חפש א"א לעשות דבש תמרים ויש שמן שומשמין והוא טוב למאכל ולמאור ונק' תירוש בת' רפוי' כ' בפ' ויקרא גרש כרמל ותרגם אונקלס ויונתן פירוכיוכ' ע"פ פכ"ה כרמל תרגם פרוך וכן נק' בערבי פ־ו' ע"ל והייט פ' רפוי וכ' רגוש ומלוי בתחלת קליר מטים הרחמן הוא יחיש קיבוץ גליות במהרה וישבעו מטובה בקדושה ובטהרה בב"א ·

ברוך מושל בגאו' הים · שנשל' מאמר חוף הים :

(פ' תבא) והיה אם שמע תשמע בקול ה' אלקיך ונתנך ה' אלקיך עליון :

בעזר המקר' בנים עליו' · אתחיל **מאמר גולת עליות** · וגו **מח** אותיות :

א' עה"ק צפת"ו בגליל עליון בחלק נפתלי

פתח דברי יאיר במ"ש כו"פ פי"א בש' הרמב"ד פ' הרואה וז"ל חלק יהודה הי' כל הדרום של א"י ארוך וקצר וירושלים הי' באמצע בצפונו של יהודה ובדרומו של בנימין ושאר כל השבטי' חוץ מחלק יהודה ושמעון ובנימין קרוים גליל עליון וגליל תחתון עכ"ל · והנה צפת"ו היא בגליל עליון בחלק נפתלי וכמ"ש בס' תיקונים שכ' בתחלתו עיר הקדושה החשובה המהוללה צפת שבגליל עליון ת"ו חלק נפתלי ע"כ · וכ"כ מא"י צפת היא גליל עליון מארץ נפתלי וז"ל כו"פ פ' הנז' לדרום של קדש שבהר נפתלי כמו יום על ראשי ההרים עיר ושמה צפת ואין זה חרמה כי היא בארץ יהודה בחלק שמעון והיא עיר חדשה מוסבת שם הישנה וכן יש בגלילה עיר אחרת ושמה ג"כ צפת עדי בשם לווי ע"כ ומוכיח שם כי צפת הי' לשבט נפתלי ורצה לומר שאין זה העיר הכתוב (בשופטים א' י"ז) וילך יהודה את שמעון אחיו ויכו את הכנעני יושב צפת וגו' ויקרא את שם העיר חרמה כי היא היתה בחלק שמעון שנחל תוך ארץ יהודה וצפת הנז' היא בגליל ולנפתלי ורמז' מיהודה הרבה כמ"ש סדר חלקי השבטים בנחלתי' מו' הים את ה' וזה דלא כמ"ש בתה"ל צפת הוא נזכר (בשופטים א') ויכו הכנעני יושב צפת ע"כ · אלא שמביא תה"ל עוד ק"א בד"ה ב' י"ד ויערכו מלחמה בגיא צפתה למרשה שזאת צפת הנז' אך ראיתי כ' לבעל מפ"ה וז"ל גיא צפתה ע"ש עיר צפת הסמוכה לו קרוב למרשה וכ' עוד מרש' עיר בגבול יהודה · (יהושע ט"ו מ"ד) שם נלח' אסא עם זרח הכושי · (ד"ה ב' י"ד) ע"כ ולפ"ז אינו צפת שבגבול נפתלי כמ"ל וכתב עוד כו"פ שם ועוד אומר אני שנראה היות זאת העיר צופי' הנז' במס' סוטה (דף מ"ח ע"ב) וצפת צופים ריב"ל אומר זה דבש הבא מצופים ויסי' צופים מגזירת צופה כי היא בראש ההר גבוה ובהרים מרעה טוב וכדאמר מעשנה הדבורים כדמתרגם רב ששת כמה דניתון דברייתא ושייטין ברומי עלמא ומייתן דובשא מעשבא טוריא והיום שם דבש הרב' ע"כ ועתה בעו"ה אין שם דבש הרבה · והנה בתה"ל מזכיר מבצר שעל ראש ההר בצפת ומרב מזמן חורבן הבית ע"כ ויש בו עדיין מבצר ישן בבתים חרבים ונק' יורפת · ואולי יתכן לומר כי צפ' הוא יורפת שהיה בזמן החורבן כמ"ש בס' יוסיפון פ' ס"ח על עצמו ויכס יוסף אל יורפתה היא העיר הגדולה אשר בגליל ע"כ והשבו שנה כי ר' וכ' מתולא הסינים והארץ כידוע והיוד הפילו ומביאי' עוד לקמן אות ומתבים בגט מתא צפת דעל נהר דולבאי יתבא ומימיתי מעיינות מסתפקא ויש אומרים שההר הזה של צפת הוא הר חרמון ויצא להם זה מפני שחושבים שההר שכנגדו למערב אשר שם מירון הוא הר תבור וכ' (בתהלים פ"ט)

תבור וחרמון בשמך ירנגו :

אבל

ס' במשנה ערביות יוצאות רעולות ופירש"י ז"ל נשים ישראלית שבערבי' יוצאות רעולות דרך ערביות להיות מעוטפות ראשן ופניהם חוץ מן העינים וקרי לה בלשון ערבי רעולות הייט הרעלות דכתיב גבי תכשיטי נשים בס' ישעי' (ג) עכ"ל וכן מנהגות הנשים עד היום לצאת בעיטוף לבן למעלה מיני סרבלים נאים להתעטף בהם ע"כ ובישעי' פירש"י ז"ל על כל הגוף והראש ויש בזה משום צניעות :

ט"ל מטר א"י

כתיב בפ' עקב למטר השמים תשתה מים הנה חסדי ה' בארצנו אשר מי המטר טובים ומתוקים לשתי' ובישול ובכל אגר יש בור סיד שאינו מאבד טפה ויקוו המים מהגגות וגם אם יעמדו זמן רב הם לבנים וקרים כמו נוזלים משיבת נפש · ראיתי כ' לבעל מפה וז"ל מעייני א"י קצתם יתמו מים כל ימות השנה וקצתם בקיץ יחרבו ויבשו שניהם לא רבים המה · בארץ ע"כ המים שם יתרון יקר יותר לארץ כאשר בארצות אשר אנחנו שוכנים בהם ע"כ · ומה מאד ישמח ישראל בא"י ברדת הגשם בעתו ובזמנו כשנו רז"ל במס' תענית וברבות הגשמים רבו הטובה וכמ"ש בש"ע א"ח סי' תקע"ו סי"א בא"י רוב הגשמים טובה להם ע"כ אבל זה מכמה שנים יש לבני ארעא קדישא צער גדול מעצירות גשמים ר"ל עד כי השתקד ש' תקל"א בכל ערי ק' התענו ג' ראשונו' וג' שניות ושלש משבע אחרונו' בסליחות ובוידוים ובתקיעת שופר · והשתטחות על ק"ל וברא"ח שבע מן המילר ענם ה' והתחילו הגשמים מנטפין מעט אשר הי' וכל השנה נתקים מימינו בכסף שתינו · ועי"ז כעת היוקר עלים ורב מאם ידות · ירחם ה' והרבה עמו פדות :

מעשה רב מה ששמעתי מהרב הגדול ראשון לציון עט"ר המופלא שבסנהדרין כמהר"ר שלמה **משה** סוזין הי"ו מרא דאתרא דפעי"ק ירושלם ת"ו כי הן בנעורו נער הי' לא הי' גשם עד שהסתיו עבר והגיע ליל י"ד בניסן · וגזר אומר הרב שהי' או שכלם יתקבצו לבהכ"נ בזו הלילה להתפלל ולא יטעמו מאומה וכן עשו ויזעקו אל ה' בבכיות ותחנונים דבק לשון יונק וכו' והירח והכוכבים האירו פני תבל ויהי בחצות הלילה ויעתר להם ה' · והנה ככף איש עלה עד כי כסה השמים בעבים ויריקו גשמי רצון · והגוים מוכרי מים בראותם כן · מרוב כעסם שפכו המים לתוך הבה"כ · וב"י עשו יו"ט וקראו הלל הגדול כי ניחם ה' עמו כן יוסיף חסדו נצח אמן :

מ' פירות א"י

כתיב בפ' עקב ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש וכו' בס' טיה"א ד' כ"ב בשם הרא"ו ז"ל שיש שלשים מיני פירות האילן בא"י ומכל מין ומין יש הרבה מינים כמו שאמרו חז"ל על פסוק ושבעים תמרים ע' מיני תמרים וכן בכל המינים · ומונה והולך אותם בשמותיהם ע"ד עילמות עליונים ע"ש עוד שם שפירות האדמה הראוים לאכילה נבראו כ"ס כחושבן האדמה עיין שם · (והנה שז' מינים הנז' שנשתבחה בהם א"י היו גדולי' מאד עד שאחר חורבן היו נראי' האשכולו' כעגלים וכמ"ש לעיל אות ט' ע"ש ועתה בעו"ה נתמעטו · מ"מ נשאר עדיין רישומו ניכר) וראיתי כ' לבעל מפה וז"ל מפי כל מחברי ספרי הק' נודע כי הארץ טובה ומבורכה ועושה פרי עד למאד וגם נוסעי ארצות הקדם כלם פה א' יגידו ע"ז אם גם לא ראו אות' כ"א אחרי היתה לשממה כל הצמחים אשר ימצאו במקומות הממוצעים והחמים גם בתוכ' תצמיח ותגדל האדמה בלי עמל זולת ראשי הרים גבוהים והסלעים אשר לא יכסו' עפר אבל בכל מקום אשר הסלע מכוסה בעפר יצמיח ויגדל פרי כפי השפעת מזג שמים נחמד כזה וכמו כן חיות ומתכות בתוכה בשפע רב ע"כ וזה פלאי שחורשין וזורעין בין הטרשין וגדלים תבואות ופירות · וגנות ופרדסים יוצאי' מנקיקי הסלעים וז' מינים רישומן ניכר ומה רבו ברכת הו'

אנטוכיא שהוא לצפון סין כמו ג׳או ד׳ימים רחבה לד׳מעלות ומשיים ולר׳יהודה הם חייבין בתו״מ וכן ה״ה שיגיעם תועלת ממין קדושת א״י ג״כ וכו׳מה שדברנו עד הנה בזה המבוקש לחזק את לבב אחינו ורעינו האנשים והמוכרחים להתעכב בארץ ההיא אם להכרת גמור אם שהרצון יכריחם ובמעלותיו ינחם אבל לא לפטור הוריז המהיר והחרוץ • בית אלקינו הולך ברגש נחפז וחוץ ולארצו הק׳ירוץ • עד אשר לא ירתק חבל הכסף וגולת הזהב תרוץ • ויזכה לבנין רחב וחרוץ עכ״ל:

לז מהות הארץ הק׳ ועניני רכיבה ובנייני׳

עתה טרם אכנס ט הארץ הק׳פנימה אמרתי אעלה במאמר איזה עניני א״י כתי׳(בפ׳ עקב)ארץ הרים ובקעות ופירש״י ז״ל משובח ההר מן המישור כו׳ וכדאיתא בזוהר הק׳שאלנו המנחי׳ ואמוראים וראו הרים גבוהים וסלעים חזקים ובאו במערות צורים מפני פחד ה׳ומהדר גאונו • והרמב״ן ז״ל כ׳באגרת ששלח לבנו רב נחמן ז״ל וז״ל ומה אגיד לכם בענין הארץ כי רבה העזובה וגדל השממון וכללו של דבר כל המקודש מחבירו חרב יותר מחבירו • ירושלם יותר חרבה מן הכל• וארץ יהודה יותר מן הגליל ועם כל חרבנה היא טובה מאד כו׳ • כמו שהעתקתיו לשונו הק׳ במאמר מבשרת ציון ע״ש • והנה סלעים אחרים • ע״פ ההרים • ויש ג״כ מקומות מישרי׳• וכ׳ אה״ל ונראה הקרקע של א״י אדמדמת או לבנה • ושמעתי שיש ג״כ אדמה שחורה כמו שלנו ע״כ • וזה וזה גורם עם גודל חורבנה השמוקקת נפלא לא תשבע עין לראות פני האדמה הק׳לטט׳ והרכיבה הוא כמו בזמן אבותינו הק׳על חמורים וגמלים ופרדות • והחמרים קושרים האפלי׳מזה ומזה שיהי׳טוב לשבת • והבניינים הם כימי עולם מבואות ואגירות ובכל אגר כמה בתים תחתים בנים ושלישים והכל בנין אבנים • וכמ״ש בס״ע א״ח סי׳תקע״ו סי״א בא״י בתיהם בנוים מאבני׳ ע״כ • והתקרות עשוים מכפות אבנים ומתקרות עצים הכל לפי מנהג המקום • וז״ל כו״פ פי״ת בזאת הארץ אין דרכן לעשות על פתחיהן תקרה לשבת תחתיה כארץ זולתה ע״כ והגגות עשוים כבנים קדמוניות כמו שפירש״י ז״ל במס׳ מכות (ריש פ״ב ד״ז) וז״ל שאינהיו גגותיהן בטיט והגגו׳ לא היו מושפעין אבל הטיט משפעין מעט כדי שיזובו המים כו׳ עכ״ל • וזה לשון התוספו׳ שם בימיהן שהיו הגגין שוין ולא היו משופעין כמו שלנו • וכשעושים הגג טוחין אותו בטיט ורוצים להשוות טוח הגג ולוקחים אבןעגולה ארוכה קלת ומעגלים אותה ע״פ כל הגג להשוותה עכ״ל • ועתה בעה״ק צפת ת״ו כשירד גשם מגלגלים הגגות באבנים לחבר הטיט שלא יסדוק ויכנס הגשם ובשאר ערי ק׳אינם צריכים לזה שמטיחים הגגות בדבר המתקיים זמן רב ובכל מקום הולכים על הגגות באורך וברוחב ועושים סוכות על גביהם • ועוד יש כמה ענינים שמבוארים בע״ה כל א׳במקומו • וראיתי כ׳לבעל מפה וז״ל א״י הוא תחת מזג שמים נמחד ע״כ ההבדל בין עתי השנה אינו קשה וחזק שם כ״כ • כאשר אצלינו אבל גם שם האויר משתנה כפי השתנות תכונת המקום אם הוא גבוה ורם או עמק ושפל ובכללות האויר ממוצע וטוב ע״כ:

ל״ח אזורי הראש ומטפחות ועטיפות נשים •

כתב הרמב״ן ז״ל בפ׳ תצוה בענין המצנפת והמגבעות וז״ל אמרו שהמצנפת ארכה שש עשרה אמה והרי היא כמין צניף שלנוף בו את ראשו מגלגל ומחזיר מגלג׳ומחזיר סביב ראשו כפל על כפל ומצנפת של כ״ג אינה קרוי׳מגבעות בשום מקום אבל בכהן הדיוט אמר הכתו׳מגבעו׳ ואף היא מצנפת היא אלא שקושר בה כל ראשו ומעלה הכפלים עליו עכ״ל ואלו שני מיני כובעים נגלגל האזור סביב הראש נוהגים בא״י והסביבו׳ והיינו שיש שעושים עגולים זה למעלה מזה וככה היה המצנפת של כ״ג ויש שמסבבים הכפלים זה ע״ג זה וככה היה המגבעת של כהן הדיוט • וכ׳ אה״ל ועושים מטפחות גדולות על הראש או על הכתף עד • להפליא ע״כ והנני מוסיף להפליא שנושאים כדים גדולים מלאים מים על הראש במעלה ההר ובמורד בלי שום מגע יד ובלי שום תנועה גדולה או קטנה • איתא במס׳שבת ד׳

מקום ועשן גדול יוצא משם עכ"ל • ומכאן תוכחת מגולה לאנשי' שלא יהי' ח"ו עיניהם צרי' באורחי' • ויתנו בעין יפה ובשמחה • ומלאן מומה :

לה אנטוכיא

והנה, גבול מזרחי א"י הוא הכנר' והירדן כמפו' בפ' מסעי' ומבואר במאמר גולת תחתיות אות ב' ואות ג' והמקומות שהם מן המיצר וגבול דרום וצפון א"י לא נודעו לנו עתה • וז"ל כו"פ פ"א ודע שכפתור הוא דמייט הוא לו סוף גבול הארץ הדרומי כמו אנטוכיא לו סוף גבול הארץ ע"כ ור"ל הצפוני • וכפתור מבואר במאמר גלילו' ארץ אות י' כי שם מקומו' כ' בפ' מסעי ושפם הרבלה וכ' כו"פ פ' הנז' ומסתברא שאין זה רבלה הנז' בס' (ירמיה כ"ב) בענין שכתוב על צדקיהו ויעלו אל מלך בבל רבלתה בארץ חמת וכ' רש"י ז"ל רבלתה הוא אנטוכיא • ורבלה הנז' בתורה היא לדרום שפם • וארץ חמת הוא לצפון שפם מזרחית עוד שם ואנטוכיא הוא למזרח הר ההר צפוני לנו כמו חצי יום ואנטוכיא רחוקה מן הים כחצי יום כ' רש"י ז"ל בפ' חלק (דף צ"ו) גבי ההיא דר' אבהו דאמר רבלתה זו אנטוכיא קיימ"ל (בגיטין דמ"ד) דאינה א"י ובס' יחזקאל פירש"י ז"ל על גבול ישראל סוף הגבול והיא רבלתה ארץ חמת והי' אנטוכיא שם נשפט צדקי' והוא סוף הגבול שנאמר במרגלים ובכמה מקומות עד לבא חמת עכ"ל כו"פ' ועמ"ש באות שאח"ז • וכ' מ"ב אנטוכיא הגדולה היושבת על נחל יבוק היורד מהר הלבנון מארץ חמת והיא העיר הגדולה שבנה אנטיוכס המלך ויש בה כמו מנין מישראל • ומשם שני ימים ללינא היא לודקיא ע"כ • והעיר הזאת נודעת אצלינו ונק' אנטאכי בכ' דגושה • ובשלהי שנת תקפ"ב הי' רעידת הארץ ונפלו ארצה וכמה מקומות במחוז ההוא • וגם אנטוכיא נעשה גלי אבני' ונהרגו כמה אלפי' נפשות • ועתה נבנית על תלה ויש שם יהודים ת"ל • הן אלה קצות גבולי א"י בע"ה ועבר הירדן מבואר במאמר גלילות ארץ הרחמן הוא ירחיב גבול אמנה וישיב ב"י לאדמתם ברננה במהרה בימינו אמן :

לו איי הים קיפרים ורודוס ושארי מקומו' :

איתא במס' גיטין דף ח' רבי יהודה אומר כל שכנגד א"י הרי הוא כא"י שנאמר וגבול ים והיה לכם הים הגדול וגבול וגו' ופירש"י ז"ל ר"ל כל הים שכנגד אויר של א"י ואפילו עד אוקיינוס למערב שהוא בסוף העולם הרי הוא כא"י כו' • ובכו"פ פ"ט מבי' באורך הגמ' ופירש"י ז"ל וכת' לפי חקירת הרמב"ם ז"ל הל' קידוש החדש פי"א כל מקום הן בים הן ביבשה שגובה קטבו משלשים מעלות עד ל"ה מעלות הנה הוא מכוון כנגד א"י וצריך להזכיר קצת מהמקומו' שידענום תוך גבולים הללו לתועלת ע"כ • ואחשיב בכל א' כמה מעלות טובות למקום עלינו • וכ' א"י קפרוס קרובה לא"י (איכה רבתי) והיה הדם בוקע והולך עד שהגיע לקפרוס ורוה"ק צווחת ואומרת על אלה אני בוכיה ע"כ • ובפ' ל"ו כ' קיפרים הוא א"י למערב עמו כמו מאתים מיל ובלשון לע"ז גיפרי ע"כ • וקורין הג' כמו צ' והפ' דגושה ונק' ציפרי • ואין בה יהודים • ובמס' כריתות (דף ו') פירש"י ז"ל יין קפריסין שבא ממקום ששמו קפרס ע"כ • ועד היום היין דשם משובח ומוליכין אותו לארצות רחוקות • ואחשיב עוד כו"פ אי רודוס • ובס' אה"צ כ' אמר המעתיק ראדים בנה אותה ארודי בן כנען (בראשית י' י"ח) וכנען ילד את צידון וגו' ואת הארודי (יחזקאל כ"ז) צידון וארוד היו שניים לך הם אחים בני כנען שניהם על הים הגדול גבול א"י ומסיים ודע שבס' יוחסין דק"ב כ' וז"ל ודודנים היא רודוס כן נקרא בד"ה רודנים ע"כ • והאמת עמדו כי ארוד בנה אותה כמ"ש בירושלמי מגלה ע"ש עכ"ל • ובהליכתי לא"י נכנסתי לתוך העיר ק"ק רודוס ויש שם יהודים ת"ל • וכ' עוד כו"פ וכן מיורקא וכן אפרקי היא תרשיש • וכמו שתרגם יונתן בס' (ירמיה י') בפסוק כסף מרוקע מתרשיש יובא • ומן היבשה פאס וכן טראבלס אל גרב (ר"ל טראבלס וכ"ל של מדינת מערב) • וכן אלקירואן ומראכש ואסכנדריא ואלמריא וקרטיגינאה ושיא נזכרת במס' כתובות (דף כ"ז) כי אתא רב דימי א' רב חנא קרטיגנאה משמעי וכו' וזולת זה ודע כי

אנטוכיא

עד כ' כו"פ בפ' הנ' ובין עזה וחברון כמו יום שלם עזה למערב וחברון למזרח ע"כ וזאת העיר נודעת אלליט ונק' בלשון ערבי גאזה • ובספר חס"ל בהקדמה שהי' בעזה ובס' סקן יששכר דף נ"ט לענין קריאת התורה בפורים מזכיר מנהג עזה שהי' שם אז יהודים : ובס' קוה"ד דף מ"ע כ' שהוא היה בעזה בש' ת"ה והיה שם יהודים ומרבין תור' ובא"ה"ל מזכי' ג"כ שהיו שם יהודי' ובעו"ה זה מקרוב כמה שנים יצאו משם ואין גם אחד • ונאמר לי שעדין הב"הכ סגור וקיים כ' (בשופטים ט"ז) שהורידו לשמשון עזתה ושם הפיל הבית והמית במותו רבים מאשר המית בחייו ובמאמר גלילות ארץ הבאתי בשם ס' שם הגדולי' מ"ש העתק מאגרת ששלח רבינו עובדיה מברטנור' לאביו • ונגלגה אמת' שהי' בעזה וראה הבית שהפיל שמשון בכחו •

לב דרון ועזקה

פ' כו"פ פי"א מעזה לדרום כשתי שעות יש עיר ושמה דרום וקצת קורין לה דרון והיא נזכרת במס' סוטה (דף כ') מאה זבות תולה וכו' רבי אלעזר בן יצחק איש כפר דרום אומר ט' חדשים ע"כ (ביהושע ט"ו) חשיב ליהודה עזקה וכו' כ"ופ פ' הנז' מעזה לעזקה כמו יום וקורין לו זעקה ע"כ • והיא מכיבוש ראשון כנז' אות שלפני זה ולעיל אות ו' כתבתי בשם כ"ופ שעזקה רחוקה מן הים כשתי שעות :

לג נחל מצרים

נחל מצרים הוא מקצוע מערבית לסוף הדרום לארץ ישראל כמפו' בפ' מסעי וכ"מש לעיל אות ו' כ"ופ פי"א מעזקה לנחל מצרי' לסוף הדרו' כשני ימים וז"ל בריש פ' הנז' וזה הנחל הוא השיחור וכן פי' רשי ז"ל (בפ' מסעי והיינו השיחור ובלכתך מעזה למצרים תמצא זה לכמו שלשה ימים או פחות מזה • ממתוך כמוך לכניסתו לים במטחוי קשת ותלך וכן תרגם רבינו סעדיה גאון אל עריש • וכן קורין לו העם היום כלומר נחל שעות ועד היום מקובל אצל הכל שמה שמפסיק בין ארץ כנען ובין ארץ מצרים הוא זה הנחל עכ"ל והרא"ב"ע כ' ג"כ בפ' מסעי • נחלה מצרים אל נחל מצרים ואיננו היאור עכ"ל • ורצונם לומר כי נחל מצרים איננו היאור שבפ' מקץ שהוא הנילו' כמו שפי' רשי ז"ל שם • אלא נהר אחד המכונה בערבי • בשם נחל סבות ושזה הוא השיחור וא"כ נילוס לחוד ונחל מצרים לחוד וכן ראיתי במפה הנדפסת שמציין כל א' בפ"ע • אך בתרגום יונתן וירושלמי מתרגמין נחלה מצרים לנילוס מצרים : (וביהושע י"ג) כ' מן השיחור אשר ע"פ מצרים ופי' רשי ז"ל מן השיחור הוא הנילוס הוא נחל מצרים הוא סמוך לתחום מקצוע דרומית מערבי' של ארץ ישראל כמ"ש באלה מסעי ע"כ הרי שהנילוס הוא גבול ארץ ישראל • והבירור נדע במהרה בימינו בביאת הגואל אמן סלה •

לד ים המלח ונציב מלח

ים המלח כלומר ימה של סדום הוא מקצוע מזרחי דרומי לא"י כמפורש בפ' מסעי וכמ"ש לעיל אות ו' • וראיתי לבעל מפה א' שכ' וז"ל ים המלח ע"ש שמימיו מלוחים יותר משאר מימי ימים והוא במקום אשר עמדו שם הערי' אשר הפך ה' • ארכו מצפון לדרום י"א פרסאות ורחבו באמצעו ג' פרסאות ע"כ • כתיב בפ' וירא באשת לוט ותהי נציב מלח ופירש"י ז"ל במלח חטא' ובמלח לקת' אמר לה תני מעט מלח לאורחים הללו אמרה לו אף המנהג הרע הזה אתה בא להנהיג במקום הזה ע"כ • וכ' מ"ב מהר הזתים רואים ים סדום ומים סדום לנציב מלח שהיא היתה אשתו של לוט ב' פרסאות והצאן לוחכת אותה ואח"כ חוזרת וצומחת כבראשונה ע"כ • ומפורש יותר בסה"ד די"ג ע"א בשם גא"י ז"ל וראיתי אחר חצות לילה שהיא בשלימות וב' שעות קודם שיאיר היום לא נשאר רק כמו ב' טפחים כי העזים לכמה מאות באין ולוקקין אותה אך ב' טפחים נשאר תמיד וקוד' חצות לילה מתגדל כמקדם • ומשם הלכתי למקום סדום ועמורה שנחרב ונטבע בים ושחור מאד במראו

מקום

שם הוא בספרי וכ"כ בס' מס"ל מעינו' נהר ך"ב שבני קבוץ גליו' לא יהיו רומזים כבני א"י ויתרעמו ע"ז ויאמרו להם מלך המשיח ומפני שהם מסרו נפשם וגופם לבא לא"י ועשו עיקר מנפשם · ואתם נתרשלתם לבא וחששתם לממוניכ' וגופכ' לכן נשארתם גשמיים מדה כנגד מדה ולחמדת ממון שחמדתם הנה הש"י. נתן לכם ממון בלי שיעור שכל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות שנטבעים בים כל הימים מושבעים להביא אותו תוך ג' ימים לטבעם בים יפו וכל מה שנטבע מששת ימי בראשית עד זמן שלמה הכל קאה ים יפו ליבשה ומשם נתעשר שלמה ומה שנטבע מזמן שלמה עד זמן קיבוץ גליות הכל עתידה ים יפו להקיא אותם ליבשה ומשיח יחלוק אותו לכל צדיק וצדיק חלקו הה"ד כי שפע ימים ינקו עכ"ל וכן הוא בזוה"א דל"ז בשם הרמ"ו ז"ל :

כט עקרון

כתיב (ביהושע י"ג) חמשת סרני פלשתים העזתי והאשדודי והאשקלוני הגתי והעקרוני ובריש מס' גיטין כ' התוס' כי ארץ פלשתי' הוא א"י ובכו"פ פי"א חשיב כל א' ממקומו' בא"י · ועתה אבארם בע"ה ע"פ סדורם בכו"פ זולת גת מבואר במאמר מבשרת ציון אות ל"ח כי שם מקומו ע"ש (ביהושע ט"ו) חשיב ליהודה עקרון ובנותיה וחצריה (ובשופטים א') כ' וילכוד יהודה וגו' ואת עקרון ואת גבולה · איתא במס' מגילה דף ו' א"ר אבהו עקרון תעקר (בצפני' ב') זו קסרי בת אדום · ומסופק בכו"פ פי"א אם זו קסריאה הנ"ז באות כ"ז או עקרון הזה וכ' אבל לפי פשטי הכתובים נראה כי עקרון תעקר הוא זה הסמוך לאשקלון וא"כ תהי' קסרי בת אדום בארץ יהודה שהרי אותו עקרון הוא דרומי מזרחי אל יבנה שהוא ליהודה ע"כ עוד · כ' בפ' הנ"ז מיפו לעקרון כחמש שעות וקורין לו עקר ועקרון זו קסרי וא"כ יהי' בין קסרי ובין לוד ויבנה שלשת' כמו משולש שוה הצלעות ויהי' אורך הצלע כשתים ושל' שעות גזה הוא שהיו הולכים ושבים החכמים מזה לזה תמיד ע"כ ומביא ראי' שקסרי · הוא עקרון הזה הסמוך ללוד · והנראה שם שכן דעתו ז"ל מדכ' סתם ועקרון זו קסרי · ע"כנו"ל · ולוד ויבנה מבואר במאמר הנ"ז אות וכפ"ה מביא ע"פ ירושלמי שקסרי הוא מכבוש ראשון לבד ולעיל אות ו' כתבתי בשם כו"פ שעקרון רחוקה מן הים כמו ארבעה שעות · והנה (ביהושע י"ט) חשיב עקרון לדן וכ' מלו"ד לא זהו שהי' בגבול יהוד' ועמ"ש באות שלפני זה שדן נטל חלק בשני מקומות :

ל' אשדוד אשקלון

(ביהושע ט"ו) חשיב ליהודה אשדוד ובנותי' וחצרים כ' כו"פ פי"א מעקרון לאשדוד כשלש שעו' עוד שם מיבנה לאשדוד כשלש שעות לדרום וקורין לו אסדוד ע"כ' וכ' מ"ב מיבנה ב' פרסאות לאשדוד אשר לפלשתים החריבה ואין בה יהודים ע"כ · כתיב (בשופטים א') וילכוד יהודה וגו' ואת אשקלון ואת גבולה· ובכו"פ פ"ה כ' ע"פ תוספתא אהלות פי"ז שאשקלון הוא מכיבוש ראשון לבד עוד שם בפי"א מאשדוד לאשקלון לדרום כד' שעות וקורין לו עסקלאן ע"כ · כ' מ"ב מאשדוד ב' פרסאות לאשקלונה היא אשקלון החדשה שבנה עזרא הכהן ז"ל על שפת הים והיא רחוקה מאשקלון הקדומה החריבה ד' פרסאות והיא עיר גדולה מאד ויפה ובה כמו ר' יהודים ושם בתוך העיר בור שקורין לו ביר אברהים אל כליל אשר חפר בימי פלשתים עכ"ל ור"ל בור של אברהם אבינו מחברון הנק' כליל ב"כ רפו' כמו שמבואר במאמר זכות אבות אות · ע"ש :

ל"א עזה (ביהושע ט"ו)

חשיב ליהודה עזה ובנותי' וחצרים עד נחל מצרים (ובשופטים א') כ' וילכוד יהודה את עזה ואת גבולה וגו' · כ' כו"פ פי"א סוף דבר שמכיבוש עולי מצרים לדרום הוא עזה ועזקה וכל חבל הים והארץ היא עד נחל מצרים · עוד כ' בפ' הנז' מאשקלון לעזה לדרום כשלש שעו' ע"כ ולעיל אות ו' כתבתי בשם כו"פ שעזה רחוקה מן הים כשתי שעות ·

ניכר המקום המזבח ההרוס שריפא אליהו ז"ל בימי אחאב והוא מקום המזבח העגול כמו ד' אמות ובתחתית ההר יורד נחל קטן בצדו ע"כ וכתב בשה"ד ד' ל"ב ע"א הר הכרמל אצל ים הגדו' גבוה ונורא מאד ובראש ההר המזב' מי"ב אבנים רחבו ד' אמות וסביבו תל עמוק שהיו שם מים ובתחתיות ההר נהר גדול קישון ע"כ וכן ראיתי כת' לבעל תפה א' וז"ל קישון נהר אשר מקורו בהר תבור ונופל אצל עכו בתוך ים הגדול ע"כ ואינו כן דעת כו"פ כמבואר במאמר חלקת השדה אות י' ע"ש ׃

כ"ו קבורת אלישע הנביא

כתב בשה"ד ד' ל"ג ע"א בשם גא"י תארלים הוא מגדול גדול על ראש ההר במער' קבר אלישע הנביא ע"כ ׃ וכ"כ ש"י מר אליאם הוא מגדול בראש ההר ושם בסמוך מערה ובתוכה קבורת אלישע בן שפט אשר יצק מים ע"י אליהו ז"ל עד כאן ׃

כ"ז קסריאה ואכשף

כתב כו"פ פי"א מקום שבין עכו ובין אכשף וקורין לו קיסריאה והיא בארץ אשר ועד היום שם בנין רומי גדול מאד והיא צפונית ליפו כמו יום ע"כ ות"ב כתב עיר יפה וטובה מאד על היסתבנין קיסר אונפראדור המלך וקרא שמה קיסריה ע"כ ומבואר עוד לקמן אות ל' ע"ש

כתיב ביהושע י"ב מלך אכשף אחד ושם י"ט כ"ה חשיב נאשר אכשף ובכו"פ פי"א חשיב מגדו ומענך המבוארים במאמר חלקת השדה אות י' וכתב לדרום מענך כד' שעות על שפת הים הוא אכשף וקורין לו אכסוף עוד כ' בפ' הנז' תמלא שנים מתלכי כנען מכוונים זה לזה והם מלך אכשף ומלך מרואן זה על שפת הים וזה למזרח סמוך לירדן אלא שאכשף נוטה לו מעט לדרום ע"כ ומרואן כתיב ג"כ ביהושע י"ב מלך שמרון מראון' ׃ ומקום מראון הזה מבואר במאמר הנז' אות י' ולעיל אות ה' כתבתי בשם ט"פ כי מאכשף עד הר ההר הוא לשבט אשר ׃ זולת נבול לדון ועכו שהם זבולון וכמש"ל אות י"ב וכ"א עיין שם ׃

כ"ח יפו

כתיב ביונה א' וירד יפו ופי' מצודת ציון שם העיר שעל הנמל (וביהושע י"ט) חשיב לשבט דן הגבול מול יפו ׃ ולעיל אות ה' כתבתי בשם כו"פ דן הוא לצפון נפתלי והיינו לצפון א"י ויפו הוא מערב א"י ׃ לא קשה מידי שהרי דן נטל חלק בשני מקומות שפירש"י ז"ל בפ' ברכה בפסוק יזנק מן הבשן (וביהושע י"ט) בפסוק ויצא גבול בני דן מהם ע"ש ׃ מעכו ליפו ביבשה כמהלך ג' ימים על שפת הים ׃ כתב אה"ל מיפו לעכו הוא רק מהלך ששה שעות בים וכמ"ש בנדרים לא כאלו שהולכים מעכו ליפו ע"כ ׃ ויש ט"ס כי שם בנדרים דף ל' פירש"י ז"ל שיש ביניהם מהלך יום א' ׃ כ' מ"ב יפו על שפת הים ושם יהודי א' לבע ע"כ ועתה בעו"ה אין גם אחד שידו' שמה ויש שם בה"ק של יהודים והעיר מוקפת חומה וכ' עוד אה"ל מיפו הוא מהלך מעל"ע לירושלם ואולי שאין מקום קרוב לעלות מן הים לירושלם כמו יפו כמ"ש במלכים וד"ה שהארזים לבהמ"ק שהיו מעלין מן הים היו מעלין דרך יפו לירושלם ע"כ ונקהוא שיפו הוא הנמל היותר קרוב לירושל' ומלחים עוברים ושבים תמיד וכן מיפו מעל"ע לחברון ת"ו וזה הי' נמל מובחר בימי שלמ' המע"ה כדכתיב בד"ה ב"ב בענין ארזי הלבנון לבהמ"ק וגסברתי העושר שהי' בימיו כמו שמבואר בסמוך בשם ס' תש"ל ׃ וכן יהי' יפו נמל יקר לעתיד כדאיתא בספרי פ' ברכה ותביאו כו"פ פי"א וז"ל כי שפע ימים ינקו זה ימה של יפו שגנוז לצדיקים לעוה"ב מכין אתה אומר שכל ספינות שאובדות בים הגדול וצרורות של כסף ושל זהב ואבנים טובות ומרגליות וזכוכית וכלי חמדה שהי' הגדול מקיאין לימא של יפו שגנוז לצדיקים לע"ל ע"כ ובכו"פ כ' בשם ספרי חיפה ׃ והוא ט"ס וצ"ל יפו

ומעט לצפת"ו כתהלך יוס ויותר • והוא הגמל היותר קרוב לערי ק' צפת וטבריא ת"ו :

כ"ב קבורת קדמונים

כתב בסה"ד דף ל' בסס גא"י אמנון בן דוד נקבר רחוק מעיר עטו ועליו בנין נאה ובדף מ' ע"א כתב בסס גא"י תחת סער עטו הנק' סער אסמונאים נקברו סס ב' בני מתתיה כ"ג (סהי' בימיו הנס סל חנוכה) ובדף כ"ו ע"ב כ' בסס גא"י רמב"ן נקב' בעיר עטו ברגלי ההר ע"כ ובמאמר מבסרת ציון אות י"ע • מבואר קבורתו ע"כ (ובדף כ"ה ע"ב כתב ד"ה תתקנ"ה רסב"א הנק' רבינו סמסון מסנץ בר' אברהס וזהו ר"ש אתחיל לחבר פי' המסניות • גא"י רסב"א נקבר בעטו ברגלי ההר וכ' יוחסין דף קל"א א' מבעלי תוספות נק' איש ירושלם ועשה פי' לזרעי' וטהרות ונקבר בהר הכרמל עכ"ל סה"ד) כתיב בשופטי' ד' י"א וחבר הקני וגו' ויט אהלו עד אלון בצעננים' וכתב בסה"ד דף כ"ח ע"ב מן עטו שהוא לבני אשר באתי לעמק צעננים וסס אהל חבר הקני וסס הרגה יעל את סיסרא גא"י ע"כ וקבורת חבר ויעל מבואר במאמר גולת עליו' אות י' ע"ס :

כ"ג כפר יציב ב' רטיה והג' כמו ס'

כתב אה"ל סיש ב' סעות מעטו כפר יציב וסס מעט יהודים כמו ך' והס עובדי אדמה והיא א"י ממש והאת מוליכים מעטו לכפר הנז' • ואס א"א להוליכו לשס סמת בשבת או סאר אונס קוברין אותו בבה"ק סבעטו ע"כ • ומ"ל גם עתה יש סס מעט יהודים • ובעטו אוחזים מנהגם בהולכת המתי' כנז' ולפ"ד ט"פ הנז' הוא אך למות' כ"א לנחת ידי הבריות לפי פסטן של דברי' ובט"פ פי"א כ' לצפון עטו כסתי סעות מדבר זיף סנא' עליה (שמואל א' כ"ו) ויבאו הזיפים אל סאול (וגו' ויקס סאול וירד אל מדבר זיף) וקורין לו זיף ע"כ • ובתהלים נ"ד ב"כ כתיב בבוא הזיפים וגו' ויתכן עתר סהוא זה כפר יציב הנז' סנק' בערבי

בלא אות יוד • ומפני סיטי המבטא ומילוף המולאות נשתבש אצליט • והכפר הנז' הוא לצפון עטו • וכה"ג מבואר במאמר רנט לדיקים אות י"פ בענין פקיעין ע"ס •

כ"ד חיפה

קבורת ר' יצחק נפחא ור' אבדימי ומערת אלי' ז"ל • כ' מ"ב מעטו ג' פרסאות לחיפה אשר על שפת הים ומצד אחר הר הכרמ' עלי' ע"כ • ובט"פ פי"א כתב וז"ל לדרום עטו הר הכרמל ביניהם לשון ים וברגל ההר על חוף לשון הים הוא חיפה ואולי לזה נקרא שמו כן ומישור עטו הדרומי' גדול מאד מתפשט עד עמק יזרעאל עכ"ל וזכני ה' והייתי סס משובתי שבת והיא מוקפת חומה ויש סס יהודים ת"ל והס מארצות המער' וחיפה היא לשבט אשר כמ"ש בשס ט"פ לעיל אות ה' ע"ש • כתב מ"ב ובתחתית ההר קברי ישראל רבים וסס בהר מערת אליהו ז"ל ע"כ וכ' בסה"ד אות א' בשס גא"י שס נקבר ר' אבדימי דמן חיפה באבן וקבר ר' יצחק נפחא באבן ובשפוע ההר מערה יפה וגדולה של אליהו ז"ל ע"כ • וכ"כ ש"י ששניהס קבורים בבה"ק בטוכין מאבן וסמוך לכפר בשפוע ההר מערה גדולה ומפוארה לאליהו הנביא ז"ל ע"כ וחכס א' סיפר לי שראה שס מיים חיים ט' ובסה"ד אות י' מביא בשס מ"ב סכ' בעיר נפחא כמו ר' יהודים ושס כנסת ר' יצחק נפחא והוא קבור לפני' וכן כתב גא"י עכ"ל אם כן יש בגא"י עצמו שיטי בזה ומבואר עוד במאמר גולת תחתיות אות ז' מקבורת ר"י נפחא עיין שס : •

כ"ה הר הכרמל והמזבח ונחל קישון

כתיב במלכים א' י"ח שאמר אליהו לאחאב ועתה שלח קבץ אלי את כל ישראל אל הר הכרמל וגו' ויקח אליהו שתים עשרה אבנים וגו' ויבנה מזבח וגו' ויעש תעלה וגו' ויורידם אל נחל קישון • וכתב מ"ב ובראש ההר

ניכר

רעש גדול מן הרעמים של ז׳ רקיעים שעשה חירם מלך צור כדאיתא בילקוט שמעוני (ביחזקאל סימן ר״ח) ע״ש · וי״א שחוששים אולי רועשים גלי הים לשיחין ומערות הסמוכים שם של שפת הים ונשמ׳ למרחוק · וכשניכר שזה רעש גבורות ה׳ מברכין :

י״ט תמנת ועדולם

כתי׳ בפ׳ וישב ביהודה ויט עד איש עדולמי וגו׳ ויכחם יהודה ויעל וגו׳ תמנתה וכ׳ כו״פ פי״א וז״ל לדרום צור כארבעה שעות נוט׳ למזרח בראשי ההרים תמנת וקורין לו תמנין לדרום תמנת שעה עדולם לא נשתנה שמו לדרום תמנת כשתי שעות גוש חלב וקורין לו גו״ש עכ״ל והיינו דוש כנז״ל אות ע״ו הברת ג׳ בערבי · וגוש חלב מבואר במאמר רבנו לדיקי׳ אות י׳ כ׳ מ״ב בתמנת קבור שמוט הלדי׳ והרבה מישראל ע״כ ובמאמר מבשרת ציון אות מבואר מקבורת שמוט הלדיק הזה ע״ש :

כ כזיב

כתיב בפ׳ וישב ביהודה והי׳ בכזיב בלדתה אותו ופירש״י ז״ל שם המקום ואיתא במס׳ שביעית ריש פ״ו וכל שהחזיקו עולי מצרים מכזיב ט׳ וז״ל כו״פ פי״א הצרכנו לחפש על מקום כזיב אנה הוא מפני שהוא גבול לפוני לכיבוש שני ובאמת כי ע״פ הסברא ממעשה דיהודה בן יעקב נראה שהוא סמוך לתמנת ועדולם כי עסקו הי׳ או בארץ ההיא ותמנת ועדולם נודעים אצלינו ומפורסמים שהם לדרום צור המעטירה לכמו חצי יום עם שהם נוטים למזרח בהיותם על ראשי ההרים הגבוהים עכ״ל ומוכיח שמכזיב לסולמא דצור הוא ג׳ מילין ומביא פירש״י ז״ל פ׳ עשין פסין (דף י׳) סולמא דצור סלע שיש הר הגבוה סביב ע״כ · ואם היות כזיב לצפון צור או לדרום מביא פנים לכאן ולכאן והנראה שדעתו שהוא לדרום צור והיינו לצד עכו וכמ״ש עוד בפ׳ הכ״ז שכזיב הוא לצפון עכו כמו יום וכ׳ עד כיבוש שני עד כזיב ולא עד בכלל :

כ״א עכו

כתיב בשופטים א׳ ל״א אשר לא הוריש את יושבי עכו · כ׳כו״פ פי״א וז״ל עכו הע״פ שהוא לשבט אשר אינו קשה מה שאמרו רז״ל פ׳ י״נ (דף קכ״ב) אם זבולון שולה מתו׳ עכו שולה שלא אמרו עכו עולה עד כאן · ור״ל כי עכו הוא לשבט אשר ותחומו עלה לזבולון וכמ״ש כן בשמו לעיל אות ה׳ (עוד כתב בפ׳ הכ״ז דעכו מכיבוש עולי בבל הוה) עוד שם מביא מימרות שעשו רז״ל עכו בפי׳ א״י ומה שנמלא שנק׳ חו״ל הוא לענין חיוב מו״ת ולשטתו אזיל כנז״ל אות ג׳ ע״ש · וכ׳ בס׳ אה״ל וראיתי שעושין י״ט רק יום א׳ וקבלה בידם ששלוחי ב״ד הגדול היו הולכי׳ עד עכו לכן עושים יום א׳ עד היום ע״כ · עוד כ׳כו״פ פ׳הכ״ז עכו מכוון כנגד טבריא זה במזרח וזה במערב ביניהם כמו יום אחד ואינו הפרש מורגש כמה שיש מעכו לנחל מלרים ובינתה שיש מעכו והר ההר דרך שפת הים ע״כ · ור״ל שלא יש הפרש בזה ויש מעכו לנחל מלרים כמו משם להר ההר בקירוב · וכתב עוד לדרום צור יום עכו וז״ל מ״ב מצור מהלך יום לאקרי הוא עכו והיא יושב׳ על הים הגדול ושם נחל גדול שקורין פורטו לכל הנודרים ההולכים לירושלם בספינות ויורד לפניו נהר הנק׳ נחל קידומים ושם כמו מאתיים יהודים ע״כ ונחל קדומים הוא נחל קישון הנ״ז לקמן אות כ״ה כמ״ש (שופטים ה׳כ״א) נחל קישון גרפם נחל קדומים · והנה עכו עיר מהל׳ מוקפת חומ׳ על שפת הים למערבה של א״י כמ״ש בתי״ט ריש פ״ו דמס׳ שביעית בשם כו״פ ע״ש ויש בם גם עתה יהודים מ״ל כמו ל׳ בע״ב ולהם בה״כ יפה ומתפללים לצד דרום שהוא נוכח עה״ק ירושלם ת״ו · כתיב (בלפני׳א׳) משער הדגים ומביא רש״י ז״ל מדרש אגדה זו עכו ששם ניצודים דגים הרבה ע״כ · ויש שם גם עתה דגי׳ הרבה ומשובחים · ומי הים מלוחים וא״א לשתותם · וכמשכו מים מתוקים ממעיין הרחוק כמה שעות מהעיר ע״י צנורות ברחובות קרי׳ וע״י ברזות פותחים וסוגרים ומהם משתמשים בני העיר

וסמוך לחצר יש עדרי' עדרים שמרעים הרועים בשחת וטובחים ומוכרים לאורחים וקונין אחרים· ויש בחצר הנז' כלי נחשת גדול לבישול ושתי' ולכל השיירות הבאים לשם · ואין גם א' שיקחם ויעבירם משם כי יראים לגנוב · גם מקום אחד שמניחי' שם מטבעות · והלוקחם ע"פ סגול' מניח אחרים תחתיהם · ושם יש מערה ואומרים כשילין שם חולה או משוגע מיד' יתרפא :

טז קבורת צפניה הנביא

כ' בסה"ד דל"ד ע"א בשם גא"י צפני' הנביא קברו בסורא הוא מתא מחסיא ובמקום אחר כתב צפניה קבור בצרתה עומד בהר מהר הלבנון ע"כ ובס"י כ' צפיתא בראש הר הלבנון שם קבורת צפני' הנביא ע"ה ע"כ · ובמאמר גלילות ארץ אות כ' בשם מ"ב דקאמר ג"כ צפניה הנביא בסורא הוא מתא מחסיא ע"ש :

יז צרפתה אשר לצידון

כתיב (במלכים א' י"ז) שאמר ה' לאליהו קום לך צרפתה אשר לצידון · ופירש"י ז"ל צרפתה שם העיר · וכ' כו"פ פי"א והנה צרפתה אשר לצידון בדרך שבין צידון לצור למערב הדרך וקורין לו צרפאן והוא על שפת הים קרוב לצידון ע"כ · ומא"י כ' צרפת לאליהו ז"ל בראש ההר וכן נקרא' עדיין וסמוך לים יש בית קורין בית אלי' ע"כ ובס"י · כ' צרפנד שם קרוב לים מערת אליהו הנביא ז"ל ע"כ והיום נק' המקום כמ"ש בס"י · ובס' רפויה וכן ראיתי לבעל מפה א' שכ' וז"ל צרפת כעת' (זארעפנד) עיר צידונים בין צור ובין צידון שם ישב אליהו שלש שנים (מלכים א' י"ז) ע"כ · ואכם א' אמר לי שע"פ הדרש מלך צרפ'ת'

יח צור

כ' כו"פ פי"א וז"ל וידעת כי בצה שבין עכו וצידון באמצ' הוא צור וא"ת שחרם מלך צור הי' בזה אינו בטל להיות ארצו א"י שמלכותו אינו מותך דמדנא דארעא חד הוא והתורה לא חילק' מגבולי ארץ שום חתיכה אלא שנתנה להם לישראל כל מה שבחזקתם אלא מסעי וכן הענין בארץ האמרי וזולתו שהיו בתוך הארץ שלא הורישום ישראל וא"ת שאנו הי' לחם גם חירם הי' משועבד לדוד ושלמה ומר לנושמעת' עכ"ל · והוא ז"ל לשיטתו אזיל כנז"ל אות ג' · עוד כ' בס"י ודע כי צור ביס יבא הוא צור המעטירה והיא לצפון ירושלים כארבעה ימים עד כאן · ובישעי' כ"ג כתיב צור המעטירה ורש"י ז"ל מביא שם ב' שיטות אם צור זו היא אשור או צור ממש וכו' ואני אומר שכל הענין מדבר בצור העיר שהרי סמך לה צידון עד כאן : כ' כו"פ פי"א נדרוס לדון יום צור המעטירה עד כאן ומ"ב כ' וז"ל מצידון מהלך יום לצור החדשה היא עיר טובה מאד והיא עיר יפה ובה כמו ארבע מאות יהודים ושם אומני הזכוכית הטוב הידוע הצורי החשוב בכל הארצו' ועולה אדם בחומ' צור החדשה ורואה צור המעטירה אשר כיסה אותה הים והיא רחוקה מן החדשה כזריקת אבן ואם ירצה אדם לבא באניה בים רואה המגדלים והשווקים והחוצות והארמונים בקרקע הים עכ"ל ומ"ש מהזכוכי' הטוב אזכיר מה ששמעתי מאאמו"ר ז"ל · שפ"א קרא שר א' את היהודי' חשובי עיר א' ואמר שיראה להם דבר חידוש והוציא מבית גנזיו כוס א' של זכוכי' והי' כתוב עליו זה הכוס שלח חירם מלך צור לשלמה בן דוד מלך ירושלים · והפלא הי' שנכנס לתוך כקהיד הסגור כמו אתיכה עוסה · ובפתיחת היד עמד בשלימות כמקדם · ויתמהו האנשים ותמהו זה מזה · וצעק השר שיחזיקו לו שחביב אצלו מאד · כ' מא"י צור רובה שקועה בים אומרים שהיתה עיר גדולה מאד וכל בתים ושווקים היו בנוים כדוגמת ווינציאה וקורין לה הערלים ווינציאה הישנה ועדין גדולה היא ויש בה בנינים גדולים עתיקים קרוב לשם מיל כפר ויש שם צנורות היו מושכים משם מים לצור תחת הקרקע ע"כ ובנין ווינציאה פירש ז"ל בישעיה מ"ב · ע"ש · ועתה היא צור מוקפת חומה ישנה ובעוה"ר אין בה יהודים · ומשם לעה"ק צפת ת"ו כב' ימים וכששומעים בצפת ת"ו קול רעמים אינם מברכים תכף ואומרים שחוששים אולי זה קול

ימים על חוף הים ג"כ עיר ושמה היום בירות"א ופרקא דחסידי הוא שנזכר בירות אלעזר איש בירתא (והוא במס' תענית דף כ"ד ע"א) והנה תמלא בפי ההמון חילוק בין בירותא ובין בארות אשר לבנימין כי לבארות קורין לו אל בירא ואל בירותא קורין לו בירות בתיו דגושה ע"כ · עוד כ' בפ' הנז' שבירו"תא הוא מכיבוש עולי מצרים לבד ולשפתו כנז' והיא לשבט אשר כ' מ"ב בירות ששכנו ב' יהודי' ע"כ ועתה יש שם ג"כ יהודים ת"ל ויעשו יו"ט כמנהגם ונודעת אגליט וזיא מוקפת חומה ומשם לעה"ק לפת מ"ו כמהלך ג' ימים ויותר · ומאים עוברים ושבים לשם וזוא הנמל הגדול של דמשק הרחוקה משם כמו שני ימים · ויש שם ספינות הרבה של אפסי ארץ :

יב צידון

כתיב בפ' ויחי זבולון לחוף ימים ישכון וגו' · וירכתו על צידון ופירש"י ז"ל סוף גבולו יהא סמוך לצידון ירכתו סופו ע"כ · הרי שגבול זבולון היה עד צידון ולא עד בכלל כי צידון הוא לשבט אשר כמ"ש (בשופטים א') אשר לא הוריש וגו' ואת יושבי צידון וכ"כ כו"פ פי"א צידון הוא לאשר אלא שתחומו הוא לזבולון שנאמר וירכתו על צידון ע"כ · עוד כ' בפ' הנז' ויש לדעת שחלקי הארץ שלא כבשום השבטים אינו גרעון בחק הקדוש' שהרי אשר לא הוריש את יושבי עכו ואת יושבי צידון וגו' ע"כ · כ' מ"ב מבירות מהלך יום אחד לצידא היא צידון והיא עיר גדולה ושם כמו ך' יהודים ע"כ · ומא"י כ' צידון היתה עיר גדולה · ועתה מעט היא קטנה שבועה ביסוקלתה נחרב' ויש בה כמו ת"ק בתים ומעשרים בע"ב יהודים עד כאן · והישמעאלים קורין לצידון צידה · ובבעה"ט בפ' ויחי כ' בפסוק הנז' וז"ל כתיב צדן חסר לשון צידה שהי' מספיק מזון ליששכר ע"כ · ואולי ע"ש זה נקרא צידה עד היום · והיא מוקפת חומה מג' צדדי' ומצד א' הוא הים · ויש שם גם עתה יהודים ת"ל ושמעתי בבירור שעושים רק יום א' יו"ט :

יג קבורת יששכר וזבולון

כתב מא"י רחוק מצידון רביע מיל קבר זבולון ומתחלה היה בין ב' עמודים גדולי' ואדון הישמעאלים בנה עליו בית עם עגול למעלה ועל מקום הקבר אצטבא ועלי' בגד שחור ונרות לפניו בכבוד · והשנים עמודים עדיין שם א' מבפנים בנוי ונראה בחלון וא' מחוץ לבית ע"כ · ובס"י כתוב וחוץ לעיר קבורת זבולון בן יעקב אע"ה ועליו כיפה וסביביו חצר והתוגרמים קורין לו שיך ציידין ע"כ · ושיך הוא לשון אדון · וכעתה שם חצר ובתוכה בית כיפה · ושם ציון ארוך של בנין דפים סמוך לכותל גבוה כאלי קומת איש ופרכות פרוסה לפני' · ובסה"ד דכ"ח ע"א כ' וז"ל עצמות יששכר וזבולון בצידון והוא צידון רבה בשפ' ים הגדול · וחוץ לעיר קבר זבולון בכיפה · ובה"כ שם גא"י ע"כ · עוד כ' מא"י סמוך לאותו ציון יש בנין ישן נושן גדול עדיין הכיפות קיימי' ואומרי' שהיה ביהמ"ד לשלמה ע"ה ולפניו באר מים חיים טובי' שואבי' מתנו בגלגל מלא דליים ע"כ :

יד קבורת בצלאל

כ' בסה"ד דף כ"ו ע"ב בשם גא"י בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה נקבר בעיר ערב ללט ע"כ · וכן הוא בס"י וכ' ועליו כיפה ע"כ · וגם היום מקום קבורתו על שמו נקרא כנז' · וב' של ערב דגושה :

טז קבורת אהליאב

כ' ס"י סוג"ור שם אהליאב בן אחיסמך ע"ה ע"כ מקום קבורתו נקרא סוג"ור ד' בסוף והברת הג' הוא בערבי כמו דזי כנז"ל אות ט' וזהו' המבטא שודזור · ואת המקום הוא כמהלך שלשה שעות מצידון ויש שם חצר ובתים · ובתוכ' בנין גדול מפואר קבורת אהליאב · ובאים לשם יהודי' וגויי הארץ הקרובים והרחוקים ונודרים נדרים ונדבות עבור נשמתו · וגם בכל עת צרה של הימים נודרים עבורו · ומזה קונים לחן ובית · וסמוך

(וחשיב כמה וכמה מקומות וסין ובירותא) גכ' והכתוב שהזכי' (ריש דברים) ארץ הכנעני והלבנון הנה זאת ארץ הלבנון · הרי שיש לנו בהסד עליון ידיעה ברור' בהר ההר הזה עכ"ל וה' יזכנו לראותו ב"ב כמו שפירש"י ז"ל בשה"ש על פסוק תשורי מראש אמנה הר הוא בגבול צפונה של א"י ושמו אמנה והר ההר וכשהגליות נקבלות ומגיעות שם הם צופים משם ורואים גבול א"י ואויר' של א"י ושמחי' ואומרי' הודי' עכ"ל

ח לודקיא

כתב כפו"פ פרק י"א שלדרום הר ההר כתא' יום היא עיר הנזכרת במסכת שבת פרק כל כתבי (דף קי"ט) ובמס' מנחות (דף פ"ס) וזולתם ושמה לודקיא וקורין לה לודקיא והלועזים איל ליג"א יעיד שם בפרק הנ"ז שמכיבוש עולי מצרים לצפון ארץ ישראל הוא לודקיא הנזכרת בפרק כל כתבי פעם אחת נתארחתי אצל בעה"ב בלודקיא ומה שאמרו שם ושבשאר ארצות במה הם זוכים כו' ואחר כך מביא זה המעש' הכל הוא מטעם שאינו מכיבוש שני וכתנהגם ז"ל עכ"ל · ולשטתו אזיל כמש"כ בשמו אות ג' ע"ש · כ' מ"ב גיגא הוא לוד' ובה כמו מאתים יהודים ע"כ ועתה יש שם גם כן יהודים ת"ל · והם וכן היושבים בשארי מקומות עד עכו ועד בכלל יחזיקו טיבותא להר' ס"פ ז"ל שמעמיד' בחזקת א"י ובקדושתה כאמור · ולפי שכ' בשמו אות ה' ואות ו' הוא לודקי' לשב' אשר ע"ש ועכ"ז יעשו יו"ט כמנהג'

ט גבל

כתב הר' כפ"ו פי"א וכן לדרו' זה ההר הוא מקום שנאמר עליו (מלכים א' ה') ויפסלו בוני שלמה ובוני חירם והגבלים וכן בס' יחזקאל כ"ז זקני גבל וחכמיה וקורין לה גיבלא ואף ע"פ שרש"י ז"ל כ' בס' מלכים גבלים שם אומה ונראה שהוא גבלא הנ"ז סוף מס' כתובות דף קי"ב ריב"ל איקלע לגבלא חזנהי להנהו קטופי (פי' אשכולות) דהוו קיימא בגופני כי עגלי

כו' · אמר ארץ ארץ הכניסי פירותיך כו' עכ"ל ומ"ש ואע"פ שרש"י ז"ל כ' שם אומה י"ל שר"ל הא והא איתא שגבלים היה שם אומה ושם מקו' כמו כנען וכנענים וכיוצא · עוד כ' בפ' הנ"ז שג"בל הוא מכיבוש עולי מצרים לבד ולשטתו אזיל ככ"ז ומ"ב כתב מלודקיא ב' ימים לג"יבל תחת הר הלבנון וכן ראיתי כ' לבעל המפה וז"ל ג"בל עיר בארץ צידונים ובערבי ג"עבלא (יחזקאל כ"ז) ע"כ ומסייעו לו לכו"פ שזה שם מקום יוצאת לדעת שהברת אות ג' נקראת כאן בערבי דזי כגון גבל דשיבל גשר דשישר וזה כלל גדול לכמה מקומות שיבואר בע"ה :

יוד סין (ונקרא טראבלוס בב' דגוש :)

בבו"פ שלהי פרק י' מביא הפסוק (בפרשה נח) וכנען ילד וגו' ואת הערקי ואת הסיני ועל סיני תרגם רבינו סעדי' ז"ל אל טרבלסיין ובפרק י"א כתב וז"ל ואל דרום הר ההר על שפת הים לכמו שני ימים היא עיר גדולה ושמה בלשון תורה סין · טראבלוס אל שאם וכן סמוך לה ערקא לא שנו שמה ועל שניהם את' הכתו' את הערקי ואת הסיני ע"כ ובפ' ט' כתב מהר ההר עד סין שהי' עיר שמה טראבלו' של שאם לכמו שלשה ימי' בקירוב ע"כ : ובמ"ב קורהו טריפול הוא טראבלוס של שאם ע"כ · ורצונם שהוא טראבלוס של דמשק הנק' שאם : ובמסעות א"י קורהו טריפול די סוריא והיינו הך כי דמשק הוא סוריא כמבוא' במאמ' גלילו' ארץ או' י"ב ומפני שיש עוד עיר טראבלו' במדינו' מערב הידוע' המובא לקמן אות ל"ו לכן קוראין זה של דמשק · עו' כ' הרב כו"פ פי"א שמכבוש עולי מצרים לבד : הוא סין ונקרא בפי ההמון טראבלו' אל שאם ע"כ ולשטתו אזיל כנ"ז והוא לשבט אשר כנז"ל · והנה מלודקיא עד טראבלוס כמהלך שני ימים והיא נודעת אצלינו ויש שם יהודים ת"ל ויעשו יו"ט כמנהגם :

יא בירותא ב' ות' דגושים

כ' כפתור ופרח פי"א ול דרום סין זה כמו ב' ימים

ומנשה ביששכר · עוד כתב שם ברוחב כל חלק בקירוב · יהודה כחמשה יתים בניתין כיוס אחד אפרים כשני יתים יששכר כיוס אחד · זבולון כשלשה יתים · נפתלי כשני יתים · דן כיוס אחד אשר כחמשה יתים מזבולון ולהלן שמעון ומנשה בתוך אחיהם · הארך מן הירדן לים הגדול כשני יתים : עוד כתב הראובני והגדי וחצי שבט המנשה ארצם עבר הירדן מזרחה והוא שכבש אדון הנביאי׳ אדונינו משה רע״ה עכ״ל

ואלו גבולי הארץ סביב והעיירות שבין הר ההר ונחל מצרים :

כתב הרב כפתור ופרח ברים פ״י״א וז״ל כתוב בפ׳ אלה מסעי זאת הארץ וכו׳ והיה לכם גבול נגב מקצה ים המלח קדמה וגו׳ ונסב הגבול מעצמון נחלה מצרי׳ והיו תוצאותיו הימה · וגבול ים והיה לכם הים הגדול מו׳ וזה יהיה לכם גבול צפון מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר וגו׳ והיו תוצאותיו חצר עינן וגו׳ לגבול קדמה וגו׳ על כתף ים כנרת קדמה ועבר הגביל הירדנ׳ והיו תוצאותיו ים המלח יהרי לך שהתור׳ הגבילה לנו מצרי הארץ כלה כדין הלוקח שדה או כרם וזה המקום בתורה הוא עיקר תחומי הארץ וזאת הפרשה מיוחדת לזה כאלו זה ספר הכתיבה או הירושה מגואלינו אי ית׳ ואם בזולת זאת הפרשה נמצא זכרון לקצו׳ הארץ הזאת הוא לדבר ידוע (ומביא כמה פסוקים) וכתב הרי שנמצא בתורה גבולים יותר גדולים מגבולי אלה מסעי וגבולים קטנים מהם וכן נמצא לרז״ל פעמים יקחו קצה הארץ הזאת עכו לפעמים רקם ולפעמים דן (ותסיב עוד מקומות)וכתב האמנם אחר ביאור גבולי התו׳ ע״פ הפרשה המיוחדת לזה לא יפול ספק משום דבר מזה הרי יש לנו שמקצוע מזרחי דרומי לא״י הוא ים המלח כלומ׳ ימה של סדום (ותסי׳ עוד)שנחל מצרים הוא מקצוע מערבי׳ דרומי׳ והר ההר מקצוע צפוני מערבי וחצר עינן מקצוע צפוני מזרחי (וכן פירש״י ז״ל בפ׳ אלה מסעי שאלו הם המקצעות דא״י) וכתב עוד שם וא״כ כל מה שהוא לדרום הר ההר הוא א״י מן סתורה עד נחל מצרים והעיירות הנודעות אצלינו בין שתי אלו הנקודות שהם על שפת הים מצפון לדרום הם אלו תחלה זה ההר הטוב · לודקיא · גבל · סין · בירותא צידון · צור המעטירה · עכו . חיפה קסריאה אכסף · יפו · עקרון · אשקלון · עזה · דרון עזקה : נחל מצרים · ואם שעזה ועזקה רחוקי׳ מן הים כב׳ שעות ועקרון כמו ד׳ שעו׳ עכ״ל ·

ז הר ההר

ועתה בע״ה אבאר המקומות הנ״ז אחת לאחת ואוסיף עוד מקומות וקבורות שיזכר שם · ואקדים תחילה מה שכתב כו״פ שלהי פרק י׳ וז״ל ואודיעך כי שמות העיירות והנהרות הכתובי׳ בכתבי הק׳ שבכתב ושבע״פ שמעט הוא מה שנשתנה שמם בין הישמעאלים גם רוב המדבר שבלשונם הוא לשון התלמוד ירושלמי ובבלי ע״כ · וזה החלי תאר ההר · כ׳ עליו כו״פ פרק י״א וז״ל ואין זה הר ההר של אהרן וכמש״כ רש״י ז״ל שאותו של אהרן ע״ה הוא בחו״ל מזרחי דרומי לא״י וזה ההר הוא מא״י בקצהו · לדעת זה ההר איזה הוא והנה הוא מקימו טרחתי זמן מרובה יגעתי ומצאתי ת״ל · דע כי ההר המפורסם הסמוך לעכו והוא הר הכרמל ואל הצפון ימצאו קצת ראשים בים יבאו והם בשטח הארץ כמו צור וצידון ובירות · והראש קורין לו בערבי וו״ב היל מאג״אר כלומר פני האבן · וסמוך לו רא״ש אל באס״יט · וסמוך לו הר גבוה מאד מאד ושמו בלשון ערבי ג״בל איל אקרע כלומר הר הקלק וזה ההר הוא יחידי ונכנס חרטומו בים ועליו עצי ארזי׳ גבוהי׳ עד לב השמי׳ ועצי בטני׳ ושם מעיינות מים וכפרים ליתרון ברכתו והוא מקיף כמו יום או יומים ואומר אני כי זה ההר הוא ההר המבוקש כי שאר הראשים אינם הרים . עוד שהעיירות הנזכרות בגבולי השבטים נמצאים עד המקום הזה

והנה כפתור ופרח ז"ל פסק ותני שתרומות ומעשרות בזמן הזה במקום כיבוש ב' דאורייתא וכמו שמאריך בזה בפ"ה · אמנם גם להרמב"ם ז"ל שפסק בהל' תרומות סוף פ"א שתרומות ומעשרות דרבנן יש הפרש בין כיבוש עולי מצרים לכיבוש עולי בבל בכמה דברים ויש מקום אתנו לאשר ולקיים דרך ישר של ה' כפתור ופרח הנ"ז אף להרמב"ם ז"ל

ד גודל א"י וצורתה

ידוע כי א"י היתה ת' פרסה על ת' פרסה וכדאיתא במס' מגילה דף ג' ומודעזעה א"י ת' פרסי על ת' פרסי · ועתה בעו"הר הלא מצער היא ממעט דאיתא במס' גיטין דף כ"ז ארץ צבי כתיב מה צבי זה אין עורו מחזיק את בשרו אף א"י בזמן שיושבין עליה רווחא ובזמן שאין יושבין עליה גמדא ע"כ והן בעון גמדא ואזלא בכל דור ודור שכת' בכפתור ופרח פ"י"א ואם תדקדק במה שיש מהר ההר עד נחל מצרים ת' פרסה אלא שמעשה הפרסה תשני מילין ע"כ · ולפי הידוע שיש בפרסה ד' מילין הרי היה א"י בזמנו שני מאות פרסה של ד' מילין ובס' חסד לאברהם מעין ג' נהר ג' כתב ודע שמינזור א"י מהלך ת' פרסה על ת' פרס' ועכשיו לא נשאר אלא מאה על מאה חצי חלק מתיני וכל מקום דשן ושמן נקמט ונתיבש ולא נשאר ממנו אלא הטרשין שבה ע"כ וכן הוא בס' טוב הארץ דף ה' ורצונם לומר ג"כ מהר ההר עד נחל מצרים שהם גבולי פרשת מסעי מתוכח במ"ש בנהר ד' וז"ל וצורת א"י אינו לא ארוך ולא עגול ולא מרובע אלא כצורת אד' מוסבב ארצה פרקן ראשו ברוח מזרח ושני זרועותיו פשוטות א' לצפון וא' לדרום ושני ירכותיו פתוחו' בהן רגלו הא' להר ההר שהוא קרן צפונית מערבית ובהן רגלו הא' לנחל מצרים שהוא קרן דרומית מערבית ובין שני רגליו נכנס הים הגדול שהים הוא מערבי של א"י ולכן נמצא שא"י כולו רצועות גדולו' וקטנו' ע"כ . וכן הוא בטוב הארץ דף ד' בשם הרמ"ו ז"ל אמנם כפי הנראה שלא כל המקומות שוים בקמיטה וגמוד הנ"ז דאיתא במ"ס גיטין שם על ס' רבוא עירות שהיה לו לינאי המלך בהר המלך אמר עולא לדידי חזי לי ההוא אתרא ואפי' שתין רבוותא קני לא ונחזיק נמצא שהם נקמט הרבה . ואיתא במס' מעשר שני פ"ה שמירושלים מהלך יום א' לוד וכן הוא גם עתה אך יש ג"כ מקומות שיש עכשיו ריבוי דרך מכמו שהיה מקדם דאמתום דרכי' כדאיתא במס' ר"ה דף כ"ג ושם פי' רשי ז"ל ואחזו הגול' דרך עקלתון ע"כ · וזה הכלל נערך בע"ה הרחמן הוא ירחיב גבול ארצנו : במהר' בימינו

ה סדר חלקי השבטים ורחבן · מספר כו"פ

כתב הרב כו"פ פי"א וז"ל בביאור התחומין ומעמד השבטים · יהודה לדרום מנחל מצרים ועד לפון ירושלים בנימין הבא אחרי' עד שילה · אפרים הבא אחריו והולך עד גזר · יששכר הוא הבא אחריו והולך לכל הפחות עד סמוך לצפורי שהרי צפורי לזבולון הוא : זבולון הוא הבא אחריו והולך לכל הפחות עד למעלה מגידון וכן גבול עכו הוא לו : נפתלי הוא למזרח זבולון והוא מדרום ימה של טבריה לכל הפחות עד קדש בגליל : דן הוא לצפון נפתלי אשר יש לו על חוף הים הגדול מאכשף ועד הר ההר שהוא סוף הגבול · שמעון ארצו למערב ארץ יהודה הצפוני שהם הם נרצה ואשתאל · מנשה כלומר חצי השבט ארצו כמו שהעיד הכתוב באשר וביששכר . חלק יהודה אינו כל המערב שכנגד ארצו מפני שמעון · אבל בנימין ואפרי' הם מהירדן עד הים הגדול אמנם יששכר אין לו כל המערב שכנגד חלקו שהרי אכשף הוא דרומי לאשר (ור"ל ומאכשף הוא לאשר כנז"ל) והולך למזרח עד הירדן וזבולון מזרחו אינו הולך עד הירדן מפני נפתלי ויהי נפתלי למזר' זבולון כשמעון למערב יהודה כלומר למקצתו אבל הולך הוא ר"ל זבולון אל המערב עד הים הגדול לצפון עכו ויעבו' בתוך אשר כדרך שיעבור שמעון ביהודה

ומנשה

ב לטהר עצמו קודם שיכנס לארץ ישראל:

חייב אדם לטהר עצמו קודם שיכנס לא"י כמ"ש במדרש מביאו כפתור ופרח שלהי פמ"ב וז"ל בראשית רבה פ' לך לך כ' וזה הדבר אשר מל יהושע אמר וכי אתם סבורי' ליכנס לארץ ערלים · כך אמר הקב"ה לאברהם ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך ע"מ ואתה את בריתי תשמור · מכאן שמי שבא ונכנס לישב בא"ק שיכנס בקדושת דמים ובקדושת הגוף שיהיה טהור ידים ונקי כפים ובעל נפש עכ"ל ובס' טוה"א דף י"ו כ' בשם הרמ"ק זלה"ה וז"ל לזה בכל גבולי א"י הם מים כי הגבול המזרחי הוא הירדן . והגבול המערבי הוא הים הגדול והגבול הצפוני הוא נחל מצרים · והגבול הדרומי הוא נהר פרת והכוונה לרמוז כי כל הנכנס לא"י שהוא אויר ה"ק מחו"ל שהיא אויר טמא צריך בכניסתה לטבול ולטה' עצמו תחיל' ואחר כך יכנוס : כי אז בכניסתו הוא מתקדש בתוספות נשמה עכ"ל והנה גבולי הירדן וים הגדול ונחל מצרים מפורש בפ' אלה מסעי והביאנו בסמוך אות ואו וגבול פרת נזכר בפ' לך לך עד הנהר הגדול נהר פרת והרב כפתור ופרח ריש פרק י"א כ' וי"א שזה לעתי' ויסי' התוספות מנהר פרת ע"כ ובגבול צפוני ודרומי הנ"ז בטוה"א יש ט"ס כי נהפוך הוא שגבול דרומי הוא נחל מצרים כמבואר באות הנ"ז וגבול צפוני הוא נהר פרת כמבואר בתאמר גלילות ארץ אות א' ע"ש ובמדרש תלפיות אות א' ענף א"י ובספ' לא ואדום מביאים הטוה"א הנ"ז כלשונו ואינו מגיה כלו' אכן בספר חכמת אדם מביא בשם המקובלים כמו שהגהתי :

ג אות דעת הר' בעל כפתור ופרח בענין א"י

הרב בעל כפתור ופרח בפ' יוד מביא מעלת א"י וכתב הרי שקדושת הארץ ומעלתה הוא משעת נתינתה אל האבות לא משעת הכיבוש לחוד · אמנם חיוב מצותיה הוא משעת כיבוש לבד · עוד שם כוונת כלל זה הפרק שזכרנו בו ואם הוא כטפ' מן הים · שאין היום הבדל ולא הפרש ולא חילוק כלל בין מה שכבשו עולי מצרי' ובין מה שכבשו עולי בבל שאין שו' דבר בזה שלא יהיה בזה בענין הקדושה והמעל' לבד חיוב התרומות ומעשרו' ודומיהם שאו דאוריי' ואלו דרבנן ומוכיח וכתב ולזה תמצא כשהם מזכירים ז"ל קדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא כו' לא הזכירו אלא על חיוב מו"ת אבל קדושת הארץ כלה לגבולותיה המוגבלי' בתורה וטהרתה ומעלתה לחיי' ולמתים והיותה נחלת ה' מקדושה ראשונה ולהלן כדקאי קאי לא בטל לא בזמן הגלות שהיו בבבל וגם לא בגלותינו היום ומביא ראיות והוכחות וכתב הרי שרז"ל קורים ארץ העמים לחלק א"י עצמה אף אנו נאמר שקורין לחלק א"י חו"ל מפני שלא נכבשו בשניה ולשון ארץ העמים ולשון חו"ל הכל אחד שחו"ל הוא ארץ העמים וארץ העמי' הוא חו"ל וא"כ כשנמצא שיפול א' מאות' השמות על איזה חלק ממנ' הוא מפני איז' מו' שמצאו חכמי' באותו חלק הן מהדור הגוים הן שלא נכבש בשני' עד שנתבטלו חקי המתנות שם מדין תורה וע"פ הסבר' אין דלגה בגבולי א"י חו"ל עד שבאר' עכו יצאת רצועה מחו"ל וכן בין לוד ויפו נפלה חתיכה מחו"ל והוא כפר לודים והנה שלשת אלו המקומות יכללם מהלך שתי שעות וכמה כיוצא בזה אלא אין לנו לומר אלא הטע' שזכרנו שבטלו חקי מתנותיה ומוכיח עוד ומסי' הפעולה בידינו מכל זה שכל מקום שנמצא רז"ל אומרים וקוראים חו"ל לאיזה חלק שיהיה מן הארץ בתוך גבולי אלה מסעי שרצונם לומר חו"ל של כיבוש שני לא שיהיה דעתם כחו"ל גמור חלילה · וא"כ כל מה שבתוך גבולי א"י הנזכרים באלה מסעי הכל לכל הפחות קדוש בקדושת א"י לכל התועלת המקודשים ממנה ולענין חיוב חוקיה יש הפרש וכמו שהתבאר עכ"ל · וכן עתה ע"פ הצעה זו ירחב לנו גבולי וחלקי א"י בכמה מקומות אשר לא כן מוחזקים כעת ויבואר בע"ה כל א' על מקומו

והנה

ט מאמר גלילות ארץ

בו מבואר מקומות וגלילות קרובות ורחוקות מא"י ומהם עבר הירדן וסוריא ובבל והר סיני וארץ מצרים · וגם קבורות מפורסמים מאנשי עולמי' · במקומו' ההם זיע"א · וכמה מעברות דרכי ישרי' מחוצה לארץ לבא ט הק' פנימה :

י מאמר ישועת ישראל ·

בו מבו' מחביבותא דא"י לדרוש שלומה וטובתה ברחוק ובקרוב · ולהשתוקק לדעת כל פרטיה ועניניה ומצוה להחזיק בידם · ישראל במעמדם ישועות עולמים · ונזכה שיקוים במהרה ובא לציון גואל · ויקובץ נדחי ישראל :

ובאחרונה סדרתי פרטי החבור: וקראתיו בשם **סבו ציון והקיפוה** סיבוב המציין הקפות הענינים למלוא דברי חפץ בפנים · **אלה הדברי'** בע"ה המעליתם על ספר וכרון · לעדת ישורון · ומי יתן והי' מתעורר לבב יושבי א"י לציין עכ"פ כל מאה שנה כל עניני אה"ק ואז נמלטנו מכמה מבוכות אשר ישנם היום כמבואר כל או"א במקומו· וה' יאיר עינינו : וישמח לבינו · ותחזינה עינינו בבנין ההיכל והאולם · ימלוך ה' לעולם: אמן :

ברוך היושב בשמים · שנשלם **פתח שערי ירושלם**

חבת ירושלם

מאמר חוף הים

(פ' שלח) ויהושע בן נון וכלב בן יפונה וגו' טובה הארץ מאד מאד · אם חפץ בנו ה' והביא אותנו וגו'

בעזר כונם כנד מי הים אתחיל מאמר חוף הים

א לחבב א"י ולבא בה בתשוקה גדולה · ובו מ' אותיות

בראשית מאמר · אביא דבר גדול הנאמר · בס' חרדים דף כ"ו ומובא בשל"ה הק' דף ל"ד וז"ל וצריך כל איש ישראל לחבב את א"י ולבא בה מאפסי ארץ בתשוקה גדולה כבן אל חיק אמו כי תחלת אוינו שנקבעה לנו בכי' לדורות יען מאסנו בה שנאמר (תהלים ק"ו) וימאסו בארץ חמדה ובפדיון נפשינו מהרה יהי' כתיב (שם ק"ב) כי רצו עבדיך את אבני' ואת עפרה יחוננו ושם גו' אתה תקום תרחם ציון ולפיכך היו האמוראי' מנשקים עפרותיה ואבניה בבואם אלי' · ומה טוב ומה נעים לשיר שיר ידידות אשר יסד רבינו יהודה הלוי עלי' באהבה רבה תחלת השיר' ארץ הקדו' יקרה חמודה וכו' (ראיתי שנדפס בסידורי הספרדים) כן אנו משוררים על ציון ר' יהוד' ב"ר אלעאי כל ער"ח בשמחה רבה ומתננים לאל ט יגרשנו מעלי' גם הקרובי' והרחוקים אם' מולה לה ראוי לה' שיהיו נכספים ותאבים אלי' כי כשם שבחר בהם כך בחר בא"י ויחד אותה להם ואין נקראים גוי אחד אלא עמה שכך פי' רשב"י (בזה' פ' אמו' דף צ"ג) על מקרא שכתוב ומי כעמך כישרא' גוי אחד בארץ ומצינו במדרש שהק"בה אמר לאברהם אבינו פעם ראשונה שילך לא"י ויראנה ויחזור ואחר שחזור לא נתן לו רשות לחזור ללכת לא"י עד חמש שנים ואותן חמש שנים הי' משתוקק לחזור ללכת והוא שאמר זה הפסוק (תהלים נ"ה) מי יתן לי אבר כיונה אעופה ואשכנה הנה ארחיק נדוד אלין במדב' סלה מוטב ללון במדברו' של א"י ולא ללון בפלטריות של חו"ל והי' מאב ומשהורשה כתיב (בפ' לך לך) וילך אברהם כאשר דבר אליו ה' וקודם בואו אל הארץ לא הי' משתוקק אבל אחר שבא שמה פעם ראשונה וראה במראה הנבואה יקר תפארת קדושת הארץ · אז נכסוף נכסף · ומזה נלמוד לדורו' אנחנו יוצאי חלציו להיות נכספים כמוהו·אע"פ שיושבי' בצער על מנת כך יהי' שמחי' ביסורין עוד שם וכתב רמב"ן במנין תרי"ג מצות ישיבת א"י בכל עת ורגע שהאדם בא"י הוא מקיים המצו' זו עכ"ל . הנה כי כן אשרי האיש המצפ' לעלות ולראות בארץ המוה לנשק באהבה אבניה ועפרותיה : ובע"ה מבואר מזה באורך בטוב טעם ודעת במאמר ישועת ישראל אות א' ע"ש לנוהר

הגה' וקו ינטה במרובע תוך דברי איזה ספר זו משלי שהוספתי בע"ה . וסי' עגול הוספת המחבר ההוא · ויש ענינים אשר עיני ראו ת"ל ומצאתים כתוב סדר הוא באיזה ספר הבאתי כאשר המה בכתובי' ויהי לי לישועה שלא יסמוך הקור' עלי ייתי ספר ויחזי כ"א הוספתי שכן גם עתה או שנשתנה וכן יש ענייניס הנז' בספרים ואנחנו לא נדע עת' : רשמתים ג"כ למען נדע דכולהו איתנייהו בא"י אך מלדינו ישאר מחסרון ידיעה ודבר הלא' מענייננו מה המה אלה וכל אש' נמצא אתי כתוב מפי השמועה ותוספות חדשים השמרה דרכי מחטו' בלשוני וכמ"ש בס' יוסיפון פל"ו ולכן ראוי לכל אי' אשר יחבר ספרי' להעיד בהם על סיפורים לכתוב דברי אמת ולבלתי המצא בדבריו משגה ע"כ' ובע"ה דקדקתי יפה כסלת מנופה וכל הכתוב לחיים בירושלם שם עולם אתן לו **חבת ירושלם** ע"ש הכתו' זכר ה' חבת ירושלם כו' וכל א"י נכלל בשם ירושלם וציון כמ"ש בזה' פ' וירא דף קי"ד · גם כי ע"פ הדברים האלה יהי' הבה יתירה נודעת בנבואת אח"בי לאהב' את הארץ וירושלם וההרים עלי' גם חבת ירושל' בגי' ל"ג במ"ק כמנין חיים בן דוב במ"ק ושמי חיים נוט' "חבת"ירושלם"יתגלה "מהרה וחלקתיו לעשרה מאמרות ע"ש עשר קדושות הנאמרות ועל כי בעשרה מאמרות נברא העולם ומציון מכלל יופי נשתכללו כלם וסדר המאמרו' מצפון לדרום מעלין בק' ארצות הגליל וארץ יהודה וירוש' וחברון תו"ב וכל מאמ' חלקתי לאותיו' ע"פ א"ב במנין ובא האות ליתן ריוח להתבונן בין ענין לענין ובטי"ב מסודרי' בקצרה ובלשו' של זהורית קל ופשוט מרוזות ובמאי עסקינן לפני כל אות רמוזות ואלה שמות המאמרים למחלקו"תם ולדורשי ארץ הק' יונעם לנפשותם

א מאמר חוף הים בו יבואר מהעיירו' ומקומות שהם על חוף הים הלבן במערב א"י ומו' כמה ענייני א"י :

ב מאמר גולת עליות בו מבואר מעה"ק צפת ת"ו שבגליל עליון ומערות וציוני הק' והסביבו' כפרים וקבורות זיע"א :

ג מאמר גולת תחתיות בו מבואר מעה"ק טבריא ת"ו שבגליל התחתון וחומת' ומחני טברי' והירדן וים כנרת ומערות וציוני הק' ועשרה הרוגי מלכות והסביבו' כפרים וקבורות זיע"א

ד מאמר רננו צדיקים בו מבואר מהילולא דרשב"י זיע"א בל"ג לעומר במירון ומערות וציוני הקברי' ועשרה יוחסין של הלל הזקן זיע"א וסביבות מירון וכפרים וקבורות זיע"א :

ה מאמר חלקת השדה בו מבואר מעיה"ק שכם ת"ו וקבורת יוסף הצדיק וכל י"ב שבטים הקבורים בא"י זיע"א · והסביבות כפרים וקבורות מערות וציוני הק' זיע"א :

ואו מאמר מבשרת ציון נכבדות מדובר בו מעה"ק ירושלם וציון ת"ו וחומת העיר והשערים · וסביב לה ההרים · הר הזתים וקברי מלכי בי' דוד ומערו' וציוני הק' והסביבות כפרים וקבורות · זכותם יגן לדורות אכי"ר :

ז מאמר מורא מקדש יסודתו בהר הקדש מקום מקדשינו ותפארתינו תו' · ואי' מקום ק"ק · ומכותל מערבי הק' והשערים שבסביבות המקדש · ומדרש שלמה · וגם מעשה רב ממ' אלה משני כילד נתגלו יסודי המקדש תובב"א:

ח מאמר זכות אבות בו מבואר מצבת קבו' רחל אמנו ז"ע ומעה"ק חברון תו' ומנוחות אבותינו ואמותינו הק' זיע"א במערת המכפלה והסביבות כפרים וקבורות מערות וציוני הק' זכותם יגן עלינו אמן :

מאמר

הקדמה

אשר עמלו לסובב נתיבותי׳ ולהשתטח בקברותי׳
וסדרתים לפי שנות דור ודור שהיו זה אחר זה
הם לא למרך הענין אין מוקדם ומאוחר :

ואלו הם ספרי הסיבובים כפר מסעות ר׳
בנימן ז״ל שהיה בשנת תתקל״ג
לאלף החמישי כמבואר בשער ספרו • וס׳כפתור
ופרח בדיני תו״מ ס׳פרקי׳ובפי״א כתב מקומו׳
א״י כי הוא ז״ל סיבב בכל א״י ועבר הירדן
בחלקי השבטים והיה בקי בהן ובשמותיהן ע״פ
הפסו׳וגמרות ויגע הרבה וחיפש הטיב כמ״ש
בפ׳ הנ״ז וז״ל וזה החיפוש הביב אללי מהיפוש
מקומות הכוכבים ברקיע הכוכבים עוברים
עלינו תמיד ומעטים המכירים אותם כן ג״כ
עיירות ידועות בא״י ובני אדם עוברים ושבים
עולים ויורדים ולא ידעו דבר מזה: ע״כ באתי
אני הדל השפל לספר לאחי ועמי מה שמלאתי
בזה המבוקש׳ כן הייתי כשני שני׳ בגליל דורש
וחוקר ועוד חמש שנים בשאר ארצות השבטים
לא מנעתי עצמי שעה א׳מרגל את הארץ ברוך
המוזר עכ״ל • והרב תי״ט ז״ל מביא קצת מזה
בריש פ״ו דמס׳שביעית ובפ׳ ז׳קורא הרב כו״פ
ע״ז מדידה דמלוה • והיה בשנת פ״ב לאלף
הששי כמ״ש בעצמו בפ׳ כ״א לענין חשבון שנות
השמיטה • ואני בדלי דלות חביב אצלי אלו
מציאות בחיפוש ספרים . כמוצא שלל נופך
וספירים : ובס׳שבחי ירושל׳נדפס דברי סיבוב
א׳ והמביאו לדפוס כתב וז״ל ראה זה מצאתי
קונטרס ישן נושן כתוב משנת רפ״ב לאלף הששי
והוא מסעות א״י לרב גדול אחד המיוחד ואף
כי את שמו לא הגיד מ״מ מכותלי כתבו ניכר
דרב גובריה ורב חילי׳ לאורייתא והזכרנו בש׳
מסעות א״י :

ועטרה בראש כל אדם דברות ק׳ של הרב
האלקי האר״י זצוק״ל הנדפ׳ ג״כ בס׳
ש״י הנ״ז וז״ל שם אמרי קדוש הרב מהרח״ו
זצ״ל הנה הנם בסוף שער הגלגולים שסדר בנו
הר׳מהר״ש ויטל ז״ל • עתה אכתו׳ מקו׳קבורת
הצדיקים כפי אשר קבלתי ממורי ז״ל • וכבר
הודעתיך כי הוא היה רואה ומסתכל בנשמות
הצדיקים בכל מקום ובכל זמן ומכ״ש בהיותו
על קבריהם ששם נפשותם עומדות כנודע וגם
מרחוק עיניו יביטו בנפש הצדיק העומדת על
הקבר סלה ועי״ז היה יודע קבר כל צדיק וצדיק
והיה מדבר עמהם ולמד מהם כמה סתרי תורה
וכב׳נסיתי כמה נסיונו׳ והקרתי בתכלי׳החקירה
ומצאתי דבריו כנים ואמיתים ואין להאריך בזה
עתה כי הם דברים נוראים ונפלאים לא יכילם
ספר ע״כ • והאר״י הק׳היה בא״י שנת של״א
ושל״ב כמבוא׳במאמר גולת עליות אות י׳ע״ם
ודעתי הק׳ כתבתי על הרו׳באחרונה כי דבריו
דברי אלקים חיים הם והכל הולך אחר הכיוון
ולקטתי אמרותיו הק׳גם משאר ספרים ובפרט
מס׳קטן הנקרא פרשת אלה מסעי שחיבר הרב
מהר״ס אזגיז ז״ל הנ״ז ג״כ במאמר הנז״ל אות
א״י ע״ש שמביא מה שאיסר וקיים האר״י ז״ל
ברוח קדשו והזכרנו בשם אלה מסעי :

והנה הרב בעל סדר הדורות ז״ל מבי׳בשם
ס׳גלילות ארץ ישראל׳את הקבורי׳בא״י
ולא זכיתי לראות הס׳גא״י אך יגעתי ומצאתי
והעתקתי דברי גא״י מהסה״ד דפו׳ קארלסרוא
ובשמות ע״פ א״ב כ׳הסה״ד גא״י הר״ר גרשון
בן אליעזר הלוי שנסע מדינות רבות אין מספר
ורשם כל קברות תנאי׳ ואמוראי׳ומגדול׳ישרא׳
המפורסמים ומלכים ונביאי׳וסיפורי ימי׳ונהרו׳
ומדברו׳ ומקומו׳כו׳ובהסמט׳א״א מזכירו שהיה
שנת ה״א שפ״ז : ורשמתי גם מס׳שבח׳ירושלם
הגם שדבריו עולי׳בקנה א׳עם ס׳גא״י מ״מ
אין מדרש בלא חידוש ולהיותו יותר מלוב׳

עוד הבאתי סיפורי ס׳אהבת ציון שחיבר רב
א׳ מו׳שמחה במו׳יהושע ז״ל והיה בא״י
בשנת תקכ״ה • וגם מכמה ספרים קדושים
העליתי דברים יקרים • ושמתי עיני ולבי להסו׳
אמרים : עד אשר יניח סידור כל ענין כיד ה׳
הטובה עלי והנמצא בספרים איזה שינוי וסתי׳
וחילוקי דיעות או עניינים דומים הכל צרפתי
בע״ה אחת לאחת והצבתי ציונים לציין ממקום
למקום וכל ענין שיש לו יסוד ושורש מן המקר׳
כתבתי הפסוק ההוא וכן מראה מקומות מתית׳

אם אשכח ירושלם תשכח ימיני · תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי אם לא אעלה את ירושלם על ראש שמחתי (תהלים קל"ז)

בעזר בורא ארץ ושמים · **אפתח**

פתח שערי ירושלם

ואתנפל שיקר' המעיין מקודם פתיחה זו כולה · יערב עליו שיחי לדעת סדר החיבור בתחלה · דיבור על אופניו מתלה טובה וסגולה :

חנון ורחום ה' אשר בחר בנו לעדתו · ונתן לנו את תורתו · ובחר בארץ המקודש' למנוחתו · ובחר עוד בירושלם עיה"ק מכון לשבתו ·לכבוד שם שכינתו · בבית הגדול והקדוש בית בחירתו · לא נערוך אליו קדושתו · הן כל אלה יפעל אל לחבר באחלתו · על ישראל הדרתו ידענו כי חטאנו ויגל יהודה מעל אדמתו · ועל ארצו שפך כאש חמתו · ויחמס כגן שכו ותעוכתו : וכפר אדמתו · על עדתו

מגדול עוז שם ה' לא זז מחבב אה"ק באהבתו קדושתן אף כשהן שוממין בחורבן ביתו · שחוברה לה יחדיו עשרה קידושין במקום אחדתו

ברבים מקדש שמו י"ת להודיע גבורתו · ממרום שלח רוח טהרה לאנשי סגולתו ·

וישליכו נפשם מנגד לבא לחבק אשפתו :

דובקים עלת' לאהבת ה' ולירא תו · שלא יתום ספר התורה מארץ אחוזתו · ומקבלים באהבה' יסורי ארץ ישראל ומחכים שיעמדו כהנים לעבודתו :

הלוים במשמרותם וישראל במעמדם בבנין ביתו · כי נחם ה' ציון נחם כל חרבותיה לרומם מקדשו ותפארתו · וישגא אחריתו מראשיתו :

הטוב **ו**המטיב **ר**חום **ו**חנון · **ו**דרכו **י**חפץ להטיב לברואיו הבא ליטהר מסייע לי' להרבות זכותו **ל**זכות **ל**חיי **ה**עולם **ה**בא :

ברוך מרחם על הבריות אשר ברב חסדיו ריחם עלי הצעיר לבית הלוי נפש

חיים בהאמו"ר הרב המופלג בתוי"ר מו"הר דוב בערש הלוי הורווין זללה"ה במו"ה שמואל ז"ל במו"ה יעקב ז"ל במו"ה נתנאל ז"ל ולפי קבלתי נגזר מגזעי דור שנים עשר מהרב הגאון הגדול חסידא קדישא מרנא ורבנ' רבינו ישעיהו הלוי זצוק"ל בעל ספר הקדו' **של"ה** זיע"א וזכות אבותי מסייעני : ואני בתו' הגולה בארץ מולדתי · ויעירני ה' וחיי עולם נטע בלבי להשתוקק להסתפח בנחל' ה' והסכי' על ידי אדמו"ר הרב הגדול בוצינא קדיש' שלשל' היוחסין ק"ש מוה"רר מרדכי זללה"ה מק"ק קרעמניץ שהייתי אצלו סופר אגרות · וידו ק' סמכתני סמוכין לתורה . וביום טו"ב סיון ש' תקע"ז סי' בנ"ה בר"ך הנה ברך לקחתי אני וב"ב מאור עליון זצוק"ל והלכנו בשם ה' דרך מדינת וואלאחיי ובאנו בי"ז בתמוז לעיר גאלאץ אשר על שפת נהר טונא ומש' הפלגנו בספינה ובאנו לקושטא הנק' סטאמבול בשב'ק' עת מנחה ו' מנחם · והפלגנו בספינה ובאנו בער"ח אלול סמוך לעכו ולא נכנסנו לנמל עד פחשיכה ויהי ממחרת ביום א' דר"ח אלול שנת ג"ר אנכ"י בא"ר"ך באנו לתוך עכו בהלל והודות לה' על הניסים ועל הנפלאו' שעשה עמנו בין בים בין ביבשה : והביאנו לשלום לארצינו הק' והלכנו לעה"ק צפת ת"ו · ושם קבעתי דירתי · וכבר היה שם אדוני אבי מו"ר ז"ל עם ב"ב שבאו לשם כשנתיים טרם בואי · ובשנת תקפ"ו סי' בונה ירושל"ם ה' בציון שוה לתושב לי ובחמלת ה' זכני עם ב"ב לשכון בהר ציון זה ת"ו מאז ועד עתה שנת יאמר נ"א ישרא"ל כי לעולם חסדו · ומאת ה' היתה זאת שנכנס חמודא דא"י בלבאי לבא במגלת ספר כתוב לבאר פרטי ערי ק' וכפרים · ושכונת כל הקברים · ולירושלם מבשר אתן בכל הדברים · ויוחקו לחיי"ם בספר וסיפור כל הני מילי מעלייתא לזכו' את הרבים להודיע לבני האדם כל מעשה תקפו ופרשת גדולת אה"ק להתענג אחב"י החפצי' להשתעשע בהם כי נוית חן הם לראשם : ויתגלו מרגוע בכל הפרטים · הן מה שזיכני הש"י וראיתי עין בעין והן מה שיגעתי ומצאתי ת"ל בספרי' המגאים זיו ומפיקים נוגה דארעא דישראל

הקדמת המדפיס

עלינו · לבל יאבד ח"ו פליטתינו · ולתת לנו שארית בארצינו · ולהסות מורם ותמוטר אותנו והמה יעמדו ליתן מקינו · לבל יבוזו זרים יגיענו · ובעיניהם הנחלה יביטו נגד אחיהם לתת פדות לנפשינו · מכל לחץ אכזריות להצילנו ולסתום פי המקטריגים עלינו · ולאסוף את חרפתינו · והאל השוכן בציון ובירושלים יעלה וירוממם וינשא עוז עטרת תפארת גדולתם ויתן חינם בעיני המלכים והשרים להגדיל חסדם וטובם לעין כל · ונראהו עין בעין בשוב ה' ציון וירושלים · כמאמרז"ל כל המתאבל על ירושלים בחורבנה · יזכה לראות בבניינה :

והנה אחינו שבגולה · הלא המה שלטי הגבורים אשר בארצות זרים המה שכנים לתקומותם · ממזרח שמש עד מבואו ישיבתם . והמה משתוקקים וחפצים לראות ארץ אבותם · אשר על שמם יקראו בנחלתם · כמוני כמוהם נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה' ולטירותם · להסתפח בכרם נחלת ה' צבאות להתגודד בעפרם ובאדמתם · ויתן בלבי לעזוב את ארץ מולדתי ובית אבי למשפחותם · ויזכני לעלות להר הקדש ירושלם ובעיני לראותם · וכל ערי אדמת הקדש המוכנים לדגלותם · ויט חסדו עלי להקים מזבח חדש בציון להדפיס ספרן של ת"ח ותורותם · ובעזרת השי"ת הוצאתי לאור כמה ספרי קדש אשר ישמח כל עין לראותם · אך כל ימי הייתי מצטער לכתוב ולהדפיס כל גבולות הארץ הקדושה וסביבותם · למען להפיצם לאחינו שבגולה למקומותם למושבותם :

והנה הקרה ה' לפני מכרך מכתבים באמתתותם · אשר זה כמו שנים עשר שנים איש חכם ונבון וירא אלקים חיים חיבר אותם · כאשר עיניכם לנכח יביטו בהקדמתו שפתי דעת ברור מללו בסוף מתיקותם · והנה ארוכה מארץ מדתם · להשביע נפש למאה באמרותם · מנהר פרת ועד נחל מצרים וכל גבולותם · ערים ועיירות וכל סביבותם · הרים ובקעות מעיינות גנות ופרדסי' למלאותם · כפרים וציוני תנאים וצדיקים וחסידים וכל קבורתם · וכל הרפתקי דעדו על ארעא קדישא וכל קורותם · וחקרנו ודרשנו היטב מתחילה לאחריתם · והנה אמת נמצאו כל דברותם · ממקור מעיין מים חיים נבעו מימותם · מכל הספרי' הראשונים אשר לפני' היו מתעסקי' בגבולות הארץ למדוד אותם · וממשיכים המה לבנות ב"א בקריאות' כי בם נמצאו כל מבוקשתם · בלשון צח ערוכה וקצרה מדתם · ומרוב תשוקת אה"ק התקופה בלבי מיום אשר מתני' ללבי להסתפח בנחלתה · בראותי את כל אלה אמרתי ללבי זה היום שקויתי : ומצאתי את שאהבה נפשי · ומהרתי להזיל זהב מכיסי · (בשגם כי סריחא עלי מלתא טובא) · והעליתי על מזבח הדפוס שנית את הספר היקר הלזה אשר בשם יקרא **חבת ירושלים** למען לזכות את הרבים אשר ימצאו מבוקשם בבואם להסתפח בכרם נחלת ה' צבאות להשתטח ע"ק הצדיקי' וימצאו כל קברו' הצדיקי' איש איש על מקומו אשר בכל ערי אדמת הקדש · כאשר עיניה' תחזינה מישרים בתוך הספר היקר הלזה · ולמען ציון לא חשיתי · ולמען ירושלם לא שקטתי עד אשר זיכני השי"ת להוציא מכח אל הפועל הספר היקר הלזה · וברכתי על המוג"מר · אשר גמרתיו בכי טוב · ובטחתי בה' אלקינו זה השוכן בציון · כי יהי' לרצון בעיני כל בית ישרא' · וישתעשעו באמרותיו הנעימים · ואני תפילתי לאלהי ישרא' · שיתן חיני בעיני כל בית ישרא' · למהר לקנות את הספר הזה בכסף מלא · וימצאו ברכה מאלקי השמים · ומברכת ירושלים יתברכו בכפלים · ובכל אשר יפנו ישכילו ויצליחו · וירם קרן כל בית ישרא' · המאמינים בדת תורת יקותיאל · ויזכו לבנין אריאל · ובא לציון גואל · ב"ב אכי"ר · אלה דברי עמוס התלאות ומצפה לישועות · עובד אדמת **ישראל** בלא"א הרב מו"ה אברהם זללה"ה מדפיס דפה עה"ק ירושלם תובב"א :

ע"י נביאי האמת והצדק צדק: צדק אות אות לטובה שבא בנבואה לא ישוב ריקם ועיני כל ישראל מצפים ישועת ה' · מלאכה למתי למתי מאוד מאוד · ומה' בא יבא הטוב · הן עושה טוב ·
מה אעידך ומה · אדמה לך ירוש' שמחו את ירוש' וגילו בה כל אוהביה גיל יגיל כל הקרב

הקרב אל מבת ירושל'מי לזאת היה ראוי זה להיותו נדפס ראשון לכל והשיבני אז הרב המדפיס יצ"ו הא ודאי יפה דברת אבל קצרה ידי וידל ישראל מרוב הצרות וטרחות הצריכי לקבוע הדפוס מדלית איסר כי הם המדברים ובעזה"ה אם ירצה ה' ויהיה בעזרתי אני נודפים ספר מבת ירושלמי ומעת לעת ומפקידה לפקידה בכל פרק ופרק הייתי מזכירו לקיים דבריו והן עתה פעל ועשה האי ספרא טבא חדאי חדאי נפשאי אשרי הגבר אשר במה־ קיפה קיחה האי ספרא טבא הפוך בה והפוך בה ללמוד בו באהבה רבה לכבוד עיר ה' לא זז מחבבה עיני ה' בה בה מקום אשר בחר ה' לנו לטוב · ארץ טוב · ומה' הטוב · יבא כל טוב ·
מה אדבר ומה · פל מה ועל מה · קמתי אני לפתוח אהיא פתיחא פת יחא כתיבה כתיבה

דא דא להודיע ולהודע דין צדק צדק אסור להסיג גבול מקרא מלא מתנו למדו לאפרושי מאיסורא הכל באזהרה לך לך אמרין נזירא נזירא סחור סחור לא יקרבו לאדפוסי בהאי ספרא ולא כדמותו אמת דתו אליבא איסים אקרא לכל אתרא ואתרא כל עם ה' מחוייבים לאפרושי מאיסורא דגרם הזיקא והסגת גבול דחמירא ובר מן דין הנני הנני אני אני יעקב יעקב גוזר בגזרת נח"ש ח"ש דלית ליה אסותא ליעול וליתיה על כל מי שידפיס כספר הזה על ידו או על יד שלוחו מבלי רשות מספיק מהרב המדפיס מהיום למשך עשרה שנים רצופים והעובר על דברינו ליקום בארור ובשמתא נח"ש כרוך על עקיבו וה' יריב ריבו בגופו ונפשו · ושומע לנו ישכון בטח ושאנן והיה עליהו רענן ויברכהו ה' וישמרהו כי תקדמנו ברכות טוב ·
מה אשתוחחי נפשי ומה · מה זה ועל מה · נשכחתי כמת מלב הייתי ככלי אובד הייט

עזובה היינו שכוחה · הן אמת כי עונותינו הטו אלה ופשעינו האריכו קצנו וחטאתנו מנעו הטוב ממנו והכל מאתנו ומתמעטו כי כל הקצים כלו ואנחנו לא נושענו ובזמן קץ גאולות נהפכו עלינו רוב עלילות ברוב מחבולות עיני עיני יורדה מים לבי לבי אינו אלא פרק לב נשבר ממעי מעי אוחילה לאל ברוב רחמיו וחסדיו אנא ה' אחלי"תי ואו"מל א"חל אח"ל ל"ולו ל"ולו לרוכב ערבות ישיב לב בנים על אבות · · ועין בעין נראה בשוב ה' לציון בכל הטוב · ונשגב ה' לבדו הכל טוב · והיתה לה' המלוכה והכל יחדיו ירננו הודו לה' כי טוב · כי"ר בעגלא ובזמן קריב בא יבא משיח"ה שם הטוב · המותם יום שנכפל בו כי טוב · זיין בותחם
פה **וביר(ו)שלים** מטוחתו לפ"ק הצעיר **יעקב ענתבי** ס"ט

הקדמת המדפיס

מרום מראשון מקום מקדשנו · אשר דוך שם יחזון ויקשיב שועתינו · סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה לעלות תפילותינו · לאל חי וקיים אבינו מלכנו · ומשם רועה אבן ישראל · וכעת יאמר ליעקב ולישראל · מה פעל אל · הנה קרבה שנת השמיטה כל בעל משה ידו לשמטה · לשוב איש לאחוזתו · ואיש עם קונהו כפי שני גאולתו · לקרב קץ הפלאות · כהבטחתו כימי צאתכם מארץ מצרים אראנו נפלאות · יחיש וימהר גאולתינו · ופדות נפשינו · ולהרחיב גבולינו · מנהר פרת עד נחל מצרים יהי' מושבינו · ככתוב בתורת משה רבינו · אבל עונותינו האריכו את גלותינו · ותכפו הצרות עלינו · ובכל יום ויום מתרבה דאבון נפשינו · דחיקא בתר דחיקא בא בימינו · מיום שנחרב בית קדשינו ותפארתינו ובוטל התמיד מבית חיינו · ונתרחקנו מעל אדמתינו · כמעט ס"ו מן הארץ כלינו · לולא הבטחתו י"ת ובכל זאת לא מאסתים ולא געלתים לכלותינו · לא נשאר שרידינו · וה' בחמלתו לא הבט אבותינו · נשבע בזרוע ימינו בל יכלה זרעינו · והאציל בכל דור ודור אנשים יקרים מבני אמינו · ויתנם לחן ולחסד בעיני מלכים ושרים שימליצו טוב בעדינו · ולהגן בעת צרה

עלינו

הסכמת הרב המאור הגדול לממשלת עטרת תפארת וכבוד ה' מלא ח"ק לישראל ראשון לציון רבין חכימא הגאון האמיתי שמו נודע למשגב למרחוק ובארצות החיים בקש"ת מו"ה חיים אברהם גאגין הי"ו : האב"ד ור"מ דפעה"ק ת"ו ·

הנה זה היום שקויתי ראיתי · והנה תגלה עפה · על פני חלפה · אשר הראני ידי"נ הרב מו"ה **ישראל** מדפיס דפעה"ק ת"ו · אשר זה מחדש הקים מזבח חדש בציון · להיות תורה ודבר ה' תצא מירושלם · כאשר כבר יצאו לאור כמה ספרים קדושים · מאירים פני תבל ויושביה · והנה הקרה ה' לפניו כתבים באמתחותם · אשר חברם איש חכם ונבון וירא אלקים זה כמה שנים · המופלג בתורה · כמו"ה חיים הלוי הורוויץ זלה"ה כמבואר בהקדמתו · אשר לגודל תשוקת הארץ הקדושה החמודה בלבו · אסף איש טהור הנ"ל וקיבץ וליקט באמרים מכל הספרים הקדושים · אשר שמו עינם ולבם לחקור ולתור אחר גבולות הארץ הקדושה בכל ענייניה ופרטיהם · וסידר המערכה אחת לאחת · דבר דבר על אופנו ומקומו הראוי לו · כל סביבות הארץ · ומקומות הצדיקים אשר בארץ המה · למען ימצא כל אדם מבוקשו בנקל · את כל זה עיני ראו כל הכתוב לחיים בירושלים · וראיתי את האור כי טוב · חיים הם למוצאיהם · אשר ע"כ באתי לסייע ידי הרב המדפיס הנ"ל למען לזכות את בני ישראל · וכל איש אשר ימלא לבו להשיג גבולו להדפיס כמתכונתו בתוך משך זמן עשרה שנים ליקום בארור · ולטרקי' חויא דרבנן · וכל השומע לדברי אלה ישכון בטח ושאנן כזית רענן · ונזכה לראות בבנין יהודה וירושלים · וארמון על משפטו ישוב אז נגילה ונשמחה בשמחות וחינגין · הצעיר **חיים אברהם גאגין** ס"ט : ·

היום יום ד' ט"ו באב ש' **ובירושלים** תנוחמו

הסכמת הרב המופלא · וכבוד ה' מלא : המאור הגדול · מעוז ומגדול · זקן שקנה חכמה שמו נודע למשגב המפורסם לשם ולתהלה קש"ת מוהר"ר יעקב ענתבי הי"ו האב"ד ור"מ דעוב"י ק"ק דמשק יע"א ·

מה נאה אילן זה ומה · מאן דאמר אמר : ירא"ה ירא"ה היא ספרא טבא ס"פרא נ"סר לא"רא נה"רא שמו נאה לו זה ספר **חבת ירושלים** בעדי עדיים · מאוקק שבעתיים · כל מיך שמועתו אומר לי לי : ער"בא וער"בא דע"רבא · אשר בדברו מער"יב ערבי"ם מאסף לכל ספרא וספרי תשופרי שופרי אשר סבבו בכל א"י מקודשת קודש קדשים אשר הלכו בה סחור סחור · סביב סביב הדרי"ם הדרי"ם לידע ולהודיע נארץ והדרים מהדרי"ם מן המהד"רים · הארץ לגבולותיה · וכל הגלוה אליה וסביבותיה וקברי הצדיקים הדרים בתוכה זיע"א · את הכל עשה יפה ואסף איש טהור הרב המחבר תנצב"ה · ואיהו גופיה פנה אל המובב טעמו ונימוקו עמו טעם כעיקר דאורייתא לקיים מ"ש אם אשכחך ירושלים וגו' · שישו וגו' · כל המתאבלים עליה · הכי השתא אסתייעא מילתא · מר סבר שמועין דאורייתא הני מילי מעלייתא ויקר ססגונא משום יתובי דעתא יד הכל שוה בו לקוח את ספר הנותן אמרי שפר חיבת ירושלים להגות בו כל יומא ויומא לא פסיק פומיה יהיב סמפתא דק ואשכם פרגנית' אחד הדר בה וא' המלפה לרחוקה יערב עליו · ומה מתוק מדבש טעמו וראו כי טוב ·

מה טוב ומה · נעים נטע שעשועים · אשר בגה אשר נטע את המ"בא הדפוס הנקרא בשם דת **משה ויהודית**, אשר הוקם פה עה"ק מבחר ערי א"י · ועל יד פועלי ישראל מעשה רב ר' **ישראל** יצ"ו נאה ויאה מקודש מקודש · ומיום שהסכים לעשות הדפוס אז אמרתי לו הטוב טוב שידפיס ס' זה חבת ירושלים בירושלים ראשון ראשון כי כל לומד בו יקיים זכירת ירושלים ויתפלל לה' שיזכה לראות בטוב ה' את שיבת ציון וירושלים ויכנס בנחמת ציון וירושלים מקדש ה' וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים כי תקרא תלא שאט את שאוס ירוש' שאוס שאוס בא יבא כל הטובות והנחמות הנאמרי' באמת

ע"י

אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב

על הר גבוה עלי לך מבשרת ציון הרימי בכח קולך מבשרת ירושלים

מה ידידות משכנותיך ה' צבאות נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה'

ספר
חבת ירושלם

המאיר לארץ ולדרים · להשביע מלא כף נחת בלבות ישרים · מטוב הארץ וירושלם ת"ו במשרים אשר יסודתו בהררי קדש בסיפורים · ואסף איש טהור ולקט באמרים · מפי סופרים וספרים · ובשם אומרו נאמרים · ערי קדש וכפרים · ושכונת קברות יקרים · זכותם יגן לדור דורים

תחת ממשלת אדוניט המלך הדיר החסיד שולטן **עבדול מאגיד** יר"ה ·

נדפס על מכבש הדפוס מנחת **משה ויהודית** ס"ט :

ע"י הרב המדפיס חכם עדיף וכו' כמוה"ר **ישראל** בהרב החסיד מוהר"ר **אברהם** זללה"ה :

פה עה"ק ירושלם תובב"א

מרום מראשון מקום מקדשינו

שנת ובירושלים ממשלתו לפ"ק :

זכור ה' חבת ירושלם אהבת ציון אל תשכח לנצח

הספר זה שייך לו מנחם מענדל [illegible]